महाभारत

Mahābhārata

Book 2

Chapter 1

1 [व]
ततॊ ऽबरवीन मयः पार्थं वासुदेवस्य संनिधौ
पराञ्जलिः शलक्ष्णया वाचा पूजयित्वा पुनः पुनः
2 अस्माच च कृष्णात संक्रुद्धात पावकाच च दिधक्षतः
तवया तरातॊ ऽसमि कौन्तेय बरूहि किं करवाणि ते
3 [आर्ज]
कृतम एव तवया सर्वं सवस्ति गच्छ महासुर
परीतिमान भव मे नित्यं परीतिमन्तॊ वयं च ते
4 [मय]
युक्तम एतत तवयि विभॊ यथात्थ पुरुषर्षभ
परीतिपूर्वम अहं किं चित कर्तुम इच्छामि भारत
5 अहं हि विश्वकर्मा वै दानवानां महाकविः
सॊ ऽहं वै तवत्कृते किं चित कर्तुम इच्छामि पाण्डव
6 [अर]
पराणकृच्छ्राद विमुक्तं तवम आत्मानं मन्यसे मया

1 [v]
tato 'bravīn mayaḥ pārthaṃ vāsudevasya saṃnidhau
prāñjaliḥ ślakṣṇayā vācā pūjayitvā punaḥ punaḥ
2 asmāc ca kṛṣṇāt saṃkruddhāt pāvakāc ca didhakṣataḥ
tvayā trāto 'smi kaunteya brūhi kiṃ karavāṇi te
3 [ārj]
kṛtam eva tvayā sarvaṃ svasti gaccha mahāsura
prītimān bhava me nityaṃ prītimanto vayaṃ ca te
4 [maya]
yuktam etat tvayi vibho yathāttha puruṣarṣabha
prītipūrvam ahaṃ kiṃ cit kartum icchāmi bhārata

एवंगते न शक्ष्यामि किं चित कारयितुं तवया
7 न चापि तव संकल्पं मोघम इच्छामि दानव
कृष्णस्य करियतां किं चित तथा परतिकृतं मयि
8 [व]
चोदितो वासुदेवस तु मयेन भरतर्षभ
मुहूर्तम इव संदध्यौ किम अयं चोद्यताम इति
9 चोदयाम आस तं कृष्णः सभा वै करियताम इति
धर्मराजस्य दैतेय यादृशीम इह मन्यसे
10 यां कृतां नानुकुर्युस ते मानवाः परेक्ष्य विस्मिताः
मनुष्यलोके कृत्स्ने ऽसमिंस तादृशीं कुरु वै सभाम
11 यत्र दिव्यान अभिप्रायान पश्येम विहितांस तवया
आसुरान मानुषांश चैव तां सभां कुरु वै मय
12 परतिगृह्य तु तद वाक्यं संप्रहृष्टो मयस तदा
विमानप्रतिमां चक्रे पाण्डवस्य सभां मुदा
13 ततः कृष्णश च पार्थश च धर्मराजे युधिष्ठिरे
सर्वम एतद यथावेद्य दर्शयाम आसतुर मयम

5 **ahaṃ hi viśvakarmā vai dānavānāṃ mahākaviḥ**
so 'haṃ vai tvatkṛte kiṃ cit kartum icchāmi pāṇḍava
6 **[ar]**
prāṇakṛcchrād vimuktaṃ tvam ātmānaṃ manyase mayā
evaṃgate na śakṣyāmi kiṃ cit kārayituṃ tvayā
7 **na cāpi tava saṃkalpaṃ mogham icchāmi dānava**
kṛṣṇasya kriyatāṃ kiṃ cit tathā pratikṛtaṃ mayi
8 **[v]**
codito vāsudevas tu mayena bharatarṣabha
muhūrtam iva saṃdadhyau kim ayaṃ codyatām iti
9 **codayām āsa taṃ kṛṣṇaḥ sabhā vai kriyatām iti**
dharmarājasya daiteya yādṛśīm iha manyase

14 तस्मै युधिष्ठिरः पूजां यथार्हम अकरोत तदा
स तु तां परतिजग्राह मयः सत्कृत्य सत्कृतः
15 स पूर्वदेव चरितं तत्र तत्र विशां पते
कथयाम आस दैतेयः पाण्डुपुत्रेषु भारत
16 स कालं कं चिद आश्वस्य विश्वकर्मा परचिन्त्य च
सभां परचक्रमे कर्तुं पाण्डवानां महात्मनाम
17 अभिप्रायेण पार्थानां कृष्णस्य च महात्मनः
पुण्ये ऽहनि महातेजाः कृतकौतुक मङ्गलः
18 तर्पयित्वा दविजश्रेष्ठान पायसेन सहस्रशः
धनं बहुविधं दत्त्वा तेभ्य एव च वीर्यवान
19 सर्वर्तुगुणसंपन्नां दिव्यरूपां मनोरमाम
दश किष्कु सहस्रां तां मापयाम आस सर्वतः

10 yāṃ kṛtāṃ nānukuryus te mānavāḥ
prekṣya vismitāḥ
manuṣyaloke kṛtsne 'smiṃs tādṛśīṃ kuru vai
sabhām
11 yatra divyān abhiprāyān paśyema
vihitāṃs tvayā
āsurān mānuṣāṃś caiva tāṃ sabhāṃ kuru vai
maya
12 pratigṛhya tu tad vākyaṃ saṃprahṛṣṭo
mayas tadā
vimānapratimāṃ cakre pāṇḍavasya sabhāṃ
mudā
13 tataḥ kṛṣṇaś ca pārthaś ca dharmarāje
yudhiṣṭhire
sarvam etad yathāvedya darśayām āsatur
mayam
14 tasmai yudhiṣṭhiraḥ pūjāṃ yathārham
akarot tadā
sa tu tāṃ pratijagrāha mayaḥ satkṛtya
satkṛtaḥ

15 sa pūrvadeva caritaṃ tatra tatra viśāṃ pate
kathayām āsa daiteyaḥ pāṇḍuputreṣu bhārata
16 sa kālaṃ kaṃ cid āśvasya viśvakarmā pracintya ca
sabhāṃ pracakrame kartuṃ pāṇḍavānāṃ mahātmanām
17 abhiprāyeṇa pārthānāṃ kṛṣṇasya ca mahātmanaḥ
puṇye 'hani mahātejāḥ kṛtakautuka maṅgalaḥ
18 tarpayitvā dvijaśreṣṭhān pāyasena sahasraśaḥ
dhanaṃ bahuvidhaṃ dattvā tebhya eva ca vīryavān
19 sarvartuguṇasaṃpannāṃ divyarūpāṃ manoramām
daśa kiṣku sahasrāṃ tāṃ māpayām āsa sarvataḥ

Chapter 2

1 [व]
उषित्वा खाण्डव परस्थे सुखवासं जनार्दनः
पार्थैः परीतिसमायुक्तैः पूजनार्हो ऽभिपूजितः
2 गमनाय मतिं चक्रे पितुर दर्शनलालसः
धर्मराजम अथामन्त्र्य पृथां च पृथुलोचनः
3 ववन्दे चरणौ मूर्ध्ना जगद वन्द्यः पितृस्वसुः
स तया मूर्ध्न्य उपाघ्रातः परिष्वक्तश च केशवः
4 ददर्शानन्तरं कृष्णो भगिनीं सवां महायशाः
ताम उपेत्य हृषीकेशः परीत्या बाष्पसमन्वितः
5 अर्थ्यं तथ्यं हितं वाक्यं लघु युक्तम अनुत्तमम
उवाच भगवान भद्रां सुभद्रां भद्र भाषिणीम

1 [v]
uṣitvā khāṇḍava prasthe sukhavāsaṃ janārdanaḥ
pārthaiḥ prītisamāyuktaiḥ pūjanārho 'bhipūjitaḥ
2 gamanāya matiṃ cakre pitur darśanalālasaḥ
dharmarājam athāmantrya pṛthāṃ ca pṛthulocanaḥ
3 vavande caraṇau mūrdhnā jagad vandyaḥ pitṛsvasuḥ
sa tayā mūrdhny upāghrātaḥ pariṣvaktaś ca keśavaḥ
4 dadarśānantaraṃ kṛṣṇo bhaginīṃ svāṃ mahāyaśāḥ

6 तया सवजनगामीनि शराविते वचनानि सः
संपूजितश चाप्य असकृच छिरसा चाभिवादितः
7 ताम अनुज्ञाप्य वार्ष्णेयः परतिनन्द्य च भामिनीम
ददर्शानन्तरं कृष्णां दौम्यं चापि जनार्दनः
8 ववन्दे च यथान्यायं धौम्यं पुरुषसत्तमः
दरौपदीं सान्त्वयित्वा च आमन्त्र्य च जनार्दनः
9 भरातॄन अभ्यगमद धीमान पार्थेन सहितो बली
भरातृभिः पञ्चभिः कृष्णो वृतः शक्र इवामरैः
10 अर्चयाम आस देवांश च दविजांश च यदुपुंगवः
माल्यजप्य नमः कारैर गन्धैर उच्चावचैर अपि
स कृत्वा सर्वकार्याणि परतस्थे तस्थुषां वरः
11 सवस्ति वाच्यार्हतो विप्रान दधि पात्रफलाक्षतैः
वसु परदाय च ततः परदक्षिणम अवर्तत
12 काञ्चनं रथम आस्थाय तार्क्ष्य केतनम आशुगम
गदा चक्रासिशार्ङ्गाद्यैर आयुधैश च समन्वितम
13 तिथाव अथ च नक्षत्रे मुहूर्ते च गुणान्विते

tām upetya hṛṣīkeśaḥ prītyā bāṣpasamanvitaḥ
5 arthyaṃ tathyaṃ hitaṃ vākyaṃ laghu yuktam anuttamam
uvāca bhagavān bhadrāṃ subhadrāṃ bhadra bhāṣiṇīm
6 tayā svajanagāmīni śrāvito vacanāni saḥ
saṃpūjitaś cāpy asakṛc chirasā cābhivāditaḥ
7 tām anujñāpya vārṣṇeyaḥ pratinandya ca bhāminīm
dadarśānantaraṃ kṛṣṇāṃ daumyaṃ cāpi janārdanaḥ
8 vavande ca yathānyāyaṃ dhaumyaṃ puruṣasattamaḥ
draupadīṃ sāntvayitvā ca āmantrya ca janārdanaḥ
9 bhrātṝn abhyagamad dhīmān pārthena sahito balī
bhrātṛbhiḥ pañcabhiḥ kṛṣṇo vṛtaḥ śakra ivāmaraiḥ

परययौ पुण्डरीकाक्षः सैन्यसुग्रीव वाहनः
14 अन्वारुरोह चाप्य एनं परेम्णा राजा युधिष्ठिरः
अपास्य चास्य यन्तारं दारुकं यन्तृसत्तमम
अभीषून संप्रजग्राह सवयं कुरुपतिस तदा
15 उपारुह्यार्जुनश चापि चामरव्यजनं सितम
रुक्मदण्डं बृहन मूर्ध्नि दुधावाभिप्रदक्षिणम
16 तथैव भीमसेनॊ ऽपि यमाभ्यां सहितॊ वशी
पृष्ठतॊ ऽनुययौ कृष्णम ऋत्विक पौरजनैर वृतः
17 स तथा भरातृभिः सार्धं केशवः परवीरहा
अनुगम्यमानः शुशुभे शिष्यैर इव गुरुः परियैः
18 पार्थम आमन्त्र्य गॊविन्दः परिष्वज्य च पीडितम
युधिष्ठिरं पूजयित्वा भीमसेनं यमौ तथा
19 परिष्वक्तॊ भृशं ताभ्यां यमाभ्याम अभिवादितः
ततस तैः संविदं कृत्वा यथावन मधुसूदनः
20 निवर्तयित्वा च तदा पाण्डवान सपदानुगान
सवां पुरीं परययौ कृष्णः पुरंदर इवापरः

10 arcayām āsa devāṃś ca dvijāṃś ca yadupuṃgavaḥ
mālyajapya namaḥ kārair gandhair uccāvacair api
sa kṛtvā sarvakāryāṇi pratasthe tasthuṣāṃ varaḥ
11 svasti vācyārhato viprān dadhi pātraphalākṣataiḥ
vasu pradāya ca tataḥ pradakṣiṇam avartata
12 kāñcanaṃ ratham āsthāya tārkṣya ketanam āśugam
gadā cakrāsiśārṅgādyair āyudhaiś ca samanvitam
13 tithāv atha ca nakṣatre muhūrte ca guṇānvite
prayayau puṇḍarīkākṣaḥ sainyasugrīva vāhanaḥ
14 anvāruroha cāpy enaṃ premṇā rājā yudhiṣṭhiraḥ
apāsya cāsya yantāraṃ dārukaṃ

21 लोचनैर अनुजग्मुस ते तम आदृष्टि पथात तदा
मनोभिर अनुजग्मुस ते कृष्णं परीतिसमन्वयात
22 अतृप्त मनसाम एव तेषां केशव दर्शने
कषिप्रम अन्तर्दधे शौरिश चक्षुषां परियदर्शनः
23 अकामा इव पार्थास ते गोविन्द गतमानसाः
निवृत्योपययुः सर्वे सवपुरं पुरुषर्षभाः
सयन्दनेनाथ कृष्णो ऽपि समये दवारकाम अगात

yantṛsattamam
abhīṣūn saṃprajagrāha svayaṃ kurupatis tadā
15 upāruhyārjunaś cāpi cāmaravyajanaṃ sitam
rukmadaṇḍaṃ bṛhan mūrdhni dudhāvābhipradakṣiṇam
16 tathaiva bhīmaseno 'pi yamābhyāṃ sahito vaśī
pṛṣṭhato 'nuyayau kṛṣṇam ṛtvik paurajanair vṛtaḥ
17 sa tathā bhrātṛbhiḥ sārdhaṃ keśavaḥ paravīrahā
anugamyamānaḥ śuśubhe śiṣyair iva guruḥ priyaiḥ
18 pārtham āmantrya govindaḥ pariṣvajya ca pīḍitam
yudhiṣṭhiraṃ pūjayitvā bhīmasenaṃ yamau tathā
19 pariṣvakto bhṛśaṃ tābhyāṃ yamābhyām

abhivāditaḥ
tatas taiḥ saṃvidaṃ kṛtvā yathāvan madhusūdanaḥ
20 nivartayitvā ca tadā pāṇḍavān sapadānugān
svāṃ purīṃ prayayau kṛṣṇaḥ puraṃdara ivāparaḥ
21 locanair anujagmus te tam ādṛṣṭi pathāt tadā
manobhir anujagmus te kṛṣṇaṃ prītisamanvayāt
22 atṛpta manasām eva teṣāṃ keśava darśane
kṣipram antardadhe śauriś cakṣuṣāṃ priyadarśanaḥ
23 akāmā iva pārthās te govinda gatamānasāḥ
nivṛtyopayayuḥ sarve svapuraṃ puruṣarṣabhāḥ
syandanenātha kṛṣṇo 'pi samaye dvārakām agāt

Chapter 3

1 [व]
अथाब्रवीन मयः पार्थम अर्जुनं जयतां वरम
आपृच्छे तवां गमिष्यामि कषिप्रम एष्यामि चाप्य अहम
2 उत्तरेण तु कैलासं मैनाकं पर्वतं परति
यक्ष्यमाणेषु सर्वेषु दानवेषु तदा मया
कृतं मणिमयं भाण्डं रम्यं बिन्दुसरः परति
3 सभायां सत्यसंधस्य यद आसीद वृषपर्वणः
आगमिष्यामि तद्गृह्य यदि तिष्ठति भारत
4 ततः सभां करिष्यामि पाण्डवाय यशॊ विने
मनः परह्लादिनीं चित्रां सर्वरत्न विभूषिताम
5 अस्ति बिन्दुसरस्य एव गदा शरेष्ठा कुरूद्वह

1 [v]
athābravīn mayaḥ pārtham arjunaṃ jayatāṃ varam
āpṛcche tvāṃ gamiṣyāmi kṣipram eṣyāmi cāpy aham
2 uttareṇa tu kailāsaṃ maināakaṃ parvataṃ prati
yakṣyamāṇeṣu sarveṣu dānaveṣu tadā mayā
kṛtaṃ maṇimayaṃ bhāṇḍaṃ ramyaṃ bindusaraḥ prati
3 sabhāyāṃ satyasaṃdhasya yad āsīd vṛṣaparvaṇaḥ
āgamiṣyāmi tadgṛhya yadi tiṣṭhati bhārata
4 tataḥ sabhāṃ kariṣyāmi pāṇḍavāya yaśo vine

निहिता यौवनाश्वेन राज्ञा हत्वा रणे रिपून
सुवर्णबिन्दुभिश चित्रा गुर्वी भारसहा दृढा
6 सा वै शतसहस्रस्य संमिता सर्वघातिनी
अनुरूपा च भीमस्य गाण्डीवं भवतो यथा
7 वारुणश च महाशङ्खो देवदत्तः सुघोषवान
सर्वम एतत परदास्यामि भवते नात्र संशयः
इत्य उक्त्वा सो ऽसुरः पार्थं पराग उदीचीम अगाद
दिशम
8 उत्तरेण तु कैलासं मैनाकं पर्वतं परति
हिरण्यशृङ्गो भगवान महामणिमयो गिरिः
9 रम्यं बिन्दुसरो नाम यत्र राजा भगीरथः
दृष्ट्वा भागीरथीं गङ्गाम उवास बहुलाः समाः
10 यत्रेष्ट्वा सर्वभूतानाम ईश्वरेण महात्मना
आहृताः करतवो मुख्याः शतं भरतसत्तम
11 यत्र यूपा मणिमयाश चित्याश चापि हिरन मयाः
शोभार्थं विहितास तत्र न तु दृष्टान्ततः कृताः

manaḥ prahlādinīṃ citrāṃ sarvaratra
vibhūṣitām
5 asti bindusarasy eva gadā śreṣṭhā
kurūdvaha
nihitā yauvanāśvena rājñā hatvā raṇe ripūn
suvarṇabindubhiś citrā gurvī bhārasahā
dṛḍhā
6 sā vai śatasahasrasya saṃmitā sarvaghātinī
anurūpā ca bhīmasya gāṇḍīvaṃ bhavato
yathā
7 vāruṇaś ca mahāśaṅkho devadattaḥ
sughoṣavān
sarvam etat pradāsyāmi bhavate nātra
saṃśayaḥ
ity uktvā so 'suraḥ pārthaṃ prāg udīcīm
agād diśam
8 uttareṇa tu kailāsaṃ mainākaṃ parvataṃ
prati
hiraṇyaśṛṅgo bhagavān mahāmaṇimayo giriḥ
9 ramyaṃ bindusaro nāma yatra rājā

12 यत्रेष्ट्वा स गतः सिद्धिं सहस्राक्षः शचीपतिः
यत्र भूतपतिः सृष्ट्वा सर्वलोकान सनातनः
उपास्यते तिग्मतेजा वृतो भूतैः सहस्रशः
13 नरनारायणौ बरह्मा यमः सथाणुश च पञ्चमः
उपासते यत्र सत्रं सहस्रयुगपर्यये
14 यत्रेष्टं वासुदेवेन सर्वैर वर्षसहस्रकैः
शरद्दधानेन सततं शिष्टसंप्रतिपत्तये
15 सुवर्णमालिनो यूपाश चित्याश चाप्य अति भास्वराः
ददौ यत्र सहस्राणि परयुतानि च केशवः
16 तत्र गत्वा स जग्राह गदां शङ्खं च भारत
सफाटिकं च सभा दरव्यं यद आसीद वृषपर्वणः
किंकरैः सह रक्षोभिर अगृह्णात सर्वम एव तत
17 तद आहृत्य तु तां चक्रे सो ऽसुरो ऽपरतिमां सभाम
विश्रुतां तरिषु लोकेषु दिव्यां मणिमयीं शुभाम
18 गदां च भीमसेनाय परवरां परददौ तदा
देवदत्तं च पार्थाय ददौ शङ्खम अनुत्तमम

bhagīrathaḥ
dṛṣṭvā bhāgīrathīṃ gaṅgām uvāsa bahulāḥ
samāḥ
10 yatreṣṭvā sarvabhūtānām īśvareṇa
mahātmanā
āhṛtāḥ kratavo mukhyāḥ śataṃ
bharatasattama
11 yatra yūpā maṇimayāś cityāś cāpi hiran
mayāḥ
śobhārthaṃ vihitās tatra na tu dṛṣṭāntataḥ
kṛtāḥ
12 yatreṣṭvā sa gataḥ siddhiṃ sahasrākṣaḥ
śacīpatiḥ
yatra bhūtapatiḥ sṛṣṭvā sarvalokān
sanātanaḥ
upāsyate tigmatejā vṛto bhūtaiḥ sahasraśaḥ
13 naranārāyaṇau brahmā yamaḥ sthāṇuś ca
pañcamaḥ
upāsate yatra satraṃ sahasrayugaparyaye
14 yatreṣṭaṃ vāsudevena sarvair

19 सभा तु सा महाराज शातकुम्भमय दरुमा
दश किष्कु सहस्राणि समन्ताद आयताभवत
20 यथा वह्नेर यथार्कस्य सोमस्य च यथैव सा
भराजमाना तथा दिव्या बभार परमं वपुः
21 परतिघ्नतीव परभया परभाम अर्कस्य भास्वराम
परबभौ जवलमानेव दिव्या दिव्येन वर्चसा
22 नगमेघप्रतीकाशा दिवम आवृत्य विष्ठिता
आयता विपुला शलक्ष्णा विपाप्मा विगतक्लमा
23 उत्तमद्रव्यसंपन्ना मणिप्राकारमालिनी
बहुरत्ना बहुधना सुकृता विश्वकर्मणा
24 न दाशार्ही सुधर्मा वा बरह्मणो वापि तादृशी
आसीद रूपेण संपन्ना यां चक्रे ऽपरतिमां मयः
25 तां सम तत्र मयेनोक्ता रक्षन्ति च वहन्ति च
सभाम अष्टौ सहस्राणि किंकरा नाम राक्षसाः
26 अन्तरिक्षचरा घोरा महाकाया महाबलाः
रक्ताक्षाः पिङ्गलाक्षाश च शुक्तिकर्णाः परहारिणः

varṣasahasrakaiḥ
śraddadhānena satataṃ śiṣṭasaṃpratipattaye
15 suvarṇamālino yūpāś cityāś cāpy ati
bhāsvarāḥ
dadau yatra sahasrāṇi prayutāni ca keśavaḥ
16 tatra gatvā sa jagrāha gadāṃ śaṅkhaṃ ca
bhārata
sphāṭikaṃ ca sabhā dravyaṃ yad āsīd
vṛṣaparvaṇaḥ
kiṃkaraiḥ saha rakṣobhir agṛhṇāt sarvam
eva tat
17 tad āhṛtya tu tāṃ cakre so 'suro
'pratimāṃ sabhām
viśrutāṃ triṣu lokeṣu divyāṃ maṇimayīṃ
śubhām
18 gadāṃ ca bhīmasenāya pravarāṃ
pradadau tadā
devadattaṃ ca pārthāya dadau śaṅkham
anuttamam
19 sabhā tu sā mahārāja śātakumbhamaya

27 तस्यां सभायां नलिनीं चकाराप्रतिमां मयः
वैडूर्य पत्रविततां मणिनाल मयाम्बुजाम
28 पद्मसौगन्धिक वतीं नानाद्विज गणायुताम
पुष्पितैः पङ्कजैश चित्रां कूर्ममत्स्यैश च शॊभिताम
29 सूपतीर्थाम अकलुषां सर्वर्तुसलिलां शुभाम
मारुतेनैव चॊद्धूतैर मुक्ता बिन्दुभिर आचिताम
30 मणिरत्नचितां तां तु के चिद अभ्येत्य पार्थिवाः
दृष्ट्वापि नाभ्यजानन्त ते ऽजञानात परपतन्त्य उत
31 तां सभाम अभितॊ नित्यं पुष्पवन्तॊ महाद्रुमाः
आसन नानाविधा नीलाः शीतच छाया मनॊरमाः
32 काननानि सुगन्धीनि पुष्करिण्यश च सर्वशः
हंसकारण्डव युताश चक्रवाकॊपशॊभिताः
33 जलजानां च माल्यानां सथलजानां च सर्वशः
मारुतॊ गन्धम आदाय पाण्डवान सम निषेवते
34 ईदृशीं तां सभां कृत्वा मासैः परि चतुर्दशैः
निष्ठितां धर्मराजाय मयॊ राज्ञे नयवेदयत

drumā
daśa kiṣku sahasrāṇi samantād āyatābhavat
20 yathā vahner yathārkasya somasya ca yathaiva sā
bhrājamānā tathā divyā babhāra paramaṃ vapuḥ
21 pratighnatīva prabhayā prabhām arkasya bhāsvarām
prababhau jvalamāneva divyā divyena varcasā
22 nagameghapratīkāśā divam āvṛtya viṣṭhitā
āyatā vipulā ślakṣṇā vipāpmā vigataklamā
23 uttamadravyasaṃpannā maṇiprākāramālinī
bahuratnā bahudhanā sukṛtā viśvakarmaṇā
24 na dāśārhī sudharmā vā brahmaṇo vāpi tādṛśī
āsīd rūpeṇa saṃpannā yāṃ cakre 'pratimāṃ mayaḥ
25 tāṃ sma tatra mayenoktā rakṣanti ca

vahanti ca
sabhām aṣṭau sahasrāṇi kiṃkarā nāma
rākṣasāḥ
26 antarikṣacarā ghorā mahākāyā
mahābalāḥ
raktākṣāḥ piṅgalākṣāś ca śuktikarṇāḥ
prahāriṇaḥ
27 tasyāṃ sabhāyāṃ nalinīṃ
cakārāpratimāṃ mayaḥ
vaiḍūrya patravitatāṃ maṇināla
mayāmbujām
28 padmasaugandhika vatīṃ nānādvija
gaṇāyutām
puṣpitaiḥ paṅkajaiś citrāṃ kūrmamatsyaiś ca
śobhitām
29 sūpatīrthām akaluṣāṃ sarvartusalilāṃ
śubhām
mārutenaiva coddhūtair muktā bindubhir
ācitām
30 maṇiratnacitāṃ tāṃ tu ke cid abhyetya

pārthivāḥ
dṛṣṭvāpi nābhyajānanta te 'jñānāt prapatanty uta
31 tāṃ sabhām abhito nityaṃ puṣpavanto mahādrumāḥ
āsan nānāvidhā nīlāḥ śītac chāyā manoramāḥ
32 kānanāni sugandhīni puṣkariṇyaś ca sarvaśaḥ
haṃsakāraṇḍava yutāś cakravākopaśobhitāḥ
33 jalajānāṃ ca mālyānāṃ sthalajānāṃ ca sarvaśaḥ
māruto gandham ādāya pāṇḍavān sma niṣevate
34 īdṛśīṃ tāṃ sabhāṃ kṛtvā māsaiḥ pari caturdaśaiḥ
niṣṭhitāṃ dharmarājāya mayo rājñe nyavedayat

---

1 [व]
ततः परवेशनं चक्रे तस्यां राजा युधिष्ठिरः
अयुतं भोजयाम आस बराह्मणानां नराधिपः
2 घृतपायसेन मधुना भक्ष्यैर मूलफलैस तथा
अहतैश चैव वासोभिर माल्यैर उच्चावचैर अपि
3 ददौ तेभ्यः सहस्राणि गवां परत्येकशः परभुः
पुण्याहघोषस तत्रासीद दिवस्पृग इव भारत
4 वादित्रैर विविधैर गीतैर गन्धैर उच्चावचैर अपि
पूजयित्वा कुरुश्रेष्ठो दैवतानि निवेश्य च
5 तत्र मल्ला नटा झल्लाः सूता वैतालिकास तथा
उपतस्थुर महात्मानं सप्तरात्रं युधिष्ठिरम
6 तथा स कृत्वा पूजां तां भरातृभिः सह पाण्डवः
तस्यां सभायां रम्यायां रेमे शक्रो यथा दिवि
7 सभायाम ऋषयस तस्यां पाण्डवैः सह आसते

1 [v]
tataḥ praveśanaṃ cakre tasyāṃ rājā yudhiṣṭhiraḥ
ayutaṃ bhojayām āsa brāhmaṇānāṃ narādhipaḥ
2 ghṛtapāyasena madhunā bhakṣyair mūlaphalais tathā
ahataiś caiva vāsobhir mālyair uccāvacair api
3 dadau tebhyaḥ sahasrāṇi gavāṃ pratyekaśaḥ prabhuḥ
puṇyāhaghoṣas tatrāsīd divaspṛg iva bhārata
4 vāditrair vividhair gītair gandhair uccāvacair api
pūjayitvā kuruśreṣṭho daivatāni niveśya ca
5 tatra mallā naṭā jhallāḥ sūtā vaitālikās tathā
upatasthur mahātmānaṃ saptarātraṃ

आसां चक्रुर नरेन्द्राश च नानादेशसमागताः
8 असितो देवलः सत्यः सर्पमाली महाशिराः
अर्वावसुः सुमित्रश च मैत्रेयः शुनको बलिः
9 बको दाल्भ्यः सथूलशिराः कृष्णद्वैपायनः शुकः
सुमन्तुर जैमिनिः पैलो वयास शिष्यास तथा वयम
10 तित्तिरिर याज्ञवल्क्यश च ससुतो लोमहर्षणः
अप्सु होम्यश च धौम्यश च आणी माण्डव्य कौशिकौ
11 दामोष्णीषस तरैवणिश च पर्णादो घटजानुकः
मौञ्जायनो वायुभक्षः पाराशर्यश च सारिकौ
12 बलवाकः शिनी वाकः सत्यपालः कृतश्रमः
जातू कर्णः शिखावांश च सुबलः पारिजातकः
13 पर्वतश च महाभागो मार्कण्डेयस तथा मुनिः
पवित्रपाणिः सावर्णिर भालुकिर गालवस तथा
14 जङ्घा बन्धुश च रैभ्यश च कोपवेगश्रवा भृगुः
हरि बभ्रुश च कौण्डिन्यो बभ्रु माली सनातनः
15 कक्षीवान औशिजश चैव नाचिकेतो ऽथ गौतमः

yudhiṣṭhiram
6 tathā sa kṛtvā pūjāṃ tāṃ bhrātṛbhiḥ saha pāṇḍavaḥ
tasyāṃ sabhāyāṃ ramyāyāṃ reme śakro yathā divi
7 sabhāyām ṛṣayas tasyāṃ pāṇḍavaiḥ saha āsate
āsāṃ cakrur narendrāś ca nānādeśasamāgatāḥ
8 asito devalaḥ satyaḥ sarpamālī mahāśirāḥ
arvāvasuḥ sumitraś ca maitreyaḥ śunako baliḥ
9 bako dālbhyaḥ sthūlaśirāḥ kṛṣṇadvaipāyanaḥ śukaḥ
sumantur jaiminiḥ pailo vyāsa śiṣyās tathā vayam
10 tittirir yājñavalkyaś ca sasuto lomaharṣaṇaḥ
apsu homyaś ca dhaumyaś ca āṇī māṇḍavya kauśikau

पैङ्गो वराहः शुनकः शाण्डिल्यश च महातपाः
कर्करो वेणुजङ्घश च कलापः कठ एव च
16 मुनयो धर्मसहिता धृतात्मानो जितेन्द्रियाः
एते चान्ये च बहवो वेदवेदाङ्गपारगाः
17 उपासते महात्मानं सभायाम ऋषिसत्तमाः
कथयन्तः कथाः पुण्या धर्मज्ञाः शुचयो ऽमलाः
18 तथैव कषत्रिय शरेष्ठा धर्मराजम उपासते
शरीमान महात्मा धर्मात्मा मुञ्ज केतुर विवर्धनः
19 संग्रामजिद दुर्मुखश च उग्रसेनश च वीर्यवान
कक्षसेनः कषितिपतिः कषेमकश चापराजितः
काम्बोजराजः कमलः कम्पनश च महाबलः
20 सततं कम्पयाम आस यवनान एक एव यः
यथासुरान कालकेयान देवो वज्रधरस तथा
21 जटासुरो मद्रकान्तश च राजा; कुन्तिः कुणिन्दश च किरात राजः
तथाङ्गवङ्गौ सह पुण्ड्रकेण; पाण्ड्यौड्र राजौ सह

11 dāmoṣṇīṣas traivaṇiś ca parṇādo ghaṭajānukaḥ
mauñjāyano vāyubhakṣaḥ pārāśaryaś ca sārikau
12 balavākaḥ śinī vākaḥ satyapālaḥ kṛtaśramaḥ
jātū karṇaḥ śikhāvāṃś ca subalaḥ pārijātakaḥ
13 parvataś ca mahābhāgo mārkaṇḍeyas tathā muniḥ
pavitrapāṇiḥ sāvarṇir bhālukir gālavas tathā
14 jaṅghā bandhuś ca raibhyaś ca kopavegaśravā bhṛguḥ
hari babhruś ca kauṇḍinyo babhru mālī sanātanaḥ
15 kakṣīvān auśijaś caiva nāciketo 'tha gautamaḥ
paiṅgo varāhaḥ śunakaḥ śāṇḍilyaś ca mahātapāḥ
karkaro veṇujaṅghaś ca kalāpaḥ kaṭha eva ca

चान्ध्रकेण
22 किरात राजः सुमना यवनाधिपतिस तथा
चाणूरो देवरातश च भौजो भीम रथश च यः
23 शरुतायुधश च कालिङ्गो जयत्सेनश च मागधः
सुशर्मा चेकितानश च सुरथो ऽमित्रकर्षणः
24 केतुमान वसु दानश च वैदेहो ऽथ कृतक्षणः
सुधर्मा चानिरुद्धश च शरुतायुश च महाबलः
25 अनूप राजो दुर्धर्षः कषेमजिच च सुदक्षिणः
शिशुपालः सहसुतः करूषाधिपतिस तथा
26 वृष्णीनां चैव दुर्धर्षाः कुमारा देवरूपिणः
आहुको वि पृथुश चैव गदः सारण एव च
27 अक्रूरः कृतवर्मा च सात्यकिश च शिनेः सुतः
भीष्मको ऽथाहृतिश चैव दयुमत सेनश च वीर्यवान
केकयाश च महेष्वासा यज्ञसेनश च सौमकिः
28 अर्जुनं चापि संश्रित्य राजपुत्रा महाबलाः
अशिक्षन्त धनुर्वेदं रौरवाजिनवाससः

16 munayo dharmasahitā dhṛtātmāno jitendriyāḥ
ete cānye ca bahavo vedavedāṅgapāragāḥ
17 upāsate mahātmānaṃ sabhāyām ṛṣisattamāḥ
kathayantaḥ kathāḥ puṇyā dharmajñāḥ śucayo 'malāḥ
18 tathaiva kṣatriya śreṣṭhā dharmarājam upāsate
śrīmān mahātmā dharmātmā muñja ketur vivardhanaḥ
19 saṃgrāmajid durmukhaś ca ugrasenaś ca vīryavān
kakṣasenaḥ kṣitipatiḥ kṣemakaś cāparājitaḥ
kāmbojarājaḥ kamalaḥ kampanaś ca mahābalaḥ
20 satataṃ kampayām āsa yavanān eka eva yaḥ
yathāsurān kālakeyān devo vajradharas tathā

29 तत्रैव शिक्षिता राजन कुमारा वृष्णिनन्दनाः
रौक्मिणेयश च साम्बश च युयुधानश च सात्यकिः
30 एते चान्ये च बहवॊ राजानः पृथिवीपते
धनंजय सखा चात्र नित्यम आस्ते सम तुम्बुरुः
31 चित्रसेनः सहामात्यॊ गन्धर्वाप्सरसस तथा
गीतवादित्रकुशलाः शम्या तालविशारदाः
32 परमाणे ऽथ लयस्थाने किंनराः कृतनिश्रमाः
संचॊदितास तुम्बुरुणा गन्धर्वाः सहिता जगुः
33 गायन्ति दिव्यतानैस ते यथान्यायं मनस्विनः
पाण्डुपुत्रान ऋषींश चैव रमयन्त उपासते
34 तस्यां सभायाम आसीनाः सुव्रताः सत्यसंगराः
दिवीव देवा बरह्माणं युधिष्ठिरम उपासते

21 jaṭāsuro madrakāntaś ca rājā; kuntiḥ
kuṇindaś ca kirāta rājaḥ
tathāṅgavaṅgau saha puṇḍrakeṇa;
pāṇḍyoḍra rājau saha cāndhrakeṇa
22 kirāta rājaḥ sumanā yavanādhipatis tathā
cāṇūro devarātaś ca bhojo bhīma rathaś ca
yaḥ
23 śrutāyudhaś ca kāliṅgo jayatsenaś ca
māgadhaḥ
suśarmā cekitānaś ca suratho 'mitrakarṣaṇaḥ
24 ketumān vasu dānaś ca vaideho 'tha
kṛtakṣaṇaḥ
sudharmā cāniruddhaś ca śrutāyuś ca
mahābalaḥ
25 anūpa rājo durdharṣaḥ kṣemajic ca
sudakṣiṇaḥ
śiśupālaḥ sahasutaḥ karūṣādhipatis tathā
26 vṛṣṇīnāṃ caiva durdharṣāḥ kumārā
devarūpiṇaḥ
āhuko vi pṛthuś caiva gadaḥ sāraṇa eva ca

27 akrūraḥ kṛtavarmā ca sātyakiś ca śineḥ sutaḥ
bhīṣmako 'thāhṛtiś caiva dyumat senaś ca vīryavān
kekayāś ca maheṣvāsā yajñasenaś ca saumakiḥ
28 arjunaṃ cāpi saṃśritya rājaputrā mahābalāḥ
aśikṣanta dhanurvedaṃ rauravājinavāsasaḥ
29 tatraiva śikṣitā rājan kumārā vṛṣṇinandanāḥ
raukmiṇeyaś ca sāmbaś ca yuyudhānaś ca sātyakiḥ
30 ete cānye ca bahavo rājānaḥ pṛthivīpate
dhanaṃjaya sakhā cātra nityam āste sma tumburuḥ
31 citrasenaḥ sahāmātyo gandharvāpsarasas tathā
gītavāditrakuśalāḥ śamyā tālaviśāradāḥ
32 pramāṇe 'tha layasthāne kiṃnarāḥ

kṛtaniśramāḥ
saṃcoditās tumburuṇā gandharvāḥ sahitā jaguḥ
33 gāyanti divyatānais te yathānyāyaṃ manasvinaḥ
pāṇḍuputrān ṛṣīṃś caiva ramayanta upāsate
34 tasyāṃ sabhāyām āsīnāḥ suvratāḥ satyasaṃgarāḥ
divīva devā brahmāṇaṃ yudhiṣṭhiram upāsate

Chapter 5

1 [व]
तत्र तत्रोपविष्टेषु पाण्डवेषु महात्मसु
महत्सु चोपविष्टेषु गन्धर्वेषु च भारत
2 लोकान अनुचरन सर्वान आगमत तां सभाम ऋषिः

1 [v]
tatra tatropaviṣṭeṣu pāṇḍaveṣu mahātmasu
mahatsu copaviṣṭeṣu gandharveṣu ca bhārata
2 lokān anucaran sarvān āgamat tāṃ sabhām ṛṣiḥ

नारदः सुमहातेजा ऋषिभिः सहितस तदा
3 पारिजातेन राजेन्द्र रैवतेन च धीमता
सुमुखेन च सौम्येन देवर्षिर अमितद्युतिः
सभास्थान पाण्डवान दरष्टुं परीयमाणो मनोजवः
4 तम आगतम ऋषिं दृष्ट्वा नारदं सर्वधर्मवित
सहसा पाण्डवश्रेष्ठः परत्युत्थायानुजैः सह
अभ्यवादयत परीत्या विनयावनतस तदा
5 तद अर्हम आसनं तस्मै संप्रदाय यथाविधि
अर्चयाम आस रत्नैश च सर्वकामैश च धर्मवित
6 सो ऽरचितः पाण्डवैः सर्वैर महर्षिर वेदपारगः
धर्मकामार्थ संयुक्तं पप्रच्छेदं युधिष्ठिरम
7 [न]
कच चिद अर्थाश च कल्पन्ते धर्मे च रमते मनः
सुखानि चानुभूयन्ते मनश च न विहन्यते
8 कच चिद आचरितां पूर्वैर नरदेव पिता महैः
वर्तसे वृत्तिम अक्षीणां धर्मार्थसहितां नृषु

nāradaḥ sumahātejā ṛṣibhiḥ sahitas tadā
3 pārijātena rājendra raivatena ca dhīmatā
sumukhena ca saumyena devarṣir
amitadyutiḥ
sabhāsthān pāṇḍavān draṣṭuṃ prīyamāṇo
manojavaḥ
4 tam āgatam ṛṣiṃ dṛṣṭvā nāradaṃ
sarvadharmavit
sahasā pāṇḍavaśreṣṭhaḥ pratyutthāyānujaiḥ
saha
abhyavādayata prītyā vinayāvanatas tadā
5 tad arham āsanaṃ tasmai saṃpradāya
yathāvidhi
arcayām āsa ratnaiś ca sarvakāmaiś ca
dharmavit
6 so 'rcitaḥ pāṇḍavaiḥ sarvair maharṣir
vedapāragaḥ
dharmakāmārtha saṃyuktaṃ papracchedaṃ
yudhiṣṭhiram
7 [n]

9 कच चिद अर्थैन वा धर्मं धर्मेणार्थम अथापि वा
उभौ वा परीतिसारेण न कामेन परबाधसे
10 कच चिद अर्थं च धर्मं च कामं च जयतां वर
विभज्य काले कालज्ञ सदा वरद सेवसे
11 कच चिद राजगुणैः षड्भिः सप्तोपायांस तथानघ
बलाबलं तथा सम्यक चतुर्दश परीक्षसे
12 कच चिद आत्मानम अन्वीक्ष्य परांश च जयतां वर
तथा संधाय कर्माणि अष्टौ भारत सेवसे
13 कच चित परकृतयः षट ते न लुप्ता भरतर्षभ
आढ्यास तथाव्यसनिनः सवनुरक्ताश च सर्वशः
14 कच चिन न तर्कैर दूतैर वा ये चाप्य अपरिशङ्किताः
तवत्तो वा तव वामात्यैर भिद्यते जातु मन्त्रितम
15 कच चित संधिं यथाकालं विग्रहं चोपसेवसे
कच चिद वृत्तिम उदासीने मध्यमे चानुवर्तसे
16 कच चिद आत्मसमा बुद्ध्या शुचयो जीवितक्षमाः
कुलीनाश चानुरक्ताश च कृतास ते वीर मन्त्रिणः

kac cid arthāś ca kalpante dharme ca ramate manaḥ
sukhāni cānubhūyante manaś ca na vihanyate
8 **kac cid ācaritāṃ pūrvair naradeva pitā mahaiḥ**
vartase vṛttim akṣīṇāṃ dharmārthasahitāṃ nṛṣu
9 **kac cid arthena vā dharmaṃ dharmeṇārtham athāpi vā**
ubhau vā prītisāreṇa na kāmena prabādhase
10 **kac cid arthaṃ ca dharmaṃ ca kāmaṃ ca jayatāṃ vara**
vibhajya kāle kālajña sadā varada sevase
11 **kac cid rājaguṇaiḥ ṣaḍbhiḥ saptopāyāṃs tathānagha**
balābalaṃ tathā samyak caturdaśa parīkṣase
12 **kac cid ātmānam anvīkṣya parāṃś ca jayatāṃ vara**
tathā saṃdhāya karmāṇi aṣṭau bhārata

17 विजयो मन्त्रमूलो हि राज्ञां भवति भारत
सुसंवृतो मन्त्रधनैर अमात्यैः शास्त्रकोविदैः
18 कच चिन निद्रावशं नैषि कच चित काले विबुध्यसे
कच चिच चापररात्रेषु चिन्तयस्य अर्थम अर्थवित
19 कच चिन मन्त्रयसे नैकः कच चिन न बहुभिः सह
कच चित ते मन्त्रितो मन्त्रो न राष्ट्रम अनुधावति
20 कच चिद अर्थान विनिश्चित्य लघुमूलान महोदयान
कषिप्रम आरभसे कर्तुं न विघ्नयसि तादृशान
21 कच चिन न सर्वे कर्मान्ताः परोक्षास ते विशङ्किताः
सर्वे वा पुनर उत्सृष्टाः संसृष्टं हय अत्र कारणम
22 कच चिद राजन कृतान्य एव कृतप्रायानि वा पुनः
विदुस ते वीरकर्माणि नानवाप्तानि कानि चित
23 कच चित कारणिकाः सर्वे सर्वशास्त्रेषु कोविदाः
कारयन्ति कुमारांश च योधमुख्यांश च सर्वशः
24 कच चित सहस्रैर मूर्खाणाम एकं करीणासि
पण्डितम

sevase
13 kac cit prakṛtayaḥ ṣaṭ te na luptā
bharatarṣabha
āḍhyās tathāvyasaninaḥ svanuraktāś ca
sarvaśaḥ
14 kac cin na tarkair dūtair vā ye cāpy
apariśaṅkitāḥ
tvatto vā tava vāmātyair bhidyate jātu
mantritam
15 kac cit saṃdhiṃ yathākālaṃ vigrahaṃ
copasevase
kac cid vṛttim udāsīne madhyame
cānuvartase
16 kac cid ātmasamā buddhyā śucayo
jīvitakṣamāḥ
kulīnāś cānuraktāś ca kṛtās te vīra mantriṇaḥ
17 vijayo mantramūlo hi rājñāṃ bhavati
bhārata
susaṃvṛto mantradhanair amātyaiḥ
śāstrakovidaiḥ

पण्डितो हय अर्थकृच्छ्रेषु कुर्यान निःश्रेयसं परम
25 कच चिद दुर्गाणि सर्वाणि धनधान्यायुधोदकैः
यन्त्रैश च परिपूर्णानि तथा शिल्पिधनुर्धरैः
26 एको ऽपय अमात्यो मेधावी शूरो दान्तो विचक्षणः
राजानं राजपुत्रं वा परापयेन महतीं शरियम
27 कच चिद अष्टा दशान्येषु सवपक्षे दश पञ्च च
तरिभिस तरिभिर अविज्ञातैर वेत्सि तीर्थानि चारकैः
28 कच चिद दविषाम अविदितः परतियत्तश च सर्वदा
नित्ययुक्तो रिपून सर्वान वीक्षसे रिपुसूदन
29 कच चिद विनयसंपन्नः कुलपुत्रो बहुश्रुतः
अनसूयुर अनुप्रष्टा सत्कृतस ते पुरोहितः
30 कच चिद अग्निषु ते युक्तो विधिज्ञो मतिमान ऋजुः
हुतं च होष्यमानं च काले वेदयते सदा
31 कच चिद अङ्गेषु निष्णातो जयोतिषां परतिपादकः
उत्पातेषु च सर्वेषु दैवज्ञः कुशलस तव
32 कच चिन मुख्या महत्स्व एव मध्यमेषु च मध्यमाः

18 kac cin nidrāvaśaṃ naiṣi kac cit kāle vibudhyase
kac cic cāpararātreṣu cintayasy artham arthavit
19 kac cin mantrayase naikaḥ kac cin na bahubhiḥ saha
kac cit te mantrito mantro na rāṣṭram anudhāvati
20 kac cid arthān viniścitya laghumūlān mahodayān
kṣipram ārabhase kartuṃ na vighnayasi tādṛśān
21 kac cin na sarve karmāntāḥ parokṣās te viśaṅkitāḥ
sarve vā punar utsṛṣṭāḥ saṃsṛṣṭaṃ hy atra kāraṇam
22 kac cid rājan kṛtāny eva kṛtaprāyāṇi vā punaḥ
vidus te vīrakarmāṇi nānavāptāni kāni cit
23 kac cit kāraṇikāḥ sarve sarvaśāstreṣu

जघन्याश च जघन्येषु भृत्याः कर्मसु यॊजिताः
33 अमात्यान उपधातीतान पितृपैतामहाञ शुचीन
शरेष्ठाञ शरेष्ठेषु कच चित तवं नियॊजयसि कर्मसु
34 कच चिन नॊग्रेण दण्डेन भृशम उद्वेजित परजाः
राष्ट्रं तवानुशासन्ति मन्त्रिणॊ भरतर्षभ
35 कच चित तवां नावजानन्ति याजकाः पतितं यथा
उग्रप्रतिग्रहीतारं कामयानम इव सत्रियः
36 कच चिद धृष्टश च शूरश च मतिमान धृतिमाञ
शुचिः
कुलीनश चानुरक्तश च दक्षः सेनापतिस तव
37 कच चिद बलस्य ते मुख्याः सर्वे युद्धविशारदाः
दृष्टापदाना विक्रान्तास तवया सत्कृत्य मानिताः
38 कच चिद बलस्य भक्तं च वेतनं च यथॊचितम
संप्राप्तकालं दातव्यं ददासि न विकर्षसि
39 कालातिक्रमणाद धयेते भक्त वेतनयॊर भृताः
भर्तुः कुप्यन्ति दौर्गत्यात सॊ ऽनर्थः सुमहान समृतः

kovidāḥ
kārayanti kumārāṃś ca yodhamukhyāṃś ca
sarvaśaḥ
24 kac cit sahasrair mūrkhāṇām ekaṃ
krīṇāsi paṇḍitam
paṇḍito hy arthakṛcchreṣu kuryān
niḥśreyasaṃ param
25 kac cid durgāṇi sarvāṇi
dhanadhānyāyudhodakaiḥ
yantraiś ca paripūrṇāni tathā
śilpidhanurdharaiḥ
26 eko 'py amātyo medhāvī śūro dānto
vicakṣaṇaḥ
rājānaṃ rājaputraṃ vā prāpayen mahatīṃ
śriyam
27 kac cid aṣṭā daśānyeṣu svapakṣe daśa
pañca ca
tribhis tribhir avijñātair vetsi tīrthāni
cārakaiḥ
28 kac cid dviṣām aviditaḥ pratiyattaś ca

40 कच चित सर्वे ऽनुरक्तास तवां कुलपुत्राः परधानतः
कच चित पराणांस तवार्थेषु संत्यजन्ति सदा युधि
41 कच चिन नैकॊ बहून अर्थान सर्वशः साम्परायिकान
अनुशास्सि यथाकामं कामात्मा शासनातिगः
42 कच चित पुरुषकारेण पुरुषः कर्मशॊभयन
लभते मानम अधिकं भूयॊ वा भक्त वेतनम
43 कच चिद विद्याविनीतांश च नराञ जञानविशारदान
यथार्हं गुणतश चैव दानेनाभ्यवपद्यसे
44 कच चिद दारान मनुष्याणां तवार्थे मृत्युम एयुषाम
वयसनं चाभ्युपेतानां बिभर्षि भरतर्षभ
45 कच चिद भयाद उपनतं कलीबं वा रिपुम आगतम
युद्धे वा विजितं पार्थ पुत्रवत परिरक्षसि
46 कच चित तवम एव सर्वस्याः पृथिव्याः पृथिवीपते
समश च नाभिशङ्क्यश च यथा माता यथा पिता
47 कच चिद वयसनिनं शत्रुं निशम्य भरतर्षभ
अभियासि जवेनैव समीक्ष्य तरिविधं बलम

sarvadā
nityayukto ripūn sarvān vīkṣase ripusūdana
29 kac cid vinayasaṃpannaḥ kulaputro bahuśrutaḥ
anasūyur anupraṣṭā satkṛtas te purohitaḥ
30 kac cid agniṣu te yukto vidhijño matimān ṛjuḥ
hutaṃ ca hoṣyamānaṃ ca kāle vedayate sadā
31 kac cid aṅgeṣu niṣṇāto jyotiṣāṃ pratipādakaḥ
utpāteṣu ca sarveṣu daivajñaḥ kuśalas tava
32 kac cin mukhyā mahatsv eva madhyameṣu ca madhyamāḥ
jaghanyāś ca jaghanyeṣu bhṛtyāḥ karmasu yojitāḥ
33 amātyān upadhātītān pitṛpaitāmahāñ śucīn
śreṣṭhāñ śreṣṭheṣu kac cit tvaṃ niyojayasi karmasu
34 kac cin nogreṇa daṇḍena bhṛśam udvejita

48 पार्ष्णिमूलं च विज्ञाय वयवसायं पराजयम
बलस्य च महाराज दत्त्वा वेतनम अग्रतः
49 कच चिच च बलमुख्येभ्यः परराष्ट्रे परंतप
उपच्छन्नानि रत्नानि परयच्छसि यथार्हतः
50 कच चिद आत्मानम एवाग्रे विजित्य विजितेन्द्रियः
पराञ जिगीषसे पार्थ परमत्तान अजितेन्द्रियान
51 कच चित ते यास्यतः शत्रून पूर्वं यान्ति सवनुष्ठिताः
सामं दानं च भेदश च दण्डश च विधिवद गुणाः
52 कच चिन मूलं दृढं कृत्वा यात्रां यासि विशां पते
तांश च विक्रमसे जेतुं जित्वा च परिरक्षसि
53 कच चिद अष्टाङ्गसंयुक्ता चतुर्विध बला चमूः
बलमुख्यैः सुनीता ते दविषतां परतिबाधनी
54 कच चिल लवं च मुष्टिं च परराष्ट्रे परंतप
अविहाय महाराज विहंसि समरे रिपून
55 कच चित सवपरराष्ट्रेषु बहवो ऽधिकृतास तव
अर्थान समनुतिष्ठन्ति रक्षन्ति च परस्परम

prajāḥ
rāṣṭraṃ tavānuśāsanti mantriṇo bharatarṣabha
35 kac cit tvāṃ nāvajānanti yājakāḥ patitaṃ yathā
ugrapratigrahītāraṃ kāmayānam iva striyaḥ
36 kac cid dhṛṣṭaś ca śūraś ca matimān dhṛtimāñ śuciḥ
kulīnaś cānuraktaś ca dakṣaḥ senāpatis tava
37 kac cid balasya te mukhyāḥ sarve yuddhaviśāradāḥ
dṛṣṭāpadānā vikrāntās tvayā satkṛtya mānitāḥ
38 kac cid balasya bhaktaṃ ca vetanaṃ ca yathocitam
saṃprāptakālaṃ dātavyaṃ dadāsi na vikarṣasi
39 kālātikramaṇād dhyete bhakta vetanayor bhṛtāḥ
bhartuḥ kupyanti daurgatyāt so 'narthaḥ

56 कच चिद अभ्यवहार्याणि गात्रसंस्पर्शकानि च
घरेयाणि च महाराज रक्षन्त्य अनुमतास तव
57 कच चित कौशं च कोष्ट्थं च वाहनं दवारम
आयुधम
आयश च कृतकल्याणैस तव भक्तैर अनुष्ठितः
58 कच चिद आभ्यन्तरेभ्यश च बाह्येभ्यश च विशां
पते
रक्षस्य आत्मानम एवाग्रे तांश च सवेभ्यो मिथश च तान
59 कच चिन न पाने दयूते वा करीडासु परमदासु च
परतिजानन्ति पूर्वाह्णे वययं वयसनजं तव
60 कच चिद आयस्य चार्धेन चतुर्भागेन वा पुनः
पादभागैस तरिभिर वापि वययः संशोध्यते तव
61 कच चिज जञातीन गुरून वृद्धान वणिजः शिल्पिनः
शरितान
अभीक्ष्णम अनुगृह्णासि धनधान्येन दुर्गतान
62 कच चिद आयव्यये युक्ताः सर्वे गणक लेखकाः

sumahān smṛtaḥ
40 kac cit sarve 'nuraktās tvāṃ kulaputrāḥ
pradhānataḥ
kac cit prāṇāṃs tavārtheṣu saṃtyajanti sadā
yudhi
41 kac cin naiko bahūn arthān sarvaśaḥ
sāmparāyikān
anuśāssi yathākāmamaṃ kāmātmā śāsanātigaḥ
42 kac cit puruṣakāreṇa puruṣaḥ
karmaśobhayan
labhate mānam adhikaṃ bhūyo vā bhakta
vetanam
43 kac cid vidyāvinītāṃś ca narāñ
jñānaviśāradān
yathārhaṃ guṇataś caiva
dānenābhyavapadyase
44 kac cid dārān manuṣyāṇāṃ tavārthe
mṛtyum eyuṣām
vyasanaṃ cābhyupetānāṃ bibharṣi
bharatarṣabha

अनुतिष्ठन्ति पूर्वाह्णे नित्यम आयव्ययं तव
63 कच चिद अर्थेषु संप्रौढान हितकामान अनुप्रियान
नापकर्षसि कर्मभ्यः पूर्वम अप्राप्य किल्बिषम
64 कच चिद विदित्वा पुरुषान उत्तमाधममध्यमान
तवं कर्मस्व अनुरूपेषु नियोजयसि भारत
65 कच चिन न लुब्धाश चौरा वा वैरिणो वा विशां पते
अप्राप्तव्यवहारा वा तव कर्मस्व अनुष्ठिताः
66 कच चिन न लुब्धैश चौरैर वा कुमारैः सत्री बलेन वा
तवया वा पीड्यते राष्ट्रं कच चित पुष्टाः कृषी वलाः
67 कच चिद राष्ट्रे तडागानि पूर्णानि च महान्ति च
भागशो विनिविष्टानि न कृषिर देव मातृका
68 कच चिद बीजं च भक्तं च कर्षकायावसीदते
परतिकं च शतं वृद्ध्या ददास्य ऋणम अनुग्रहम
69 कच चित सवनुष्ठिता तात वार्त्ता ते साधुभिर जनैः
वार्त्तायां संश्रितस तात लोको ऽयं सुखम एधते

45 kac cid bhayād upanataṃ klībaṃ vā ripum āgatam
yuddhe vā vijitaṃ pārtha putravat parirakṣasi
46 kac cit tvam eva sarvasyāḥ pṛthivyāḥ pṛthivīpate
samaś ca nābhiśaṅkyaś ca yathā mātā yathā pitā
47 kac cid vyasaninaṃ śatruṃ niśamya bharatarṣabha
abhiyāsi javenaiva samīkṣya trividhaṃ balam
48 pārṣṇimūlaṃ ca vijñāya vyavasāyaṃ parājayam
balasya ca mahārāja dattvā vetanam agrataḥ
49 kac cic ca balamukhyebhyaḥ pararāṣṭre paraṃtapa
upacchannāni ratnāni prayacchasi yathārhataḥ
50 kac cid ātmānam evāgre vijitya vijitendriyaḥ

70 कच चिच छुचिकृतः पराज्ञाः पञ्च पञ्च सवनुष्ठिताः
कषेमं कुर्वन्ति संहत्य राजञ जनपदे तव
71 कच चिन नगरगुप्त्य अर्थं गरामा नगरवत कृताः
गरामवच च कृता रक्षा ते च सर्वे तद अर्पणाः
72 कच चिद बलेनानुगताः समानि विषमाणि च
पुराणचौराः साध्यक्षाश चरन्ति विषये तव
73 कच चित सत्रियः सान्त्वयसि कच चित ताश च
सुरक्षिताः
कच चिन न शरद्दधास्य आसां कच चिद गुह्यं न भाषसे
74 कच चिच चारान निशि शरुत्वा तत कार्यम
अनुचिन्त्य च
परियाण्य अनुभवञ शेषे विदित्वाभ्यन्तरं जनम
75 कच चिद दवौ परथमौ यामौ रात्र्यां सुप्त्वा विशां
पते
संचिन्तयसि धर्मार्थौ याम उत्थाय पश्चिमे
76 कच चिद दर्शयसे नित्यं मनुष्यान समलंकृतान

parāñ jigīṣase pārtha pramattān ajitendriyān
51 kac cit te yāsyataḥ śatrūn pūrvaṃ yānti svanuṣṭhitāḥ
sāmaṃ dānaṃ ca bhedaś ca daṇḍaś ca vidhivad guṇāḥ
52 kac cin mūlaṃ dṛḍhaṃ kṛtvā yātrāṃ yāsi viśāṃ pate
tāṃś ca vikramase jetuṃ jitvā ca parirakṣasi
53 kac cid aṣṭāṅgasaṃyuktā caturvidha balā camūḥ
balamukhyaiḥ sunītā te dviṣatāṃ pratibādhanī
54 kac cil lavaṃ ca muṣṭiṃ ca pararāṣṭre paraṃtapa
avihāya mahārāja vihaṃsi samare ripūn
55 kac cit svapararāṣṭreṣu bahavo 'dhikṛtās tava
arthān samanutiṣṭhanti rakṣanti ca parasparam
56 kac cid abhyavahāryāṇi

उत्थाय काले कालज्ञः सह पाण्डव मन्त्रिभिः
77 कच चिद रक्ताम्बरधराः खड्गहस्ताः सवलं कृताः
अभितस तवाम उपासन्ते रक्षणार्थम अरिंदम
78 कच चिद दण्डच्येषु यमवत पूज्येषु च विशां पते
परीक्ष्य वर्तसे सम्यग अप्रियेषु परियेषु च
79 कच चिच छारीरम आबाधम औषधैर नियमेन वा
मानसं वृद्धसेवाभिः सदा पार्थापकर्षसि
80 कच चिद वैद्याश चिकित्सायाम अष्टाङ्गायां
विशारदाः
सुहृदश चानुरक्ताश च शरीरे ते हिताः सदा
81 कच चिन न मानान मोहाद वा कामाद वापि विशां
पते
अर्थि परत्यर्थिनः परासान अपास्यसि कथं चन
82 कच चिन न लोभान मोहाद वा विश्रम्भात परणयेन
वा
आश्रितानां मनुष्याणां वृत्तिं तवं संरुणत्सि च

gātrasaṃsparśakāni ca
ghreyāṇi ca mahārāja rakṣanty anumatās
tava
57 kac cit kośaṃ ca koṣṭthaṃ ca vāhanaṃ
dvāram āyudham
āyaś ca kṛtakalyāṇais tava bhaktair
anuṣṭhitaḥ
58 kac cid ābhyantarebhyaś ca bāhyebhyaś ca
viśāṃ pate
rakṣasy ātmānam evāgre tāṃś ca svebhyo
mithaś ca tān
59 kac cin na pāne dyūte vā krīḍāsu
pramadāsu ca
pratijānanti pūrvāhṇe vyayaṃ vyasanajaṃ
tava
60 kac cid āyasya cārdhena caturbhāgena vā
punaḥ
pādabhāgais tribhir vāpi vyayaḥ
saṃśodhyate tava
61 kac cij jñātīn gurūn vṛddhān vaṇijaḥ

83 कच चित पौरा न सहिता ये च ते राष्ट्रवासिनः
तवया सह विरुध्यन्ते परैः करीताः कथं चन
84 कच चित ते दुर्बलः शत्रुर बलेनोपनिपीडितः
मन्त्रेण बलवान कश चिद उभाभ्यां वा युधिष्ठिर
85 कच चित सर्वे ऽनुरक्तास तवां भूमिपालाः परधानतः
कच चित पराणांस तवदर्थेषु संत्यजन्ति तवया हृताः
86 कच चित ते सर्वविद्यासु गुणतो ऽरचा परवर्तते
बराह्मणानां च साधूनां तव निःश्रेयसे शुभा
87 कच चिद धर्मे तरयी मूले पूर्वैर आचरिते जनैः
वर्तमानस तथा कर्तुं तस्मिन कर्मणि वर्तसे
88 कच चित तव गृहे ऽननानि सवादून्य अश्नन्ति वै दविजाः
गुणवन्ति गुणोपेतास तवाध्यक्षं सदक्षिणम
89 कच चित करतून एकचित्तो वाजपेयांश च सर्वशः
पुण्डरीकांश च कार्त्स्न्येन यतसे कर्तुम आत्मवान
90 कच चिज जञातीन गुरून वृद्धान दैवतांस तापसान

śilpinaḥ śritān
abhīkṣṇam anugṛhṇāsi dhanadhānyena durgatān
62 kac cid āyavyaye yuktāḥ sarve gaṇaka lekhakāḥ
anutiṣṭhanti pūrvāhṇe nityam āyavyayaṃ tava
63 kac cid artheṣu saṃprauḍhān hitakāmān anupriyān
nāpakarṣasi karmabhyaḥ pūrvam aprāpya kilbiṣam
64 kac cid viditvā puruṣān uttamādhamamadhyamān
tvaṃ karmasv anurūpeṣu niyojayasi bhārata
65 kac cin na lubdhāś caurā vā vairiṇo vā viśāṃ pate
aprāptavyavahārā vā tava karmasv anuṣṭhitāḥ
66 kac cin na lubdhaiś caurair vā kumāraiḥ strī balena vā

अपि
चैत्यांश च वृक्षान कल्याणान बराह्मणांश च नमस्यसि
91 कच चिद एषा च ते बुद्धिर वृत्तिर एषा च ते ऽनघ
आयुष्या च यशस्या च धर्मकामार्थ दर्शिनी
92 एतया वर्तमानस्य बुद्ध्या राष्ट्रं न सीदति
विजित्य च महीं राजा सॊ ऽतयन्तं सुखम एधते
93 कच चिद आर्यॊ विशुद्धात्मा कषारितश चौर कर्मणि
अदृष्टशास्त्रकुशलैर न लॊभाद वध्यते शुचिः
94 पृष्टॊ गृहीतस तत्कारी तज्ज्ञैर दृष्टः स कारणः
कच चिन न मुच्यते सतेनॊ दरव्यलॊभान नरर्षभ
95 वयुत्पन्ने कच चिद आढ्यस्य दरिद्रस्य च भारत
अर्थान न मिथ्या पश्यन्ति तवामात्या हृता धनैः
96 नास्तिक्यम अनृतं करॊधं परमादं दीर्घसूत्रताम
अदर्शनं जञानवताम आलस्यं कषिप्तचित्तताम
97 एकचिन्तनम अर्थानाम अनर्थज्ञैश च चिन्तनम
निश्चितानाम अनारम्भं मन्त्रस्यापरिरक्षणम

tvayā vā pīḍyate rāṣṭraṃ kac cit puṣṭāḥ kṛṣī valāḥ
67 kac cid rāṣṭre taḍāgāni pūrṇāni ca mahānti ca
bhāgaśo viniviṣṭāni na kṛṣir deva mātṛkā
68 kac cid bījaṃ ca bhaktaṃ ca karṣakāyāvasīdate
pratikaṃ ca śataṃ vṛddhyā dadāsy ṛṇam anugraham
69 kac cit svanuṣṭhitā tāta vārttā te sādhubhir janaiḥ
vārttāyāṃ saṃśritas tāta loko 'yaṃ sukham edhate
70 kac cic chucikṛtaḥ prājñāḥ pañca pañca svanuṣṭhitāḥ
kṣemaṃ kurvanti saṃhatya rājañ janapade tava
71 kac cin nagaragupty arthaṃ grāmā nagaravat kṛtāḥ
grāmavac ca kṛtā rakṣā te ca sarve tad

98 मङ्गल्यस्याप्रयोगं च परसङ्गं विषयेषु च
कच चित तवं वर्जयस्य एतान राजदोषांश चतुर्दश
99 कच चित ते सफला वेदाः कच चित ते सफलं धनम
कच चित ते सफला दाराः कच चित ते सफलं शरुतम
100 [य]
कथं वै सफला वेदाः कथं वै सफलं धनम
कथं वै सफला दाराः कथं वै सफलं शरुतम
101 [न]
अग्निहोत्रफला वेदा दत्तभुक्त फलं धनम
रतिपुत्र फला दाराः शीलवृत्तफलं शरुतम
102 [व]
एतद आख्याय स मुनिर नारदः सुमहातपाः
पप्रच्छानन्तरम इदं धर्मात्मानं युधिष्ठिरम
103 [न]
कच चिद अभ्यागता दूराद वणिजो लाभकारणात
यथोक्तम अवहार्यन्ते शुल्कं शुल्कोपजीविभिः

arpaṇāḥ
72 kac cid balenānugatāḥ samāni viṣamāṇi ca
purāṇacaurāḥ sādhyakṣāś caranti viṣaye tava
73 kac cit striyaḥ sāntvayasi kac cit tāś ca surakṣitāḥ
kac cin na śraddadhāsy āsāṃ kac cid guhyaṃ na bhāṣase
74 kac cic cārān niśi śrutvā tat kāryam anucintya ca
priyāṇy anubhavañ śeṣe viditvābhyantaraṃ janam
75 kac cid dvau prathamau yāmau rātryāṃ suptvā viśāṃ pate
saṃcintayasi dharmārthau yāma utthāya paścime
76 kac cid darśayase nityaṃ manuṣyān samalaṃkṛtān
utthāya kāle kālajñaḥ saha pāṇḍava mantribhiḥ
77 kac cid raktāmbaradharāḥ khaḍgahastāḥ

104 कच चित ते पुरुषा राजन पुरे राष्ट्रे च मानिताः
उपानयन्ति पण्यानि उपधाभिर अवञ्चिताः
105 कच चिच छृणॊषि वृद्धानां धर्मार्थसहिता गिरः
नित्यम अर्थविदां तात तथा धर्मानुदर्शिनाम
106 कच चित ते कृषितन्त्रेषु गॊषु पुष्पफलेषु च
धर्मार्थं च दविजातिभ्यॊ दीयते मधुसर्पिषी
107 दरव्यॊपकरणं कच चित सर्वदा सर्वशिल्पिनाम
चातुर्मास्यावरं सम्यङ नियतं संप्रयच्छसि
108 कच चित कृतं विजानीषे कर्तारं च परशंससि
सतां मध्ये महाराज सत करॊषि च पूजयन
109 कच चित सूत्राणि सर्वाणि गृह्णासि भरतर्षभ
हस्तिसूत्राश्वसूत्राणि रथसूत्राणि चाभिभॊ
110 कच चिद अभ्यस्यते शश्वद गृहे ते भरतर्षभ
धनुर्वेदस्य सूत्रं च यन्त्रसूत्रं च नागरम
111 कच चिद अस्त्राणि सर्वाणि बरह्मदण्डश च ते
ऽनघ

svalaṃ kṛtāḥ
abhitas tvām upāsante rakṣaṇārtham
ariṃdama
78 kac cid daṇḍyeṣu yamavat pūjyeṣu ca
viśāṃ pate
parīkṣya vartase samyag apriyeṣu priyeṣu ca
79 kac cic chārīram ābādham auṣadhair
niyamena vā
mānasaṃ vṛddhasevābhiḥ sadā
pārthāpakarṣasi
80 kac cid vaidyāś cikitsāyām aṣṭāṅgāyāṃ
viśāradāḥ
suhṛdaś cānuraktāś ca śarīre te hitāḥ sadā
81 kac cin na mānān mohād vā kāmād vāpi
viśāṃ pate
arthi pratyarthinaḥ prāptān apāsyasi kathaṃ
cana
82 kac cin na lobhān mohād vā viśrambhāt
praṇayena vā
āśritānāṃ manuṣyāṇāṃ vṛttiṃ tvaṃ

विषयोगाश च ते सर्वे विदिताः शत्रुनाशनाः
112 कच चिद अग्निभयाच चैव सर्पव्याल भयात तथा
रोगरक्षोभयाच चैव राष्ट्रं सवं परिरक्षसि
113 कच चिद अन्धांश च मूकांश च पङ्गून वयङ्गान
अबान्धवान
पितेव पासि धर्मज्ञ तथा परव्रजितान अपि
114 [व]
एताः कुरूणाम ऋषभो महात्मा; शरुत्वा गिरो
बराह्मणसत्तमस्य
परणम्य पादाव अभिवाद्य हृष्टो; राजाब्रवीन नारदं
देवरूपम
115 एवं करिष्यामि यथा तवयोक्तं; परज्ञा हि मे भूय
एवाभिवृद्धा
उक्त्वा तथा चैव चकार राजा; लेभे महीं सागरमेखलां
च
116 [न]

saṃruṇatsi ca
83 kac cit paurā na sahitā ye ca te rāṣṭravāsinaḥ
tvayā saha virudhyante paraiḥ krītāḥ kathaṃ cana
84 kac cit te durbalaḥ śatrur balenopanipīḍitaḥ
mantreṇa balavān kaś cid ubhābhyāṃ vā yudhiṣṭhira
85 kac cit sarve 'nuraktās tvāṃ bhūmipālāḥ pradhānataḥ
kac cit prāṇāṃs tvadartheṣu saṃtyajanti tvayā hṛtāḥ
86 kac cit te sarvavidyāsu guṇato 'rcā pravartate
brāhmaṇānāṃ ca sādhūnāṃ tava niḥśreyase śubhā
87 kac cid dharme trayī mūle pūrvair ācarite janaiḥ
vartamānas tathā kartuṃ tasmin karmaṇi

एवं यो वर्तते राजा चातुर्वण्यस्र्य रक्षणे
स विहृत्येह सुसुखी शक्रस्यैति सलोकताम

vartase

88 kac cit tava gṛhe 'nnāni svādūny aśnanti vai dvijāḥ
guṇavanti guṇopetās tavādhyakṣaṃ sadakṣiṇam

89 kac cit kratūn ekacitto vājapeyāṃś ca sarvaśaḥ
puṇḍarīkāṃś ca kārtsnyena yatase kartum ātmavān

90 kac cij jñātīn gurūn vṛddhān daivatāṃs tāpasān api
caityāṃś ca vṛkṣān kalyāṇān brāhmaṇāṃś ca namasyasi

91 kac cid eṣā ca te buddhir vṛttir eṣā ca te 'nagha
āyuṣyā ca yaśasyā ca dharmakāmārtha darśinī

92 etayā vartamānasya buddhyā rāṣṭraṃ na sīdati
vijitya ca mahīṃ rājā so 'tyantaṃ sukham

edhate
93 kac cid āryo viśuddhātmā kṣāritaś caura karmaṇi
adṛṣṭaśāstrakuśalair na lobhād vadhyate śuciḥ
94 pṛṣṭo gṛhītas tatkārī tajjñair dṛṣṭaḥ sa kāraṇaḥ
kac cin na mucyate steno dravyalobhān nararṣabha
95 vyutpanne kac cid āḍhyasya daridrasya ca bhārata
arthān na mithyā paśyanti tavāmātyā hṛtā dhanaiḥ
96 nāstikyam anṛtaṃ krodhaṃ pramādaṃ dīrghasūtratām
adarśanaṃ jñānavatām ālasyaṃ kṣiptacittatām
97 ekacintanam arthānām anarthajñaiś ca cintanam
niścitānām anārambhaṃ

mantrasyāparirakṣaṇam
98 maṅgalyasyāprayogaṃ ca prasaṅgaṃ viṣayeṣu ca
kac cit tvaṃ varjayasy etān rājadoṣāṃś caturdaśa
99 kac cit te saphalā vedāḥ kac cit te saphalaṃ dhanam
kac cit te saphalā dārāḥ kac cit te saphalaṃ śrutam
100 [y]
kathaṃ vai saphalā vedāḥ kathaṃ vai saphalaṃ dhanam
kathaṃ vai saphalā dārāḥ kathaṃ vai saphalaṃ śrutam
101 [n]
agnihotraphalā vedā dattabhukta phalaṃ dhanam
ratiputra phalā dārāḥ śīlavṛttaphalaṃ śrutam
102 [v]

etad ākhyāya sa munir nāradaḥ sumahātapāḥ
papracchānantaram idaṃ dharmātmānaṃ
yudhiṣṭhiram
103 [n]
kac cid abhyāgatā dūrād vaṇijo lābhakāraṇāt
yathoktam avahāryante śulkaṃ
śulkopajīvibhiḥ
104 kac cit te puruṣā rājan pure rāṣṭre ca
mānitāḥ
upānayanti paṇyāni upadhābhir avañcitāḥ
105 kac cic chṛṇoṣi vṛddhānāṃ
dharmārthasahitā giraḥ
nityam arthavidāṃ tāta tathā
dharmānudarśinām
106 kac cit te kṛṣitantreṣu goṣu puṣpaphaleṣu
ca
dharmārthaṃ ca dvijātibhyo dīyate
madhusarpiṣī
107 dravyopakaraṇaṃ kac cit sarvadā
sarvaśilpinām

cāturmāsyāvaraṃ samyaṅ niyataṃ saṃprayacchasi
108 kac cit kṛtaṃ vijānīṣe kartāraṃ ca praśaṃsasi
satāṃ madhye mahārāja sat karoṣi ca pūjayan
109 kac cit sūtrāṇi sarvāṇi gṛhṇāsi bharatarṣabha
hastisūtrāśvasūtrāṇi rathasūtrāṇi cābhibho
110 kac cid abhyasyate śaśvad gṛhe te bharatarṣabha
dhanurvedasya sūtraṃ ca yantrasūtraṃ ca nāgaram
111 kac cid astrāṇi sarvāṇi brahmadaṇḍaś ca te 'nagha
viṣayogāś ca te sarve viditāḥ śatrunāśanāḥ
112 kac cid agnibhayāc caiva sarpavyāla bhayāt tathā
rogarakṣobhayāc caiva rāṣṭraṃ svaṃ parirakṣasi

113 **kac cid andhāṃś ca mūkāṃś ca paṅgūn vyaṅgān abāndhavān**
piteva pāsi dharmajña tathā pravrajitān api
114 [v]
etāḥ kurūṇām ṛṣabho mahātmā; śrutvā giro brāhmaṇasattamasya
praṇamya pādāv abhivādya hṛṣṭo; rājābravīn nāradaṃ devarūpam
115 **evaṃ kariṣyāmi yathā tvayoktaṃ; prajñā hi me bhūya evābhivṛddhā**
uktvā tathā caiva cakāra rājā; lebhe mahīṃ sāgaramekhalāṃ ca
116 [n]
evaṃ yo vartate rājā cāturvarṇyasya rakṣaṇe
sa vihṛtyeha susukhī śakrasyaiti salokatām

Chapter 6

1 [व]
संपूज्याथाभ्यनुज्ञातो महर्षेर वचनात परम
परत्युवाचानुपूर्व्येण धर्मराजो युधिष्ठिरः
2 भगवन नयाय्यम आहैतं यथावद धर्मनिश्चयम
यथाशक्ति यथान्यायं करियते ऽयं विधिर मया
3 राजभिर यद यथा कार्यं पुरा तत तन न संशयः
यथान्यायोपनीतार्थं कृतं हेतुमद अर्थवत
4 वयं तु सत्पथं तेषां यातुम इच्छामहे परभो
न तु शक्यं तथा गन्तुं यथा तैर नियतात्मभिः
5 एवम उक्त्वा स धर्मात्मा वाक्यं तद अभिपूज्य च
मुहूर्तात पराप्तकालं च दृष्ट्वा लोकचरं मुनिम
6 नारदं सवस्थम आसीनम उपासीनो युधिष्ठिरः
अपृच्छत पाण्डवस तत्र राजमध्ये महामतिः
7 भवान संचरते लोकान सदा नानाविधान बहून

1 [v]
saṃpūjyāthābhyanujñāto maharṣer vacanāt param
pratyuvācānupūrvyeṇa dharmarājo yudhiṣṭhiraḥ
2 bhagavan nyāyyam āhaitaṃ yathāvad dharmaniścayam
yathāśakti yathānyāyaṃ kriyate 'yaṃ vidhir mayā
3 rājabhir yad yathā kāryaṃ purā tat tan na saṃśayaḥ
yathānyāyopanītārthaṃ kṛtaṃ hetumad arthavat
4 vayaṃ tu satpathaṃ teṣāṃ yātum icchāmahe prabho
na tu śakyaṃ tathā gantuṃ yathā tair niyatātmabhiḥ

बरह्मणा निर्मितान पूर्वं परेक्षमाणॊ मनॊजवः
8 ईदृशी भवता का चिद दृष्टपूर्वा सभा कव चित
इतॊ वा शरेयसी बरह्मंस तन ममाचक्ष्व पृच्छतः
9 तच छरुत्वा नारदस तस्य धर्मराजस्य भाषितम
पाण्डवं परत्युवाचेदं समयन मधुरया गिरा
10 मानुषेषु न मे तात दृष्टपूर्वा न च शरुता
सभा मणिमयी राजन यथेयं तव भारत
11 सभां तु पितृराजस्य वरुणस्य च धीमतः
कथयिष्ये तथेन्द्रस्य कैलासनिलयस्य च
12 बरह्मणश च सभां दिव्यां कथयिष्ये गतक्लमाम
यदि ते शरवणे बुद्धिर वर्तते भरतर्षभ
13 नारदेनैवम उक्तस तु धर्मराजॊ युधिष्ठिरः
पराञ्जलिर भरातृभिः सार्धं तैश च सर्वैर नृपैर वृतः
14 नारदं परत्युवाचेदं धर्मराजॊ महामनाः
सभाः कथय ताः सर्वाः शरॊतुम इच्छामहे वयम
15 किं दरव्यास ताः सभा बरह्मन किं विस्ताराः किम

5 evam uktvā sa dharmātmā vākyaṃ tad abhipūjya ca
muhūrtāt prāptakālaṃ ca dṛṣṭvā lokacaraṃ munim
6 nāradaṃ svastham āsīnam upāsīno yudhiṣṭhiraḥ
apṛcchat pāṇḍavas tatra rājamadhye mahāmatiḥ
7 bhavān saṃcarate lokān sadā nānāvidhān bahūn
brahmaṇā nirmitān pūrvaṃ prekṣamāṇo manojavaḥ
8 īdṛśī bhavatā kā cid dṛṣṭapūrvā sabhā kva cit
ito vā śreyasī brahmaṃs tan mamācakṣva pṛcchataḥ
9 tac chrutvā nāradas tasya dharmarājasya bhāṣitam
pāṇḍavaṃ pratyuvācedaṃ smayan madhurayā girā

आयताः
पितामहं च के तस्यां सभायां पर्युपासते
16 वासवं देवराजं च यमं वैवस्वतं च के
वरुणं च कुबेरं च सभायां पर्युपासते
17 एतत सर्वं यथातत्त्वं देवर्षे वदतस तव
शरोतुम इच्छाम सहिताः परं कौतूहलं हि नः
18 एवम उक्तः पाण्डवेन नारदः परत्युवाच तम
करमेण राजन दिव्यास ताः शरूयन्ताम इह नः सभाः

10 mānuṣeṣu na me tāta dṛṣṭapūrvā na ca śrutā
sabhā maṇimayī rājan yatheyaṃ tava bhārata
11 sabhāṃ tu pitṛrājasya varuṇasya ca dhīmataḥ
kathayiṣye tathendrasya kailāsanilayasya ca
12 brahmaṇaś ca sabhāṃ divyāṃ kathayiṣye gataklamām
yadi te śravaṇe buddhir vartate bharatarṣabha
13 nāradenaivam uktas tu dharmarājo yudhiṣṭhiraḥ
prāñjalir bhrātṛbhiḥ sārdhaṃ taiś ca sarvair nṛpair vṛtaḥ
14 nāradaṃ pratyuvācedaṃ dharmarājo mahāmanāḥ
sabhāḥ kathaya tāḥ sarvāḥ śrotum icchāmahe vayam
15 kiṃ dravyās tāḥ sabhā brahman kiṃ

vistārāḥ kim āyatāḥ
pitāmahaṃ ca ke tasyāṃ sabhāyāṃ paryupāsate
16 vāsavaṃ devarājaṃ ca yamaṃ vaivasvataṃ ca ke
varuṇaṃ ca kuberaṃ ca sabhāyāṃ paryupāsate
17 etat sarvaṃ yathātattvaṃ devarṣe vadatas tava
śrotum icchāma sahitāḥ paraṃ kautūhalaṃ hi naḥ
18 evam uktaḥ pāṇḍavena nāradaḥ pratyuvāca tam
krameṇa rājan divyās tāḥ śrūyantām iha naḥ sabhāḥ

Chapter 7

1 [न]
शक्रस्य तु सभा दिव्या भास्वरा कर्मभिर जिता
सवयं शक्रेण कौरव्य निर्मितार्क समप्रभा
2 विस्तीर्णा यॊजनशतं शतम अध्यर्धम आयता
वैहायसी कामगमा पञ्चयॊजनम उच्छ्रिता
3 जरा शॊकक्लमापेता निरातङ्का शिवा शुभा
वेश्मासनवती रम्या दिव्यपादप शॊभिता
4 तस्यां देवेश्वरः पार्थ सभायां परमासने
आस्ते शच्या महेन्द्राण्या शरिया लक्ष्म्या च भारत
5 बिभ्रद वपुर अनिर्देश्यं किरीटी लॊहिताङ्गदः
विरजॊ ऽमबरश चित्रमाल्यॊ हरीकीर्तिद्युतिभिः सह
6 तस्याम उपासते नित्यं महात्मानं शतक्रतुम
मरुतः सर्वतॊ राजन सर्वे च गृहमेधिनः
सिद्धा देवर्षयश चैव साध्या देवगणास तथा

1 [n]
śakrasya tu sabhā divyā bhāsvarā karmabhir jitā
svayaṃ śakreṇa kauravya nirmitārka samaprabhā
2 vistīrṇā yojanaśataṃ śatam adhyardham āyatā
vaihāyasī kāmagamā pañcayojanam ucchritā
3 jarā śokaklamāpetā nirātaṅkā śivā śubhā
veśmāsanavatī ramyā divyapādapa śobhitā
4 tasyāṃ deveśvaraḥ pārtha sabhāyāṃ paramāsane
āste śacyā mahendrāṇyā śriyā lakṣmyā ca bhārata
5 bibhrad vapur anirdeśyaṃ kirīṭī lohitāṅgadaḥ
virajo'mbaraś citramālyo hrīkīrtidyutibhiḥ

7 एते सानुचराः सर्वे दिव्यरूपाः सवलंकृताः
उपासते महात्मानं देवराजम अरिंदमम
8 तथा देवर्षयः सर्वे पार्थ शक्रम उपासते
अमला धूतपाप्मानो दीप्यमाना इवाग्नयः
तेजस्विनः सोमयुजो विपापा विगतक्लमाः
9 पराशरः पर्वतश च तथा सावर्णि गालवौ
शङ्खश च लिखितश चैव तथा गौर शिरा मुनिः
10 दुर्वासाश च दीर्घतपा याज्ञवल्क्यो ऽथ भालुकिः
उद्दालकः शवेतकेतुस तथा शाट्यायनः परभुः
11 हविष्मांश च गविष्ठश च हरिश चन्द्रश च पार्थिवः
हृद्यश चोदर शाण्डिल्यः पाराशर्यः कृषी हवलः
12 वातस्कन्धो विशाखश च विधाता काल एव च
अनन्त दन्तस तवष्टा च विश्वकर्मा च तुम्बुरुः
13 अयोनिजा योनिजाश च वायुभक्षा हुताशिनः
ईशानं सर्वलोकस्य वज्रिणं समुपासते
14 सहदेवः सुनीथश च वाल्मीकिश च महातपाः

saha
6 tasyām upāsate nityaṃ mahātmānaṃ śatakratum
marutaḥ sarvato rājan sarve ca gṛhamedhinaḥ
siddhā devarṣayaś caiva sādhyā devagaṇās tathā
7 ete sānucarāḥ sarve divyarūpāḥ svalaṃkṛtāḥ
upāsate mahātmānaṃ devarājam ariṃdamam
8 tathā devarṣayaḥ sarve pārtha śakram upāsate
amalā dhūtapāpmāno dīpyamānā ivāgnayaḥ
tejasvinaḥ somayujo vipāpā vigataklamāḥ
9 parāśaraḥ parvataś ca tathā sāvarṇi gālavau
śaṅkhaś ca likhitaś caiva tathā gaura śirā muniḥ
10 durvāsāś ca dīrghatapā yājñavalkyo 'tha

समीकः सत्यवांश चैव परचेताः सत्यसंगरः
15 मेधातिथिर वामदेवः पुलस्त्यः पुलहः करतुः
मरुत्तश च मरीचिश च सथाणुश चात्रिर महातपाः
16 कक्षीवान गौतमस तार्क्ष्यस तथा वैश्वानरो मुनिः
मुनिः कालक वृक्षीय आश्राव्यो ऽथ हिरण्यदः
संवर्तो देव हव्यश च विष्वक्सेनश च वीर्यवान
17 दिव्या आपस तथौषध्यः शरद्धा मेधा सरस्वती
अर्थो धर्मश च कामश च विद्युतश चापि पाण्डव
18 जलवाहास तथा मेघा वायवः सतनयित्नवः
पराची दिग यज्ञवाहाश च पावकाः सप्त विंशतिः
19 अग्नी षोमौ तथेन्द्राग्नी मित्रो ऽथ सवितार्यमा
भगो विश्वे च साध्याश च शुक्रो मन्थी च भारत
20 यज्ञाश च दक्षिणाश चैव गरहाः सतोभाश च सर्वशः
यज्ञवाहाश च ये मन्त्राः सर्वे तत्र समासते
21 तथैवाप्सरसो राजन गन्धर्वाश च मनोरमाः
नृत्यवादित्रगीतैश च हास्यैश च विविधैर अपि

bhālukiḥ
uddālakaḥ śvetaketus tathā śāṭyāyanaḥ
prabhuḥ
11 haviṣmāṃś ca gaviṣṭhaś ca hariś candraś
ca pārthivaḥ
hṛdyaś codara śāṇḍilyaḥ pārāśaryaḥ kṛṣī
hvalaḥ
12 vātaskandho viśākhaś ca vidhātā kāla eva
ca
ananta dantas tvaṣṭā ca viśvakarmā ca
tumburuḥ
13 ayonijā yonijāś ca vāyubhakṣā hutāśinaḥ
īśānaṃ sarvalokasya vajriṇaṃ samupāsate
14 sahadevaḥ sunīthaś ca vālmīkiś ca
mahātapāḥ
samīkaḥ satyavāṃś caiva pracetāḥ
satyasaṃgaraḥ
15 medhātithir vāmadevaḥ pulastyaḥ
pulahaḥ kratuḥ
maruttaś ca marīciś ca sthāṇuś cātrir

रमयन्ति सम नृपते देवराजं शतक्रतुम
22 सतुतिभिर मङ्गलैश चैव सतुवन्तः कर्मभिस तथा
विक्रमैश च महात्मानं बलवृत्रनिषूदनम
23 बरह्म राजर्षयः सर्वे सर्वे देवर्षयस तथा
विमानैर विविधैर दिव्यैर भराजमानैर इवाग्निभिः
24 सरग्विणो भूषिताश चान्ये यान्ति चायान्ति चापरे
बृहस्पतिश च शुक्रश च तस्याम आययतुः सह
25 एते चान्ये च बहवो यतात्मानो यतव्रताः
विमानैश चन्द्रसंकाशैः सोमवत परियदर्शनाः
बरह्मणो वचनाद राजन भृगुः सप्तर्षयस तथा
26 एषा सभा मया राजन दृष्टा पुष्कर मालिनी
शतक्रतोर महाराज याम्यां शृणु ममानघ

mahātapāḥ
16 kakṣīvān gautamas tārkṣyas tathā vaiśvānaro muniḥ
muniḥ kālaka vṛkṣīya āśrāvyo 'tha hiraṇyadaḥ
saṃvarto deva havyaś ca viṣvaksenaś ca vīryavān
17 divyā āpas tathauṣadhyaḥ śraddhā medhā sarasvatī
artho dharmaś ca kāmaś ca vidyutaś cāpi pāṇḍava
18 jalavāhās tathā meghā vāyavaḥ stanayitnavaḥ
prācī dig yajñavāhāś ca pāvakāḥ sapta viṃśatiḥ
19 agnī ṣomau tathendrāgnī mitro 'tha savitāryamā
bhago viśve ca sādhyāś ca śukro manthī ca bhārata
20 yajñāś ca dakṣiṇāś caiva grahāḥ stobhāś

ca sarvaśaḥ
yajñavāhāś ca ye mantrāḥ sarve tatra samāsate
21 tathaivāpsaraso rājan gandharvāś ca manoramāḥ
nṛtyavāditragītaiś ca hāsyaiś ca vividhair api
ramayanti sma nṛpate devarājaṃ śatakratum
22 stutibhir maṅgalaiś caiva stuvantaḥ karmabhis tathā
vikramaiś ca mahātmānaṃ balavṛtraniṣūdanam
23 brahma rājarṣayaḥ sarve sarve devarṣayas tathā
vimānair vividhair divyair bhrājamānair ivāgnibhiḥ
24 sragviṇo bhūṣitāś cānye yānti cāyānti cāpare
bṛhaspatiś ca śukraś ca tasyām āyayatuḥ saha
25 ete cānye ca bahavo yatātmāno yatavratāḥ

vimānaiś candrasaṃkāśaiḥ somavat priyadarśanāḥ
brahmaṇo vacanād rājan bhṛguḥ saptarṣayas tathā
26 eṣā sabhā mayā rājan dṛṣṭā puṣkara mālinī
śatakrator mahārāja yāmyāṃ śṛṇu mamānagha

Chapter 8

1 [न]
कथयिष्ये सभां दिव्यां युधिष्ठिर निबोध ताम
वैवस्वतस्य याम अर्थे विश्वकर्मा चकार ह
2 तैजसी सा सभा राजन बभूव शतयोजना
विस्तारायाम संपन्ना भूयसी चापि पाण्डव

1 [n]
kathayiṣye sabhāṃ divyāṃ yudhiṣṭhira nibodha tām
vaivasvatasya yām arthe viśvakarmā cakāra ha
2 taijasī sā sabhā rājan babhūva śatayojanā
vistārāyāma saṃpannā bhūyasī cāpi pāṇḍava

3 अर्कप्रकाशा भराजिष्णुः सर्वतः कामचारिणी
नैवातिशीता नात्युष्णा मनसश च परहर्षिणी
4 न शोको न जरा तस्यां कषुत्पिपासे न चाप्रियम
न च दैन्यं कलमो वापि परतिकूलं न चाप्य उत
5 सर्वे कामाः सथितास तस्यां ये दिव्या ये च मानुषाः
रसवच च परभूतं च भक्ष्यभोज्यम अरिंदम
6 पुण्यगन्धाः सरजस तत्र नित्यपुष्पफलद्रुमाः
रसवन्ति च तोयानि शीतान्य उष्णानि चैव ह
7 तस्यां राजर्षयः पुण्यास तथा बरह्मर्षयो ऽमलाः
यमं वैवस्वतं तात परहृष्टाः पर्युपासते
8 ययातिर नहुषः पूरुर मान्धाता सोमको नृगः
तरसदस्युश च तुरयः कृतवीर्यः शरुतश्रवाः
9 अरिप्रणुत सुसिंहश च कृतवेगः कृतिर निमिः
परतर्दनः शिबिर मत्स्यः पृथ्व अक्षो ऽथ बृहद्रथः
10 ऐडो मरुत्तः कुशिकः सांकाश्यः सांकृतिर भवः
चतुरश्वः सदश्वोर्मिः कार्तवीर्यश च पार्थिवः

3 arkaprakāśā bhrājiṣṇuḥ sarvataḥ kāmacāriṇī
naivātiśītā nātyuṣṇā manasaś ca praharṣiṇī
4 na śoko na jarā tasyāṃ kṣutpipāse na cāpriyam
na ca dainyaṃ klamo vāpi pratikūlaṃ na cāpy uta
5 sarve kāmāḥ sthitās tasyāṃ ye divyā ye ca mānuṣāḥ
rasavac ca prabhūtaṃ ca bhakṣyabhojyam ariṃdama
6 puṇyagandhāḥ srajas tatra nityapuṣpaphaladrumāḥ
rasavanti ca toyāni śītāny uṣṇāni caiva ha
7 tasyāṃ rājarṣayaḥ puṇyās tathā brahmarṣayo 'malāḥ
yamaṃ vaivasvataṃ tāta prahṛṣṭāḥ paryupāsate
8 yayātir nahuṣaḥ pūrur māndhātā somako nṛgaḥ

11 भरतस तथा सुरथः सुनीथॊ नैषधॊ नलः
दिवॊदासॊ ऽथ सुमना अम्बरीषॊ भगीरथः
12 वयश्वः सदश्वॊ वध्र्य अश्वः पञ्च हस्तः पृथुश्रवाः
रुषद्गुर वृषसेनश च कषुपश च सुमहाबलः
13 रुषद अश्वॊ वसु मनाः पुरु कुत्सॊ धवजी रथी
आर्ष्टिषेणॊ दिलीपश च महात्मा चाप्य उशीनरः
14 औशीनरः पुण्डरीकः शर्यातिः शरभः शुचिः
अङ्गॊ ऽरिष्टश च वेनश च दुःषन्तः संजयॊ जयः
15 भाङ्गास्वरिः सुनीथश च निषधॊ ऽथ तविषी रथः
करंधमॊ बाह्लिकश च सुद्युम्नॊ बलवान मधुः
16 कपॊत रॊमा तृणकः सहदेवार्जुनौ तथा
रामॊ दाशरथिश चैव लक्ष्मणॊ ऽथ परतर्दनः
17 अलर्कः कक्षसेनश च गयॊ गौराश्व एव च
जामदग्न्यॊ ऽथ रामॊ ऽतर नाभाग सगरौ तथा
18 भूरि दयुम्नॊ महाश्वश च पृथ्व अश्वॊ जनकस तथा
वैन्यॊ राजा वारि षेणः पुरुजॊ जनमेजयः

trasadasyuś ca turayaḥ kṛtavīryaḥ
śrutaśravāḥ
9 aripraṇut susiṃhaś ca kṛtavegaḥ kṛtir
nimiḥ
pratardanaḥ śibir matsyaḥ pṛthv akṣo 'tha
bṛhadrathaḥ
10 aiḍo maruttaḥ kuśikaḥ sāṃkāśyaḥ
sāṃkṛtir bhavaḥ
caturaśvaḥ sadaśvormiḥ kārtavīryaś ca
pārthivaḥ
11 bharatas tathā surathaḥ sunītho naiṣadho
nalaḥ
divodāso 'tha sumanā ambarīṣo bhagīrathaḥ
12 vyaśvaḥ sadaśvo vadhry aśvaḥ pañca
hastaḥ pṛthuśravāḥ
ruṣadgur vṛṣasenaś ca kṣupaś ca
sumahābalaḥ
13 ruṣad aśvo vasu manāḥ puru kutso dhvajī
rathī
ārṣṭiṣeṇo dilīpaś ca mahātmā cāpy uśīnaraḥ

19 बरह्मदत्तस तरिगर्तश च राजोपरि चरस तथा
इन्द्र दयुम्नो भीम जानुर गयः पृष्ठो नयो ऽनघ
20 पद्मो ऽथ मुचुकुन्दश च भूरि दयुम्नः परसेनजित
अरिष्टनेमिः परद्युम्नः पृथग अश्वो ऽजकस तथा
21 शतं मत्स्या नृपतयः शतं नीपाः शतं हयाः
धृतराष्ट्राश चैकशतम अशीतिर जनमेजयाः
22 शतं च बरह्मदत्तानाम ईरिणां वैरिणां शतम
शंतनुश चैव राजर्षिः पाण्डुश चैव पिता तव
23 उशद गवः शतरथो देवराजो जयद्रथः
वृषा दर्भिश च राजर्षिर धाम्ना सह समन्त्रिणा
24 अथापरे सहस्राणि ये गताः शशबिन्दवः
इष्ट्वाश्वमेधैर बहुभिर महद्भिर भूरिदक्षिणैः
25 एते राजर्षयः पुण्याः कीर्तिमन्तो बहुश्रुताः
तस्यां सभायां राजर्षे वैवस्वतम उपासते
26 अगस्त्यो ऽथ मतङ्गश च कालो मृत्युस तथैव च
यज्वानश चैव सिद्धाश च ये च योगशरीरिणः

14 auśīnaraḥ puṇḍarīkaḥ śaryātiḥ śarabhaḥ śuciḥ
aṅgo 'riṣṭaś ca venaś ca duḥṣantaḥ saṃjayo jayaḥ
15 bhāṅgāsvariḥ sunīthaś ca niṣadho 'tha tviṣī rathaḥ
karaṃdhamo bāhlikaś ca sudyumno balavān madhuḥ
16 kapota romā tṛṇakaḥ sahadevārjunau tathā
rāmo dāśarathiś caiva lakṣmaṇo 'tha pratardanaḥ
17 alarkaḥ kakṣasenaś ca gayo gaurāśva eva ca
jāmadagnyo 'tha rāmo 'tra nābhāga sagarau tathā
18 bhūri dyumno mahāśvaś ca pṛthv aśvo janakas tathā
vainyo rājā vāri ṣeṇaḥ purujo janamejayaḥ
19 brahmadattas trigartaś ca rājopari caras

27 अग्निष्व आत्ताश च पितरः फेनपाश चोष्मपाश च ये
सवधावन्तो बर्हि षदो मूर्तिमन्तस तथापरे
28 कालचक्रं च साक्षाच च भगवान हव्यवाहनः
नरा दुष्कृतकर्माणो दक्षिणायन मृत्यवः
29 कालस्य नयने युक्ता यमस्य पुरुषाश च ये
तस्यां शिंशप पालाशास तथा काशकुशादयः
उपासते धर्मराजं मूर्तिमन्तो निरामयाः
30 एते चान्ये च बहवः पितृराज सभा सदः
अशक्याः परिसंख्यातुं नामभिः कर्मभिस तथा
31 असंबाधा हि सा पार्थ रम्या कामगमा सभा
दीर्घकालं तपस तप्त्वा निर्मिता विश्वकर्मणा
32 परभासन्ती जवलन्तीव तेजसा सवेन भारत
ताम उग्रतपसो यान्ति सुव्रताः सत्यवादिनः
33 शान्ताः संन्यासिनः सिद्धा पूताः पुण्येन कर्मणा
सर्वे भास्वरदेहाश च सर्वे च विरजोऽमबराः
34 चित्राङ्गदाश चित्रमाल्याः सर्वे जवलितकुण्डलाः

tathā
indra dyumno bhīma jānur gayaḥ pṛṣṭho nayo 'nagha
20 padmo 'tha mucukundaś ca bhūri dyumnaḥ prasenajit
ariṣṭanemiḥ pradyumnaḥ pṛthag aśvo 'jakas tathā
21 śataṃ matsyā nṛpatayaḥ śataṃ nīpāḥ śataṃ hayāḥ
dhṛtarāṣṭrāś caikaśatam aśītir janamejayāḥ
22 śataṃ ca brahmadattānām īriṇāṃ vairiṇāṃ śatam
śaṃtanuś caiva rājarṣiḥ pāṇḍuś caiva pitā tava
23 uśad gavaḥ śataratho devarājo jayadrathaḥ
vṛṣā darbhiś ca rājarṣir dhāmnā saha samantriṇā
24 athāpare sahasrāṇi ye gatāḥ śaśabindavaḥ
iṣṭvāśvamedhair bahubhir mahadbhir

सुकृतैः कर्मभिः पुण्यैः परिबर्हैर विभूषिताः
35 गन्धर्वाश च महात्मानः शतशश चाप्सरोगणाः
वादित्रं नृत्तगीतं च हास्यं लास्यं च सर्वशः
36 पुण्याश च गन्धाः शब्दाश च तस्यां पार्थ समन्ततः
दिव्यानि माल्यानि च ताम उपतिष्ठन्ति सर्वशः
37 शतं शतसहस्राणि धर्मिणां तं परजेश्वरम
उपासते महात्मानं रूपयुक्ता मनस्विनः
38 ईदृशी सा सभा राजन पितृराज्ञो महात्मनः
वरुणस्यापि वक्ष्यामि सभां पुष्कर मालिनीम

bhūridakṣiṇaiḥ
25 ete rājarṣayaḥ puṇyāḥ kīrtimanto bahuśrutāḥ
tasyāṃ sabhāyāṃ rājarṣe vaivasvatam upāsate
26 agastyo 'tha mataṅgaś ca kālo mṛtyus tathaiva ca
yajvānaś caiva siddhāś ca ye ca yogaśarīriṇaḥ
27 agniṣv āttāś ca pitaraḥ phenapāś coṣmapāś ca ye
svadhāvanto barhi ṣado mūrtimantas tathāpare
28 kālacakraṃ ca sākṣāc ca bhagavān havyavāhanaḥ
narā duṣkṛtakarmāṇo dakṣiṇāyana mṛtyavaḥ
29 kālasya nayane yuktā yamasya puruṣāś ca ye
tasyāṃ śiṃśapa pālāśās tathā kāśakuśādayaḥ
upāsate dharmarājaṃ mūrtimanto nirāmayāḥ

30 **ete cānye ca bahavaḥ pitṛrāja sabhā sadaḥ**
aśakyāḥ parisaṃkhyātuṃ nāmabhiḥ
karmabhis tathā
31 **asaṃbādhā hi sā pārtha ramyā kāmagamā**
sabhā
dīrghakālaṃ tapas taptvā nirmitā
viśvakarmaṇā
32 **prabhāsantī jvalantīva tejasā svena**
bhārata
tām ugratapaso yānti suvratāḥ satyavādinaḥ
33 **śāntāḥ saṃnyāsinaḥ siddhā pūtāḥ**
puṇyena karmaṇā
sarve bhāsvaradehāś ca sarve ca
virajo'mbarāḥ
34 **citrāṅgadāś citramālyāḥ sarve**
jvalitakuṇḍalāḥ
sukṛtaiḥ karmabhiḥ puṇyaiḥ paribarhair
vibhūṣitāḥ
35 **gandharvāś ca mahātmānaḥ śataśaś**
cāpsarogaṇāḥ

vāditraṃ nṛttagītaṃ ca hāsyaṃ lāsyaṃ ca sarvaśaḥ
36 puṇyāś ca gandhāḥ śabdāś ca tasyāṃ pārtha samantataḥ
divyāni mālyāni ca tām upatiṣṭhanti sarvaśaḥ
37 śataṃ śatasahasrāṇi dharmiṇāṃ taṃ prajeśvaram
upāsate mahātmānaṃ rūpayuktā manasvinaḥ
38 īdṛśī sā sabhā rājan pitṛrājño mahātmanaḥ
varuṇasyāpi vakṣyāmi sabhāṃ puṣkara mālinīm

Chapter 9

1 [न]

1 [n]
yudhiṣṭhira sabhā divyā varuṇasya

युधिष्ठिर सभा दिव्या वरुणस्य सितप्रभा
परमाणेन यथा याम्या शुभप्राकारतोरणा
2 अन्तः सलिलम आस्थाय विहिता विश्वकर्मणा
दिव्यरत्नमयैर वृक्षैः फलपुष्पप्रदैर युता
3 नीलपीतासित शयामैः सितैर लोहितकैर अपि
अवतानैस तथा गुल्मैः पुष्पमञ्जरि धारिभिः
4 तथा शकुनयस तस्यां नानारूपा मृदु सवराः
अनिर्देश्या वपुष्मन्तः शतशो ऽथ सहस्रशः
5 सा सभा सुखसंस्पर्शा न शीता न च घर्मदा
वेश्मासनवती रम्या सिता वरुणपालिता
6 यस्याम आस्ते स वरुणो वारुण्या सह भारत
दिव्यरत्नाम्बर धरो भूषणैर उपशोभितः
7 सरग्विणो भूषिताश चापि दिव्यमाल्यानुकर्षिणः
आदित्यास तत्र वरुणं जलेश्वरम उपासते
8 वासुकिस तक्षकश चैव नागश चैरावतस तथा
कृष्णश च लोहितश चैव पद्मश चित्रश च वीर्यवान

sitaprabhā
pramāṇena yathā yāmyā
śubhaprākāratoraṇā
2 antaḥ salilam āsthāya vihitā viśvakarmaṇā
divyaratnamayair vṛkṣaiḥ
phalapuṣpapradair yutā
3 nīlapītāsita śyāmaiḥ sitair lohitakair api
avatānais tathā gulmaiḥ puṣpamañjari
dhāribhiḥ
4 tathā śakunayas tasyāṃ nānārūpā mṛdu
svarāḥ
anirdeśyā vapuṣmantaḥ śataśo 'tha
sahasraśaḥ
5 sā sabhā sukhasaṃsparśā na śītā na ca
gharmadā
veśmāsanavatī ramyā sitā varuṇapālitā
6 yasyām āste sa varuṇo vāruṇyā saha
bhārata
divyaratnāmbara dharo bhūṣaṇair
upaśobhitaḥ

9 कम्बलाश्वतरौ नागौ धृतराष्ट्र बलाहकौ
मणिमान कुण्डलधरः कर्कोटक धनंजयौ
10 परह्लादो मूषिकादश च तथैव जनमेजयः
पताकिनो मण्डलिनः फणवन्तश च सर्वशः
11 एते चान्ये च बहवः सर्पास तस्यां युधिष्ठिर
उपासते महात्मानं वरुणं विगतक्लमाः
12 बलिर वैरोचनो राजा नरकः पृथिवीं जयः
परह्लादो विप्र चित्तिश च कालखञ्जाश च सर्वशः
13 सुहनुर दुर्मुखः शङ्खः सुमनाः सुमतिः सवनः
घटोदरो महापार्श्वः करथनः पिठरस तथा
14 विश्वरूपः सुरूपश च विरूपो ऽथ महाशिराः
दशग्रीवश च बाली च मेघवासा दशावरः
15 कैटभो विटटूतश च संह्लादश चेन्द्र तापनः
दैत्यदानव संघाश च सर्वे रुचिरकुण्डलाः
16 सरग्विणो मौलिनः सर्वे तथा दिव्यपरिच्छदाः
सर्वे लब्धवराः शूराः सर्वे विगतमृत्यवः

7 sragviṇo bhūṣitāś cāpi
divyamālyānukarṣiṇaḥ
ādityās tatra varuṇaṃ jaleśvaram upāsate
8 vāsukis takṣakaś caiva nāgaś cairāvatas
tathā
kṛṣṇaś ca lohitaś caiva padmaś citraś ca
vīryavān
9 kambalāśvatarau nāgau dhṛtarāṣṭra
balāhakau
maṇimān kuṇḍaladharaḥ karkoṭaka
dhanaṃjayau
10 prahlādo mūṣikādaś ca tathaiva
janamejayaḥ
patākino maṇḍalinaḥ phaṇavantaś ca
sarvaśaḥ
11 ete cānye ca bahavaḥ sarpās tasyāṃ
yudhiṣṭhira
upāsate mahātmānaṃ varuṇaṃ
vigataklamāḥ
12 balir vairocano rājā narakaḥ pṛthivīṃ

17 ते तस्यां वरुणं देवं धर्मपाशस्थिताः सदा
उपासते महात्मानं सर्वे सुचरितव्रताः
18 तथा समुद्राश चत्वारॊ नदी भागीरथी च या
कालिन्दी विदिशा वेण्णा नर्मदा वेगवाहिनी
19 विपाशा च शतद्रुश च चन्द्र भागा सरस्वती
इरावती वितस्ता च सिन्धुर देव नदस तथा
20 गॊदावरी कृष्ण वेण्णा कावेरी च सरिद वरा
एताश चान्याश च सरितस तीर्थानि च सरांसि च
21 कूपाश च सप्रस्रवणा देहवन्तॊ युधिष्ठिर
पल्वलानि तडागानि देहवन्त्य अथ भारत
22 दिशस तथा मही चैव तथा सर्वे महीधराः
उपासते महात्मानं सर्वे जलचरास तथा
23 गीतवादित्रवन्तश च गन्धर्वाप्सरसां गणाः
सतुवन्तॊ वरुणं तस्यां सर्व एव समासते
24 महीधरा रत्नवन्तॊ रसा येषु परतिष्ठिताः
सर्वे विग्रहवन्तस ते तम ईश्वरम उपासते

jayaḥ
prahlādo vipra cittiś ca kālakhañjāś ca sarvaśaḥ
13 suhanur durmukhaḥ śaṅkhaḥ sumanāḥ sumatiḥ svanaḥ
ghaṭodaro mahāpārśvaḥ krathanaḥ piṭharas tathā
14 viśvarūpaḥ surūpaś ca virūpo 'tha mahāśirāḥ
daśagrīvaś ca bālī ca meghavāsā daśāvaraḥ
15 kaiṭabho viṭaṭūtaś ca saṃhrādaś cendra tāpanaḥ
daityadānava saṃghāś ca sarve rucirakuṇḍalāḥ
16 sragviṇo maulinaḥ sarve tathā divyaparicchadāḥ
sarve labdhavarāḥ śūrāḥ sarve vigatamṛtyavaḥ
17 te tasyāṃ varuṇaṃ devaṃ dharmapāśasthitāḥ sadā

25 एषा मया संपतता वारुणी भरतर्षभ
दृष्टपूर्वा सभा रम्या कुबेरस्य सभां शृणु

upāsate mahātmānaṃ sarve sucaritavratāḥ
18 tathā samudrāś catvāro nadī bhāgīrathī ca yā
kālindī vidiśā veṇṇā narmadā vegavāhinī
19 vipāśā ca śatadruś ca candra bhāgā sarasvatī
irāvatī vitastā ca sindhur deva nadas tathā
20 godāvarī kṛṣṇa veṇṇā kāverī ca sarid varā
etāś cānyāś ca saritas tīrthāni ca sarāṃsi ca
21 kūpāś ca saprasravaṇā dehavanto yudhiṣṭhira
palvalāni taḍāgāni dehavanty atha bhārata
22 diśas tathā mahī caiva tathā sarve mahīdharāḥ
upāsate mahātmānaṃ sarve jalacarās tathā
23 gītavāditravantaś ca gandharvāpsarasāṃ gaṇāḥ
stuvanto varuṇaṃ tasyāṃ sarva eva samāsate
24 mahīdharā ratnavanto rasā yeṣu pratiṣṭhitāḥ

sarve vigrahavantas te tam īśvaram upāsate
25 eṣā mayā saṃpatatā vāruṇī bharatarṣabha
dṛṣṭapūrvā sabhā ramyā kuberasya sabhāṃ śṛṇu

Chapter 10

1 [न]
सभा वैश्रवणी राजञ शतयॊजनम आयता
विस्तीर्णा सप्ततिश चैव यॊजनानि सितप्रभा
2 तपसा निर्मिता राजन सवयं वैश्रवणेन सा
शशिप्रभा खेचरीणां कैलासशिखरॊपमा
3 गुह्यकैर उह्यमाना सा खे विषक्तेव दृश्यते
दिव्या हेममयैर उच्चैः पादपैर उपशॊभिता
4 रश्मिवती भास्वरा च दिव्यगन्धा मनॊरमा

1 [n]
sabhā vaiśravaṇī rājañ śatayojanam āyatā
vistīrṇā saptatiś caiva yojanāni sitaprabhā
2 tapasā nirmitā rājan svayaṃ vaiśravaṇena sā
śaśiprabhā khecarīṇāṃ kailāsaśikharopamā
3 guhyakair uhyamānā sā khe viṣakteva dṛśyate
divyā hemamayair uccaiḥ pādapair upaśobhitā
4 raśmivatī bhāsvarā ca divyagandhā

सिताभ्रशिखराकारा पलवमानेव दृश्यते
5 तस्यां वैश्रवणॊ राजा विचित्राभरणाम्बरः
सत्रीसहस्रावृतः शरीमान आस्ते जवलितकुण्डलः
6 दिवाकरनिभे पुण्ये दिव्यास्तरण संवृते
दिव्यपादॊपधाने च निषण्णः परमासने
7 मन्दाराणाम उदाराणां वनानि सुरभीणि च
सौगन्धिकानां चादाय गन्धान गन्धवहः शुचिः
8 नलिन्याश चालकाख्यायाश चन्दनानां वनस्य च
मनॊ हृदयसंह्लादी वायुस तम उपसेवते
9 तत्र देवाः सगन्धर्वा गणैर अप्सरसां वृताः
दिव्यतानेन गीतानि गान्ति दिव्यानि भारत
10 मिश्रकेशी च रम्भा च चित्रसेना शुचिस्मिता
चारुनेत्रा घृताची च मेनका पुञ्जिकस्थला
11 विश्वाची सह जन्या च परम्लॊचा उर्वशी इरा
वर्गा च सौरभेयी च समीची बुद्बुदा लता
12 एताः सहस्रशश चान्या नृत्तगीतविशारदाः

manoramā
sitābhraśikharākārā plavamāneva dṛśyate
5 tasyāṃ vaiśravaṇo rājā
vicitrābharaṇāmbaraḥ
strīsahasrāvṛtaḥ śrīmān āste jvalitakuṇḍalaḥ
6 divākaranibhe puṇye divyāstaraṇa saṃvṛte
divyapādopadhāne ca niṣaṇṇaḥ paramāsane
7 mandārāṇām udārāṇāṃ vanāni surabhīṇi
ca
saugandhikānāṃ cādāya gandhān
gandhavahaḥ śuciḥ
8 nalinyāś cālakākhyāyāś candanānāṃ
vanasya ca
mano hṛdayasaṃhlādī vāyus tam upasevate
9 tatra devāḥ sagandharvā gaṇair apsarasāṃ
vṛtāḥ
divyatānena gītāni gānti divyāni bhārata
10 miśrakeśī ca rambhā ca citrasenā
śucismitā
cārunetrā ghṛtācī ca menakā puñjikasthalā

उपतिष्ठन्ति धनदं पाण्डवाप्सरसां गणाः
13 अनिशं दिव्यवादित्रैर नृत्तैर गीतैश च सा सभा
अशून्या रुचिरा भाति गन्धर्वाप्सरसां गणैः
14 किंनरा नाम गन्धर्वा नरा नाम तथापरे
मणिभद्रो ऽथ धनदः शवेतभद्रश च गुह्यकः
15 कशेरको गण्डकण्डुः परद्योतश च महाबलः
कुस्तुम्बुरुः पिशाचश च गजकर्णो विशालकः
16 वराहकर्णः सान्द्रौष्ठः फलभक्षः फलोदकः
अङ्गचूडः शिखावर्तो हेमनेत्रो विभीषणः
17 पुष्पाननः पिङ्गलकः शोणितोदः परवालकः
वृक्षवास्य निकेतश च चीरवासाश च भारत
18 एते चान्ये च बहवो यक्षाः शतसहस्रशः
सदा भगवती च शरीस तथैव नलकूबरः
19 अहं च बहुशस तस्यां भवन्त्य अन्ये च मद्विधाः
आचार्याश चाभवंस तत्र तथा देवर्षयो ऽपरे
20 भगवान भूतसंघैश च वृतः शतसहस्रशः

11 viśvācī saha janyā ca pramlocā urvaśī irā
vargā ca saurabheyī ca samīcī budbudā latā
12 etāḥ sahasraśaś cānyā nṛttagītaviśāradāḥ
upatiṣṭhanti dhanadaṃ pāṇḍavāpsarasāṃ
gaṇāḥ
13 aniśaṃ divyavāditrair nṛttair gītaiś ca sā
sabhā
aśūnyā rucirā bhāti gandharvāpsarasāṃ
gaṇaiḥ
14 kiṃnarā nāma gandharvā narā nāma
tathāpare
maṇibhadro 'tha dhanadaḥ śvetabhadraś ca
guhyakaḥ
15 kaśerako gaṇḍakaṇḍuḥ pradyotaś ca
mahābalaḥ
kustumburuḥ piśācaś ca gajakarṇo viśālakaḥ
16 varāhakarṇaḥ sāndrauṣṭhaḥ
phalabhakṣaḥ phalodakaḥ
aṅgacūḍaḥ śikhāvarto hemanetro vibhīṣaṇaḥ
17 puṣpānanaḥ piṅgalakaḥ śoṇitodaḥ

उमापतिः पशुपतिः शूलधृग भग नेत्रहा
21 तर्यम्बको राजशार्दूल देवी च विगतक्लमा
वामनैर विकटैः कुब्जैः कषतजाक्षैर मनॊजवैः
22 मांसमेदॊ वसाहारैर उग्रश्रवण दर्शनैः
नानाप्रहरणैर घॊरैर वातैर इव महाजवैः
वृतः सखायम अन्वास्ते सदैव धनदं नृप
23 सा सभा तादृशी राजन मया दृष्टान्तरिक्षगा
पितामह सभां राजन कथयिष्ये गतक्लमाम

pravālakaḥ
vṛkṣavāsya niketaś ca cīravāsāś ca bhārata
18 ete cānye ca bahavo yakṣāḥ
śatasahasraśaḥ
sadā bhagavatī ca śrīs tathaiva nalakūbaraḥ
19 ahaṃ ca bahuśas tasyāṃ bhavanty anye ca
madvidhāḥ
ācāryāś cābhavaṃs tatra tathā devarṣayo
'pare
20 bhagavān bhūtasaṃghaiś ca vṛtaḥ
śatasahasraśaḥ
umāpatiḥ paśupatiḥ śūladhṛg bhaga netrahā
21 tryambako rājaśārdūla devī ca
vigataklamā
vāmanair vikaṭaiḥ kubjaiḥ kṣatajākṣair
manojavaiḥ
22 māṃsamedo vasāhārair ugraśravaṇa
darśanaiḥ
nānāpraharaṇair ghorair vātair iva
mahājavaiḥ

vṛtaḥ sakhāyam anvāste sadaiva dhanadaṃ nṛpa
23 sā sabhā tādṛśī rājan mayā dṛṣṭāntarikṣagā
pitāmaha sabhāṃ rājan kathayiṣye gataklamām

Chapter 11

1 [न]
पुरा देवयुगे राजन्न आदित्यॊ भगवान दिवः
आगच्छन मानुषं लॊकं दिदृक्षुर विगतक्लमः
2 चरन मानुषरूपेण सभां दृष्ट्वा सवयं भुवः
सभाम अकथयन मह्यं बराह्मीं तत्त्वेन पाण्डव
3 अप्रमेयप्रभां दिव्यां मानसीं भरतर्षभ
अनिर्देश्यां परभावेन सर्वभूतमनॊरमाम

1 [n]
purā devayuge rājann ādityo bhagavān divaḥ
āgacchan mānuṣaṃ lokaṃ didṛkṣur vigataklamaḥ
2 caran mānuṣarūpeṇa sabhāṃ dṛṣṭvā svayaṃ bhuvaḥ
sabhām akathayan mahyaṃ brāhmīṃ tattvena pāṇḍava
3 aprameyaprabhāṃ divyāṃ mānasīṃ

4 शरुत्वा गुणान अहं तस्याः सभायाः पाण्डुनन्दन
दर्शनेप्सुस तथा राजन्न आदित्यम अहम अब्रुवम
5 भगवन दरष्टुम इच्छामि पितामह सभाम अहम
येन सा तपसा शक्या कर्मणा वापि गॊपते
6 औषधैर वा तथायुक्तैर उत वा मायया यया
तन ममाचक्ष्व भगवन पश्येयं तां सभां कथम
7 ततः स भगवान सूर्यॊ माम उपादाय वीर्यवान
अगच्छत तां सभां बराह्मीं विपापां विगतक्लमाम
8 एवंरूपेति सा शक्या न निर्देष्टुं जनाधिप
कषणेन हि बिभर्त्य अन्यद अनिर्देश्यं वपुस तथा
9 न वेद परिमानं वा संस्थानं वापि भारत
न च रूपं मया तादृग दृष्टपूर्वं कदा चन
10 सुसुखा सा सभा राजन न शीता न च घर्मदा
न कषुत्पिपासे न गलानिं पराप्य तां पराप्नुवन्त्य उत
11 नानारूपैर इव कृता सुविचित्रैः सुभास्वरैः
सतम्भैर न च धृता सा तु शाश्वती न च सा कषरा

bharatarṣabha
anirdeśyāṃ prabhāvena
sarvabhūtamanoramām
4 śrutvā guṇān ahaṃ tasyāḥ sabhāyāḥ
pāṇḍunandana
darśanepsus tathā rājann ādityam aham
abruvam
5 bhagavan draṣṭum icchāmi pitāmaha
sabhām aham
yena sā tapasā śakyā karmaṇā vāpi gopate
6 auṣadhair vā tathāyuktair uta vā māyayā
yayā
tan mamācakṣva bhagavan paśyeyaṃ tāṃ
sabhāṃ katham
7 tataḥ sa bhagavān sūryo mām upādāya
vīryavān
agacchat tāṃ sabhāṃ brāhmīṃ vipāpāṃ
vigataklamām
8 evaṃrūpeti sā śakyā na nirdeṣṭuṃ
janādhipa

12 अति चन्द्रं च सूर्यं च शिखिनं च सवयंप्रभा
दीप्यते नाकपृष्ठस्था भासयन्तीव भास्करम
13 तस्यां स भगवान आस्ते विदधद देव मायया
सवयम एको ऽनिशं राजँल लोकाँल लोकपिता महः
14 उपतिष्ठन्ति चाप्य एनं परजानां पतयः परभुम
दक्षः परचेताः पुलहो मरीचिः कश्यपस तथा
15 भृगुर अत्रिर वसिष्ठश च गौतमश च तथाङ्गिराः
मनो ऽनतरिक्षं विद्याश च वायुस तेजो जलं मही
16 शब्दः सपर्शस तथारूपं रसो गन्धश च भारत
परकृतिश च विकारश च यच चान्यत कारणं भुवः
17 चन्द्रमाः सह नक्षत्रैर आदित्यश च गभस्तिमान
वायवः करतवश चैव संकल्पः पराण एव च
18 एते चान्ये च बहवः सवयम्भुवम उपस्थिताः
अर्थो धर्मश च कामश च हर्षो दवेषस तपो दमः
19 आयान्ति तस्यां सहिता गन्धर्वाप्सरसस तथा
विंशतिः सप्त चैवान्ये लोकपालाश च सर्वशः

kṣaṇena hi bibharty anyad anirdeśyaṃ vapus tathā
9 na veda parimānaṃ vā saṃsthānaṃ vāpi bhārata
na ca rūpaṃ mayā tādṛg dṛṣṭapūrvaṃ kadā cana
10 susukhā sā sabhā rājan na śītā na ca gharmadā
na kṣutpipāse na glāniṃ prāpya tāṃ prāpnuvanty uta
11 nānārūpair iva kṛtā suvicitraiḥ subhāsvaraiḥ
stambhair na ca dhṛtā sā tu śāśvatī na ca sā kṣarā
12 ati candraṃ ca sūryaṃ ca śikhinaṃ ca svayaṃprabhā
dīpyate nākapṛṣṭhasthā bhāsayantīva bhāskaram
13 tasyāṃ sa bhagavān āste vidadhad deva māyayā

20 शुक्रो बृहस्पतिश चैव बुधो ऽङ्गारक एव च
शनैश्चरश च राहुश च गरहाः सर्वे तथैव च
21 मन्त्रो रथंतरश चैव हरिमान वसुमान अपि
आदित्याः साधिराजानो नाना दवंद्वैर उदाहृताः
22 मरुतो विश्वकर्मा च वसवश चैव भारत
तथा पितृगणाः सर्वे सर्वाणि च हवींस्य अथ
23 ऋग वेदः सामवेदश च यजुर्वेदश च पाण्डव
अथर्ववेदश च तथा पर्वाणि च विशां पते
24 इतिहासोपवेदाश च वेदाङ्गानि च सर्वशः
गरहा यज्ञाश च सोमश च दैवतानि च सर्वशः
25 सावित्री दुर्ग तरणी वाणी सप्त विधा तथा
मेधा धृतिः शरुतिश चैव परज्ञा बुद्धिर यशो कषमा
26 सामानि सतुतिशस्त्राणि गाथाश च विविधास तथा
भाष्याणि तर्क युक्तानि देहवन्ति विशां पते
27 कषणा लवा मुहूर्ताश च दिवारात्रिस तथैव च
अर्धमासाश च मासाश च ऋतवः षट च भारत

svayam eko 'niśaṃ rājaṁl lokāṁl lokapitā mahaḥ
14 upatiṣṭhanti cāpy enaṃ prajānāṃ patayaḥ prabhum
dakṣaḥ pracetāḥ pulaho marīciḥ kaśyapas tathā
15 bhṛgur atrir vasiṣṭhaś ca gautamaś ca tathāṅgirāḥ
mano 'ntarikṣaṃ vidyāś ca vāyus tejo jalaṃ mahī
16 śabdaḥ sparśas tathārūpaṃ raso gandhaś ca bhārata
prakṛtiś ca vikāraś ca yac cānyat kāraṇaṃ bhuvaḥ
17 candramāḥ saha nakṣatrair ādityaś ca gabhastimān
vāyavaḥ kratavaś caiva saṃkalpaḥ prāṇa eva ca
18 ete cānye ca bahavaḥ svayambhuvam upasthitāḥ

28 संवत्सराः पञ्च युगम अहोरात्राश चतुर्विधा
कालचक्रं च यद दिव्यं नित्यम अक्षयम अव्ययम
29 अदितिर दितिर दनुश चैव सुरसा विनता इरा
कालका सुरभिर देवी सरमा चाथ गौतमी
30 आदित्या वसवॊ रुद्रा मरुतश चाश्विनाव अपि
विश्वे देवाश च साध्याश च पितरश च मनॊजवाः
31 राक्षसाश च पिशाचाश च दानवा गुह्यकास तथा
सुपर्णनागपशवः पितामहम उपासते
32 देवॊ नारायणस तस्यां तथा देवर्षयश च ये
ऋषयॊ वालखिल्याश च यॊनिजायॊनिजास तथा
33 यच च किं चित तरिलॊके ऽसमिन दृश्यते सथाणुजङ्गमम
सर्वं तस्यां मया दृष्टं तद विद्धि मनुजाधिप
34 अष्टाशीति सहस्राणि यतीनाम ऊर्ध्वरेतसाम
परजावतां च पञ्चाशद ऋषीणाम अपि पाण्डव
35 ते सम तत्र यथाकामं दृष्ट्वा सर्वे दिवौकसः

artho dharmaś ca kāmaś ca harṣo dveṣas tapo damaḥ
19 āyānti tasyāṃ sahitā gandharvāpsarasas tathā
viṃśatiḥ sapta caivānye lokapālāś ca sarvaśaḥ
20 śukro bṛhaspatiś caiva budho 'ṅgāraka eva ca
śanaiścaraś ca rāhuś ca grahāḥ sarve tathaiva ca
21 mantro rathaṃtaraś caiva harimān vasumān api
ādityāḥ sādhirājāno nānā dvaṃdvair udāhṛtāḥ
22 maruto viśvakarmā ca vasavaś caiva bhārata
tathā pitṛgaṇāḥ sarve sarvāṇi ca havīṃsy atha
23 ṛg vedaḥ sāmavedaś ca yajurvedaś ca pāṇḍava

परणम्य शिरसा तस्मै परतियान्ति यथागतम
36 अतिथीन आगतान देवान दैत्यान नागान मुनींस तथा
यक्षान सुपर्णान कालेयान गन्धर्वाप्सरसस तथा
37 महाभागान अमितधीर बरह्मा लॊकपिता महः
दयावान सर्वभूतेषु यथार्हं परतिपद्यते
38 परतिगृह्य च विश्वात्मा सवयम्भूर अमितप्रभः
सान्त्वमानार्थ संभॊगैर युनक्ति मनुजाधिप
39 तथा तैर उपयातैश च परतियातैश च भारत
आकुला सा सभा तात भवति सम सुखप्रदा
40 सर्वतेजॊमयी दिव्या बरह्मर्षिगणसेविता
बराह्म्या शरिया दीप्यमाना शुशुभे विगतक्लमा
41 सा सभा तादृषी दृष्टा सर्वलॊकेषु दुर्लभा
सभेयं राजशार्दूल मनुष्येषु यथा तव
42 एता मया दृष्टपूर्वाः सभा देवेषु पाण्डव
तवेयं मानुषे लॊके सर्वश्रेष्ठतमा सभा
43 [य]

atharvavedaś ca tathā parvāṇi ca viśāṃ pate
24 itihāsopavedāś ca vedāṅgāni ca sarvaśaḥ
grahā yajñāś ca somaś ca daivatāni ca sarvaśaḥ
25 sāvitrī durga taraṇī vāṇī sapta vidhā tathā
medhā dhṛtiḥ śrutiś caiva prajñā buddhir yaśo kṣamā
26 sāmāni stutiśastrāṇi gāthāś ca vividhās tathā
bhāṣyāṇi tarka yuktāni dehavanti viśāṃ pate
27 kṣaṇā lavā muhūrtāś ca divārātris tathaiva ca
ardhamāsāś ca māsāś ca ṛtavaḥ ṣaṭ ca bhārata
28 saṃvatsarāḥ pañca yugam ahorātrāś caturvidhā
kālacakraṃ ca yad divyaṃ nityam akṣayam avyayam
29 aditir ditir danuś caiva surasā vinatā irā
kālakā surabhir devī saramā cātha gautamī

परायशॊ राजलॊकस ते कथितॊ वदतां वर
वैवस्वतसभायां तु यथा वदसि वै परभॊ
44 वरुणस्य सभायां तु नागास ते कथिता विभॊ
दैत्येन्द्राश चैव भूयिष्ठाः सरितः सागरास तथा
45 तथा धनपतेर यक्षा गुह्यका राक्षसास तथा
गन्धर्वाप्सरसश चैव भगवांश च वृषध्वजः
46 पितामह सभायां तु कथितास ते महर्षयः
सर्वदेव निकायाश च सर्वशास्त्राणि चैव हि
47 शतक्रतुसभायां तु देवाः संकीर्तिता मुने
उद्देशतश च गन्धर्वा विविधाश च महर्षयः
48 एक एव तु राजर्षिर हरिश चन्द्रॊ महामुने
कथितस ते सभा नित्यॊ देवेन्द्रस्य महात्मनः
49 किं कर्म तेनाचरितं तपॊ वा नियतव्रतम
येनासौ सह शक्रेण सपर्धते सम महायशाः
50 पितृलॊकगतश चापि तवया विप्र पिता मम
दृष्टः पाण्डुर महाभागः कथं चासि समागतः

30 āditya vasavo rudrā marutaś cāśvināv api
viśve devāś ca sādhyāś ca pitaraś ca
manojavāḥ
31 rākṣasāś ca piśācāś ca dānavā guhyakās
tathā
suparṇanāgapaśavaḥ pitāmaham upāsate
32 devo nārāyaṇas tasyāṃ tathā devarṣayaś
ca ye
ṛṣayo vālakhilyāś ca yonijāyonijās tathā
33 yac ca kiṃ cit triloke 'smin dṛśyate
sthāṇujaṅgamam
sarvaṃ tasyāṃ mayā dṛṣṭaṃ tad viddhi
manujādhipa
34 aṣṭāśīti sahasrāṇi yatīnām ūrdhvaretasām
prajāvatāṃ ca pañcāśad ṛṣīṇām api pāṇḍava
35 te sma tatra yathākāmaṃ dṛṣṭvā sarve
divaukasaḥ
praṇamya śirasā tasmai pratiyānti
yathāgatam
36 atithīn āgatān devān daityān nāgān

51 किम उक्तवांश च भगवन्न एतद इच्छामि वेदितुम
तवत्तः शरोतुम अहं सर्वं परं कौतूहलं हि मे
52 [न]
यन मां पृच्छसि राजेन्द्र हरिश चन्द्रं परति परभो
तत ते ऽहं संप्रवक्ष्यामि माहात्म्यं तस्य धीमतः
53 स राजा बलवान आसीत सम्राट सर्वमहीक्षिताम
तस्य सर्वे महीपालाः शासनावनताः सथिताः
54 तेनैकं रथम आस्थाय जैत्रं हेमविभूषितम
शस्त्रप्रतापेन जिता दवीपाः सप्त नरेश्वर
55 स विजित्य महीं सर्वां स शैलवनकाननाम
आजहार महाराज राजसूयं महाक्रतुम
56 तस्य सर्वे महीपाला धनान्य आजह्रुर आज्ञया
दविजानां परिवेष्टारस तस्मिन यज्ञे च ते ऽभवन
57 परादाच च दरविणं परीत्या याजकानां नरेश्वरः
यथोक्तं तत्र तैस तस्मिंस ततः पञ्च गुणाधिकम
58 अतर्पयच च विविधैर वसुभिर बराह्मणांस तथा

munīṃs tathā
yakṣān suparṇān kāleyān gandharvāpsarasas tathā
37 mahābhāgān amitadhīr brahmā lokapitā mahaḥ
dayāvān sarvabhūteṣu yathārhaṃ pratipadyate
38 pratigṛhya ca viśvātmā svayambhūr amitaprabhaḥ
sāntvamānārtha saṃbhogair yunakti manujādhipa
39 tathā tair upayātaiś ca pratiyātaiś ca bhārata
ākulā sā sabhā tāta bhavati sma sukhapradā
40 sarvatejomayī divyā brahmarṣigaṇasevitā
brāhmyā śriyā dīpyamānā śuśubhe vigataklamā
41 sā sabhā tādṛṣī dṛṣṭā sarvalokeṣu durlabhā
sabheyaṃ rājaśārdūla manuṣyeṣu yathā tava
42 etā mayā dṛṣṭapūrvāḥ sabhā deveṣu

परासर्प काले संप्राप्ते नानादिग्भ्यः समागतान
59 भक्ष्यैर भोज्यैश च विविधैर यथा कामपुरस्कृतैः
रत्नौघतर्पितैस तुष्टैर दविजैश च समुदाहृतम
तेजस्वी च यशस्वी च नृपेभ्यो ऽभयधिको ऽभवत
60 एतस्मात कारणात पार्थ हरिश चन्द्रो विराजते
तेभ्यो राजसहस्रेभ्यस तद विद्धि भरतर्षभ
61 समाप्य च हरिश चन्द्रो महायज्ञं परतापवान
अभिषिक्तः स शुशुभे साम्राज्येन नराधिप
62 ये चान्ये ऽपि महीपाला राजसूयं महाक्रतुम
यजन्ते ते महेन्द्रेण मोदन्ते सह भारत
63 ये चापि निधनं पराप्ताः संग्रामेष्व अपलायिनः
ते तत सदो समासाद्य मोदन्ते भरतर्षभ
64 तपसा ये च तीव्रेण तयजन्तीह कलेवरम
ते ऽपि तत सथानम आसाद्य शरीमन्तो भान्ति नित्यशः
65 पिता च तव आह कौन्तेय पाण्डुः कौरवनन्दनः
हरिश चन्द्रे शरियं दृष्ट्वा नृपतौ जातविस्मयः

pāṇḍava
taveyaṃ mānuṣe loke sarvaśreṣṭhatamā sabhā
43 [y]
prāyaśo rājalokas te kathito vadatāṃ vara
vaivasvatasabhāyāṃ tu yathā vadasi vai prabho
44 varuṇasya sabhāyāṃ tu nāgās te kathitā vibho
daityendrāś caiva bhūyiṣṭhāḥ saritaḥ sāgarās tathā
45 tathā dhanapater yakṣā guhyakā rākṣasās tathā
gandharvāpsarasaś caiva bhagavāṃś ca vṛṣadhvajaḥ
46 pitāmaha sabhāyāṃ tu kathitās te maharṣayaḥ
sarvadeva nikāyāś ca sarvaśāstrāṇi caiva hi
47 śatakratusabhāyāṃ tu devāḥ saṃkīrtitā mune

66 समर्थो ऽसि महीं जेतुं भरातरस ते वशे सथिताः
राजसूयं करतुश्रेष्ठम आहरस्वेति भारत
67 तस्य तवं पुरुषव्याघ्र संकल्पं कुरु पाण्डव
गन्तारस ते महेन्द्रस्य पूर्वैः सह सलोकताम
68 बहुविघ्नश च नृपते करतुर एष समृतो महान
छिद्राण्य अत्र हि वाञ्छन्ति यज्ञघ्ना बरह्मराक्षसाः
69 युद्धं च पृष्ठगमनं पृथिवी कषयकारकम
किं चिद एव निमित्तं च भवत्य अत्र कषयावहम
70 एतत संचिन्त्य राजेन्द्र यत कषमं तत समाचर
अप्रमत्तोत्थितो नित्यं चातुर्वण्यस्र्य रक्षणे
भव एधस्व मोदस्व दानैस तर्पय च दविजान
71 एतत ते विस्तरेणोक्तं यन मां तवं परिपृच्छसि
आपृच्छे तवां गमिष्यामि दाशार्हं नगरीं परति
72 [व]
एवम आख्याय पार्थेभ्यो नारदो जनमेजय
जगाम तैर वृतो राजन्न ऋषिभिर यैः समागतः

uddeśataś ca gandharvā vividhāś ca
maharṣayaḥ
48 eka eva tu rājarṣir hariś candro
mahāmune
kathitas te sabhā nityo devendrasya
mahātmanaḥ
49 kiṃ karma tenācaritaṃ tapo vā
niyatavratam
yenāsau saha śakreṇa spardhate sma
mahāyaśāḥ
50 pitṛlokagataś cāpi tvayā vipra pitā mama
dṛṣṭaḥ pāṇḍur mahābhāgaḥ kathaṃ cāsi
samāgataḥ
51 kim uktavāṃś ca bhagavann etad icchāmi
veditum
tvattaḥ śrotum ahaṃ sarvaṃ paraṃ
kautūhalaṃ hi me
52 [n]
yan māṃ pṛcchasi rājendra hariś candraṃ
prati prabho

73 गते तु नारदे पार्थो भरातृभिः सह कौरव
राजसूयं करतुश्रेष्ठं चिन्तयाम आस भारत

tat te 'haṃ saṃpravakṣyāmi māhātmyaṃ
tasya dhīmataḥ
53 sa rājā balavān āsīt samrāṭ
sarvamahīkṣitām
tasya sarve mahīpālāḥ śāsanāvanatāḥ sthitāḥ
54 tenaikaṃ ratham āsthāya jaitraṃ
hemavibhūṣitam
śastrapratāpena jitā dvīpāḥ sapta nareśvara
55 sa vijitya mahīṃ sarvāṃ sa
śailavanakānanām
ājahāra mahārāja rājasūyaṃ mahākratum
56 tasya sarve mahīpālā dhanāny ājahrur
ājñayā
dvijānāṃ pariveṣṭāras tasmin yajñe ca te
'bhavan
57 prādāc ca draviṇaṃ prītyā yājakānāṃ
nareśvaraḥ
yathoktaṃ tatra tais tasmiṃs tataḥ pañca
guṇādhikam
58 atarpayac ca vividhair vasubhir

brāhmaṇāṃs tathā
prāsarpa kāle saṃprāpte nānādigbhyaḥ
samāgatān
59 bhakṣyair bhojyaiś ca vividhair yathā
kāmapuraskṛtaiḥ
ratnaughatarpitais tuṣṭair dvijaiś ca
samudāhṛtam
tejasvī ca yaśasvī ca nṛpebhyo 'bhyadhiko
'bhavat
60 etasmāt kāraṇāt pārtha hariś candro
virājate
tebhyo rājasahasrebhyas tad viddhi
bharatarṣabha
61 samāpya ca hariś candro mahāyajñaṃ
pratāpavān
abhiṣiktaḥ sa śuśubhe sāmrājyena narādhipa
62 ye cānye 'pi mahīpālā rājasūyaṃ
mahākratum
yajante te mahendreṇa modante saha bhārata
63 ye cāpi nidhanaṃ prāptāḥ saṃgrāmeṣv

apalāyinaḥ
te tat sado samāsādya modante bharatarṣabha
64 tapasā ye ca tīvreṇa tyajantīha kalevaram
te 'pi tat sthānam āsādya śrīmanto bhānti nityaśaḥ
65 pitā ca tv āha kaunteya pāṇḍuḥ kauravanandanaḥ
hariś candre śriyaṃ dṛṣṭvā nṛpatau jātavismayaḥ
66 samartho 'si mahīṃ jetuṃ bhrātaras te vaśe sthitāḥ
rājasūyaṃ kratuśreṣṭham āharasveti bhārata
67 tasya tvaṃ puruṣavyāghra saṃkalpaṃ kuru pāṇḍava
gantāras te mahendrasya pūrvaiḥ saha salokatām
68 bahuvighnaś ca nṛpate kratur eṣa smṛto mahān
chidrāṇy atra hi vāñchanti yajñaghnā

brahmarākṣasāḥ
69 yuddhaṃ ca pṛṣṭhagamanaṃ pṛthivī kṣayakārakam
kiṃ cid eva nimittaṃ ca bhavaty atra kṣayāvaham
70 etat saṃcintya rājendra yat kṣamaṃ tat samācara
apramattotthito nityaṃ cāturvarṇyasya rakṣaṇe
bhava edhasva modasva dānais tarpaya ca dvijān
71 etat te vistareṇoktaṃ yan māṃ tvaṃ paripṛcchasi
āpṛcche tvāṃ gamiṣyāmi dāśārha nagarīṃ prati
72 [v]
evam ākhyāya pārthebhyo nārado janamejaya
jagāma tair vṛto rājann ṛṣibhir yaiḥ samāgataḥ

73 gate tu nārade pārtho bhrātṛbhiḥ saha kaurava
rājasūyaṃ kratuśreṣṭhaṃ cintayām āsa bhārata

Chapter 12

1 [व]
ऋषेस तद वचनं शरुत्वा निशश्वास युधिष्ठिरः
चिन्तयन राजसूयाप्तिं न लेभे शर्म भारत
2 राजर्षीणां हि तं शरुत्वा महिमानं महात्मनाम
यज्वनां कर्मभिः पुण्यैर लोकप्राप्तिं समीक्ष्य च
3 हरिश चन्द्रं च राजर्षिं रोचमानं विशेषतः
यज्वानं यज्ञम आहर्तुं राजसूयम इयेष सः
4 युधिष्ठिरस ततः सर्वान अर्चयित्वा सभा सदः

1 [v]
ṛṣes tad vacanaṃ śrutvā niśaśvāsa yudhiṣṭhiraḥ
cintayan rājasūyāptiṃ na lebhe śarma bhārata
2 rājarṣīṇāṃ hi taṃ śrutvā mahimānaṃ mahātmanām
yajvanāṃ karmabhiḥ puṇyair lokaprāptiṃ samīkṣya ca
3 hariś candraṃ ca rājarṣiṃ rocamānaṃ viśeṣataḥ

परत्यर्चितश च तैः सर्वैर यज्ञायैव मनॊ दधे
5 स राजसूयं राजेन्द्र कुरूणाम ऋषभः करतुम
आहर्तुं परवणं चक्रे मनॊ संचिन्त्य सॊ ऽसकृत
6 भूयॊ चाद्भुतवीर्यौजा धर्मम एवानुपालयन
किं हितं सर्वलॊकानां भवेद इति मनॊ दधे
7 अनुगृह्णन परजाः सर्वाः सर्वधर्मविदां वरः
अविशेषेण सर्वेषां हितं चक्रे युधिष्ठिरः
8 एवंगते ततस तस्मिन पितरीवाश्वसञ जनाः
न तस्य विद्यते दवेष्टा ततॊ ऽसयाजात शत्रुता
9 स मन्त्रिणः समानाय्य भरातॄंश च वदतां वरः
राजसूयं परति तदा पुनः पुनर अपृच्छत
10 ते पृच्छ्यमानाः सहिता वचॊ ऽरथ्यं मन्त्रिणस तदा
युधिष्ठिरं महाप्राज्ञं यियक्षुम इदम अब्रुवन
11 येनाभिषिक्तॊ नृपतिर वारुणं गुणम ऋच्छति
तेन राजापि सन कृत्स्नं सम्राड गुणम अभीप्सति
12 तस्य सम्राड गुणार्हस्य भवतः कुरुनन्दन

yajvānaṃ yajñam āhartuṃ rājasūyam iyeṣa saḥ
4 yudhiṣṭhiras tataḥ sarvān arcayitvā sabhā sadaḥ
pratyarcitaś ca taiḥ sarvair yajñāyaiva mano dadhe
5 sa rājasūyaṃ rājendra kurūṇām ṛṣabhaḥ kratum
āhartuṃ pravaṇaṃ cakre mano saṃcintya so 'sakṛt
6 bhūyo cādbhutavīryaujā dharmam evānupālayan
kiṃ hitaṃ sarvalokānāṃ bhaved iti mano dadhe
7 anugṛhṇan prajāḥ sarvāḥ sarvadharmavidāṃ varaḥ
aviśeṣeṇa sarveṣāṃ hitaṃ cakre yudhiṣṭhiraḥ
8 evaṃgate tatas tasmin pitarīvāśvasañ janāḥ
na tasya vidyate dveṣṭā tato 'syājāta śatrutā
9 sa mantriṇaḥ samānāyya bhrātṝṃś ca

राजसूयस्य समयं मन्यन्ते सुहृदस तव
13 तस्य यज्ञस्य समयः सवाधीनः कषत्रसंपदा
साम्ना षड अग्नयो यस्मिंश चीयन्ते संशितव्रतैः
14 दर्वी होमान उपादाय सर्वान यः पराप्नुते करतून
अभिषेकं च यज्ञान्ते सर्वजित तेन चोच्यते
15 समर्थो ऽसि महाबाहो सर्वे ते वशगा वयम
अविचार्य महाराज राजसूये मनो कुरु
16 इत्य एवं सुहृदः सर्वे पृथक च सह चाब्रुवन
स धर्म्यं पाण्डवस तेषां वचो शरुत्वा विशां पते
धृष्टम इष्टं वरिष्ठं च जग्राह मनसारिहा
17 शरुत्वा सुहृद वचस तच च जानंश चाप्य आत्मनः
कषमम
पुनः पुनर मनो दध्रे राजसूयाय भारत
18 स भरातृभिः पुनर धीमान ऋत्विग्भिश च महात्मभिः
धौम्य दवैपायनाद्यैश च मन्त्रयाम आस मन्त्रिभिः
19 [य]

vadatāṃ varaḥ
rājasūyaṃ prati tadā punaḥ punar apṛcchata
10 te pṛcchyamānāḥ sahitā vaco 'rthyaṃ
mantriṇas tadā
yudhiṣṭhiraṃ mahāprājñaṃ yiyakṣum idam
abruvan
11 yenābhiṣikto nṛpatir vāruṇaṃ guṇam
ṛcchati
tena rājāpi san kṛtsnaṃ samrāḍ guṇam
abhīpsati
12 tasya samrāḍ guṇārhasya bhavataḥ
kurunandana
rājasūyasya samayaṃ manyante suhṛdas tava
13 tasya yajñasya samayaḥ svādhīnaḥ
kṣatrasaṃpadā
sāmnā ṣaḍ agnayo yasmiṃś cīyante
saṃśitavrataiḥ
14 darvī homān upādāya sarvān yaḥ
prāpnute kratūn
abhiṣekaṃ ca yajñānte sarvajit tena cocyate

इयं या राजसूयस्य सम्राड अर्हस्य सुक्रतोः
शरद्दधानस्य वदतः सपृहा मे सा कथं भवेत
20 [व]
एवम उक्तास तु ते तेन राज्ञा राजीवलोचन
इदम ऊचुर वचो काले धर्मात्मानं युधिष्ठिरम
अर्हस तवम असि धर्मज्ञ राजसूयं महाक्रतुम
21 अथैवम उक्ते नृपताव ऋत्विग्भिर ऋषिभिस तथा
मन्त्रिणो भरातरश चास्य तद वचो परत्यपूजयन
22 स तु राजा महाप्राज्ञः पुनर एवात्मनात्मवान
भूयो विममृशे पार्थो लोकानां हितकाम्यया
23 सामर्थ्य योगं संप्रेक्ष्य देशकालौ वययागमौ
विमृश्य सम्यक च धिया कुर्वन पराज्ञो न सीदति
24 न हि यज्ञसमारम्भः केवलात्म विपत्तये
भवतीति समाज्ञाय यत्नतः कार्यम उद्वहन
25 स निश्चयार्थं कार्यस्य कृष्णम एव जनार्दनम
सर्वलोकात परं मत्वा जगाम मनसा हरिम

15 samartho 'si mahābāho sarve te vaśagā vayam
avicārya mahārāja rājasūye mano kuru
16 ity evaṃ suhṛdaḥ sarve pṛthak ca saha cābruvan
sa dharmyaṃ pāṇḍavas teṣāṃ vaco śrutvā viśāṃ pate
dhṛṣṭam iṣṭaṃ variṣṭhaṃ ca jagrāha manasārihā
17 śrutvā suhṛd vacas tac ca jānaṃś cāpy ātmanaḥ kṣamam
punaḥ punar mano dadhre rājasūyāya bhārata
18 sa bhrātṛbhiḥ punar dhīmān ṛtvigbhiś ca mahātmabhiḥ
dhaumya dvaipāyanādyaiś ca mantrayām āsa mantribhiḥ
19 [y]
iyaṃ yā rājasūyasya samrāḍ arhasya sukratoḥ

26 अप्रमेयं महाबाहुं कामाज जातम अजं नृषु
पाण्डवस तर्कयाम आस कर्मभिर देव संमितैः
27 नास्य किं चिद अविज्ञातं नास्य किं चिद अकर्मजम
न स किं चिन न विषहेद इति कृष्णम अमन्यत
28 स तु तां नैष्ठिकीं बुद्धिं कृत्वा पार्थो युधिष्ठिरः
गुरुवद भूतगुरवे पराहिणोद दूतम अञ्जसा
29 शीघ्रगेन रथेनाशु स दूतः पराप्य यादवान
दवारकावासिनं कृष्णं दवारवत्यां समासदत
30 दर्शनाकाङ्क्षिणं पार्थं दर्शनाकांक्षयाच्युतः
इन्द्रसेनेन सहित इन्द्रप्रस्थं ययौ तदा
31 वयतीत्य विविधान देशांस तवरावान कषिप्रवाहनः
इन्द्रप्रस्थगतं पार्थम अभ्यगच्छज जनार्दनः
32 स गृहे भरातृवद भरात्रा धर्मराजेन पूजितः
भीमेन च ततो ऽपश्यत सवसारं परीतिमान पितुः
33 परीतः परियेण सुहृदा रेमे स सहितस तदा
अर्जुनेन यमाभ्यां च गुरुवत पर्युपस्थितः

śraddadhānasya vadataḥ spṛhā me sā kathaṃ bhavet
20 **[v]**
evam uktās tu te tena rājñā rājīvalocana
idam ūcur vaco kāle dharmātmānaṃ yudhiṣṭhiram
arhas tvam asi dharmajña rājasūyaṃ mahākratum
21 **athaivam ukte nṛpatāv ṛtvigbhir ṛṣibhis tathā**
mantriṇo bhrātaraś cāsya tad vaco pratyapūjayan
22 **sa tu rājā mahāprājñaḥ punar evātmanātmavān**
bhūyo vimamṛśe pārtho lokānāṃ hitakāmyayā
23 **sāmarthya yogaṃ saṃprekṣya deśakālau vyayāgamau**
vimṛśya samyak ca dhiyā kurvan prājño na sīdati

34 तं विश्रान्तं शुभे देशे कषणिनं कल्यम अच्युतम
धर्मराजः समागम्य जञापयत सर्वं परयोजनम
35 [य]
परार्थितो राजसूयो मे न चासौ केवलेप्सया
पराप्यते येन तत ते ह विदितं कृष्ण सर्वशः
36 यस्मिन सर्वं संभवति यश च सर्वत्र पूज्यते
यश च सर्वेश्वरो राजा राजसूयं स विन्दति
37 तं राजसूयं सुहृदः कार्यम आहुः समेत्य मे
तत्र मे निश्चिततमं तव कृष्णगिरा भवेत
38 केचिद धि सौहृदाद एव दोषं न परिचक्षते
अर्थहेतोस तथैवान्ये परियम एव वदन्त्य उत
39 परियम एव परीप्सन्ते के चिद आत्मणि यद धितम
एवं परायाश च दृश्यन्ते जनवादाः परयोजने
40 तवं तु हेतून अतीत्यैतान कामक्रोधौ वयतीत्य च
परमं नः कषमं लोके यथावद वक्तुम अर्हसि

24 na hi yajñasamārambhaḥ kevalātma vipattaye
bhavatīti samājñāya yatnataḥ kāryam udvahan
25 sa niścayārthaṃ kāryasya kṛṣṇam eva janārdanam
sarvalokāt paraṃ matvā jagāma manasā harim
26 aprameyaṃ mahābāhuṃ kāmāj jātam ajaṃ nṛṣu
pāṇḍavas tarkayām āsa karmabhir deva saṃmitaiḥ
27 nāsya kiṃ cid avijñātaṃ nāsya kiṃ cid akarmajam
na sa kiṃ cin na viṣahed iti kṛṣṇam amanyata
28 sa tu tāṃ naiṣṭhikīṃ buddhiṃ kṛtvā pārtho yudhiṣṭhiraḥ
guruvad bhūtagurave prāhiṇod dūtam añjasā
29 śīghragena rathenāśu sa dūtaḥ prāpya yādavān

dvārakāvāsinaṃ kṛṣṇaṃ dvāravatyāṃ
samāsadat
30 **darśanākāṅkṣiṇaṃ pārthaṃ**
darśanākāṃkṣayācyutaḥ
indrasenena sahita indraprasthaṃ yayau
tadā
31 **vyatītya vividhān deśāṃs tvarāvān**
kṣipravāhanaḥ
indraprasthagataṃ pārtham abhyagacchaj
janārdanaḥ
32 **sa gṛhe bhrātṛvad bhrātrā dharmarājena**
pūjitaḥ
bhīmena ca tato 'paśyat svasāraṃ prītimān
pituḥ
33 **prītaḥ priyeṇa suhṛdā reme sa sahitas tadā**
arjunena yamābhyāṃ ca guruvat
paryupasthitaḥ
34 **taṃ viśrāntaṃ śubhe deśe kṣaṇinaṃ**
kalyam acyutam
dharmarājaḥ samāgamya jñāpayat svaṃ

prayojanam
35 [y]
prārthito rājasūyo me na cāsau kevalepsayā
prāpyate yena tat te ha viditaṃ kṛṣṇa sarvaśaḥ
36 yasmin sarvaṃ saṃbhavati yaś ca sarvatra pūjyate
yaś ca sarveśvaro rājā rājasūyaṃ sa vindati
37 taṃ rājasūyaṃ suhṛdaḥ kāryam āhuḥ sametya me
tatra me niścitatamaṃ tava kṛṣṇagirā bhavet
38 kecid dhi sauhṛdād eva doṣaṃ na paricakṣate
arthahetos tathaivānye priyam eva vadanty uta
39 priyam eva parīpsante ke cid ātmaṇi yad dhitam
evaṃ prāyāś ca dṛśyante janavādāḥ prayojane
40 tvaṃ tu hetūn atītyaitān kāmakrodhau

vyatītya ca
paramaṃ naḥ kṣamaṃ loke yathāvad
vaktum arhasi

Chapter 13

1 [क]
सर्वैर गुणैर महाराज राजसूयं तवम अर्हसि
जानतस तव एव ते सर्वं किं चिद वक्ष्यामि भारत
2 जामदग्न्येन रामेण कषत्रं यद अवशेषितम
तस्माद अवरजं लोके यद इदं कषत्रसंज्ञितम
3 कृतो ऽयं कुलसंकल्पः कषत्रियैर वसुधाधिप
निदेशवाग्भिस तत ते ह विदितं भरतर्षभ
4 ऐलस्येक्ष्वाकु वंशस्य परकृतिं परिचक्षते
राजानः शरेणि बद्धाश च ततो ऽनये कषत्रिया भुवि
5 ऐल वंश्यास तु ये राजंस तथैवेक्ष्वाकवो नृपाः
तानि चैकशतं विद्धि कुलानि भरतर्षभ
6 ययातेस तव एव भोजानां विस्तरो ऽतिगुणो महान
भजते च महाराज विस्तरः स चतुर्दशम
7 तेषां तथैव तां लक्ष्मीं सर्वक्षत्रम उपासते

1 [k]
sarvair guṇair mahārāja rājasūyaṃ tvam arhasi
jānatas tv eva te sarvaṃ kiṃ cid vakṣyāmi bhārata
2 jāmadagnyena rāmeṇa kṣatraṃ yad avaśeṣitam
tasmād avarajaṃ loke yad idaṃ kṣatrasaṃjñitam
3 kṛto 'yaṃ kulasaṃkalpaḥ kṣatriyair vasudhādhipa
nideśavāgbhis tat te ha viditaṃ bharatarṣabha
4 ailasyekṣvāku vaṃśasya prakṛtiṃ paricakṣate
rājānaḥ śreṇi baddhāś ca tato 'nye kṣatriyā bhuvi

सो ऽवनीं मध्यमां भुक्त्वा मिथो भेदेष्व अमन्यत
8 चतुर्युस तव अपरो राजा यस्मिन्न एकशतो ऽभवत
स साम्राज्यं जरासंधः पराप्तो भवति योनितः
9 तं स राजा महाप्राज्ञ संश्रित्य किल सर्वशः
राजन सेनापतिर जातः शिशुपालः परतापवान
10 तम एव च महाराज शिष्यवत समुपस्थितः
वक्रः करूषाधिपतिर माया योधी महाबलः
11 अपरौ च महावीर्यौ महात्मानौ समाश्रितौ
जरासंधं महावीर्यं तौ हंसडिभकाव उभौ
12 दन्तवक्रः करूषश च कलभो मेघवाहनः
मूर्ध्ना दिव्यं मणिं बिभ्रद यं तं भूतमणिं विदुः
13 मुरं च नरकं चैव शास्ति यो यवनाधिपौ
अपर्यन्त बलो राजा परतीच्यां वरुणो यथा
14 भगदत्तो महाराज वृद्धस तव पितुः सखा
स वाचा परणतस तस्य कर्मणा चैव भारत
15 सनेहबद्धस तु पितृवन मनसा भक्तिमांस तवयि

5 aila vaṃśyās tu ye rājaṃs tathaivekṣvākavo nṛpāḥ
tāni caikaśataṃ viddhi kulāni bharatarṣabha
6 yayātes tv eva bhojānāṃ vistaro 'tiguṇo mahān
bhajate ca mahārāja vistaraḥ sa caturdaśam
7 teṣāṃ tathaiva tāṃ lakṣmīṃ sarvakṣatram upāsate
so 'vanīṃ madhyamāṃ bhuktvā mitho bhedeṣv amanyata
8 caturyus tv aparo rājā yasminn ekaśato 'bhavat
sa sāmrājyaṃ jarāsaṃdhaḥ prāpto bhavati yonitaḥ
9 taṃ sa rājā mahāprājña saṃśritya kila sarvaśaḥ
rājan senāpatir jātaḥ śiśupālaḥ pratāpavān
10 tam eva ca mahārāja śiṣyavat samupasthitaḥ
vakraḥ karūṣādhipatir māyā yodhī

परतीच्यां दक्षिणं चान्तं पृथिव्याः पाति यो नृपः
16 मातुलो भवतः शूरः पुरुजित कुन्तिवर्धनः
स ते संनतिमान एकः सनेहतः शत्रुतापनः
17 जरासंधं गतस तव एवं पुरा यो न मया हतः
पुरुषोत्तम विज्ञातो यो ऽसौ चेदिषु दुर्मतिः
18 आत्मानं परतिजानाति लोके ऽसमिन पुरुषोत्तमम
आदत्ते सततं मोहाद यः स चिह्नं च मामकम
19 वङ्ग पुण्ड्र किरातेषु राजा बलसमन्वितः
पौण्ड्रको वासुदेवेति यो ऽसौ लोकेषु विश्रुतः
20 चतुर्युः स महाराज भोज इन्द्र सखो बली
विद्या बलाद यो वयजयत पाण्डच्य करथक कैशिकान
21 भराता यस्याहृतिः शूरो जामदग्न्य समो युधि
स भक्तो मागधं राजा भीष्मकः परवीरहा
22 परियाण्य आचरतः परह्वान सदा संबन्धिनः सतः
भजतो न भजत्य अस्मान अप्रियेषु वयवस्थितः
23 न कुलं न बलं राजन्न अभिजानंस तथात्मनः

mahābalaḥ
11 aparau ca mahāvīryau mahātmānau samāśritau
jarāsaṃdhaṃ mahāvīryaṃ tau haṃsaḍibhakāv ubhau
12 dantavakraḥ karūṣaś ca kalabho meghavāhanaḥ
mūrdhnā divyaṃ maṇiṃ bibhrad yaṃ taṃ bhūtamaṇiṃ viduḥ
13 muraṃ ca narakaṃ caiva śāsti yo yavanādhipau
aparyanta balo rājā pratīcyāṃ varuṇo yathā
14 bhagadatto mahārāja vṛddhas tava pituḥ sakhā
sa vācā praṇatas tasya karmaṇā caiva bhārata
15 snehabaddhas tu pitṛvan manasā bhaktimāṃs tvayi
pratīcyāṃ dakṣiṇaṃ cāntaṃ pṛthivyāḥ pāti yo nṛpaḥ

पश्यमानो यशो दीप्तं जरासंधम उपाश्रितः
24 उदीच्यभोजाश च तथा कुलान्य अष्टा दशाभिभो
जरासंध भयाद एव परतीचीं दिशम आश्रिताः
25 शूरसेना भद्र कारा बोधाः शाल्वाः पतच चराः
सुस्थराश च सुकुट्टाश च कुणिन्दाः कुन्तिभिः सह
26 शाल्वेयानां च राजानः सोदर्यानुचरैः सह
दक्षिणा ये च पाञ्चालाः पूर्वाः कुन्तिषु कोशलाः
27 तथोत्तरां दिशं चापि परित्यज्य भयार्दिताः
मत्स्याः संन्यस्तपादाश च दक्षिणां दिशम आश्रिताः
28 तथैव सर्वपाञ्चाला जरासंध भयार्दिताः
सवराष्ट्रं संपरित्यज्य विद्रुताः सर्वतोदिशम
29 कस्य चित तव अथ कालस्य कंसो निर्मथ्य बान्धवान
बार्हद्रथ सुते देव्याव उपागच्छद वृथा मतिः
30 अस्तिः प्राप्तिश च नाम्ना ते सहदेवानुजे ऽबले
बलेन तेन स जञातीन अभिभूय वृथा मतिः

16 mātulo bhavataḥ śūraḥ purujit kuntivardhanaḥ
sa te saṃnatimān ekaḥ snehataḥ śatrutāpanaḥ
17 jarāsaṃdhaṃ gatas tv evaṃ purā yo na mayā hataḥ
puruṣottama vijñāto yo 'sau cediṣu durmatiḥ
18 ātmānaṃ pratijānāti loke 'smin puruṣottamam
ādatte satataṃ mohād yaḥ sa cihnaṃ ca māmakam
19 vaṅga puṇḍra kirāteṣu rājā balasamanvitaḥ
pauṇḍrako vāsudeveti yo 'sau lokeṣu viśrutaḥ
20 caturyuḥ sa mahārāja bhoja indra sakho balī
vidyā balād yo vyajayat pāṇḍya krathaka kaiśikān
21 bhrātā yasyāhṛtiḥ śūro jāmadagnya samo yudhi

31 शरैष्ठ्यं परापः स तस्यासीद अतीवापनयो महान
भोजराजन्य वृद्धैस तु पीड्यमानैर दुरात्मना
32 जञातित्राणम अभीप्सद्भिर अस्मत संभावना कृता
दत्त्वाक्रूराय सुतनुं ताम आहुक सुतां तदा
33 संकर्षण दवितीयेन जञातिकार्यं मया कृतम
हतौ कंस सुनामानौ मया रामेण चाप्य उत
34 भये तु समुपक्रान्ते जरासंधे समुद्यते
मन्त्रो ऽयं मन्त्रितो राजन कुलैर अष्टा दशावरैः
35 अनारमन्तो निघ्नन्तो महास्त्रैः शतघातिभिः
न हन्याम वयं तस्य तरिभिर वर्षशतैर बलम
36 तस्य हय अमरसंकाशौ बलेण बलिनां वरौ
नामभ्यां हंसडिभकाव इत्य आस्तां योधसत्तमौ
37 ताव उभौ सहितौ वीरौ जरासंधश च वीर्यवान
तरयस तरयाणां लोकानां पर्याप्ता इति मे मतिः
38 न हि केवलम अस्माकं यावन्तो ऽनये च पार्थिवाः
तथैव तेषाम आसीच च बुद्धिर बुद्धिमतां वर

sa bhakto māgadhaṃ rājā bhīṣmakaḥ paravīrahā
22 priyāṇy ācarataḥ prahvān sadā saṃbandhinaḥ sataḥ
bhajato na bhajaty asmān apriyeṣu vyavasthitaḥ
23 na kulaṃ na balaṃ rājann abhijānaṃs tathātmanaḥ
paśyamāno yaśo dīptaṃ jarāsaṃdham upāśritaḥ
24 udīcyabhojāś ca tathā kulāny aṣṭā daśābhibho
jarāsaṃdha bhayād eva pratīcīṃ diśam āśritāḥ
25 śūrasenā bhadra kārā bodhāḥ śālvāḥ patac carāḥ
sustharāś ca sukuṭṭāś ca kuṇindāḥ kuntibhiḥ saha
26 śālveyānāṃ ca rājānaḥ sodaryānucaraiḥ saha

39 अथ हंस इति खयातः कश चिद आसीन महान नृपः
स चान्यैः सहितॊ राजन संग्रामे ऽषटा दशावरैः
40 हतॊ हंस इति परॊक्तम अथ केनापि भारत
तच छरुत्वा डिभकॊ राजन यमुनाम्भस्य अमज्जत
41 विना हंसेन लॊके ऽसमिन नाहं जीवितुम उत्सहे
इत्य एतां मतिम आस्थाय डिभकॊ निधनं गतः
42 तथा तु डिभकं शरुत्वा हंसः परपुरंजयः
परपेदे यमुनाम एव सॊ ऽपि तस्यां नयमज्जत
43 तौ स राजा जरासंधः शरुत्वाप्सु निधनं गतौ
सवपुरं शूरसेनानां परययौ भरतर्षभ
44 ततॊ वयम अमित्रघ्न तस्मिन परतिगते नृपे
पुनर आनन्दिताः सर्वे मथुरायां वसामहे
45 यदा तव अभ्येत्य पितरं सा वै राजीवलॊचना
कंस भार्या जरासंधं दुहिता मागधं नृपम
46 चॊदयत्य एव राजेन्द्र पतिव्यसनदुःखिता
पतिघ्नं मे जहीत्य एवं पुनः पुनर अरिन दम

dakṣiṇā ye ca pāñcālāḥ pūrvāḥ kuntiṣu
kośalāḥ
27 tathottarāṃ diśaṃ cāpi parityajya
bhayārditāḥ
matsyāḥ saṃnyastapādāś ca dakṣiṇāṃ diśam
āśritāḥ
28 tathaiva sarvapāñcālā jarāsaṃdha
bhayārditāḥ
svarāṣṭraṃ saṃparityajya vidrutāḥ
sarvatodiśam
29 kasya cit tv atha kālasya kaṃso nirmathya
bāndhavān
bārhadratha sute devyāv upāgacchad vṛthā
matiḥ
30 astiḥ prāptiś ca nāmnā te sahadevānuje
'bale
balena tena sa jñātīn abhibhūya vṛthā matiḥ
31 śraiṣṭhyaṃ prāptaḥ sa tasyāsīd
atīvāpanayo mahān
bhojarājanya vṛddhais tu pīḍyamānair

47 ततो वयं महाराज तं मन्त्रं पूर्वमन्त्रितम
संस्मरन्तो विमनसो वयपयाता नराधिप
48 पृथक्त्वेन दरुता राजन संक्षिप्य महतीं शरियम
परपतामो भयात तस्य सधन जञातिबान्धवाः
49 इति संचिन्त्य सर्वे सम परतीचीं दिशम आश्रिताः
कुश सथलीं पुरीं रम्यां रैवतेनोपशोभिताम
50 पुनर निवेशनं तस्यां कृतवन्तो वयं नृप
तथैव दुर्ग संस्कारं देवैर अपि दुरासदम
51 सत्रियो ऽपि यस्यां युध्येयुः किं पुनर वृष्णिपुंगवाः
तस्यां वयम अमित्रघ्न निवसामो ऽकुतोभयाः
52 आलोक्य गिरिमुख्यं तं माधवी तीर्थम एव च
माधवाः कुरुशार्दूल परां मुदम अवाप्नुवन
53 एवं वयं जरासंधाद आदितः कृतकिल्बिषाः
सामथ्यर्वन्तः संबन्धाद भवन्तं समुपाश्रिताः
54 तरियोजनायतं सद्म तरिस्कन्धं योजनाद अधि
योजनान्ते शतद्वारं विक्रमक्रमतोरणम

durātmanā
32 jñātitrāṇam abhīpsadbhir asmat saṃbhāvanā kṛtā
dattvākrūrāya sutanuṃ tām āhuka sutāṃ tadā
33 saṃkarṣaṇa dvitīyena jñātikāryaṃ mayā kṛtam
hatau kaṃsa sunāmānau mayā rāmeṇa cāpy uta
34 bhaye tu samupakrānte jarāsaṃdhe samudyate
mantro 'yaṃ mantrito rājan kulair aṣṭā daśāvaraiḥ
35 anāramanto nighnanto mahāstraiḥ śataghātibhiḥ
na hanyāma vayaṃ tasya tribhir varṣaśatair balam
36 tasya hy amarasaṃkāśau baleṇa balināṃ varau
nāmabhyāṃ haṃsaḍibhakāv ity āstāṃ

अष्टा दशावरैर नद्धं कषत्रियैर युद्धदुर्मदैः
55 अष्टा दशसहस्राणि वरतानां सन्ति नः कुले
आहुकस्य शतं पुत्रा एकैकस तरिशतावरः
56 चारु देष्णः सह भरात्रा चक्रदेवॊ ऽथ सात्यकिः
अहं च रौहिणेयश च साम्बः शौरि समॊ युधि
57 एवम एते रथा सप्त राजन्न अन्यान निबॊध मे
कृतवर्मा अनाधृष्टिः समीकः समितिंजयः
58 कह्वः शङ्कुर निदान्तश च सप्तैवैते महारथाः
पुत्रौ चान्धकभॊजस्य वृद्धॊ राजा च ते दश
59 लॊकसंहनना वीरा वीर्यवन्तॊ महाबलाः
समरन्तॊ मध्यमं देशं वृष्णिमध्ये गतव्यथाः
60 स तवं सम्राड गुणैर युक्तः सदा भरतसत्तम
कषत्रे सम्राजम आत्मानं कर्तुम अर्हसि भारत
61 न तु शक्यं जरासंधे जीवमाने महाबले
राजसूयस तवया पराप्तुम एषा राजन मतिर मम
62 तेन रुद्धा हि राजानः सर्वे जित्वा गिरिव्रजे

yodhasattamau
37 tāv ubhau sahitau vīrau jarāsaṃdhaś ca vīryavān
trayas trayāṇāṃ lokānāṃ paryāptā iti me matiḥ
38 na hi kevalam asmākaṃ yāvanto 'nye ca pārthivāḥ
tathaiva teṣām āsīc ca buddhir buddhimatāṃ vara
39 atha haṃsa iti khyātaḥ kaś cid āsīn mahān nṛpaḥ
sa cānyaiḥ sahito rājan saṃgrāme 'ṣṭā daśāvaraiḥ
40 hato haṃsa iti proktam atha kenāpi bhārata
tac chrutvā ḍibhako rājan yamunāmbhasy amajjata
41 vinā haṃsena loke 'smin nāhaṃ jīvitum utsahe
ity etāṃ matim āsthāya ḍibhako nidhanaṃ

कन्दरायां गिरीन्द्रस्य सिंहेनेव महाद्विपाः
63 सॊ ऽपि राजा जरासंधॊ यियक्षुर वसुधाधिपैः
आराध्य हि महादेवं निर्जितास तेन पार्थिवाः
64 स हि निर्जित्य निर्जित्य पार्थिवान पृतना गतान
पुरम आनीय बद्ध्वा च चकार पुरुषव्रजम
65 वयं चैव महाराज जरासंध भयात तदा
मथुरां संपरित्यज्य गता दवारवतीं पुरीम
66 यदि तव एनं महाराज यज्ञं परापुम इहेच्छसि
यतस्व तेषां मॊक्षाय जरासंध वधाय च
67 समारम्भॊ हि शक्यॊ ऽयं नान्यथा कुरुनन्दन
राजसूयस्य कार्त्स्न्येन कर्त्तुं मतिमतां वर
68 इत्य एषा मे मती राजन यथा वा मन्यसे ऽनघ
एवंगते ममाचक्ष्व सवयं निश्चित्य हेतुभिः

gataḥ
42 tathā tu ḍibhakaṃ śrutvā haṃsaḥ
parapuraṃjayaḥ
prapede yamunām eva so 'pi tasyāṃ
nyamajjata
43 tau sa rājā jarāsaṃdhaḥ śrutvāpsu
nidhanaṃ gatau
svapuraṃ śūrasenānāṃ prayayau
bharatarṣabha
44 tato vayam amitraghna tasmin pratigate
nṛpe
punar ānanditāḥ sarve mathurāyāṃ
vasāmahe
45 yadā tv abhyetya pitaraṃ sā vai
rājīvalocanā
kaṃsa bhāryā jarāsaṃdhaṃ duhitā
māgadhaṃ nṛpam
46 codayaty eva rājendra
pativyasanaduḥkhitā
patighnaṃ me jahīty evaṃ punaḥ punar arin

dama
47 tato vayaṃ mahārāja taṃ mantraṃ
pūrvamantritam
saṃsmaranto vimanaso vyapayātā narādhipa
48 pṛthaktvena drutā rājan saṃkṣipya
mahatīṃ śriyam
prapatāmo bhayāt tasya sadhana
jñātibāndhavāḥ
49 iti saṃcintya sarve sma pratīcīṃ diśam
āśritāḥ
kuśa sthalīṃ purīṃ ramyāṃ
raivatenopaśobhitām
50 punar niveśanaṃ tasyāṃ kṛtavanto vayaṃ
nṛpa
tathaiva durga saṃskāraṃ devair api
durāsadam
51 striyo 'pi yasyāṃ yudhyeyuḥ kiṃ punar
vṛṣṇipuṃgavāḥ
tasyāṃ vayam amitraghna nivasāmo
'kutobhayāḥ

52 ālokya girimukhyaṃ taṃ mādhavī tīrtham eva ca
mādhavāḥ kuruśārdūla parāṃ mudam avāpnuvan
53 evaṃ vayaṃ jarāsaṃdhād āditaḥ kṛtakilbiṣāḥ
sāmarthyavantaḥ saṃbandhād bhavantaṃ samupāśritāḥ
54 triyojanāyataṃ sadma triskandhaṃ yojanād adhi
yojanānte śatadvāraṃ vikramakramatoraṇam
aṣṭā daśāvarair naddhaṃ kṣatriyair yuddhadurmadaiḥ
55 aṣṭā daśasahasrāṇi vratānāṃ santi naḥ kule
āhukasya śataṃ putrā ekaikas triśatāvaraḥ
56 cāru deṣṇaḥ saha bhrātrā cakradevo 'tha sātyakiḥ
ahaṃ ca rauhiṇeyaś ca sāmbaḥ śauri samo

yudhi
57 evam ete rathā sapta rājann anyān
nibodha me
kṛtavarmā anādhṛṣṭiḥ samīkaḥ samitiṃjayaḥ
58 kahvaḥ śaṅkur nidāntaś ca saptaivaite
mahārathāḥ
putrau cāndhakabhojasya vṛddho rājā ca te
daśa
59 lokasaṃhananā vīrā vīryavanto
mahābalāḥ
smaranto madhyamaṃ deśaṃ vṛṣṇimadhye
gatavyathāḥ
60 sa tvaṃ samrāḍ guṇair yuktaḥ sadā
bharatasattama
kṣatre samrājam ātmānaṃ kartum arhasi
bhārata
61 na tu śakyaṃ jarāsaṃdhe jīvamāne
mahābale
rājasūyas tvayā prāptum eṣā rājan matir
mama

62 tena ruddhā hi rājānaḥ sarve jitvā girivraje
kandarāyāṃ girīndrasya siṃheneva mahādvipāḥ
63 so 'pi rājā jarāsaṃdho yiyakṣur vasudhādhipaiḥ
ārādhya hi mahādevaṃ nirjitās tena pārthivāḥ
64 sa hi nirjitya nirjitya pārthivān pṛtanā gatān
puram ānīya baddhvā ca cakāra puruṣavrajam
65 vayaṃ caiva mahārāja jarāsaṃdha bhayāt tadā
mathurāṃ saṃparityajya gatā dvāravatīṃ purīm
66 yadi tv enaṃ mahārāja yajñaṃ prāptum ihecchasi
yatasva teṣāṃ mokṣāya jarāsaṃdha vadhāya ca

67 samārambho hi śakyo 'yaṃ nānyathā kurunandana
rājasūyasya kārtsnyena katruṃ matimatāṃ vara
68 ity eṣā me matī rājan yathā vā manyase 'nagha
evaṃgate mamācakṣva svayaṃ niścitya hetubhiḥ

Chapter 14

1 [य]
उक्तं तवया बुद्धिमता यन नान्यॊ वक्तुम अर्हति
संशयानां हि निर्मॊक्ता तवन नान्यॊ विद्यते भुवि
2 गृहे गृहे हि राजानः सवस्य सवस्य परियं कराः
न च साम्राज्यम आप्तास ते सम्राट शब्दॊ हि कृत्स्नभाक

1 [y]
uktaṃ tvayā buddhimatā yan nānyo vaktum arhati
saṃśayānāṃ hi nirmoktā tvan nānyo vidyate bhuvi
2 gṛhe gṛhe hi rājānaḥ svasya svasya priyaṃ karāḥ

3 कथं परानुभावज्ञः सवं परशंसितुम अर्हति
परेण समवेतस तु यः परशस्तः स पूज्यते
4 विशाला बहुला भूमिर बहुरत्नसमाचिता
दूरं गत्वा विजानाति शरेयॊ वृष्णिकुलॊद्वह
5 शमम एव परं मन्ये न तु मॊक्षाद भवेच छमः
आरम्भे पारमेष्ठ्यं तु न पराप्यम इति मे मतिः
6 एवम एवाभिजानन्ति कुले जाता मनस्विनः
कश चित कदा चिद एतेषां भवेच छरेयॊ जनार्दन
7 [भ]
अनारम्भ परॊ राजा वल्मीक इव सीदति
दुर्बलश चानुपायेन बलिनं यॊ ऽधितिष्ठति
8 अतन्द्रितस तु परायेन दुर्बलॊ बलिनं रिपुम
जयेत सम्यङ नयॊ राजन नीत्यार्थान आत्मनॊ हितान
9 कृष्णे नयॊ मयि बलं जयः पार्थे धनंजये
मागधं साधयिष्यामॊ वयं तरय इवाग्नयः
10 [क]

na ca sāmrājyam āptās te samrāṭ śabdo hi kṛtsnabhāk
3 kathaṃ parānubhāvajñaḥ svaṃ praśaṃsitum arhati
pareṇa samavetas tu yaḥ praśastaḥ sa pūjyate
4 viśālā bahulā bhūmir bahuratnasamācitā
dūraṃ gatvā vijānāti śreyo vṛṣṇikulodvaha
5 śamam eva paraṃ manye na tu mokṣād bhavec chamaḥ
ārambhe pārameṣṭhyaṃ tu na prāpyam iti me matiḥ
6 evam evābhijānanti kule jātā manasvinaḥ
kaś cit kadā cid eteṣāṃ bhavec chreyo janārdana
7 [bh]
anārambha paro rājā valmīka iva sīdati
durbalaś cānupāyena balinaṃ yo 'dhitiṣṭhati
8 atandritas tu prāyena durbalo balinaṃ ripum
jayet samyaṅ nayo rājan nītyārthān ātmano

आदत्ते ऽरथपरो बालो नानुबन्धम अवेक्षते
तस्माद अरिं न मृष्यन्ति बालम अर्थपरायणम
11 हित्वा करान यौवनाश्वः पालनाच च भगीरथः
कार्तवीर्यस तपोयोगाद बलात तु भरतो विभुः
ऋद्ध्या मरुत्तस तान पञ्च सम्राज इति शुश्रुमः
12 निग्राह्य लक्षणं पराप्तो धर्मार्थनय लक्षणैः
बार्हद्रथो जरासंधस तद विद्धि भरतर्षभ
13 न चैनम अनुरुध्यन्ते कुलान्य एकशतं नृपाः
तस्माद एतद बलाद एव साम्राज्यं कुरुते ऽदय सः
14 रत्नभाजो हि राजानो जरासंधम उपासते
न च तुष्यति तेनापि बाल्याद अनयम आस्थितः
15 मूर्धाभिषिक्तं नृपतिं परधानपुरुषं बलात
आदत्ते न च नो दृष्टो ऽभागः पुरुषतः कव चित
16 एवं सर्वान वशे चक्रे जरासंधः शतावरान
तं दुर्बलतरो राजा कथं पार्थ उपैष्यति
17 परोक्षितानां परमृष्टानां राज्ञां पशुपतेर गृहे

hitān
9 kṛṣṇe nayo mayi balaṃ jayaḥ pārthe dhanaṃjaye
māgadhaṃ sādhayiṣyāmo vayaṃ traya ivāgnayaḥ
10 [k]
ādatte 'rthaparo bālo nānubandham avekṣate
tasmād ariṃ na mṛṣyanti bālam arthaparāyaṇam
11 hitvā karān yauvanāśvaḥ pālanāc ca bhagīrathaḥ
kārtavīryas tapoyogād balāt tu bharato vibhuḥ
ṛddhyā maruttas tān pañca samrāja iti śuśrumaḥ
12 nigrāhya lakṣaṇaṃ prāpto dharmārthanaya lakṣaṇaiḥ
bārhadratho jarāsaṃdhas tad viddhi bharatarṣabha
13 na cainam anurudhyante kulāny ekaśataṃ

पशूनाम इव का परीतिर जीविते भरतर्षभ
18 कषत्रियः शस्त्रमरणॊ यदा भवति सत्कृतः
ननु सम मागधं सर्वे परतिबाधेम यद वयम
19 षड अशीतिः समानीताः शेषा राजंश चतुर्दश
जरासंधेन राजानस ततः करूरं परपत्स्यते
20 पराप्नुयात स यशॊ दीप्तं तत्र यॊ विघ्नम आचरेत
जयेद यश च जरासंधं स सम्राण नियतं भवेत

nṛpāḥ
tasmād etad balād eva sāmrājyaṃ kurute
'dya saḥ
14 ratnabhājo hi rājāno jarāsaṃdham
upāsate
na ca tuṣyati tenāpi bālyād anayam āsthitaḥ
15 mūrdhābhiṣiktaṃ nṛpatiṃ
pradhānapuruṣaṃ balāt
ādatte na ca no dṛṣṭo 'bhāgaḥ puruṣataḥ kva
cit
16 evaṃ sarvān vaśe cakre jarāsaṃdhaḥ
śatāvarān
taṃ durbalataro rājā kathaṃ pārtha
upaiṣyati
17 prokṣitānāṃ pramṛṣṭānāṃ rājñāṃ
paśupater gṛhe
paśūnām iva kā prītir jīvite bharatarṣabha
18 kṣatriyaḥ śastramaraṇo yadā bhavati
satkṛtaḥ
nanu sma māgadhaṃ sarve pratibādhema

yad vayam
19 ṣaḍ aśītiḥ samānītāḥ śeṣā rājaṃś caturdaśa
jarāsaṃdhena rājānas tataḥ krūraṃ prapatsyate
20 prāpnuyāt sa yaśo dīptaṃ tatra yo vighnam ācaret
jayed yaś ca jarāsaṃdhaṃ sa samrāṇ niyataṃ bhavet

Chapter 15

1 [य]
सम्राड गुणम अभीप्सन वै युष्मान सवार्थपरायणः
कथं परहिणुयां भीमं बलात केवलसाहसात
2 भीमार्जुनाव उभौ नेत्रे मनो मन्ये जनार्दनम

1 [y]
samrāḍ guṇam abhīpsan vai yuṣmān svārthaparāyaṇaḥ
kathaṃ prahiṇuyāṃ bhīmaṃ balāt kevalasāhasāt
2 bhīmārjunāv ubhau netre mano manye

मनश चक्षुर विहीनस्य कीदृशं जीवितं भवेत
3 जरासंध बलं पराप्य दुष्पारं भीमविक्रमम
शरमॊ हि वः पराजय्यात किम उ तत्र विचेष्टितम
4 अस्मिन्न अर्थान्तरे युक्तम अनर्थः परतिपद्यते
यथाहं विमृशाम्य एकस तत तावच छरूयतां मम
5 संन्यासं रॊचये साधुकार्यस्यास्य जनार्दन
परतिहन्ति मनॊ मे ऽदय राजसूयॊ दुरासदः
6 [व]
पार्थः पराप्य धनुःश्रेष्ठम अक्षय्यौ च महेषुधी
रथं धवजं सभां चैव युधिष्ठिरम अभाषत
7 धनुर अस्त्रं शरा वीर्यं पक्षॊ भूमिर यशॊबलम
पराप्तम एतन मया राजन दुष्प्रापं यद अभीप्सितम
8 कुले जन्म परशंसन्ति वैद्याः साधु सुनिष्ठिताः
बलेन सदृशं नास्ति वीर्यं तु मम रॊचते
9 कृतवीर्यकुले जातॊ निर्वीर्यः किं करिष्यति
कषत्रियः सर्वशॊ राजन यस्य वृत्तिः पराजये

janārdanam
manaś cakṣur vihīnasya kīdṛśaṃ jīvitaṃ bhavet
3 jarāsaṃdha balaṃ prāpya duṣpāraṃ bhīmavikramam
śramo hi vaḥ parājayyāt kim u tatra viceṣṭitam
4 asminn arthāntare yuktam anarthaḥ pratipadyate
yathāhaṃ vimṛśāmy ekas tat tāvac chrūyatāṃ mama
5 saṃnyāsaṃ rocaye sādhukāryasyāsya janārdana
pratihanti mano me 'dya rājasūyo durāsadaḥ
6 [v]
pārthaḥ prāpya dhanuḥśreṣṭham akṣayyau ca maheṣudhī
rathaṃ dhvajaṃ sabhāṃ caiva yudhiṣṭhiram abhāṣata
7 dhanur astraṃ śarā vīryaṃ pakṣo bhūmir

10 सर्वैर अपि गुणैर हीनो वीर्यवान हि तरेद रिपून
सर्वैर अपि गुणैर युक्तो निर्वीर्यः किं करिष्यति
11 दरव्यभूता गुणाः सर्वे तिष्ठन्ति हि पराक्रमे
जयस्य हेतुः सिद्धिर हि कर्म दैवं च संश्रितम
12 संयुक्तो हि बलैः कश चित परमादान नोपयुज्यते
तेन दवारेण शत्रुभ्यः कषीयते सबलो रिपुः
13 दैन्यं यथाबलवति तथा मोहो बलान्विते
ताव उभौ नाशकौ हेतू राज्ञा तयाज्यौ जयार्थिना
14 जरासंध विनाशं च राज्ञां च परिमोक्षणम
यदि कुर्याम यज्ञार्थं किं ततः परमं भवेत
15 अनारम्भे तु नियतो भवेद अगुण निश्चयः
गुणान निःसंशयाद राजन नैर्गुण्यं मन्यसे कथम
16 काषायं सुलभं पश्चान मुनीनां शमम इच्छताम
साम्राज्यं तु तवेच्छन्तो वयं योत्स्यामहे परैः

yaśobalam
prāptam etan mayā rājan duṣprāpaṃ yad abhīpsitam
8 kule janma praśaṃsanti vaidyāḥ sādhu suniṣṭhitāḥ
balena sadṛśaṃ nāsti vīryaṃ tu mama rocate
9 kṛtavīryakule jāto nirvīryaḥ kiṃ kariṣyati
kṣatriyaḥ sarvaśo rājan yasya vṛttiḥ parājaye
10 sarvair api guṇair hīno vīryavān hi tared ripūn
sarvair api guṇair yukto nirvīryaḥ kiṃ kariṣyati
11 dravyabhūtā guṇāḥ sarve tiṣṭhanti hi parākrame
jayasya hetuḥ siddhir hi karma daivaṃ ca saṃśritam
12 saṃyukto hi balaiḥ kaś cit pramādān nopayujyate
tena dvāreṇa śatrubhyaḥ kṣīyate sabalo ripuḥ
13 dainyaṃ yathābalavati tathā moho

balānvite
tāv ubhau nāśakau hetū rājñā tyājyau jayārthinā
14 jarāsaṃdha vināśaṃ ca rājñāṃ ca parimokṣaṇam
yadi kuryāma yajñārthaṃ kiṃ tataḥ paramaṃ bhavet
15 anārambhe tu niyato bhaved aguṇa niścayaḥ
guṇān niḥsaṃśayād rājan nairguṇyaṃ manyase katham
16 kāṣāyaṃ sulabhaṃ paścān munīnāṃ śamam icchatām
sāmrājyaṃ tu tavecchanto vayaṃ yotsyāmahe paraiḥ

Chapter 16

1 [वा]
जातस्य भारते वंशे तथा कुन्त्याः सुतस्य च
या वै युक्ता मतिः सेयम अर्जुनेन परदर्शिता
2 न मृत्योः समयं विद्म रात्रौ वा यदि वा दिवा
न चापि कं चिद अमरम अयुद्धेनापि शुश्रुमः
3 एतावद एव पुरुषैः कार्यं हृदयतोषणम
नयेन विधिदृष्टेन यद उपक्रमते परान
4 सुनयस्यानपायस्य संयुगे परमः करमः
संशयो जायते साम्ये साम्यं च न भवेद दवयोः
5 ते वयं नयम आस्थाय शत्रुदेहसमीपगाः
कथम अन्तं न गच्छेम वृक्षस्येव नदीरयाः
पररन्ध्रे पराक्रान्ताः सवरन्ध्रावरणे सथिताः
6 वयूढानीकैर अनुबलैर नोपेयाद बलवत्तरम
इति बुद्धिमतां नीतिस तन ममापीह रोचते

1 [vā]
jātasya bhārate vaṃśe tathā kuntyāḥ sutasya ca
yā vai yuktā matiḥ seyam arjunena pradarśitā
2 na mṛtyoḥ samayaṃ vidma rātrau vā yadi vā divā
na cāpi kaṃ cid amaram ayuddhenāpi śuśrumaḥ
3 etāvad eva puruṣaiḥ kāryaṃ hṛdayatoṣaṇam
nayena vidhidṛṣṭena yad upakramate parān
4 sunayasyānapāyasya saṃyuge paramaḥ kramaḥ
saṃśayo jāyate sāmye sāmyaṃ ca na bhaved dvayoḥ
5 te vayaṃ nayam āsthāya

7 अनवद्या हय असंबुद्धाः परविष्टाः शत्रुसद्म तत
शत्रुदेहम उपाक्रम्य तं कामं पराप्नुयामहे
8 एकॊ हय एव शरियं नित्यं बिभर्ति पुरुषर्षभ
अन्तरात्मेव भूतानां तत कषये वै बलक्षयः
9 अथ चेत तं निहत्याजौ शेषेणाभिसमागताः
पराप्नुयाम ततः सवर्गं जञातित्राण परायनाः
10 [य]
कृष्ण कॊ ऽयं जरासंधः किं वीर्यः किं पराक्रमः
यस तवां सपृष्ट्वाग्निसदृशं न दग्धः शलभॊ यथा
11 [क]
शृणु राजन जरासंधॊ यद वीर्यॊ यत पराक्रमः
यथा चॊपेक्षितॊ ऽसमाभिर बहुशः कृतविप्रियः
12 अक्षौहिणीनां तिसृणाम आसीत समरदर्पितः
राजा बृहद्रथॊ नाम मगधाधिपतिः पतिः
13 रूपवान वीर्यसंपन्नः शरीमान अतुलविक्रमः
नित्यं दीक्षा कृश तनुः शतक्रतुर इवापरः

śatrudehasamīpagāḥ
katham antaṃ na gacchema vṛkṣasyeva nadīrayāḥ
pararandhre parākrāntāḥ svarandhrāvaraṇe sthitāḥ
6 vyūḍhānīkair anubalair nopeyād balavattaram
iti buddhimatāṃ nītis tan mamāpīha rocate
7 anavadyā hy asaṃbuddhāḥ praviṣṭāḥ śatrusadma tat
śatrudeham upākramya taṃ kāmaṃ prāpnuyāmahe
8 eko hy eva śriyaṃ nityaṃ bibharti puruṣarṣabha
antarātmeva bhūtānāṃ tat kṣaye vai balakṣayaḥ
9 atha cet taṃ nihatyājau śeṣeṇābhisamāgatāḥ
prāpnuyāma tataḥ svargaṃ jñātitrāṇa parāyanāḥ

14 तेजसा सूर्यसदृशः कषमया पृथिवीसमः
यमान्तकसमः कोपे शरिया वैश्रवणोपमः
15 तस्याभिजन संयुक्तैर गुणैर भरतसत्तम
वयाप्तेयं पृथिवी सर्वा सूर्यस्येव गभस्तिभिः
16 स काशिराजस्य सुते यमजे भरतर्षभ
उपयेमे महावीर्यो रूपद्रविण संमते
17 तयोश चकार समयं मिथः स पुरुषर्षभः
नातिवर्तिष्य इत्य एवं पत्नीभ्यां संनिधौ तदा
18 स ताभ्यां शुशुभे राजा पत्नीभ्यां मनुजाधिप
परियाभ्याम अनुरूपाभ्यां करेणुभ्याम इव दविपः
19 तयोर मध्यगतश चापि रराज वसुधाधिपः
गङ्गायमुनयोर मध्ये मूर्तिमान इव सागरः
20 विषयेषु निमग्नस्य तस्य यौवनम अत्यगात
न च वंशकरः पुत्रस तस्याजायत कश चन
21 मङ्गलैर बहुभिर होमैः पुत्र कामाभिर इष्टिभिः
नाससाद नृपश्रेष्ठः पुत्रं कुलविवर्धनम

10 [y]
kṛṣṇa ko 'yaṃ jarāsaṃdhaḥ kiṃ vīryaḥ kiṃ parākramaḥ
yas tvāṃ spṛṣṭvāgnisadṛśaṃ na dagdhaḥ śalabho yathā
11 [k]
śṛṇu rājañ jarāsaṃdho yad vīryo yat parākramaḥ
yathā copekṣito 'smābhir bahuśaḥ kṛtavipriyaḥ
12 akṣauhiṇīnāṃ tisṛṇām āsīt samaradarpitaḥ
rājā bṛhadratho nāma magadhādhipatiḥ patiḥ
13 rūpavān vīryasaṃpannaḥ śrīmān atulavikramaḥ
nityaṃ dīkṣā kṛśa tanuḥ śatakratur ivāparaḥ
14 tejasā sūryasadṛśaḥ kṣamayā pṛthivīsamaḥ
yamāntakasamaḥ kope śriyā

22 अथ काक्षीवतः पुत्रं गौतमस्य महात्मनः
शुश्राव तपसि शरान्तम उदारं चण्डकौशिकम
23 यदृच्छयागतं तं तु वृक्षमूलम उपाश्रितम
पत्नीभ्यां सहितॊ राजा सर्वरत्नैर अतॊषयत
24 तम अब्रवीत सत्यधृतिः सत्यवाग ऋषिसत्तमः
परितुष्टॊ ऽसमि ते राजन वरं वरय सुव्रत
25 ततः सभार्यः परनटस तम उवाच बृहद्रथः
पुत्रदर्शननैराश्याद बाष्पगद्गदया गिरा
26 [ब]
भगवन राज्यम उत्सृज्य परस्थितस्य तपॊवनम
किं वरेणाल्प भाग्यस्य किं राज्येनाप्रजस्य मे
27 [क]
एतच छरुत्वा मुनिर धयानम अगमत कषुभितेन्द्रियः
तस्यैव चाम्र वृक्षस्य छायायां समुपाविशत
28 तस्यॊपविष्टस्य मुनेर उत्सङ्गे निपपात ह
अवातम अशुकादष्टम एकम आम्रफलं किल

vaiśravaṇopamaḥ
15 tasyābhijana saṃyuktair guṇair bharatasattama
vyāpteyaṃ pṛthivī sarvā sūryasyeva gabhastibhiḥ
16 sa kāśirājasya sute yamaje bharatarṣabha
upayeme mahāvīryo rūpadraviṇa saṃmate
17 tayoś cakāra samayaṃ mithaḥ sa puruṣarṣabhaḥ
nātivartiṣya ity evaṃ patnībhyāṃ saṃnidhau tadā
18 sa tābhyāṃ śuśubhe rājā patnībhyāṃ manujādhipa
priyābhyām anurūpābhyāṃ kareṇubhyām iva dvipaḥ
19 tayor madhyagataś cāpi rarāja vasudhādhipaḥ
gaṅgāyamunayor madhye mūrtimān iva sāgaraḥ
20 viṣayeṣu nimagnasya tasya yauvanam

29 तत परगृह्य मुनिश्रेष्ठो हृदयेनाभिमन्त्र्य च
राज्ञे ददाव अप्रतिमं पुत्रसंप्राप्ति कारकम
30 उवाच च महाप्राज्ञस तं राजानं महामुनिः
गच्छ राजन कृतार्थो ऽसि निवर्त मनुजाधिप
31 यथा समयम आज्ञाय तदा स नृपसत्तमः
दवाभ्याम एकं फलं परादात पत्नीभ्यां भरतर्षभ
32 ते तद आम्रं दविधाकृत्वा भक्षयाम आसतुः शुभे
भावित्वाद अपि चार्थस्य सत्यवाक्यात तथा मुनेः
33 तयोः समभवद गर्भः फलप्राशन संभवः
ते च दृष्ट्वा नरपतिः परां मुदम अवाप ह
34 अथ काले महाप्राज्ञ यथा समयम आगते
परजायेताम उभे राजञ शरीरशकले तदा
35 एकाक्षिबाहुचरणे अर्धोदर मुखस्फिजे
दृष्ट्वा शरीरशकले परवेपाते उभे भृशम
36 उद्विग्ने सह संमन्त्र्य ते भगिन्यौ तदाबले
सजीवे पराणिशकले तत्यजाते सुदुःखिते

atyagāt
na ca vaṃśakaraḥ putras tasyājāyata kaś
cana
21 maṅgalair bahubhir homaiḥ putra
kāmābhir iṣṭibhiḥ
nāsasāda nṛpaśreṣṭhaḥ putraṃ
kulavivardhanam
22 atha kākṣīvataḥ putraṃ gautamasya
mahātmanaḥ
śuśrāva tapasi śrāntam udāraṃ
caṇḍakauśikam
23 yadṛcchayāgataṃ taṃ tu vṛkṣamūlam
upāśritam
patnībhyāṃ sahito rājā sarvaratnair atoṣayat
24 tam abravīt satyadhṛtiḥ satyavāg
ṛṣisattamaḥ
paritusṭo 'smi te rājan varaṃ varaya suvrata
25 tataḥ sabhāryaḥ pranaṭas tam uvāca
bṛhadrathaḥ
putradarśananairāśyād bāṣpagadgadayā girā

37 तयोर धात्र्यौ सुसंवीते कृत्वा ते गर्भसंप्लवे
निर्गम्यान्तः पुरद्वारात समुत्सृज्याशु जग्मतुः
38 ते चतुष्पथ निक्षिप्ते जरा नामाथ राक्षसी
जग्राह मनुजव्याघ्रमांसशोणितभोजना
39 कर्तुकामा सुखवहे शकले सा तु राक्षसी
संघट्टयाम आस तदा विधानबलचोदिता
40 ते समानीत मात्रे तु शकले पुरुषर्षभ
एकमूर्ति कृते वीरः कुमारः समपद्यत
41 ततः सा राक्षसी राजन विस्मयोत्फुल्ललोचना
न शशाक समुद्वोधुं वज्रसार मयं शिशुम
42 बालस ताम्रतलं मुष्टिं कृत्वा चास्ये निधाय सः
पराक्रोशद अतिसंरम्भात सतोय इव तोयदः
43 तेन शब्देन संभ्रान्तः सहसान्तः पुरे जनः
निर्जगाम नरव्याघ्र राज्ञा सह परंतप
44 ते चाबले परिग्लाने पयः पूर्णपयोधरे
निराशे पुत्रलाभाय सहसैवाभ्यगच्छताम

26 [b]
bhagavan rājyam utsṛjya prasthitasya tapovanam
kiṃ vareṇālpa bhāgyasya kiṃ rājyenāprajasya me
27 [k]
etac chrutvā munir dhyānam agamat kṣubhitendriyaḥ
tasyaiva cāmra vṛkṣasya chāyāyāṃ samupāviśat
28 tasyopaviṣṭasya muner utsaṅge nipapāta ha
avātam aśukādaṣṭam ekam āmraphalaṃ kila
29 tat pragṛhya muniśreṣṭho hṛdayenābhimantrya ca
rājñe dadāv apratimaṃ putrasaṃprāpti kārakam
30 uvāca ca mahāprājñas taṃ rājānaṃ mahāmuniḥ
gaccha rājan kṛtārtho 'si nivarta

45 अथ दृष्ट्वा तथा भूते राजानं चेष्ट संततिम
तं च बालं सुबलिनं चिन्तयाम आस राक्षसी
46 नार्हामि विषये राज्ञो वसन्ती पुत्रगृद्धिनः
बालं पुत्रम उपादातुं मेघलेखेव भास्करम
47 सा कृत्वा मानुषं रूपम उवाच मनुजाधिपम
बृहद्रथसुतस ते ऽयं मद्दत्तः परतिगृह्यताम
48 तव पत्नी दवये जातौ दविजातिवरशासनात
धात्री जनपरित्यक्तौ ममायं परिरक्षितः
49 ततस ते भरतश्रेष्ठ काशिराजसुते शुभे
तं बालम अभिपत्याशु परस्नवैर अभिषिञ्चताम
50 ततः स राजा संहृष्टः सर्वं तद उपलभ्य च
अपृच्छन नवहेमाभां राक्षसीं ताम अराक्षसीम
51 का तवं कमलगर्भाभे मम पुत्र परदायिनी
कामया बरूहि कल्याणि देवता परतिभासि मे

manujādhipa
31 yathā samayam ājñāya tadā sa nṛpasattamaḥ
dvābhyām ekaṃ phalaṃ prādāt patnībhyāṃ bharatarṣabha
32 te tad āmraṃ dvidhākṛtvā bhakṣayām āsatuḥ śubhe
bhāvitvād api cārthasya satyavākyāt tathā muneḥ
33 tayoḥ samabhavad garbhaḥ phalaprāśana saṃbhavaḥ
te ca dṛṣṭvā narapatiḥ parāṃ mudam avāpa ha
34 atha kāle mahāprājña yathā samayam āgate
prajāyetām ubhe rājañ śarīraśakale tadā
35 ekākṣibāhucaraṇe ardhodara mukhasphije
dṛṣṭvā śarīraśakale pravepāte ubhe bhṛśam
36 udvigne saha saṃmantrya te bhaginyau

tadābale
sajīve prāṇiśakale tatyajāte suduḥkhite
37 tayor dhātryau susaṃvīte kṛtvā te garbhasaṃplave
nirgamyāntaḥ puradvārāt samutsṛjyāśu jagmatuḥ
38 te catuṣpatha nikṣipte jarā nāmātha rākṣasī
jagrāha manujavyāghramāṃsaśoṇitabhojanā
39 kartukāmā sukhavahe śakale sā tu rākṣasī
saṃghaṭṭayām āsa tadā vidhānabalacoditā
40 te samānīta mātre tu śakale puruṣarṣabha
ekamūrti kṛte vīraḥ kumāraḥ samapadyata
41 tataḥ sā rākṣasī rājan vismayotphullalocanā
na śaśāka samudvodhuṃ vajrasāra mayaṃ śiśum
42 bālas tāmratalaṃ muṣṭiṃ kṛtvā cāsye nidhāya saḥ
prākrośad atisaṃrambhāt satoya iva toyadaḥ

43 tena śabdena saṃbhrāntaḥ sahasāntaḥ pure janaḥ
nirjagāma naravyāghra rājñā saha paraṃtapa
44 te cābale pariglāne payaḥ pūrṇapayodhare
nirāśe putralābhāya sahasaivābhyagacchatām
45 atha dṛṣṭvā tathā bhūte rājānaṃ ceṣṭa saṃtatim
taṃ ca bālaṃ subalinaṃ cintayām āsa rākṣasī
46 nārhāmi viṣaye rājño vasantī putragṛddhinaḥ
bālaṃ putram upādātuṃ meghalekheva bhāskaram
47 sā kṛtvā mānuṣaṃ rūpam uvāca manujādhipam
bṛhadrathasutas te 'yaṃ maddattaḥ pratigṛhyatām
48 tava patnī dvaye jāto dvijātivaraśāsanāt
dhātrī janaparityakto mamāyaṃ

parirakṣitaḥ
49 tatas te bharataśreṣṭha kāśirājasute śubhe
taṃ bālam abhipatyāśu prasnavair abhiṣiñcatām
50 tataḥ sa rājā saṃhṛṣṭaḥ sarvaṃ tad upalabhya ca
apṛcchan navahemābhāṃ rākṣasīṃ tām arākṣasīm
51 kā tvaṃ kamalagarbhābhe mama putra pradāyinī
kāmayā brūhi kalyāṇi devatā pratibhāsi me

Chapter 17

1 [र]
जरा नामास्मि भद्रं ते राक्षसी कामरूपिणी
तव वेश्मनि राजेन्द्र पूजिता नयवसं सुखम

1 [r]
jarā nāmāsmi bhadraṃ te rākṣasī kāmarūpiṇī
tava veśmani rājendra pūjitā nyavasaṃ

2 साहं परत्युपकारार्थं चिन्तयन्त्य अनिशं नृप
तवेमे पुत्र शकले दृष्टवत्य अस्मि धार्मिक
3 संश्लेषिते मया दैवात कुमारः समपद्यत
तव भाग्यैर महाराज हेतुमात्रम अहं तव इह
4 [क]
एवम उक्त्वा तु सा राजंस तत्रैवान्तरधीयत
स गृह्य च कुमारं तं पराविशत सवगृहं नृपः
5 तस्य बालस्य यत्कृत्यं तच चकार नृपस तदा
आज्ञापयच च राक्षस्या मागधेषु महोत्सवम
6 तस्य नामाकरोत तत्र परजापतिसमः पिता
जरया संधितो यस्माज जरासंधस ततो ऽभवत
7 सो ऽवर्धत महातेजा मगधाधिपतेः सुतः
परमाण बलसंपन्नो हुताहुतिर इवानलः
8 कस्य चित तव अथ कालस्य पुनर एव महातपाः
मगधान उपचक्राम भगवांश चण्डकौशिकः
9 तस्यागमनसंहृष्टः सामात्यः सपुरःसरः

sukham
2 sāhaṃ pratyupakārārthaṃ cintayanty
aniśaṃ nṛpa
taveme putra śakale dṛṣṭavaty asmi
dhārmika
3 saṃśleṣite mayā daivāt kumāraḥ
samapadyata
tava bhāgyair mahārāja hetumātram ahaṃ tv
iha
4 [k]
evam uktvā tu sā rājaṃs
tatraivāntaradhīyata
sa gṛhya ca kumāraṃ taṃ prāviśat svagṛhaṃ
nṛpaḥ
5 tasya bālasya yatkṛtyaṃ tac cakāra nṛpas
tadā
ājñāpayac ca rākṣasyā māgadheṣu
mahotsavam
6 tasya nāmākarot tatra prajāpatisamaḥ pitā
jarayā saṃdhito yasmāj jarāsaṃdhas tato

सभार्यः सह पुत्रेण निर्जगाम बृहद्रथः
10 पाद्यार्घ्याचमनीयैस तम अर्चयाम आस भारत
स नृपो राज्यसहितं पुत्रं चास्मै नयवेदयत
11 परतिगृह्य तु तां पूजां पार्थिवाद भगवान ऋषिः
उवाच मागधं राजन परहृष्टेनान्तरात्मना
12 सर्वम एतन मया राजन विज्ञातं जञानचक्षुषा
पुत्रस तु शृणु राजेन्द्र यादृशो ऽयं भविष्यति
13 अस्य वीर्यवतो वीर्यं नानुयास्यन्ति पार्थिवाः
देवैर अपि विसृष्टानि शस्त्राण्य अस्य महीपते
न रुजं जनयिष्यन्ति गिरेर इव नदीरयाः
14 सर्वमूर्धाभिषिक्तानाम एष मूर्ध्नि जवलिष्यति
सर्वेषां निष्प्रभ करो जयोतिषाम इव भास्करः
15 एनम आसाद्य राजानः समृद्धबलवाहनाः
विनाशम उपयास्यन्ति शलभा इव पावकम
16 एष शरियं समुदितां सर्वराज्ञां गरहीष्यति
वर्षास्व इवोद्धत जला नदीर नदनदीपतिः

'bhavat
7 so 'vardhata mahātejā magadhādhipateḥ
sutaḥ
pramāṇa balasaṃpanno hutāhutir ivānalaḥ
8 kasya cit tv atha kālasya punar eva
mahātapāḥ
magadhān upacakrāma bhagavāṃś
caṇḍakauśikaḥ
9 tasyāgamanasaṃhṛṣṭaḥ sāmātyaḥ
sapuraḥsaraḥ
sabhāryaḥ saha putreṇa nirjagāma
bṛhadrathaḥ
10 pādyārghyācamanīyais tam arcayām āsa
bhārata
sa nṛpo rājyasahitaṃ putraṃ cāsmai
nyavedayat
11 pratigṛhya tu tāṃ pūjāṃ pārthivād
bhagavān ṛṣiḥ
uvāca māgadhaṃ rājan
prahṛṣṭenāntarātmanā

17 एष धारयिता सम्यक चातुर्वर्ण्यं महाबलः
शुभाशुभम इव सफीता सर्वसस्य धराधरा
18 अस्याज्ञा वशगाः सर्वे भविष्यन्ति नराधिपाः
सर्वभूतात्मभूतस्य वायॊर इव शरीरिणः
19 एष रुद्रं महादेवं तरिपुरान्त करं हरम
सर्वलॊकेष्व अति बलः सवयं दरक्ष्यति मागधः
20 एवं बरुवन्न एव मुनिः सवकार्यार्थं विचिन्तयन
विसर्जयाम आस नृपं बृहद्रथम अथारिहन
21 परविश्य नगरं चैव जञातिसंबन्धिभिर वृतः
अभिषिच्य जरासंधं मगधाधिपतिस तदा
बृहद्रथॊ नरपतिः परां निर्वृतिम आययौ
22 अभिषिक्ते जरासंधे तदा राजा बृहद्रथः
पत्नी दवयेनानुगतस तपॊवनरतॊ ऽभवत
23 तपॊवनस्थे पितरि मातृभ्यां सह भारत
जरासंधः सववीर्येण पार्थिवान अकरॊद वशे
24 अथ दीर्घस्य कालस्य तपॊवनगतॊ नृपः

12 sarvam etan mayā rājan vijñātaṃ jñānacakṣuṣā
putras tu śṛṇu rājendra yādṛśo 'yaṃ bhaviṣyati
13 asya vīryavato vīryaṃ nānuyāsyanti pārthivāḥ
devair api visṛṣṭāni śastrāṇy asya mahīpate
na rujaṃ janayiṣyanti girer iva nadīrayāḥ
14 sarvamūrdhābhiṣiktānām eṣa mūrdhni jvaliṣyati
sarveṣāṃ niṣprabha karo jyotiṣām iva bhāskaraḥ
15 enam āsādya rājānaḥ samṛddhabalavāhanāḥ
vināśam upayāsyanti śalabhā iva pāvakam
16 eṣa śriyaṃ samuditāṃ sarvarājñāṃ grahīṣyati
varṣāsv ivoddhata jalā nadīr nadanadīpatiḥ
17 eṣa dhārayitā samyak cāturvarṇyaṃ mahābalaḥ

सभार्यः सवर्गम अगमत तपस तप्त्वा बृहद्रथः
25 तस्यास्तां हंसडिभकाव अशस्त्रनिधनाव उभौ
मन्त्रे मतिमतां शरेष्ठौ युद्धशास्त्रविशारदौ
26 यौ तौ मया ते कथितौ पूर्वम एव महाबलौ
तरयस तरयाणां लॊकानां पर्याप्ता इति मे मतिः
27 एवम एष तदा वीर बलिभिः कुकुरान्धकैः
वृष्णिभिश च महाराज नीतिहेतॊर उपेक्षितः

śubhāśubham iva sphītā sarvasasya dharādharā
18 asyājñā vaśagāḥ sarve bhaviṣyanti narādhipāḥ
sarvabhūtātmabhūtasya vāyor iva śarīriṇaḥ
19 eṣa rudraṃ mahādevaṃ tripurānta karaṃ haram
sarvalokeṣv ati balaḥ svayaṃ drakṣyati māgadhaḥ
20 evaṃ bruvann eva muniḥ svakāryārthaṃ vicintayan
visarjayām āsa nṛpaṃ bṛhadratham athārihan
21 praviśya nagaraṃ caiva jñātisaṃbandhibhir vṛtaḥ
abhiṣicya jarāsaṃdhaṃ magadhādhipatis tadā
bṛhadratho narapatiḥ parāṃ nirvṛtim āyayau
22 abhiṣikte jarāsaṃdhe tadā rājā

bṛhadrathaḥ
patnī dvayenānugatas tapovanarato 'bhavat
23 tapovanasthe pitari mātṛbhyāṃ saha
bhārata
jarāsaṃdhaḥ svavīryeṇa pāthivān akarod
vaśe
24 atha dīrghasya kālasya tapovanagato
nṛpaḥ
sabhāryaḥ svargam agamat tapas taptvā
bṛhadrathaḥ
25 tasyāstāṃ haṃsaḍibhakāv
aśastranidhanāv ubhau
mantre matimatāṃ śreṣṭhau
yuddhaśāstraviśāradau
26 yau tau mayā te kathitau pūrvam eva
mahābalau
trayas trayāṇāṃ lokānāṃ paryāptā iti me
matiḥ
27 evam eṣa tadā vīra balibhiḥ
kukurāndhakaiḥ

vṛṣṇibhiś ca mahārāja nītihetor upekṣitaḥ

Chapter 18

1 [वा]
पतितौ हंसडिभकौ कंसामात्यौ निपातितौ
जरासंधस्य निधने कालो ऽयं समुपागतः
2 न स शक्यो रणे जेतुं सर्वैर अपि सुरासुरैः
पराणयुद्धेन जेतव्यः स इत्य उपलभामहे
3 मयि नीतिर बलं भीमे रक्षिता चावयो ऽरजुनः
साधयिष्यामि तं राजन वयं तरय इवाग्नयः
4 तरिभिर आसादितो ऽसमाभिर विजने स नराधिपः
न संदेहो यथा युद्धम एकेनाभ्युपयास्यति
5 अवमानाच च लोकस्य वयायतत्वाच च धर्षितः
भीमसेनेन युद्धाय धरुवम अभ्युपयास्यति

1 [vā]
patitau haṃsaḍibhakau kaṃsāmātyau nipātitau
jarāsaṃdhasya nidhane kālo 'yaṃ samupāgataḥ
2 **na sa śakyo raṇe jetuṃ sarvair api surāsuraiḥ**
prāṇayuddhena jetavyaḥ sa ity upalabhāmahe
3 **mayi nītir balaṃ bhīme rakṣitā cāvayo 'rjunaḥ**
sādhayiṣyāmi taṃ rājan vayaṃ traya ivāgnayaḥ
4 **tribhir āsādito 'smābhir vijane sa**

6 अलं तस्य महाबाहुर भीमसेनो महाबलः
लोकस्य समुदीर्णस्य निधनायान्तको यथा
7 यदि ते हृदयं वेत्ति यदि ते परत्ययो मयि
भीमसेनार्जुनौ शीघ्रं नयासभूतौ परयच्छ मे
8 [वै]
एवम उक्तो भगवता परत्युवाच युधिष्ठिरः
भीम पार्थौ समालोक्य संप्रहृष्टमुखौ सथितौ
9 अच्युताच्युत मा मैवं वयाहरामित्र कर्षण
पाण्डवानां भवान नाथो भवन्तं चाश्रिता वयम
10 यथा वदसि गोविन्द सर्वं तद उपपद्यते
न हि तवम अग्रतस तेषां येषां लक्ष्मीः पराङ्मुखी
11 निहतश च जरासंधो मोक्षिताश च महीक्षितः
राजसूयश च मे लब्धो निदेशे तव तिष्ठतः
12 कषिप्रकारिन यथा तव एतत कार्यं समुपपद्यते
मम कार्यं जगत कार्यं तथा कुरु नरोत्तम
13 तरिभिर भवद्भिर हि विना नाहं जीवितुम उत्सहे

naradhipaḥ
na saṃdeho yathā yuddham
ekenābhyupayāsyati
5 avamānāc ca lokasya vyāyatatvāc ca
dharṣitaḥ
bhīmasenena yuddhāya dhruvam
abhyupayāsyati
6 alaṃ tasya mahābāhur bhīmaseno
mahābalaḥ
lokasya samudīrṇasya nidhanāyāntako yathā
7 yadi te hṛdayaṃ vetti yadi te pratyayo mayi
bhīmasenārjunau śīghraṃ nyāsabhūtau
prayaccha me
8 [vai]
evam ukto bhagavatā pratyuvāca
yudhiṣṭhiraḥ
bhīma pārthau samālokya
saṃprahṛṣṭamukhau sthitau
9 acyutācyuta mā maivaṃ vyāharāmitra
karṣaṇa

धर्मकामार्थ रहितॊ रॊगार्त इव दुर्गतः
14 न शौरिणा विना पार्थो न शौरिः पाण्डवं विना
नाजेयॊ ऽसत्य अनयॊर लॊके कृष्णयॊर इति मे मतिः
15 अयं च बलिनां शरेष्ठः शरीमान अपि वृकॊदरः
युवाभ्यां सहितॊ वीरः किं न कुर्यान महायशाः
16 सुप्रणीतॊ बलौघॊ हि कुरुते कार्यम उत्तमम
अन्धं जडं बलं पराहुः परणेतव्यं विचक्षणैः
17 यतॊ हि निम्नं भवति नयन्तीह ततॊ जलम
यतश छिद्रं ततश चापि नयन्ते धीधना बलम
18 तस्मान नयविधानज्ञं पुरुषं लॊकविश्रुतम
वयम आश्रित्य गॊविन्दं यतामः कार्यसिद्धये
19 एवं परज्ञा नयबलं करियॊपाय समन्वितम
पुरस्कुर्वीत कार्येषु कृष्ण कार्यार्थसिद्धये
20 एवम एव यदुश्रेष्ठं पार्थः कार्यार्थसिद्धये
अर्जुनः कृष्णम अन्वेतु भीमॊ ऽनवेतु धनंजयम
नयॊ जयॊ बलं चैव विक्रमे सिद्धिम एष्यति

pāṇḍavānāṃ bhavān nātho bhavantaṃ cāśritā vayam
10 yathā vadasi govinda sarvaṃ tad upapadyate
na hi tvam agratas teṣāṃ yeṣāṃ lakṣmīḥ parāṅmukhī
11 nihataś ca jarāsaṃdho mokṣitāś ca mahīkṣitaḥ
rājasūyaś ca me labdho nideśe tava tiṣṭhataḥ
12 kṣiprakārin yathā tv etat kāryaṃ samupapadyate
mama kāryaṃ jagat kāryaṃ tathā kuru narottama
13 tribhir bhavadbhir hi vinā nāhaṃ jīvitum utsahe
dharmakāmārtha rahito rogārta iva durgataḥ
14 na śauriṇā vinā pārtho na śauriḥ pāṇḍavaṃ vinā
nājeyo 'sty anayor loke kṛṣṇayor iti me matiḥ

21 एवम उक्तास ततः सर्वे भरातरो विपुलौजसः
वार्ष्णेयः पाण्डवेयौ च परतस्थुर मागधं परति
22 वर्चस्विनां बराह्मणानां सनातकानां परिच्छदान
आच्छाद्य सुहृदां वाक्यैर मनोज्ञैर अभिनन्दिताः
23 अमर्षाद अभितप्तानां जञात्यर्थं मुख्यवाससाम
रविसोमाग्निवपुषां भीमम आसीत तदा वपुः
24 हतं मेने जरासंधं दृष्ट्वा भीम पुरोगमौ
एककार्यसमुद्युक्तौ कृष्णौ युद्धे ऽपराजितौ
25 ईशौ हि तौ महात्मानौ सर्वकार्यप्रवर्तने
धर्मार्थकामकार्याणां कार्याणाम इव निग्रहे
26 कुरुभ्यः परस्थितास ते तु मध्येन कुरुजाङ्गलम
रम्यं पद्मसरो गत्वा कालकूटम अतीत्य च
27 गण्डकीयां तथा शोणं सदा नीरां तथैव च
एकपर्वतके नद्यः करमेणैत्य वरजन्ति ते
28 संतीर्य सरयूं रम्यां दृष्ट्वा पूर्वांश च कोसलान
अतीत्य जग्मुर मिथिलां मालां चर्मण्वतीं नदीम

15 ayaṃ ca balināṃ śreṣṭhaḥ śrīmān api vṛkodaraḥ
yuvābhyāṃ sahito vīraḥ kiṃ na kuryān mahāyaśāḥ
16 supraṇīto balaugho hi kurute kāryam uttamam
andhaṃ jaḍaṃ balaṃ prāhuḥ praṇetavyaṃ vicakṣaṇaiḥ
17 yato hi nimnaṃ bhavati nayantīha tato jalam
yataś chidraṃ tataś cāpi nayante dhīdhanā balam
18 tasmān nayavidhānajñaṃ puruṣaṃ lokaviśrutam
vayam āśritya govindaṃ yatāmaḥ kāryasiddhaye
19 evaṃ prajñā nayabalaṃ kriyopāya samanvitam
puraskurvīta kāryeṣu kṛṣṇa kāryārthasiddhaye

29 उत्तीर्य गङ्गां शोणं च सर्वे ते पराङ्मुखास तरयः
कुरवोरश छदं जग्मुर मागधं कषेत्रम अच्युताः
30 ते शश्वद गोधनाकीर्णम अम्बुमन्तं शुभद्रुतम
गोरथं गिरिम आसाद्य ददृशुर मागधं पुरम

20 evam eva yaduśreṣṭhaṃ pārthaḥ kāryārthasiddhaye
arjunaḥ kṛṣṇam anvetu bhīmo 'nvetu dhanaṃjayam
nayo jayo balaṃ caiva vikrame siddhim eṣyati
21 evam uktās tataḥ sarve bhrātaro vipulaujasaḥ
vārṣṇeyaḥ pāṇḍaveyau ca pratasthur māgadhaṃ prati
22 varcasvināṃ brāhmaṇānāṃ snātakānāṃ paricchadān
ācchādya suhṛdāṃ vākyair manojñair abhinanditāḥ
23 amarṣād abhitaptānāṃ jñātyarthaṃ mukhyavāsasām
ravisomāgnivapuṣāṃ bhīmam āsīt tadā vapuḥ
24 hataṃ mene jarāsaṃdhaṃ dṛṣṭvā bhīma purogamau

ekakāryasamudyuktau kṛṣṇau yuddhe 'parājitau
25 īśau hi tau mahātmānau sarvakāryapravartane
dharmārthakāmakāryāṇāṃ kāryāṇām iva nigrahe
26 kurubhyaḥ prasthitās te tu madhyena kurujāṅgalam
ramyaṃ padmasaro gatvā kālakūṭam atītya ca
27 gaṇḍakīyāṃ tathā śoṇaṃ sadā nīrāṃ tathaiva ca
ekaparvatake nadyaḥ krameṇaitya vrajanti te
28 saṃtīrya sarayūṃ ramyāṃ dṛṣṭvā pūrvāṃś ca kosalān
atītya jagmur mithilāṃ mālāṃ carmaṇvatīṃ nadīm
29 uttīrya gaṅgāṃ śoṇaṃ ca sarve te prāṅmukhās trayaḥ

kuravoraś chadaṃ jagmur māgadhaṃ kṣetram acyutāḥ
30 te śaśvad godhanākīrṇam ambumantaṃ śubhadrutam
gorathaṃ girim āsādya dadṛśur māgadhaṃ puram

Chapter 19

1 [वा]
एष पार्थ महान सवादुः पशुमान नित्यम अम्बुमान
निरामयः सुवेश्माढ्यो निवेशो मागधः शुभः
2 वैहारो विपुलः शैलो वराहो वृषभस तथा
तथैवर्षिगिरिस तात शुभाश चैत्यक पञ्चमाः
3 एते पञ्च महाशृङ्गाः पर्वताः शीतलद्रुमाः
रक्षन्तीवाभिसंहत्य संहताङ्गा गिरिव्रजम

1 [vā]
eṣa pārtha mahān svāduḥ paśumān nityam ambumān
nirāmayaḥ suveśmāḍhyo niveśo māgadhaḥ śubhaḥ
2 vaihāro vipulaḥ śailo varāho vṛṣabhas tathā
tathaivarṣigiris tāta śubhāś caityaka pañcamāḥ
3 ete pañca mahāśṛṅgāḥ parvatāḥ

4 पुष्पवेष्टित शाखाग्रैर गन्धवद्भिर मनॊरमैः
निगूढा इव लॊध्राणां वनैः कामि जनप्रियैः
5 शूद्रायां गौतमॊ यत्र महात्मा संशितव्रतः
औशीनर्याम अजनयत काक्षीवादीन सुतान ऋषिः
6 गौतमः कषयणाद अस्माद अथासौ तत्र वेश्मनि
भजते मागधं वंशं स नृपाणाम अनुग्रहात
7 अङ्गवङ्गादयश चैव राजानः सुमहाबलाः
गौतम कषयम अभ्येत्य रमन्ते सम पुरार्जुन
8 वनराजीस तु पश्येमाः परियालानां मनॊरमाः
लॊध्राणां च शुभाः पार्थ गौतमौकः समीपजाः
9 अर्बुदः शक्र वापी च पन्नगौ शत्रुतापनौ
सवस्तिकस्यालयश चात्र मणिनागस्य चॊत्तमः
10 अपरिहार्या मेघानां मागधेयं मणेः कृते
कौशिकॊ मणिमांश चैव ववृधाते हय अनुग्रहम
11 अर्थसिद्धिं तव अनपगां जरासंधॊ ऽभिमन्यते
वयम आसादने तस्य दर्पम अद्य निहन्मि हि

śītaladrumāḥ
rakṣantīvābhisaṃhatya saṃhatāṅgā girivrajam
4 puṣpaveṣṭita śākhāgrair gandhavadbhir manoramaiḥ
nigūḍhā iva lodhrāṇāṃ vanaiḥ kāmi janapriyaiḥ
5 śūdrāyāṃ gautamo yatra mahātmā saṃśitavrataḥ
auśīnaryām ajanayat kākṣīvādīn sutān ṛṣiḥ
6 gautamaḥ kṣayaṇād asmād athāsau tatra veśmani
bhajate māgadhaṃ vaṃśaṃ sa nṛpāṇām anugrahāt
7 aṅgavaṅgādayaś caiva rājānaḥ sumahābalāḥ
gautama kṣayam abhyetya ramante sma purārjuna
8 vanarājīs tu paśyemāḥ priyālānāṃ manoramāḥ

12 [व]
एवम उक्त्वा ततः सर्वे भरातरॊ विपुलौजसः
वार्ष्णेयः पाण्डवेयौ च परतस्थुर मागधं पुरम
13 तुष्टपुष्टजनॊपेतं चातुर्वर्ण्यजनाकुलम
सफीतॊत्सवम अनाधृष्यम आसेदुश च गिरिव्रजम
14 ते ऽथ दवारम अनासाद्य पुरस्य गिरिम उच्छ्रितम
बार्हद्रथैः पूज्यमानं तथा नगरवासिभिः
15 यत्र माषादम ऋषभम आससाद बृहद्रथः
तं हत्वा माषनालाश च तिस्रॊ भेरीर अकारयत
16 आनह्य चर्मणा तेन सथापयाम आस सवे पुरे
यत्र ताः पराणदन भेर्यॊ दिव्यपुष्पावचूर्णिताः
17 मागधानां सुरुचिरं चैत्यकान्तं समाद्रवन
शिरसीव जिघांसन्तॊ जरासंध जिघान्सवः
18 सथिरं सुविपुलं शृङ्गं सुमहान्तं पुरातनम
अर्चितं माल्यदामैश च सततं सुप्रतिष्ठितम
19 विपुलैर बाहुभिर वीरास ते ऽभिहत्याभ्यपातयन

lodhrāṇāṃ ca śubhāḥ pārtha gautamaukaḥ samīpajāḥ
9 arbudaḥ śakra vāpī ca pannagau śatrutāpanau
svastikasyālayaś cātra maṇināgasya cottamaḥ
10 aparihāryā meghānāṃ māgadheyaṃ maṇeḥ kṛte
kauśiko maṇimāṃś caiva vavṛdhāte hy anugraham
11 arthasiddhiṃ tv anapagāṃ jarāsaṃdho 'bhimanyate
vayam āsādane tasya darpam adya nihanmi hi
12 [v]
evam uktvā tataḥ sarve bhrātaro vipulaujasaḥ
vārṣṇeyaḥ pāṇḍaveyau ca pratasthur māgadhaṃ puram
13 tuṣṭapuṣṭajanopetaṃ cāturvarṇyajanākulam

ततस ते मागधं दृष्ट्वा पुरं परविविशुस तदा
20 एतस्मिन्न एव काले तु जरासंधं समर्चयन
पर्य अग्निकुर्वंश च नृपं दविरदस्थं पुरॊहिताः
21 सनातक वरतिनस ते तु बाहुशस्त्रा निरायुधाः
युयुत्सवः परविविशुर जरासंधेन भारत
22 भक्ष्यमाल्यापणानां च ददृशुः शरियम उत्तमाम
सफीतां सर्वगुणॊपेतां सर्वकामसमृद्धिनीम
23 तां तु दृष्ट्वा समृद्धिं ते वीथ्यां तस्यां नरॊत्तमाः
राजमार्गेण गच्छन्तः कृष्ण भीम धनंजयाः
24 बलाद गृहीत्वा माल्यानि मालाकारान महाबलाः
विराग वसनाः सर्वे सरग्विणॊ मृष्टकुण्डलाः
25 निवेशनम अथाजग्मुर जरासंधस्य धीमतः
गॊवासम इव वीक्षन्तः सिंहा हैमवता यथा
26 शैलस्तम्भनिभास तेषां चन्दनागुरुभूषिताः
अशॊभन्त महाराज बाहवॊ बाहुशालिनाम
27 तान दृष्ट्वा दविरदप्रख्याञ शालस्कन्धान

sphītotsavam anādhṛṣyam āseduś ca girivrajam
14 te 'tha dvāram anāsādya purasya girim ucchritam
bārhadrathaiḥ pūjyamānaṃ tathā nagaravāsibhiḥ
15 yatra māṣādam ṛṣabham āsasāda bṛhadrathaḥ
taṃ hatvā māṣanālāś ca tisro bherīr akārayat
16 ānahya carmaṇā tena sthāpayām āsa sve pure
yatra tāḥ prāṇadan bheryo divyapuṣpāvacūrṇitāḥ
17 māgadhānāṃ suruciraṃ caityakāntaṃ samādravan
śirasīva jighāṃsanto jarāsaṃdha jighānsavaḥ
18 sthiraṃ suvipulaṃ śṛṅgaṃ sumahāntaṃ purātanam
arcitaṃ mālyadāmaiś ca satataṃ supratiṣṭhitam

इवॊद्गतान
वयूढॊरस्कान मागधानां विस्मयः समजायत
28 ते तव अतीत्य जनाकीर्णास तिस्रः कक्ष्या नरर्षभाः
अहं कारेण राजानम उपतस्थुर महाबलाः
29 तान पाद्य मधुपर्कार्हान मानार्हान सत्कृतिं गतान
परत्युत्थाय जरासंध उपतस्थे यथाविधि
30 उवाच चैतान राजासौ सवागतं वॊ ऽसत्व इति परभुः
तस्य हय एतद वरतं राजन बभूव भुवि विश्रुतम
31 सनातकान बराह्मणान पराप्ताञ शरुत्वा स समितिंजयः
अप्य अर्धरात्रे नृपतिः परत्युद्गच्छति भारत
32 तांस तव अपूर्वेण वेषेण दृष्ट्वा नृपतिसत्तमः
उपतस्थे जरासंधॊ विस्मितश चाभवत तदा
33 ते तु दृष्ट्वैव राजानं जरासंधं नरर्षभाः
इदम ऊचुर अमित्रघ्नाः सर्वे भरतसत्तम
34 सवस्त्य अस्तु कुशलं राजन्न इति सर्वे वयवस्थिताः

19 vipulair bāhubhir vīrās te 'bhihatyābhyapātayan
tatas te māgadhaṃ dṛṣṭvā puraṃ praviviśus tadā
20 etasminn eva kāle tu jarāsaṃdhaṃ samarcayan
pary agnikurvaṃś ca nṛpaṃ dviradasthaṃ purohitāḥ
21 snātaka vratinas te tu bāhuśastrā nirāyudhāḥ
yuyutsavaḥ praviviśur jarāsaṃdhena bhārata
22 bhakṣyamālyāpaṇānāṃ ca dadṛśuḥ śriyam uttamām
sphītāṃ sarvaguṇopetāṃ sarvakāmasamṛddhinīm
23 tāṃ tu dṛṣṭvā samṛddhiṃ te vīthyāṃ tasyāṃ narottamāḥ
rājamārgeṇa gacchantaḥ kṛṣṇa bhīma dhanaṃjayāḥ
24 balād gṛhītvā mālyāni mālākārān

तं नृपं नृपशार्दूल विप्रैक्षन्त परस्परम
35 तान अब्रवीज जरासंधस तदा यादव पाण्डवान
आस्यताम इति राजेन्द्र बराह्मणच छद्म संवृतान
36 अथोपविविशुः सर्वे तरयस ते पुरुषर्षभाः
संप्रदीप्तास तरयो लक्ष्म्या महाध्वर इवाग्नयः
37 तान उवाच जरासंधः सत्यसंधो नराधिपः
विगर्हमाणः कौरव्य वेषग्रहणकारणात
38 न सनातक वरता विप्रा बहिर माल्यानुलेपनाः
भवन्तीति नृलोके ऽसमिन विदितं मम सर्वशः
39 ते यूयं पुष्पवन्तश च भुजैर जयाघात लक्षणैः
बिभ्रतः कषात्रम ओजो च बराह्मण्यं परतिजानथ
40 एवं विराग वसना बहिर माल्यानुलेपनाः
सत्यं वदत के यूयं सत्यं राजसु शोभते
41 चैत्यकं च गिरेः शृङ्गं भित्त्वा किम इव सद्म नः
अद्वारेण परविष्टाः सथ निर्भया राजकिल्बिषात
42 कर्म चैतद विलिङ्गस्य किं वाद्य परसमीक्षितम

mahābalāḥ
virāga vasanāḥ sarve sragviṇo
mṛṣṭakuṇḍalāḥ
25 niveśanam athājagmur jarāsaṃdhasya
dhīmataḥ
govāsam iva vīkṣantaḥ siṃhā haimavatā
yathā
26 śailastambhanibhās teṣāṃ
candanāgurubhūṣitāḥ
aśobhanta mahārāja bāhavo bāhuśālinām
27 tān dṛṣṭvā dviradaprakhyāñ śālaskandhān
ivodgatān
vyūḍhoraskān māgadhānāṃ vismayaḥ
samajāyata
28 te tv atītya janākīrṇās tisraḥ kakṣyā
nararṣabhāḥ
ahaṃ kāreṇa rājānam upatasthur mahābalāḥ
29 tān pādya madhuparkārhān mānārhān
satkṛtiṃ gatān
pratyutthāya jarāsaṃdha upatasthe

वदध्वं वाचि वीर्यं च बराह्मणस्य विशेषतः
43 एवं च माम उपस्थाय कस्माच च विधिनार्हणाम
परणीतां नॊ न गृह्णीत कार्यं किं चास्मद आगमे
44 एवम उक्तस ततः कृष्णः परत्युवाच महामनाः
सनिग्धगम्भीरया वाचा वाक्यं वाक्यविशारदः
45 सनातक वरतिनॊ राजन बराह्मणाः कषत्रिया विशः
विशेषनियमाश चैषाम अविशेषाश च सन्त्य उत
46 विशेषवांश च सततं कषत्रियः शरियम अर्छति
पुष्पवत्सु धरुवा शरीश च पुष्पवन्तस ततॊ वयम
47 कषत्रियॊ बाहुवीर्यस तु न तथा वाक्यवीर्यवान
अप्रगल्भं वचस तस्य तस्माद बार्हद्रथे समृतम
48 सववीर्यं कषत्रियाणां च बाह्वॊर धाता नयवेशयत
तद दिदृक्षसि चेद राजन दरष्टास्य अद्य न संशयः
49 अद्वारेण रिपॊर गेहं दवारेण सुहृदॊ गृहम
परविशन्ति सदा सन्तॊ दवारं नॊ वर्जितं ततः
50 कार्यवन्तॊ गृहान एत्य शत्रुतॊ नार्हणां वयम

yathāvidhi
30 uvāca caitān rājāsau svāgataṃ vo 'stv iti prabhuḥ
tasya hy etad vrataṃ rājan babhūva bhuvi viśrutam
31 snātakān brāhmaṇān prāptāñ śrutvā sa samitiṃjayaḥ
apy ardharātre nṛpatiḥ pratyudgacchati bhārata
32 tāṃs tv apūrveṇa veṣeṇa dṛṣṭvā nṛpatisattamaḥ
upatasthe jarāsaṃdho vismitaś cābhavat tadā
33 te tu dṛṣṭvaiva rājānaṃ jarāsaṃdhaṃ nararṣabhāḥ
idam ūcur amitraghnāḥ sarve bharatasattama
34 svasty astu kuśalaṃ rājann iti sarve vyavasthitāḥ
taṃ nṛpaṃ nṛpaśārdūla vipraikṣanta parasparam

परतिगृह्णीम तद विद्धि एतन नः शाश्वतं वरतम

35 tān abravīj jarāsaṃdhas tadā yādava pāṇḍavān
āsyatām iti rājendra brāhmaṇac chadma saṃvṛtān
36 athopaviviśuḥ sarve trayas te puruṣarṣabhāḥ
saṃpradīptās trayo lakṣmyā mahādhvara ivāgnayaḥ
37 tān uvāca jarāsaṃdhaḥ satyasaṃdho narādhipaḥ
vigarhamāṇaḥ kauravya veṣagrahaṇakāraṇāt
38 na snātaka vratā viprā bahir mālyānulepanāḥ
bhavantīti nṛloke 'smin viditaṃ mama sarvaśaḥ
39 te yūyaṃ puṣpavantaś ca bhujair jyāghāta lakṣaṇaiḥ
bibhrataḥ kṣātram ojo ca brāhmaṇyaṃ pratijānatha
40 evaṃ virāga vasanā bahir mālyānulepanāḥ

satyaṃ vadata ke yūyaṃ satyaṃ rājasu śobhate
41 caityakaṃ ca gireḥ śṛṅgaṃ bhittvā kim iva sadma naḥ
advāreṇa praviṣṭāḥ stha nirbhayā rājakilbiṣāt
42 karma caitad viliṅgasya kiṃ vādya prasamīkṣitam
vadadhvaṃ vāci vīryaṃ ca brāhmaṇasya viśeṣataḥ
43 evaṃ ca mām upasthāya kasmāc ca vidhinārhaṇām
praṇītāṃ no na gṛhṇīta kāryaṃ kiṃ cāsmad āgame
44 evam uktas tataḥ kṛṣṇaḥ pratyuvāca mahāmanāḥ
snigdhagambhīrayā vācā vākyaṃ vākyaviśāradaḥ
45 snātaka vratino rājan brāhmaṇāḥ kṣatriyā viśaḥ

viśeṣaniyamāś caiṣām aviśeṣāś ca santy uta
46 viśeṣavāṃś ca satataṃ kṣatriyaḥ śriyam archati
puṣpavatsu dhruvā śrīś ca puṣpavantas tato vayam
47 kṣatriyo bāhuvīryas tu na tathā vākyavīryavān
apragalbhaṃ vacas tasya tasmād bārhadrathe smṛtam
48 svavīryaṃ kṣatriyāṇāṃ ca bāhvor dhātā nyaveśayat
tad didṛkṣasi ced rājan draṣṭāsy adya na saṃśayaḥ
49 advāreṇa ripor gehaṃ dvāreṇa suhṛdo gṛham
praviśanti sadā santo dvāraṃ no varjitaṃ tataḥ
50 kāryavanto gṛhān etya śatruto nārhaṇāṃ vayam
pratigṛhṇīma tad viddhi etan naḥ śāśvataṃ

Chapter 20

1 [ज]
न समरेयं कदा वैरं कृतं युष्माभिर इत्य उत
चिन्तयंश च न पश्यामि भवतां परति वैकृतम
2 वैकृते चासति कथं मन्यध्वं माम अनागसम
अरिं विब्रूत तद विप्राः सतां समय एष हि
3 अथ धर्मोपघाताद धि मनः समुपतप्यते
यो ऽनागसि परसृजति कषत्रियो ऽपि न संशयः
4 अतो ऽनयथाचरँल लोके धर्मज्ञः सन महाव्रतः
वृजिनां गतिम आप्नोति शरेयसो ऽपय उपहन्ति च
5 तरैलोक्ये कषत्रधर्माद धि शरेयांसं साधु चारिणाम
अनागसं परजानानाः परमादाद इव जल्पथ

1 [j]
na smareyaṃ kadā vairaṃ kṛtaṃ yuṣmābhir ity uta
cintayaṃś ca na paśyāmi bhavatāṃ prati vaikṛtam
2 vaikṛte cāsati kathaṃ manyadhvaṃ mām anāgasam
ariṃ vibrūta tad viprāḥ satāṃ samaya eṣa hi
3 atha dharmopaghātād dhi manaḥ samupatapyate
yo 'nāgasi prasṛjati kṣatriyo 'pi na saṃśayaḥ
4 ato 'nyathācaraṁl loke dharmajñaḥ san mahāvrataḥ
vṛjināṃ gatim āpnoti śreyaso 'py upahanti ca

6 [वासु]
कुलकार्यं महाराज कश चिद एकः कुलोद्वहः
वहते तन्नियोगाद वै वयम अभ्युत्थितास तरयः
7 तवया चोपहृता राजन कषत्रिया लोकवासिनः
तद आगो करूरम उत्पाद्य मन्यसे किं तव अनागसम
8 राजा राज्ञः कथं साधून हिंस्यान नृपतिसत्तम
तद राज्ञः संनिगृह्य तवं रुद्रायोपजिहीर्षसि
9 अस्मांस तद एनो गच्छेत तवया बार्हद्रथे कृतम
वयं हि शक्ता धर्मस्य रक्षणे धर्मचारिणः
10 मनुष्याणां समालम्भो न च दृष्टः कदा चन
स कथं मानुषैर देवं यष्टुम इच्छसि शंकरम
11 सवर्णो हि सवर्णानां पशुसंज्ञां करिष्यति
को ऽनय एवं यथा हि तवं जरासंध वृथा मतिः
12 ते तवां जञातिक्षयकरं वयम आर्तानुसारिणः
जञातिवृद्धि निमित्तार्थं विनियन्तुम इहागताः
13 नास्ति लोके पुमान अन्यः कषत्रियेष्व इति चैव यत

5 trailokye kṣatradharmād dhi śreyāṃsaṃ sādhu cāriṇām
anāgasaṃ prajānānāḥ pramādād iva jalpatha
6 [vāsu]
kulakāryaṃ mahārāja kaś cid ekaḥ kulodvahaḥ
vahate tanniyogād vai vayam abhyutthitās trayaḥ
7 tvayā copahṛtā rājan kṣatriyā lokavāsinaḥ
tad āgo krūram utpādya manyase kiṃ tv anāgasam
8 rājā rājñaḥ kathaṃ sādhūn hiṃsyān nṛpatisattama
tad rājñaḥ saṃnigṛhya tvaṃ rudrāyopajihīrṣasi
9 asmāṃs tad eno gaccheta tvayā bārhadrathe kṛtam
vayaṃ hi śaktā dharmasya rakṣaṇe dharmacāriṇaḥ
10 manuṣyāṇāṃ samālambho na ca dṛṣṭaḥ

मन्यसे स च ते राजन सुमहान बुद्धिविप्लवः
14 कॊ हि जानन्न अभिजनम आत्मनः कषत्रियॊ नृप
नाविशेत सवर्गम अतुलं रणानन्तरम अव्ययम
15 सवर्गं हय एव समास्थाय रणयज्ञेषु दीक्षिताः
यजन्ते कषत्रिया लॊकांस तद विद्धि मगधाधिपः
16 सवर्गयॊनिर जयॊ राजन सवर्गयॊनिर महद यशः
सवर्गयॊनिस तपॊ युद्धे मार्गः सॊ ऽवयभिचारवान
17 एष हय ऐन्द्रॊ वैजयन्तॊ गुणॊ नित्यं समाहितः
येनासुरान पराजित्य जगत पाति शतक्रतुः
18 सवर्गम आस्थाय कस्य सयाद विग्रहित्वं यथा तव
मागधैर विपुलैः सैन्यैर बाहुल्य बलदर्पितैः
19 मावमन्स्थाः परान राजन नास्ति वीर्यं नरे नरे
समं तेजस तवया चैव केवलं मनुजेश्वर
20 यावद एव न संबुद्धं तावद एव भवेत तव
विषह्यम एतद अस्माकम अतॊ राजन बरवीमि ते
21 जहि तवं सदृशेष्व एव मानं दर्पं च मागध

kadā cana
sa katham mānuṣair devaṃ yaṣṭum icchasi śaṃkaram
11 savarṇo hi savarṇānāṃ paśusaṃjñāṃ kariṣyati
ko 'nya evaṃ yathā hi tvaṃ jarāsaṃdha vṛthā matiḥ
12 te tvāṃ jñātikṣayakaraṃ vayam ārtānusāriṇaḥ
jñātivṛddhi nimittārthaṃ viniyantum ihāgatāḥ
13 nāsti loke pumān anyaḥ kṣatriyeṣv iti caiva yat
manyase sa ca te rājan sumahān buddhiviplavaḥ
14 ko hi jānann abhijanam ātmanaḥ kṣatriyo nṛpa
nāviśet svargam atulaṃ raṇānantaram avyayam
15 svargaṃ hy eva samāsthāya raṇayajñeṣu

मा गमः ससुतामात्यः सबलश च यमक्षयम
22 दम्भोद्भवः कार्तवीर्य उत्तरश च बृहद्रथः
शरेयसो हय अवमन्येह विनेशुः सबला नृपाः
23 मुमुक्षमाणास तवत्तश च न वयं बराह्मण बरुवाः
शौरिर अस्मि हृषीकेशो नृवीरौ पाण्डवाव इमौ
24 तवाम आह्वयामहे राजन सथिरो युध्यस्व मागध
मुञ्च वा नृपतीन सर्वान मा गमस तवं यमक्षयम
25 [ज]
नाजितान वै नरपतीन अहम आदद्मि कांश चन
जितः कः पर्यवस्थाता को ऽतर यो न मया जितः
26 कषत्रियस्यैतद एवाहुर धर्म्यं कृष्णोपजीवनम
विक्रम्य वशम आनीय कामतो यत समाचरेत
27 देवतार्थम उपाकृत्य राज्ञः कृष्ण कथं भयात
अहम अद्य विमुञ्चेयं कषात्रं वरतम अनुस्मरन
28 सैन्यं सैन्येन वयूढेन एक एकेन वा पुनः
दवाभ्यां तरिभिर वा योत्स्ये ऽहं युगपत पृथग एव वा

dīkṣitāḥ
yajante kṣatriyā lokāṃs tad viddhi magadhādhipaḥ
16 svargayonir jayo rājan svargayonir mahad yaśaḥ
svargayonis tapo yuddhe mārgaḥ so 'vyabhicāravān
17 eṣa hy aindro vaijayanto guṇo nityaṃ samāhitaḥ
yenāsurān parājitya jagat pāti śatakratuḥ
18 svargam āsthāya kasya syād vigrahitvaṃ yathā tava
māgadhair vipulaiḥ sainyair bāhulya baladarpitaiḥ
19 māvamansthāḥ parān rājan nāsti vīryaṃ nare nare
samaṃ tejas tvayā caiva kevalaṃ manujeśvara
20 yāvad eva na saṃbuddhaṃ tāvad eva bhavet tava

29 [व]
एवम उक्त्वा जरासंधः सहदेवाभिषेचनम
आज्ञापयत तदा राजा युयुत्सुर भीमकर्मभिः
30 स तु सेनापती राजा सस्मार भरतर्षभ
कौशिकं चित्रसेनं च तस्मिन युद्ध उपस्थिते
31 ययॊस ते नामनी लॊके हंसेति डिभकेति च
पूर्वं संकथिते पुम्भिर नृलॊके लॊकसत्कृते
32 तं तु राजन विभुः शौरी राजानं बलिनां वरम
समृत्वा पुरुषशार्दूल शार्दूलसमविक्रमम
33 सत्यसंधॊ जरासंधं भुवि भीमपराक्रमम
भागम अन्यस्य निर्दिष्टं वध्यं भूमिभृद अच्युतः
34 नात्मनात्मवतां मुख्य इयेष मधुसूदनः
बरह्मण आज्ञां पुरस्कृत्य हन्तुं हलधरानुजः

viṣahyam etad asmākam ato rājan bravīmi te
21 jahi tvaṃ sadṛśeṣv eva mānaṃ darpaṃ ca māgadha
mā gamaḥ sasutāmātyaḥ sabalaś ca yamakṣayam
22 dambhodbhavaḥ kārtavīrya uttaraś ca bṛhadrathaḥ
śreyaso hy avamanyeha vineśuḥ sabalā nṛpāḥ
23 mumukṣamāṇās tvattaś ca na vayaṃ brāhmaṇa bruvāḥ
śaurir asmi hṛṣīkeśo nṛvīrau pāṇḍavāv imau
24 tvām āhvayāmahe rājan sthiro yudhyasva māgadha
muñca vā nṛpatīn sarvān mā gamas tvaṃ yamakṣayam
25 [j]
nājitān vai narapatīn aham ādadmi kāṃś cana
jitaḥ kaḥ paryavasthātā ko 'tra yo na mayā jitaḥ

26 kṣatriyasyaitad evāhur dharmyaṃ kṛṣṇopajīvanam
vikramya vaśam ānīya kāmato yat samācaret
27 devatārtham upākṛtya rājñaḥ kṛṣṇa kathaṃ bhayāt
aham adya vimuñceyaṃ kṣātraṃ vratam anusmaran
28 sainyaṃ sainyena vyūḍhena eka ekena vā punaḥ
dvābhyāṃ tribhir vā yotsye 'haṃ yugapat pṛthag eva vā
29 [v]
evam uktvā jarāsaṃdhaḥ sahadevābhiṣecanam
ājñāpayat tadā rājā yuyutsur bhīmakarmabhiḥ
30 sa tu senāpatī rājā sasmāra bharatarṣabha
kauśikaṃ citrasenaṃ ca tasmin yuddha upasthite
31 yayos te nāmanī loke haṃseti ḍibhaketi ca

pūrvaṃ saṃkathite pumbhir nṛloke
lokasatkṛte
32 taṃ tu rājan vibhuḥ śaurī rājānaṃ
balināṃ varam
smṛtvā puruṣaśārdūla śārdūlasamavikramam
33 satyasaṃdho jarāsaṃdhaṃ bhuvi
bhīmaparākramam
bhāgam anyasya nirdiṣṭaṃ vadhyaṃ
bhūmibhṛd acyutaḥ
34 nātmanātmavatāṃ mukhya iyeṣa
madhusūdanaḥ
brahmaṇa ājñāṃ puraskṛtya hantuṃ
haladharānujaḥ

Chapter 21

1 [व]

1 [v]
tatas taṃ niścitātmānaṃ yuddhāya

ततस तं निश्चितात्मानं युद्धाय यदुनन्दनः
उवाच वाग्मी राजानं जरासंधम अधोक्षजः
2 तरयाणां केन ते राजन योद्धुं वितरते मनः
अस्मद अन्यतमेनेह सज्जीभवतु को युधि
3 एवम उक्तः स कृष्णेन युद्धं वव्रे महाद्युतिः
जरासंधस ततो राजन भीमसेनेन मागधः
4 धारयन्न अगदान मुख्यान निर्वृतीर वेदनानि च
उपतस्थे जरासंधं युयुत्सुं वै पुरोहितः
5 कृतस्वस्त्ययनो विद्वान बराह्मणेन यशस्विना
समनह्यज जरासंधः कषत्रधर्मम अनुव्रतः
6 अवमुच्य किरीटं स केशान समनुमृज्य च
उदतिष्ठज जरासंधो वेलातिग इवार्णवः
7 उवाच मतिमान राजा भीमं भीमपराक्रमम
भीम योत्स्ये तवया सार्धं शरेयसा निर्जितं वरम
8 एवम उक्त्वा जरासंधो भीमसेनम अरिंदमः
परत्युद्ययौ महातेजाः शक्रं बलिर इवासुरः

yadunandanaḥ
uvāca vāgmī rājānaṃ jarāsaṃdham adhokṣajaḥ
2 trayāṇāṃ kena te rājan yoddhuṃ vitarate manaḥ
asmad anyatameneha sajjībhavatu ko yudhi
3 evam uktaḥ sa kṛṣṇena yuddhaṃ vavre mahādyutiḥ
jarāsaṃdhas tato rājan bhīmasenena māgadhaḥ
4 dhārayann agadān mukhyān nirvṛtīr vedanāni ca
upatasthe jarāsaṃdhaṃ yuyutsuṃ vai purohitaḥ
5 kṛtasvastyayano vidvān brāhmaṇena yaśasvinā
samanahyaj jarāsaṃdhaḥ kṣatradharmam anuvrataḥ
6 avamucya kirīṭaṃ sa keśān samanumṛjya ca

9 ततः संमन्त्र्य कृष्णेन कृतस्वस्त्ययनो बली
भीमसेनो जरासंधम आससाद युयुत्सया
10 ततस तौ नरशार्दूलौ बाहुशस्त्रौ समीयतुः
वीरौ परमसंहृष्टाव अन्योन्यजय काङ्क्षिणौ
11 तयोर अथ भुजाघातान निग्रहप्रग्रहात तथा
आसीत सुभीम संह्रादो वज्रपर्वतयोर इव
12 उभौ परमसंहृष्टौ बलेनातिबलाव उभौ
अन्योन्यस्यान्तरं परेप्सू परस्परजयैषिणौ
13 तद भीमम उत्सार्य जनं युद्धम आसीद उपह्वरे
बलिनोः संयुगे राजन वृत्रवासवयोर इव
14 परकर्षणाकर्षणाभ्याम अभ्याकर्ष विकर्षणैः
आकर्षेतां तथान्योन्यं जानुभिश चाभिजघ्नतुः
15 ततः शब्देन महता भत्सर्यन्तौ परस्परम
पाषाण संघातनिभैः परहारैर अभिजघ्नतुः
16 वयूढोरस्कौ दीर्घभुजौ नियुद्ध कुशलाव उभौ
बाहुभिः समसज्जेताम आयसैः परिघैर इव

udatiṣṭhaj jarāsaṃdho velātiga ivārṇavaḥ
7 uvāca matimān rājā bhīmaṃ
bhīmaparākramam
bhīma yotsye tvayā sārdhaṃ śreyasā nirjitaṃ
varam
8 evam uktvā jarāsaṃdho bhīmasenam
ariṃdamaḥ
pratyudyayau mahātejāḥ śakraṃ balir
ivāsuraḥ
9 tataḥ saṃmantrya kṛṣṇena kṛtasvastyayano
balī
bhīmaseno jarāsaṃdham āsasāda yuyutsayā
10 tatas tau naraśārdūlau bāhuśastrau
samīyatuḥ
vīrau paramasaṃhṛṣṭāv anyonyajaya
kāṅkṣiṇau
11 tayor atha bhujāghātān nigrahapragrahāt
tathā
āsīt subhīma saṃhrādo vajraparvatayor iva
12 ubhau paramasaṃhṛṣṭau balenātibalāv

17 कार्त्तिकस्य तु मासस्य परवृत्तं परथमे ऽहनि
अनारतं दिवारात्रम अविश्रान्तम अवर्तत
18 तद्वृत्तं तु तरयोदश्यां समवेतं महात्मनोः
चतुर्दश्यां निशायां तु निवृत्तो मागधः कलमात
19 तं राजानं तथा कलान्तं दृष्ट्वा राजञ जनार्दनः
उवाच भीमकर्माणं भीमं संबोधयन्न इव
20 कलान्तः शत्रुर न कौन्तेय लभ्यः पीडयितुं रणे
पीड्यमानो हि कार्त्स्न्येन जह्याज जीवितम आत्मनः
21 तस्मात ते नैव कौन्तेय पीडनीयो नराधिपः
समम एतेन युध्यस्व बाहुभ्यां भरतर्षभ
22 एवम उक्तः स कृष्णेन पाण्डवः परवीरहा
जरासंधस्य तद रन्ध्रं जञात्वा चक्रे मतिं वधे
23 ततस तम अजितं जेतुं जरासंधं वृकोदरः
संरभ्य बलिनां मुख्यो जग्राह कुरुनन्दनः

ubhau
anyonyasyāntaraṃ prepsū
parasparajayaiṣiṇau
13 tad bhīmam utsārya janaṃ yuddham āsīd
upahvare
balinoḥ saṃyuge rājan vṛtravāsavayor iva
14 prakarṣaṇākarṣaṇābhyām abhyākarṣa
vikarṣaṇaiḥ
ākarṣetāṃ tathānyonyaṃ jānubhiś
cābhijaghnatuḥ
15 tataḥ śabdena mahatā bhartsayantau
parasparam
pāṣāṇa saṃghātanibhaiḥ prahārair
abhijaghnatuḥ
16 vyūḍhoraskau dīrghabhujau niyuddha
kuśalāv ubhau
bāhubhiḥ samasajjetām āyasaiḥ parighair iva
17 kārttikasya tu māsasya pravṛttaṃ
prathame 'hani
anārataṃ divārātram aviśrāntam avartata

18 tadvṛttaṃ tu trayodaśyāṃ samavetaṃ mahātmanoḥ
caturdaśyāṃ niśāyāṃ tu nivṛtto māgadhaḥ klamāt
19 taṃ rājānaṃ tathā klāntaṃ dṛṣṭvā rājañ janārdanaḥ
uvāca bhīmakarmāṇaṃ bhīmaṃ saṃbodhayann iva
20 klāntaḥ śatrur na kaunteya labhyaḥ pīḍayituṃ raṇe
pīḍyamāno hi kārtsnyena jahyāj jīvitam ātmanaḥ
21 tasmāt te naiva kaunteya pīḍanīyo narādhipaḥ
samam etena yudhyasva bāhubhyāṃ bharatarṣabha
22 evam uktaḥ sa kṛṣṇena pāṇḍavaḥ paravīrahā
jarāsaṃdhasya tad randhraṃ jñātvā cakre matiṃ vadhe

23 tatas tam ajitaṃ jetuṃ jarāsaṃdhaṃ vṛkodaraḥ
saṃrabhya balināṃ mukhyo jagrāha kurunandanaḥ

Chapter 22

1 [व]
भीमसेनस ततः कृष्णम उवाच यदुनन्दनम
बुद्धिम आस्थाय विपुलां जरासंध जिघांसया
2 नायं पापो मया कृष्ण युक्तः सयाद अनुरोधितुम
पराणेन यदुशार्दूल बद्धवङ्क्षण वाससा
3 एवम उक्तस ततः कृष्णः परत्युवाच वृकोदरम
तवरयन पुरुषव्याघ्रो जरासंध वधेप्सया
4 यत ते दैवं परं सत्त्वं यच च ते मातरिश्वनः

1 [v]
bhīmasenas tataḥ kṛṣṇam uvāca yadunandanam
buddhim āsthāya vipulāṃ jarāsaṃdha jighāṃsayā
2 nāyaṃ pāpo mayā kṛṣṇa yuktaḥ syād anurodhitum
prāṇena yaduśārdūla baddhavaṅkṣaṇa vāsasā
3 evam uktas tataḥ kṛṣṇaḥ pratyuvāca vṛkodaram

बलं भीम जरासंधे दर्शयाशु तद अद्य नः
5 एवम उक्तस तदा भीमो जरासंधम अरिंदमः
उत्क्षिप्य भरामयद राजन बलवन्तं महाबलः
6 भरामयित्वा शतगुणं भुजाभ्यां भरतर्षभ
बभञ्ज पृष्ठे संक्षिप्य निष्पिष्य विननाद च
7 तस्य निष्पिष्यमाणस्य पाण्डवस्य च गर्जतः
अभवत तुमुलो नादः सर्वप्राणि भयंकरः
8 वित्रेसुर मागधाः सर्वे सत्रीणां गर्भाश च सुस्रुवुः
भीमसेनस्य नादेन जरासंधस्य चैव ह
9 किं नु सविद धिमवान भिन्नः किं नु सविद दीर्यते मही
इति सम मागधा जज्ञुर भीमसेनस्य निस्वनात
10 ततो राजकुलद्वारि परसुप्तम इव तं नृपम
रात्रौ परासुम उत्सृज्य निश्चक्रमुर अरिंदमाः
11 जरासंध रथं कृष्णो योजयित्वा पताकिनम
आरोप्य भरातरौ चैव मोक्षयाम आस बान्धवान
12 ते वै रत्नभुजं कृष्णं रत्नार्हं पृथिवीश्वराः

tvarayan puruṣavyāghro jarāsaṃdha vadhepsayā
4 yat te daivaṃ paraṃ sattvaṃ yac ca te mātariśvanaḥ
balaṃ bhīma jarāsaṃdhe darśayāśu tad adya naḥ
5 evam uktas tadā bhīmo jarāsaṃdham ariṃdamaḥ
utkṣipya bhrāmayad rājan balavantaṃ mahābalaḥ
6 bhrāmayitvā śataguṇaṃ bhujābhyāṃ bharatarṣabha
babhañja pṛṣṭhe saṃkṣipya niṣpiṣya vinanāda ca
7 tasya niṣpiṣyamāṇasya pāṇḍavasya ca garjataḥ
abhavat tumulo nādaḥ sarvaprāṇi bhayaṃkaraḥ
8 vitresur māgadhāḥ sarve strīṇāṃ garbhāś ca susruvuḥ

राजानश चक्रुर आसाद्य मॊक्षिता महतॊ भयात
13 अक्षतः शस्त्रसंपन्नॊ जितारिः सह राजभिः
रथम आस्थाय तं दिव्यं निर्जगाम गिरिव्रजात
14 यः ससॊदर्यवान नाम दवियॊधः कृष्णसारथिः
अभ्यासघाती संदृश्यॊ दुर्जयः सर्वराजभिः
15 भीमार्जुनाभ्यां यॊधाभ्याम आस्थितः कृष्णसारथिः
शुशुभे रथवर्यॊ ऽसौ दुर्जयः सर्वधन्विभिः
16 शक्र विष्णू हि संग्रामे चेरतुस तारका मये
रथेन तेन तं कृष्ण उपारुह्य ययौ तदा
17 तप्तचामीकराभेण किङ्किणीजालमालिना
मेघनिर्घॊषनादेन जैत्रेणामित्र घातिना
18 येन शक्रॊ दानवानां जघान नवतीर नव
तं पराप्य समहृष्यन्त रथं ते पुरुषर्षभाः
19 ततः कृष्णं महाबाहुं भरातृभ्यां सहितं तदा
रथस्थं मागधा दृष्ट्वा समपद्यन्त विस्मिताः
20 हयैर दिव्यैः समायुक्तॊ रथॊ वायुसमॊ जवे

bhīmasenasya nādena jarāsaṃdhasya caiva ha
9 kiṃ nu svid dhimavān bhinnaḥ kiṃ nu svid dīryate mahī
iti sma māgadhā jajñur bhīmasenasya nisvanāt
10 tato rājakuladvāri prasuptam iva taṃ nṛpam
rātrau parāsum utsṛjya niścakramur arimdamāḥ
11 jarāsaṃdha rathaṃ kṛṣṇo yojayitvā patākinam
āropya bhrātarau caiva mokṣayām āsa bāndhavān
12 te vai ratnabhujaṃ kṛṣṇaṃ ratnārhaṃ pṛthivīśvarāḥ
rājānaś cakrur āsādya mokṣitā mahato bhayāt
13 akṣataḥ śastrasaṃpanno jitāriḥ saha rājabhiḥ

अधिष्ठितः स शुशुभे कृष्णेनातीव भारत
21 असङ्गी देव विहितस तस्मिन रथवरे धवजः
यॊजनाद ददृशे शरीमान इन्द्रायुधसमप्रभः
22 चिन्तयाम आस कृष्णॊ ऽथ गरुत्मन्तं स चाभ्ययात
कषणे तस्मिन स तेनासीच चैत्ययूप इवॊच्छ्रितः
23 वयादितास्यैर महानादैः सह भूतैर धवजालयैः
तस्थौ रथवरे तस्मिन गरुत्मान पन्नगाशनः
24 दुर्निरीक्ष्यॊ हि भूतानां तेजसाभ्यधिकं बभौ
आदित्य इव मध्याह्ने सहस्रकिरणावृतः
25 न स सज्जति वृक्षेषु शस्त्रैश चापि न रिष्यते
दिव्यॊ धवजवरॊ राजन दृश्यते देव मानुषैः
26 तम आस्थाय रथं दिव्यं पर्जन्यसमनिस्वनम
निर्ययौ पुरुषव्याघ्रः पाण्डवाभ्यां सहाच्युतः
27 यं लेभे वासवाद राजा वसुस तस्माद बृहद्रथः
बृहद्रथात करमेणैव पराप्तॊ बार्हद्रथं नृपम
28 स निर्ययौ महाबाहुः पुण्डरीकेक्षणस ततः

ratham āsthāya taṃ divyaṃ nirjagāma
girivrajāt
14 yaḥ sasodaryavān nāma dviyodhaḥ
kṛṣṇasārathiḥ
abhyāsaghātī saṃdṛśyo durjayaḥ
sarvarājabhiḥ
15 bhīmārjunābhyāṃ yodhābhyām āsthitaḥ
kṛṣṇasārathiḥ
śuśubhe rathavaryo 'sau durjayaḥ
sarvadhanvibhiḥ
16 śakra viṣṇū hi saṃgrāme ceratus tārakā
maye
rathena tena taṃ kṛṣṇa upāruhya yayau tadā
17 taptacāmīkarābheṇa kiṅkiṇījālamālinā
meghanirghoṣanādena jaitreṇāmitra ghātinā
18 yena śakro dānavānāṃ jaghāna navatīr
nava
taṃ prāpya samahṛṣyanta rathaṃ te
puruṣarṣabhāḥ
19 tataḥ kṛṣṇaṃ mahābāhuṃ bhrātṛbhyām

गिरिव्रजाद बहिस तस्थौ समे देशे महायशाः
29 तत्रैनं नागराः सर्वे सत्कारेणाभ्ययुस तदा
बराह्मण परमुखा राजन विधिदृष्टेण कर्मणा
30 बन्धनाद विप्रमुक्ताश च राजानो मधुसूदनम
पूजयाम आसुर ऊचुश च सान्त्वपूर्वम इदं वचः
31 नैतच चित्रं महाबाहो तवयि देवकिनन्दन
भीमार्जुनबलोपेते धर्मस्य परिपालनम
32 जरासंध हरदे घोरे दुःखपङ्के निमज्जताम
राज्ञां समभ्युद्धरणं यद इदं कृतम अद्य ते
33 विष्णो समवसन्नानां गिरिदुर्गे सुदारुणे
दिष्ट्या मोक्षाद यशो दीप्तम आप्तं ते पुरुषोत्तम
34 किं कुर्मः पुरुषव्याघ्र बरवीहि पुरुषर्षभ
कृतम इत्य एव तज जञेयं नृपैर यद्य अपि दुष्करम
35 तान उवाच हृषीकेशः समाश्वास्य महामनाः
युधिष्ठिरो राजसूयं करतुम आहर्तुम इच्छति
36 तस्य धर्मप्रवृत्तस्य पार्थिव तवं चिकीर्षतः

sahitaṃ tadā
rathasthaṃ māgadhā dṛṣṭvā samapadyanta vismitāḥ
20 hayair divyaiḥ samāyukto ratho vāyusamo jave
adhiṣṭhitaḥ sa śuśubhe kṛṣṇenātīva bhārata
21 asaṅgī deva vihitas tasmin rathavare dhvajaḥ
yojanād dadṛśe śrīmān indrāyudhasamaprabhaḥ
22 cintayām āsa kṛṣṇo 'tha garutmantaṃ sa cābhyayāt
kṣaṇe tasmin sa tenāsīc caityayūpa ivocchritaḥ
23 vyāditāsyair mahānādaiḥ saha bhūtair dhvajālayaiḥ
tasthau rathavare tasmin garutmān pannagāśanaḥ
24 durnirīkṣyo hi bhūtānāṃ tejasābhyadhikaṃ babhau

सर्वैर भवद्भिर यज्ञार्थे साहाय्यं दीयताम इति
37 ततः परतीतमनसस ते नृपा भरतर्षभ
तथेत्य एवाब्रुवन सर्वे परतिजज्ञुश च तां गिरम
38 रत्नभाजं च दाशार्हं चक्रुस ते पृथिवीश्वराः
कृच्छ्राज जग्राह गोविन्दस तेषां तद अनुकम्पया
39 जरासंधात्मजश चैव सहदेवो महारथः
निर्ययौ सजनामात्यः पुरस्कृत्य पुरोहितम
40 स नीचैः परश्रितो भूत्वा बहुरत्नपुरोगमः
सहदेवो नृणां देवं वासुदेवम उपस्थितः
41 भयार्ताय ततस तस्मै कृष्णो दत्त्वाभयं तदा
अभ्यषिञ्चत तत्रैव जरासंधात्मजं तदा
42 गत्वैकत्वं च कृष्णेन पार्थाभ्यां चैव सत्कृतः
विवेश राजा मतिमान पुनर बार्हद्रथं पुरम
43 कृष्णस तु सह पार्थाभ्यां शरिया परमया जवलन
रत्नान्य आदाय भूरीणि परययौ पुष्करेक्षणः
44 इन्द्रप्रस्थम उपागम्य पाण्डवाभ्यां सहाच्युतः

āditya iva madhyāhne sahasrakiraṇāvṛtaḥ
25 na sa sajjati vṛkṣeṣu śastraiś cāpi na
riṣyate
divyo dhvajavaro rājan dṛśyate deva
mānuṣaiḥ
26 tam āsthāya rathaṃ divyaṃ
parjanyasamanisvanam
niryayau puruṣavyāghraḥ pāṇḍavābhyāṃ
sahācyutaḥ
27 yaṃ lebhe vāsavād rājā vasus tasmād
bṛhadrathaḥ
bṛhadrathāt krameṇaiva prāpto
bārhadrathaṃ nṛpam
28 sa niryayau mahābāhuḥ puṇḍarīkekṣaṇas
tataḥ
girivrajād bahis tasthau same deśe
mahāyaśāḥ
29 tatrainaṃ nāgarāḥ sarve
satkāreṇābhyayus tadā
brāhmaṇa pramukhā rājan vidhidṛṣṭeṇa

समेत्य धर्मराजानं परीयमाणॊ ऽभयभाषत
45 दिष्ट्या भीमेन बलवाञ जरासंधॊ निपातितः
राजानॊ मॊक्षिताश चेमे बन्धनान नृपसत्तम
46 दिष्ट्या कुशलिनौ चेमौ भीमसेनधनंजयौ
पुनः सवनगरं पराप्ताव अक्षताव इति भारत
47 ततॊ युधिष्ठिरः कृष्णं पूजयित्वा यथार्हतः
भीमसेनार्जुनौ चैव परहृष्टः परिषस्वजे
48 ततः कषीणे जरासंधे भरातृभ्यां विहितं जयम
अजातशत्रुर आसाद्य मुमुदे भरातृभिः सह
49 यथा वयः समागम्य राजभिस तैश च पाण्डवः
सत्कृत्य पूजयित्वा च विससर्ज नराधिपान
50 युधिष्ठिराभ्यनुज्ञातास ते नृपा हृष्टमानसाः
जग्मुः सवदेशांस तवरिता यानैर उच्चावचैस ततः
51 एवं पुरुषशार्दूलॊ महाबुद्धिर जनार्दनः
पाण्डवैर घातयाम आस जरासंधम अरिं तदा
52 घातयित्वा जरासंधं बुद्धिपूर्वम अरिंदमः

karmaṇā
30 bandhanād vipramuktāś ca rājāno madhusūdanam
pūjayām āsur ūcuś ca sāntvapūrvam idaṃ vacaḥ
31 naitac citraṃ mahābāho tvayi devakinandana
bhīmārjunabalopete dharmasya paripālanam
32 jarāsaṃdha hrade ghore duḥkhapaṅke nimajjatām
rājñāṃ samabhyuddharaṇaṃ yad idaṃ kṛtam adya te
33 viṣṇo samavasannānāṃ giridurge sudāruṇe
diṣṭyā mokṣād yaśo dīptam āptaṃ te puruṣottama
34 kiṃ kurmaḥ puruṣavyāghra bravīhi puruṣarṣabha
kṛtam ity eva taj jñeyaṃ nṛpair yady api duṣkaram

धर्मराजम अनुज्ञाप्य पृथां कृष्णां च भारत
53 सुभद्रां भीमसेनं च फाल्गुणं यमजौ तथा
धौम्यम आमन्त्रयित्वा च परययौ सवां पुरीं परति
54 तेनैव रथमुख्येन तरुणादित्यवर्चसा
धर्मराज विसृष्टेन दिव्येनानादयन दिशः
55 ततॊ युधिष्ठिर मुखाः पाण्डवा भरतर्षभ
परदक्षिणम अकुर्वन्त कृष्णम अक्लिष्टकारिणम
56 ततॊ गते भगवति कृष्णे देवकिनन्दने
जयं लब्ध्वा सुविपुलं राज्ञाम अभयदास तदा
57 संवर्धितौजसॊ भूयॊ कर्मणा तेन भारत
दरौपद्याः पाण्डवा राजन परां परीतिम अवर्धयन
58 तस्मिन काले तु यद युक्तं धर्मकामार्थ संहितम
तद राजा धर्मतश चक्रे राज्यपालन कीर्तिमान

35 tān uvāca hṛṣīkeśaḥ samāśvāsya mahāmanāḥ
yudhiṣṭhiro rājasūyaṃ kratum āhartum icchati
36 tasya dharmapravṛttasya pārthiva tvaṃ cikīrṣataḥ
sarvair bhavadbhir yajñārthe sāhāyyaṃ dīyatām iti
37 tataḥ pratītamanasas te nṛpā bharatarṣabha
tathety evābruvan sarve pratijajñuś ca tāṃ giram
38 ratnabhājaṃ ca dāśārhaṃ cakrus te pṛthivīśvarāḥ
kṛcchrāj jagrāha govindas teṣāṃ tad anukampayā
39 jarāsaṃdhātmajaś caiva sahadevo mahārathaḥ
niryayau sajanāmātyaḥ puraskṛtya purohitam

40 sa nīcaiḥ praśrito bhūtvā
bahuratnapurogamaḥ
sahadevo nṛṇāṃ devaṃ vāsudevam
upasthitaḥ
41 bhayārtāya tatas tasmai kṛṣṇo
dattvābhayaṃ tadā
abhyaṣiñcata tatraiva jarāsaṃdhātmajaṃ
tadā
42 gatvaikatvaṃ ca kṛṣṇena pārthābhyāṃ
caiva satkṛtaḥ
viveśa rājā matimān punar bārhadrathaṃ
puram
43 kṛṣṇas tu saha pārthābhyāṃ śriyā
paramayā jvalan
ratnāny ādāya bhūrīṇi prayayau
puṣkarekṣaṇaḥ
44 indraprastham upāgamya pāṇḍavābhyāṃ
sahācyutaḥ
sametya dharmarājānaṃ prīyamāṇo
'bhyabhāṣata

45 **diṣṭyā bhīmena balavāñ jarāsaṃdho nipātitaḥ**
rājāno mokṣitāś ceme bandhanān nṛpasattama
46 **diṣṭyā kuśalinau cemau bhīmasenadhanaṃjayau**
punaḥ svanagaraṃ prāptāv akṣatāv iti bhārata
47 **tato yudhiṣṭhiraḥ kṛṣṇaṃ pūjayitvā yathārhataḥ**
bhīmasenārjunau caiva prahṛṣṭaḥ pariṣasvaje
48 **tataḥ kṣīṇe jarāsaṃdhe bhrātṛbhyāṃ vihitaṃ jayam**
ajātaśatrur āsādya mumude bhrātṛbhiḥ saha
49 **yathā vayaḥ samāgamya rājabhis taiś ca pāṇḍavaḥ**
satkṛtya pūjayitvā ca visasarja narādhipān
50 **yudhiṣṭhirābhyanujñātās te nṛpā hṛṣṭamānasāḥ**

jagmuḥ svadeśāṃs tvaritā yānair uccāvacais tataḥ
51 evaṃ puruṣaśārdūlo mahābuddhir janārdanaḥ
pāṇḍavair ghātayām āsa jarāsaṃdham ariṃ tadā
52 ghātayitvā jarāsaṃdhaṃ buddhipūrvam ariṃdamaḥ
dharmarājam anujñāpya pṛthāṃ kṛṣṇāṃ ca bhārata
53 subhadrāṃ bhīmasenaṃ ca phālguṇaṃ yamajau tathā
dhaumyam āmantrayitvā ca prayayau svāṃ purīṃ prati
54 tenaiva rathamukhyena taruṇādityavarcasā
dharmarāja visṛṣṭena divyenānādayan diśaḥ
55 tato yudhiṣṭhira mukhāḥ pāṇḍavā bharatarṣabha
pradakṣiṇam akurvanta kṛṣṇam

akliṣṭakāriṇam
56 tato gate bhagavati kṛṣṇe devakinandane
jayaṃ labdhvā suvipulaṃ rājñām abhayadās tadā
57 saṃvardhitaujaso bhūyo karmaṇā tena bhārata
draupadyāḥ pāṇḍavā rājan parāṃ prītim avardhayan
58 tasmin kāle tu yad yuktaṃ dharmakāmārtha saṃhitam
tad rājā dharmataś cakre rājyapālana kīrtimān

Chapter 23

1 [व]
पार्थः पराप्य धनुःश्रेष्ठम अक्षय्यौ च महेषुधी

1 [v]
pārthaḥ prāpya dhanuḥśreṣṭham akṣayyau ca maheṣudhī

रथं धवजं सभां चैव युधिष्ठिरम अभाषत
2 धनुर अस्त्रं शरा वीर्यं पक्षॊ भूमिर यशॊबलम
पराप्तम एतन मया राजन दुष्प्रापं यद अभीप्सितम
3 तत्र कृत्यम अहं मन्ये कॊशस्यास्य विवर्धनम
करम आहारयिष्यामि राज्ञः सर्वान नृपॊत्तम
4 विजयाय परयास्यामि दिशं धनद रक्षिताम
तिथाव अथ मुहूर्ते च नक्षत्रे च तथा शिवे
5 धनंजय वचॊ शरुत्वा धर्मराजॊ युधिष्ठिरः
सनिग्धगम्भीर नादिन्या तं गिरा परत्यभाषत
6 सवस्ति वाच्यार्हतॊ विप्रान परयाहि भरतर्षभ
दुर्हृदाम अप्रहर्षाय सुहृदां नन्दनाय च
विजयस ते धरुवं पार्थ परियं कामम अवाप्नुहि
7 इत्य उक्तः परययौ पार्थः सैन्येन महता वृतः
अग्निदत्तेन दिव्येन रथेनाद्भुतकर्मणा
8 तथैव भीमसेनॊ ऽपि यमौ च पुरुषर्षभौ
स सैन्याः परययुः सर्वे धर्मराजाभि पूजिताः

ratham dhvajam sabhāṃ caiva yudhiṣṭhiram
abhāṣata
2 dhanur astraṃ śarā vīryaṃ pakṣo bhūmir
yaśobalam
prāptam etan mayā rājan duṣprāpaṃ yad
abhīpsitam
3 tatra kṛtyam ahaṃ manye kośasyāsya
vivardhanam
karam āhārayiṣyāmi rājñaḥ sarvān
nṛpottama
4 vijayāya prayāsyāmi diśaṃ dhanada
rakṣitām
tithāv atha muhūrte ca nakṣatre ca tathā śive
5 dhanaṃjaya vaco śrutvā dharmarājo
yudhiṣṭhiraḥ
snigdhagambhīra nādinyā taṃ girā
pratyabhāṣata
6 svasti vācyārhato viprān prayāhi
bharatarṣabha
durhṛdām apraharṣāya suhṛdāṃ nandanāya

9 दिशं धनपतेर इष्टाम अजयत पाकशासनिः
भीमसेनस तथा पराचीं सहदेवस तु दक्षिणाम
10 परतीचीं नकुलॊ राजन दिशं वयजयद अस्त्रवित
खाण्डव परस्थम अध्यास्ते धर्मराजॊ युधिष्ठिरः
11 [ज]
दिशाम अभिजयं बरह्मन विस्तरेणानुकीर्तय
न हि तृप्यामि पूर्वेषां शृण्वानश चरितं महत
12 [वै]
धनंजयस्य वक्ष्यामि विजयं पूर्वम एव ते
यौगपद्येन पार्थैर हि विजितेयं वसुंधरा
13 पूर्वं कुणिन्द विषये वशे चक्रे महीपतीन
धनंजयॊ महाबाहुर नातितीव्रेण कर्मणा
14 आनर्तान कालकूटांश च कुणिन्दांश च विजित्य सः
सुमण्डलं पापजितं कृतवान अनु सैनिकम
15 स तेन सहितॊ राजन सव्यसाची परंतपः
विजिग्ये सकलं दवीपं परतिविन्ध्यं च पार्थिवम

ca
vijayas te dhruvaṃ pārtha priyaṃ kāmam avāpnuhi
7 ity uktaḥ prayayau pārthaḥ sainyena mahatā vṛtaḥ
agnidattena divyena rathenādbhutakarmaṇā
8 tathaiva bhīmaseno 'pi yamau ca puruṣarṣabhau
sa sainyāḥ prayayuḥ sarve dharmarājābhi pūjitāḥ
9 diśaṃ dhanapater iṣṭām ajayat pākaśāsaniḥ
bhīmasenas tathā prācīṃ sahadevas tu dakṣiṇām
10 pratīcīṃ nakulo rājan diśaṃ vyajayad astravit
khāṇḍava prastham adhyāste dharmarājo yudhiṣṭhiraḥ
11 [j]
diśām abhijayaṃ brahman vistareṇānukīrtaya

16 सकल दवीपवासांश च सप्त दवीपे च ये नृपाः
अर्जुनस्य च सैन्यानां विग्रहस तुमुलॊ ऽभवत
17 स तान अपि महेष्वासॊ विजित्य भरतर्षभ
तैर एव सहितः सर्वैः पराग्ज्यॊतिषम उपाद्रवत
18 तत्र राजा महान आसीद भगदत्तॊ विशां पते
तेनासीत सुमहद युद्धं पाण्डवस्य महात्मनः
19 स किरातैश च चीनैश च वृतः पराग्ज्यॊतिषॊ ऽभवत
अन्यैश च बहुभिर यॊधैः सागरानूपवासिभिः
20 ततः स दिवसान अष्टौ यॊधयित्वा धनंजयम
परहसन्न अब्रवीद राजा संग्रामे विगतक्लमः
21 उपपन्नं महाबाहॊ तवयि पाण्डवनन्दन
पाकशासनदायादे वीर्यम आहवशॊभिनि
22 अहं सखा सुरेन्द्रस्य शक्राद अनवमॊ रणे
न च शक्नॊमि ते तात सथातुं परमुखतॊ युधि
23 किम ईप्सितं पाण्डवेय बरूहि किं करवाणि ते
यद वक्ष्यसि महाबाहॊ तत करिष्यामि पुत्रक

na hi tṛpyāmi pūrveṣāṃ śṛṇvānaś caritaṃ mahat
12 [vai]
dhanaṃjayasya vakṣyāmi vijayaṃ pūrvam eva te
yaugapadyena pārthair hi vijiteyaṃ vasuṃdharā
13 pūrvaṃ kuṇinda viṣaye vaśe cakre mahīpatīn
dhanaṃjayo mahābāhur nātitīvreṇa karmaṇā
14 ānartān kālakūṭāṃś ca kuṇindāṃś ca vijitya saḥ
sumaṇḍalaṃ pāpajitaṃ kṛtavān anu sainikam
15 sa tena sahito rājan savyasācī paraṃtapaḥ
vijigye sakalaṃ dvīpaṃ prativindhyaṃ ca pārthivam
16 sakala dvīpavāsāṃś ca sapta dvīpe ca ye nṛpāḥ

24 [अर]
कुरूणाम ऋषभॊ राजा धर्मपुत्रॊ युधिष्ठिरः
तस्य पार्थिवताम ईप्से करस तस्मै परदीयताम
25 भवान पितृसखा चैव परीयमाणॊ मयापि च
ततॊ नाज्ञापयामि तवां परीतिपूर्वं परदीयताम
26 [भ]
कुन्ती मातर यथा मे तवं तथा राजा युधिष्ठिरः
सर्वम एतत करिष्यामि किं चान्यत करवाणि ते

arjunasya ca sainyānāṃ vigrahas tumulo 'bhavat
17 sa tān api maheṣvāso vijitya bharatarṣabha
tair eva sahitaḥ sarvaiḥ prāgjyotiṣam upādravat
18 tatra rājā mahān āsīd bhagadatto viśāṃ pate
tenāsīt sumahad yuddhaṃ pāṇḍavasya mahātmanaḥ
19 sa kirātaiś ca cīnaiś ca vṛtaḥ prāgjyotiṣo 'bhavat
anyaiś ca bahubhir yodhaiḥ sāgarānūpavāsibhiḥ
20 tataḥ sa divasān aṣṭau yodhayitvā dhanaṃjayam
prahasann abravīd rājā saṃgrāme vigataklamaḥ
21 upapannaṃ mahābāho tvayi pāṇḍavanandana

pākaśāsanadāyāde vīryam āhavaśobhini
22 ahaṃ sakhā surendrasya śakrād anavamo raṇe
na ca śaknomi te tāta sthātuṃ pramukhato yudhi
23 kim īpsitaṃ pāṇḍaveya brūhi kiṃ karavāṇi te
yad vakṣyasi mahābāho tat kariṣyāmi putraka
24 [ar]
kurūṇām ṛṣabho rājā dharmaputro yudhiṣṭhiraḥ
tasya pārthivatām īpse karas tasmai pradīyatām
25 bhavān pitṛsakhā caiva prīyamāṇo mayāpi ca
tato nājñāpayāmi tvāṃ prītipūrvaṃ pradīyatām
26 [bha]
kuntī mātar yathā me tvaṃ tathā rājā

yudhiṣṭhiraḥ
sarvam etat kariṣyāmi kiṃ cānyat karavāṇi te

Chapter 24

1 [वै]
तं विजित्य महाबाहुः कुन्तीपुत्रॊ धनंजयः
परययाव उत्तरां तस्माद दिशं धनद पालितम
2 अन्तर गिरिं च कौन्तेयस तथैव च बहिर गिरिम
तथॊपरि गिरिं चैव विजिग्ये पुरुषर्षभः
3 विजित्य पर्वतान सर्वान ये च तत्र नराधिपाः
तान वशे सथापयित्वा स रत्नान्य आदाय सर्वशः
4 तैर एव सहितः सर्वैर अनुरज्य च तान नृपान
कुलूतवासिनं राजन बृहन्तम उपजग्मिवान

1 [vai]
taṃ vijitya mahābāhuḥ kuntīputro dhanaṃjayaḥ
prayayāv uttarāṃ tasmād diśaṃ dhanada pālitam
2 antar giriṃ ca kaunteyas tathaiva ca bahir girim
tathopari giriṃ caiva vijigye puruṣarṣabhaḥ
3 vijitya parvatān sarvān ye ca tatra narādhipāḥ
tān vaśe sthāpayitvā sa ratnāny ādāya sarvaśaḥ

5 मृदङ्गवरनादेन रथनेमि सवनेन च
हस्तिनां च निनादेन कम्पयन वसुधाम इमाम
6 ततो बृहन्तस तरुणो बलेन चतुरङ्गिना
निष्क्रम्य नगरात तस्माद योधयाम आस पाण्डवम
7 सुमहान संनिपातो ऽभूद धनंजय बृहन्तयोः
न शशाक बृहन्तस तु सोढुं पाण्डव विक्रमम
8 सो ऽविषह्यतमं जञात्वा कौन्तेयं पर्वतेश्वरः
उपावर्तत दुर्मेधा रत्नान्य आदाय सर्वशः
9 स तद राज्यम अवस्थाप्य कुलूत सहितो ययौ
सेना बिन्दुम अथो राजन राज्याद आशु समाक्षिपत
10 मोदा पुरं वामदेवं सुदामानं सुसंकुलम
कुलूतान उत्तरांश चैव तांश च राज्ञः समानयत
11 तत्रस्थः पुरुषैर एव धर्मराजस्य शासनात
वयजयद धनंजयो राजन देशान पञ्च परमाणतः
12 स दिवः परस्थम आसाद्य सेना बिन्दोः पुरं महत
बलेन चतुरङ्गेण निवेशम अकरोत परभुः

4 tair eva sahitaḥ sarvair anurajya ca tān nṛpān
kulūtavāsinaṃ rājan bṛhantam upajagmivān
5 mṛdaṅgavaranādena rathanemi svanena ca
hastināṃ ca ninādena kampayan vasudhām imām
6 tato bṛhantas taruṇo balena caturaṅginā
niṣkramya nagarāt tasmād yodhayām āsa pāṇḍavam
7 sumahān saṃnipāto 'bhūd dhanaṃjaya bṛhantayoḥ
na śaśāka bṛhantas tu soḍhuṃ pāṇḍava vikramam
8 so 'viṣahyatamaṃ jñātvā kaunteyaṃ parvateśvaraḥ
upāvartata durmedhā ratnāny ādāya sarvaśaḥ
9 sa tad rājyam avasthāpya kulūta sahito yayau
senā bindum atho rājan rājyād āśu

13 स तैः परिवृतः सर्वैर विष्वग अश्वं नराधिपम
अभ्यगच्छन महातेजाः पौरवं पुरुषर्षभः
14 विजित्य चाहवे शूरान पार्वतीयान महारथान
धवजिन्या वयजयद राजन पुरं पौरवरक्षितम
15 पौरवं तु विनिर्जित्य दस्यून पर्वतवासिनः
गणान उत्सव संकेतान अजयत सप्त पाण्डवः
16 ततः काश्मीरकान वीरान कषत्रियान कषत्रियर्षभः
वयजयल लॊहितं चैव मण्डलैर दशभिः सह
17 ततस तरिगर्तान कौन्तेयॊ दार्वान कॊक नदाश च ये
कषत्रिया बहवॊ राजन्न उपावर्तन्त सर्वशः
18 अभिसारीं ततॊ रम्यां विजिग्ये कुरुनन्दनः
उरगावासिनं चैव रॊचमानं रणे ऽजयत
19 ततः सिंहपुरं रम्यं चित्रायुधसुरक्षितम
परामथद बलम आस्थाय पाकशासनिर आहवे
20 ततः सुह्मांश च चॊलांश च किरीटी पाण्डवर्षभः
सहितः सर्वसैन्येन परामथत कुरुनन्दनः

samākṣipat
10 modā puraṃ vāmadevaṃ sudāmānaṃ susaṃkulam
kulūtān uttarāṃś caiva tāṃś ca rājñaḥ samānayat
11 tatrasthaḥ puruṣair eva dharmarājasya śāsanāt
vyajayad dhanaṃjayo rājan deśān pañca pramāṇataḥ
12 sa divaḥ prastham āsādya senā bindoḥ puraṃ mahat
balena caturaṅgeṇa niveśam akarot prabhuḥ
13 sa taiḥ parivṛtaḥ sarvair viṣvag aśvaṃ narādhipam
abhyagacchan mahātejāḥ pauravaṃ puruṣarṣabhaḥ
14 vijitya cāhave śūrān pārvatīyān mahārathān
dhvajinyā vyajayad rājan puraṃ pauravarakṣitam

21 ततः परमविक्रान्तो बाह्लीकान कुरुनन्दनः
महता परिमर्देन वशे चक्रे दुरासदान
22 गृहीत्वा तु बलं सारं फल्गु चोत्सृज्य पाण्डवः
दरदान सह काम्बोजैर अजयत पाकशासनिः
23 परागुत्तरां दिशं ये च वसन्त्य आश्रित्य दस्यवः
निवसन्ति वने ये च तान सर्वान अजयत परभुः
24 लोहान परमकाम्बोजान ऋषिकान उत्तरान अपि
सहितांस तान महाराज वयजयत पाकशासनिः
25 ऋषिकेषु तु संग्रामो बभूवातिभयं करः
तारका मय संकाशः परमर्षिक पार्थयोः
26 स विजित्य ततो राजन्न ऋषिकान रणमूर्धनि
शुकोदर समप्रख्यान हयान अष्टौ समानयत
मयूरसदृशान अन्यान उभयान एव चापरान
27 स विनिर्जित्य संग्रामे हिमवन्तं स निष्कुटम
शवेतपर्वतम आसाद्य नयवसत पुरुषर्षभः

15 pauravaṃ tu vinirjitya dasyūn parvatavāsinaḥ
gaṇān utsava saṃketān ajayat sapta pāṇḍavaḥ
16 tataḥ kāśmīrakān vīrān kṣatriyān kṣatriyarṣabhaḥ
vyajayal lohitaṃ caiva maṇḍalair daśabhiḥ saha
17 tatas trigartān kaunteyo dārvān koka nadāś ca ye
kṣatriyā bahavo rājann upāvartanta sarvaśaḥ
18 abhisārīṃ tato ramyāṃ vijigye kurunandanaḥ
uragāvāsinaṃ caiva rocamānaṃ raṇe 'jayat
19 tataḥ siṃhapuraṃ ramyaṃ citrāyudhasurakṣitam
prāmathad balam āsthāya pākaśāsanir āhave
20 tataḥ suhmāṃś ca colāṃś ca kirīṭī pāṇḍavarṣabhaḥ
sahitaḥ sarvasainyena prāmathat

kurunandanaḥ
21 tataḥ paramavikrānto bāhlīkān
kurunandanaḥ
mahatā parimardena vaśe cakre durāsadān
22 gṛhītvā tu balaṃ sāraṃ phalgu cotsṛjya
pāṇḍavaḥ
daradān saha kāmbojair ajayat pākaśāsaniḥ
23 prāguttarāṃ diśaṃ ye ca vasanty āśritya
dasyavaḥ
nivasanti vane ye ca tān sarvān ajayat
prabhuḥ
24 lohān paramakāmbojān ṛṣikān uttarān api
sahitāṃs tān mahārāja vyajayat pākaśāsaniḥ
25 ṛṣikeṣu tu saṃgrāmo babhūvātibhayaṃ
karaḥ
tārakā maya saṃkāśaḥ paramarṣika
pārthayoḥ
26 sa vijitya tato rājann ṛṣikān
raṇamūrdhani
śukodara samaprakhyān hayān aṣṭau

samānayat
mayūrasadṛśān anyān ubhayān eva cāparān
27 sa vinirjitya saṃgrāme himavantaṃ sa niṣkuṭam
śvetaparvatam āsādya nyavasat puruṣarṣabhaḥ

Chapter 25

1 [व]
स शवेतपर्वतं वीरः समतिक्रम्य भारत
देशं किं पुरुषावासं दरुमपुत्रेण रक्षितम
2 महता संनिपातेन कषत्रियान्तकरेण ह
वयजयत पाण्डवश्रेष्ठः करे चैव नयवेशयत
3 तं जित्वा हाटकं नाम देशं गुह्यक रक्षितम
पाकशासनिर अव्यग्रः सह सैन्यः समासदत

1 [v]
sa śvetaparvataṃ vīraḥ samatikramya bhārata
deśaṃ kiṃ puruṣāvāsaṃ drumaputreṇa rakṣitam
2 mahatā saṃnipātena kṣatriyāntakareṇa ha
vyajayat pāṇḍavaśreṣṭhaḥ kare caiva nyaveśayat
3 taṃ jitvā hāṭakaṃ nāma deśaṃ guhyaka

4 तांस तु सान्त्वेन निर्जित्य मानसं सर उत्तमम
ऋषिकुल्याश च ताः सर्वा ददर्श कुरुनन्दनः
5 सरॊ मानसम आसाद्य हाटकान अभितः परभुः
गन्धर्वरक्षितं देशं वयजयत पाण्डवस ततः
6 तत्र तित्तिरि कल्माषान मण्डूकाक्षान हयॊत्तमान
लेभे स करम अत्यन्तं गन्धर्वनगरात तदा
7 उत्तरं हरिवर्षं तु समासाद्य स पाण्डवः
इयेष जेतुं तं देशं पाकशासननन्दनः
8 तत एनं महाकाया महावीर्या महाबलाः
दवारपालाः समासाद्य हृष्टा वचनम अब्रुवन
9 पार्थ नेदं तवया शक्यं पुरं जेतुं कथं चन
उपावर्तस्व कल्याण पर्याप्तम इदम अच्युत
10 इदं पुरं यः परविशेद धरुवं स न भवेन नरः
परीयामहे तवया वीर पर्याप्तॊ विजयस तव
11 न चापि किं चिज जेतव्यम अर्जुनात्र परदृश्यते
उत्तराः कुरवॊ हय एते नात्र युद्धं परवर्तते

rakṣitam
pākaśāsanir avyagraḥ saha sainyaḥ
samāsadat
4 tāṃs tu sāntvena nirjitya mānasaṃ sara
uttamam
ṛṣikulyāś ca tāḥ sarvā dadarśa
kurunandanaḥ
5 saro mānasam āsādya hāṭakān abhitaḥ
prabhuḥ
gandharvarakṣitaṃ deśaṃ vyajayat
pāṇḍavas tataḥ
6 tatra tittiri kalmāṣān maṇḍūkākṣān
hayottamān
lebhe sa karam atyantaṃ gandharvanagarāt
tadā
7 uttaraṃ harivarṣaṃ tu samāsādya sa
pāṇḍavaḥ
iyeṣa jetuṃ taṃ deśaṃ pākaśāsananandanaḥ
8 tata enaṃ mahākāyā mahāvīryā mahābalāḥ
dvārapālāḥ samāsādya hṛṣṭā vacanam

12 परविष्टश चापि कौन्तेय नेह दरक्ष्यसि किं चन
न हि मानुषदेहेन शक्यम अत्राभिवीक्षितुम
13 अथेह पुरुषव्याघ्र किं चिद अन्यच चिकीर्षसि
तद बरवीहि करिष्यामॊ वचनात तव भारत
14 ततस तान अब्रवीद राजन्न अर्जुनः पाकशासनिः
पार्थिवत्वं चिकीर्षामि धर्मराजस्य धीमतः
15 न परवेक्ष्यामि वॊ देशं बाध्यत्वं यदि मानुषैः
युधिष्ठिराय तत किं चित करवन नः परदीयताम
16 ततॊ दिव्यानि वस्त्राणि दिव्यान्य आभरणानि च
मॊकाजिनानि दिव्यानि तस्मै ते परददुः करम
17 एवं स पुरुषव्याघ्रॊ विजिग्ये दिशम उत्तराम
संग्रामान सुबहून कृत्वा कषत्रियैर दस्युभिस तथा
18 स विनिर्जित्य राज्ञस तान करे च विनिवेश्य ह
धनान्य आधाय सर्वेभ्यॊ रत्नानि विविधानि च
19 हयांस तित्तिरि कल्माषाञ शुकपत्रनिभान अपि
मयूरसदृशांश चान्यान सर्वान अनिलरंहसः

abruvan
9 pārtha nedaṃ tvayā śakyaṃ puraṃ jetuṃ kathaṃ cana
upāvartasva kalyāṇa paryāptam idam acyuta
10 idaṃ puraṃ yaḥ praviśed dhruvaṃ sa na bhaven naraḥ
prīyāmahe tvayā vīra paryāpto vijayas tava
11 na cāpi kiṃ cij jetavyam arjunātra pradṛśyate
uttarāḥ kuravo hy ete nātra yuddhaṃ pravartate
12 praviṣṭaś cāpi kaunteya neha drakṣyasi kiṃ cana
na hi mānuṣadehena śakyam atrābhivīkṣitum
13 atheha puruṣavyāghra kiṃ cid anyac cikīrṣasi
tad bravīhi kariṣyāmo vacanāt tava bhārata
14 tatas tān abravīd rājann arjunaḥ pākaśāsaniḥ
pārthivatvaṃ cikīrṣāmi dharmarājasya

20 वृतः सुमहता राजन बलेन चतुरङ्गिणा
आजगाम पुनर वीरः शक्र परस्थं पुरोत्तमम

dhīmataḥ
15 na pravekṣyāmi vo deśaṃ bādhyatvaṃ yadi mānuṣaiḥ
yudhiṣṭhirāya tat kiṃ cit karavan naḥ pradīyatām
16 tato divyāni vastrāṇi divyāny ābharaṇāni ca
mokājināni divyāni tasmai te pradaduḥ karam
17 evaṃ sa puruṣavyāghro vijigye diśam uttarām
saṃgrāmān subahūn kṛtvā kṣatriyair dasyubhis tathā
18 sa vinirjitya rājñas tān kare ca viniveśya ha
dhanāny ādhāya sarvebhyo ratnāni vividhāni ca
19 hayāṃs tittiri kalmāṣāñ śukapatranibhān api
mayūrasadṛśāṃś cānyān sarvān

anilaraṃhasaḥ
20 vṛtaḥ sumahatā rājan balena caturaṅgiṇā
ājagāma punar vīraḥ śakra prasthaṃ purottamam

Chapter 26

1 [व]
एतस्मिन्न एव काले तु भीमसेनॊ ऽपि वीर्यवान
धर्मराजम अनुज्ञाप्य ययौ पराचीं दिशं परति
2 महता बलचक्रेण परराष्ट्रावमर्दिना
वृतॊ भरतशार्दूलॊ दविषच छॊकविवर्धनः
3 स गत्वा राजशार्दूलः पाञ्चालानां पुरं महत
पाञ्चालान विविधॊपायैः सान्त्वयाम आस पाण्डवः
4 ततः सगण्डकीं शूरॊ विदेहांश च नरर्षभः

1 [v]
etasminn eva kāle tu bhīmaseno 'pi vīryavān
dharmarājam anujñāpya yayau prācīṃ diśaṃ prati
2 mahatā balacakreṇa pararāṣṭrāvamardinā
vṛto bharataśārdūlo dviṣac chokavivardhanaḥ
3 sa gatvā rājaśārdūlaḥ pāñcālānāṃ puraṃ mahat
pāñcālān vividhopāyaiḥ sāntvayām āsa pāṇḍavaḥ

विजित्याल्पेन कालेन दशार्णान अगमत परभुः
5 तत्र दाशार्हको राजा सुधर्मा लॊमहर्षणम
कृतवान कर्म भीमेन महद युद्धं निरायुधम
6 भीमसेनस तु तद दृष्ट्वा तस्य कर्म परंतपः
अधिसेना पतिं चक्रे सुधर्माणं महाबलम
7 ततः पराचीं दिशं भीमॊ ययौ भीमपराक्रमः
सैन्येन महता राजन कम्पयन्न इव मेदिनीम
8 सॊ ऽशवमेधेश्वरं राजन रॊचमानं सहानुजम
जिगाय समरे वीरॊ बलेन बलिनां वरः
9 स तं निर्जित्य कौन्तेयॊ नातितीव्रेण कर्मणा
पूर्वदेशं महावीर्यॊ विजिग्ये कुरुनन्दनः
10 ततॊ दक्षिणम आगम्य पुलिन्द नगरं महत
सुकुमारं वशे चक्रे सुमित्रं च नराधिपम
11 ततस तु धर्मराजस्य शासनाद भरतर्षभः
शिशुपालं महावीर्यम अभ्ययाज जनमेजय
12 चेदिराजॊ ऽपि तच छरुत्वा पाण्डवस्य चिकीर्षितम

4 tataḥ sagaṇḍakīṃ śūro videhāṃś ca nararṣabhaḥ
vijityālpena kālena daśārṇān agamat prabhuḥ
5 tatra dāśārhako rājā sudharmā lomaharṣaṇam
kṛtavān karma bhīmena mahad yuddhaṃ nirāyudham
6 bhīmasenas tu tad dṛṣṭvā tasya karma paraṃtapaḥ
adhisenā patiṃ cakre sudharmāṇaṃ mahābalam
7 tataḥ prācīṃ diśaṃ bhīmo yayau bhīmaparākramaḥ
sainyena mahatā rājan kampayann iva medinīm
8 so 'śvamedheśvaraṃ rājan rocamānaṃ sahānujam
jigāya samare vīro balena balināṃ varaḥ
9 sa taṃ nirjitya kaunteyo nātitīvreṇa

उपनिष्क्रम्य नगरात परत्यगृह्णात परंतपः
13 तौ समेत्य महाराज कुरु चेदिवृषौ तदा
उभयॊर आत्मकुलयॊः कौशल्यं पर्यपृच्छताम
14 ततॊ निवेद्य तद राष्ट्रं चेदिराजॊ विशां पते
उवाच भीमं परहसन किम इदं कुरुषे ऽनघ
15 तस्य भीमस तदाचख्यौ धर्मराज चिकीर्षितम
स च तत परतिगृह्यैव तथा चक्रे नराधिपः
16 ततॊ भीमस तत्र राजन्न उषित्वा तरिदशाः कषपाः
सत्कृतः शिशुपालेन ययौ सबलवाहनः

karmaṇā
pūrvadeśaṃ mahāvīryo vijigye kurunandanaḥ
10 tato dakṣiṇam āgamya pulinda nagaraṃ mahat
sukumāraṃ vaśe cakre sumitraṃ ca narādhipam
11 tatas tu dharmarājasya śāsanād bharatarṣabhaḥ
śiśupālaṃ mahāvīryam abhyayāj janamejaya
12 cedirājo 'pi tac chrutvā pāṇḍavasya cikīrṣitam
upaniṣkramya nagarāt pratyagṛhṇāt paraṃtapaḥ
13 tau sametya mahārāja kuru cedivṛṣau tadā
ubhayor ātmakulayoḥ kauśalyaṃ paryapṛcchatām
14 tato nivedya tad rāṣṭraṃ cedirājo viśāṃ pate

uvāca bhīmaṃ prahasan kim idaṃ kuruṣe 'nagha
15 tasya bhīmas tadācakhyau dharmarāja cikīrṣitam
sa ca tat pratigṛhyaiva tathā cakre narādhipaḥ
16 tato bhīmas tatra rājann uṣitvā tridaśāḥ kṣapāḥ
satkṛtaḥ śiśupālena yayau sabalavāhanaḥ

Chapter 27

1 [व]
ततः कुमार विषये शरेणिमन्तम अथाजयत
कौसलाधिपतिं चैव बृहद्बलम अरिंदमः
2 अयोध्यायां तु धर्मज्ञं दीर्घप्रज्ञं महाबलम
अजयत पाण्डवश्रेष्ठो नातितीव्रेण कर्मणा
3 ततो गोपाल कच्छं च सोत्तमान अपि चोत्तरान
मल्लानाम अधिपं चैव पार्थिवं वयजयत परभुः
4 ततो हिमवतः पार्श्वे समभ्येत्य जरद गवम
सर्वम अल्पेन कालेन देशं चक्रे वशे बली
5 एवं बहुविधान देशान विजित्य पुरुषर्षभः
उन्नाटम अभितो जिग्ये कुक्षिमन्तं च पर्वतम
पाण्डवः सुमहावीर्यो बलेन बलिनां वरः
6 स काशिराजं समरे सुबन्धम अनिवर्तिनम
वशे चक्रे महाबाहुर भीमो भीमपराक्रमः

1 [v]
tataḥ kumāra viṣaye śreṇimantam athājayat
kosalādhipatiṃ caiva bṛhadbalam
ariṃdamaḥ
2 ayodhyāyāṃ tu dharmajñaṃ
dīrghaprajñaṃ mahābalam
ajayat pāṇḍavaśreṣṭho nātitīvreṇa karmaṇā
3 tato gopāla kacchaṃ ca sottamān api
cottarān
mallānām adhipaṃ caiva pārthivaṃ vyajayat
prabhuḥ
4 tato himavataḥ pārśve samabhyetya jarad
gavam
sarvam alpena kālena deśaṃ cakre vaśe balī
5 evaṃ bahuvidhān deśān vijitya
puruṣarṣabhaḥ
unnāṭam abhito jigye kukṣimantaṃ ca

7 ततः सुपाश्वर्म अभितस तथा राजपतिं करथम
युध्यमानं बलात संख्ये विजिग्ये पाण्डवर्षभः
8 ततॊ मत्स्यान महातेजा मलयांश च महाबलान
अनवद्यान गयांश चैव पशुभूमिं च सर्वशः
9 निवृत्य च महाबाहुर मदर्वीकं महीधरम
सॊपदेशं विनिर्जित्य परययाव उत्तरा मुखः
वत्सभूमिं च कौन्तेयॊ विजिग्ये बलवान बलात
10 भर्गाणाम अधिपं चैव निषादाधिपतिं तथा
विजिग्ये भूमिपालांश च मणिमत परमुखान बहून
11 ततॊ दक्षिणमल्लांश च भॊगवन्तं च पाण्डवः
तरसैवाजयद भीमॊ नातितीव्रेण कर्मणा
12 शर्मकान वर्मकांश चैव सान्त्वेनैवाजयत परभुः
वैदेहकं च राजानं जनकं जगतीपतिम
विजिग्ये पुरुषव्याघ्रॊ नातितीव्रेण कर्मणा
13 वैदेहस्थस तु कौन्तेय इन्द्र पर्वतम अन्तिकात
किरातानाम अधिपतीन वयजयत सप्त पाण्डवः

parvatam
pāṇḍavaḥ sumahāvīryo balena balināṃ varaḥ
6 sa kāśirājaṃ samare subandham anivartinam
vaśe cakre mahābāhur bhīmo bhīmaparākramaḥ
7 tataḥ supārśvam abhitas tathā rājapatiṃ kratham
yudhyamānaṃ balāt saṃkhye vijigye pāṇḍavarṣabhaḥ
8 tato matsyān mahātejā malayāṃś ca mahābalān
anavadyān gayāṃś caiva paśubhūmiṃ ca sarvaśaḥ
9 nivṛtya ca mahābāhur madarvīkaṃ mahīdharam
sopadeśaṃ vinirjitya prayayāv uttarā mukhaḥ
vatsabhūmiṃ ca kaunteyo vijigye balavān balāt

14 ततः सुह्मान पराच्य सुह्मान समक्षांश चैव वीर्यवान
विजित्य युधि कौन्तेयो मागधान उपयाद बली
15 दण्डं च दण्डधारं च विजित्य पृथिवीपतीन
तैर एव सहितः सर्वैर गिरिव्रजम उपाद्रवत
16 जारा संधिं सान्त्वयित्वा करे च विनिवेश्य ह
तैर एव सहितो राजन कर्णम अभ्यद्रवद बली
17 स कम्पयन्न इव महीं बलेन चतुरङ्गिणा
युयुधे पाण्डवश्रेष्ठः कर्णेनामित्र घातिना
18 स कर्णं युधि निर्जित्य वशे कृत्वा च भारत
ततो विजिग्ये बलवान राज्ञः पर्वतवासिनः
19 अथ मोदा गिरिं चैव राजानं बलवत्तरम
पाण्डवो बाहुवीर्येण निजघान महाबलम
20 ततः पौण्ड्राधिपं वीरं वासुदेवं महाबलम
कौशिकी कच्छ निलयं राजानं च महौजसम
21 उभौ बलवृतौ वीराव उभौ तीव्रपराक्रमौ
निर्जित्याजौ महाराज वङ्ग राजम उपाद्रवत

10 bhargāṇām adhipaṃ caiva niṣādādhipatiṃ tathā
vijigye bhūmipālāṃś ca maṇimat pramukhān bahūn
11 tato dakṣiṇamallāṃś ca bhogavantaṃ ca pāṇḍavaḥ
tarasaivājayad bhīmo nātitīvreṇa karmaṇā
12 śarmakān varmakāṃś caiva sāntvenaivājayat prabhuḥ
vaidehakaṃ ca rājānaṃ janakaṃ jagatīpatim
vijigye puruṣavyāghro nātitīvreṇa karmaṇā
13 vaidehasthas tu kaunteya indra parvatam antikāt
kirātānām adhipatīn vyajayat sapta pāṇḍavaḥ
14 tataḥ suhmān prācya suhmān samakṣāṃś caiva vīryavān
vijitya yudhi kaunteyo māgadhān upayād balī
15 daṇḍaṃ ca daṇḍadhāraṃ ca vijitya

22 समुद्रसेनं निर्जित्य चन्द्र सेनं च पार्थिवम
ताम्रलिप्तं च राजानं काचं वङ्गाधिपं तथा
23 सुह्मानाम अधिपं चैव ये च सागरवासिनः
सर्वान मलेच्छ गणांश चैव विजिग्ये भरतर्षभः
24 एवं बहुविधान देशान विजित्य पवनात्मजः
वसु तेभ्य उपादाय लौहित्यम अगमद बली
25 स सर्वान मलेच्छ नृपतिन सागरद्वीपवासिनः
करम आहारयाम आस रत्नानि विविधानि च
26 चन्दनागुरुवस्त्राणि मणिमुक्तम अनुत्तमम
काञ्चनं रजतं वज्रं विद्रुमं च महाधनम
27 स कोटिशतसंख्येन धनेन महता तदा
अभ्यवर्षद अमेयात्मा धनवर्षेण पाण्डवम
28 इन्द्रप्रस्थम अथागम्य भीमो भीमपराक्रमः
निवेदयाम आस तदा धर्मराजाय तद धनम

pṛthivīpatīn
tair eva sahitaḥ sarvair girivrajam upādravat
16 jārā saṃdhiṃ sāntvayitvā kare ca viniveśya ha
tair eva sahito rājan karṇam abhyadravad balī
17 sa kampayann iva mahīṃ balena caturaṅgiṇā
yuyudhe pāṇḍavaśreṣṭhaḥ karṇenāmitra ghātinā
18 sa karṇaṃ yudhi nirjitya vaśe kṛtvā ca bhārata
tato vijigye balavān rājñaḥ parvatavāsinaḥ
19 atha modā giriṃ caiva rājānaṃ balavattaram
pāṇḍavo bāhuvīryeṇa nijaghāna mahābalam
20 tataḥ pauṇḍrādhipaṃ vīraṃ vāsudevaṃ mahābalam
kauśikī kaccha nilayaṃ rājānaṃ ca mahaujasam

21 ubhau balavṛtau vīrāv ubhau tīvraparākramau
nirjityājau mahārāja vaṅga rājam upādravat
22 samudrasenaṃ nirjitya candra senaṃ ca pārthivam
tāmraliptaṃ ca rājānaṃ kācaṃ vaṅgādhipaṃ tathā
23 suhmānām adhipaṃ caiva ye ca sāgaravāsinaḥ
sarvān mleccha gaṇāṃś caiva vijigye bharatarṣabhaḥ
24 evaṃ bahuvidhān deśān vijitya pavanātmajaḥ
vasu tebhya upādāya lauhityam agamad balī
25 sa sarvān mleccha nṛpatin sāgaradvīpavāsinaḥ
karam āhārayām āsa ratnāni vividhāni ca
26 candanāguruvastrāṇi maṇimuktam anuttamam
kāñcanaṃ rajataṃ vajraṃ vidrumaṃ ca

mahādhanam
27 sa koṭiśatasaṃkhyena dhanena mahatā
tadā
abhyavarṣad ameyātmā dhanavarṣeṇa
pāṇḍavam
28 indraprastham athāgamya bhīmo
bhīmaparākramaḥ
nivedayām āsa tadā dharmarājāya tad
dhanam

Chapter 28

1 [व]
तथैव सहदेवॊ ऽपि धर्मराजेन पूजितः
महत्या सेनया सार्धं परययौ दक्षिणां दिशम
2 स शूरसेनान कार्त्स्न्येन पूर्वम एवाजयत परभुः

1 [v]
tathaiva sahadevo 'pi dharmarājena pūjitaḥ
mahatyā senayā sārdhaṃ prayayau dakṣiṇāṃ
diśam
2 sa śūrasenān kārtsnyena pūrvam evājayat
prabhuḥ

मत्स्यराजं च कौरव्यो वशे चक्रे बलाद बली
3 अधिराजाधिपं चैव दन्तवक्रं महाहवे
जिगाय करदं चैव सवराज्ये संन्यवेशयत
4 सुकुमारं वशे चक्रे सुमित्रं च नराधिपम
तथैवापरमत्स्यांश च वयजयत स पटच चरान
5 निषादभूमिं गोशृङ्गं पर्वत परवरं तथा
तरसा वयजयद धीमाञ शरेणिमन्तं च पार्थिवम
6 नव राष्ट्रं विनिर्जित्य कुन्तिभोजम उपाद्रवत
परीतिपूर्वं च तस्यासौ परतिजग्राह शासनम
7 ततश चर्मण्वती कूले जम्भकस्यात्मजं नृपम
ददर्श वासुदेवेन शेषितं पूर्ववैरिणा
8 चक्रे तत्र स संग्रामं सह भोजेन भारत
स तम आजौ विनिर्जित्य दक्षिणाभिमुखो ययौ
9 करांस तेभ्य उपादाय रत्नानि विविधानि च
ततस तैर एव सहितो नर्मदाम अभितो ययौ
10 विन्दानुविन्दाव आवन्त्यौ सैन्येन महता वृतौ

matsyarājaṃ ca kauravyo vaśe cakre balād balī
3 adhirājādhipaṃ caiva dantavakraṃ mahāhave
jigāya karadaṃ caiva svarājye saṃnyaveśayat
4 sukumāraṃ vaśe cakre sumitraṃ ca narādhipam
tathaivāparamatsyāṃś ca vyajayat sa paṭac carān
5 niṣādabhūmiṃ gośṛṅgaṃ parvata pravaraṃ tathā
tarasā vyajayad dhīmāñ śreṇimantaṃ ca pārthivam
6 nava rāṣṭraṃ vinirjitya kuntibhojam upādravat
prītipūrvaṃ ca tasyāsau pratijagrāha śāsanam
7 tataś carmaṇvatī kūle jambhakasyātmajaṃ nṛpam

जिगाय समरे वीराव आश्विनेयः परतापवान
11 ततॊ रत्नान्य उपादाय पुरीं माहिष्मतीं ययौ
तत्र नीलेन राज्ञा सचक्रे युद्धं नरर्षभः
12 पाण्डवः परवीरघ्नः सहदेवः परतापवान
ततॊ ऽसय सुमहद युद्धम आसीद भीरु भयंकरम
13 सैन्यक्षयकरं चैव पराणानां संशयाय च
चक्रे तस्य हि साहाय्यं भगवान हव्यवाहनः
14 ततॊ हया रथा नागाः पुरुषाः कवचानि च
परदीप्तानि वयदृश्यन्त सहदेव बले तदा
15 ततः सुसंभ्रान्त मना बभूव कुरुनन्दनः
नॊत्तरं परतिवक्तुं च शक्तॊ ऽभूज जनमेजय
16 [ज]
किमर्थं भगवान अग्निः परत्यमित्रॊ ऽभवद युधि
सहदेवस्य यज्ञार्थं घटमानस्य वै दविज
17 [व]
तत्र माहिष्मती वासी भगवान हव्यवाहनः

dadarśa vāsudevena śeṣitaṃ pūrvavairiṇā
8 cakre tatra sa saṃgrāmaṃ saha bhojena bhārata
sa tam ājau vinirjitya dakṣiṇābhimukho yayau
9 karāṃs tebhya upādāya ratnāni vividhāni ca
tatas tair eva sahito narmadām abhito yayau
10 vindānuvindāv āvantyau sainyena mahatā vṛtau
jigāya samare vīrāv āśvineyaḥ pratāpavān
11 tato ratnāny upādāya purīṃ māhiṣmatīṃ yayau
tatra nīlena rājñā sacakre yuddhaṃ nararṣabhaḥ
12 pāṇḍavaḥ paravīraghnaḥ sahadevaḥ pratāpavān
tato 'sya sumahad yuddham āsīd bhīru bhayaṃkaram
13 sainyakṣayakaraṃ caiva prāṇānāṃ

शरूयते निगृहीतॊ वै पुरस्तत पारदारिकः
18 नीलस्य राज्ञः पूर्वेषाम उपनीतश च सॊ ऽभवत
तदा बराह्मणरूपेण चरमाणॊ यदृच्छया
19 तं तु राजा यथाशास्त्रम अन्वशाद धार्मिकस तदा
परजज्वाल ततः कॊपाद भगवान हव्यवाहनः
20 तं दृष्ट्वा विस्मितॊ राजा जगाम शिरसा कविम
चक्रे परसादं च तदा तस्य राज्ञॊ विभावसुः
21 वरेण छन्दयाम आस तं नृपं सविष्टकृत्तमः
अभयं च स जग्राह सवसैन्ये वै महीपतिः
22 ततः परभृति ये के चिद अज्ञानात तां पुरीं नृपाः
जिगीषन्ति बलाद राजंस ते दह्यन्तीह वह्निना
23 तस्यां पुर्यां तदा चैव माहिष्मत्यां कुरूद्वह
बभूवुर अनभिग्राह्या यॊषितश छन्दतः किल
24 एवम अग्निर वरं परादात सत्रीणाम अप्रतिवारणे
सवैरिण्यस तत्र नार्यॊ हि यथेष्टं परचरन्त्य उत
25 वर्जयन्ति च राजानस तद राष्ट्रं पुरुषॊत्तम

saṃśayāya ca
cakre tasya hi sāhāyyaṃ bhagavān havyavāhanaḥ
14 tato hayā rathā nāgāḥ puruṣāḥ kavacāni ca
pradīptāni vyadṛśyanta sahadeva bale tadā
15 tataḥ susaṃbhrānta manā babhūva kurunandanaḥ
nottaraṃ prativaktuṃ ca śakto 'bhūj janamejaya
16 [j]
kimarthaṃ bhagavān agniḥ pratyamitro 'bhavad yudhi
sahadevasya yajñārthaṃ ghaṭamānasya vai dvija
17 [v]
tatra māhiṣmatī vāsī bhagavān havyavāhanaḥ
śrūyate nigṛhīto vai purastat pāradārikaḥ
18 nīlasya rājñaḥ pūrveṣām upanītaś ca so

भयाद अग्नेर महाराज तदा परभृति सर्वदा
26 सहदेवस तु धर्मात्मा सैन्यं दृष्ट्वा भयार्दितम
परीतम अग्निना राजन नाकम्पत यथा गिरिः
27 उपस्पृश्य शुचिर भूत्वा सॊ ऽबरवीत पावकं ततः
तवदर्थॊ ऽयं समारम्भः कृष्णवर्त्मन नमॊ ऽसतु ते
28 मुखं तवम असि देवानां यज्ञस तवम असि पावक
पावनात पावकश चासि वहनाद धव्यवाहनः
29 वेदास तवदर्थं जाताश च जातवेदास ततॊ हय असि
यज्ञविघ्नम इमं कर्तुं नार्हस तवं हव्यवाहन
30 एवम उक्त्वा तु माद्रेयः कुशैर आस्तीर्य मेदिनीम
विधिवत पुरुषव्याघ्रः पावकं परत्युपाविशत
31 परमुखे सर्वसैन्यस्य भीतॊद्विग्नस्य भारत
न चैनम अत्यगाद वह्निर वेलाम इव महॊदधिः
32 तम अभ्येत्य शनैर वह्निर उवाच कुरुनन्दनम
सहदेवं नृणां देवं सान्त्वपूर्वम इदं वचः
33 उत्तिष्ठॊत्तिष्ठ कौरव्य जिज्ञासेयं कृता मया

'bhavat
tadā brāhmaṇarūpeṇa caramāṇo yadṛcchayā
19 taṃ tu rājā yathāśāstram anvaśād
dhārmikas tadā
prajajvāla tataḥ kopād bhagavān
havyavāhanaḥ
20 taṃ dṛṣṭvā vismito rājā jagāma śirasā
kavim
cakre prasādaṃ ca tadā tasya rājño
vibhāvasuḥ
21 vareṇa chandayām āsa taṃ nṛpaṃ
sviṣṭakṛttamaḥ
abhayaṃ ca sa jagrāha svasainye vai
mahīpatiḥ
22 tataḥ prabhṛti ye ke cid ajñānāt tāṃ
purīṃ nṛpāḥ
jigīṣanti balād rājaṃs te dahyantīha vahninā
23 tasyāṃ puryāṃ tadā caiva māhiṣmatyāṃ
kurūdvaha
babhūvur anabhigrāhyā yoṣitaś chandataḥ

वेद्मि सर्वम अभिप्रायं तव धर्मसुतस्य च
34 मया तु रक्षितव्येयं पुरी भरतसत्तम
यावद राज्ञो ऽसय नीलस्य कुलवंशधरा इति
ईप्सितं तु करिष्यामि मनसस तव पाण्डव
35 तत उत्थाय हृष्टात्मा पराञ्जलिः शिरसानतः
पूजयाम आस माद्रेयः पावकं पुरुषर्षभः
36 पावके विनिवृत्ते तु नीलो राजाभ्ययात तदा
सत्कारेण नरव्याघ्रं सहदेवं युधां पतिम
37 परतिगृह्य च तां पूजां करे च विनिवेश्य तम
माद्री सुतस ततः परायाद विजयी दक्षिणां दिशम
38 तरैपुरं स वशे कृत्वा राजानम अमितौजसम
निजग्राह महाबाहुस तरसा पौतनेश्वरम
39 आहृतिं कौशिकाचार्यं यत्नेन महता ततः
वशे चक्रे महाबाहुः सुराष्ट्राधिपतिं तथा
40 सुराष्ट्र विषयस्थश च परेषयाम आस रुक्मिणे
राज्ञे भौजकटस्थाय महामात्राय धीमते

kila
24 evam agnir varaṃ prādāt strīṇām
apratіvāraṇe
svairiṇyas tatra nāryo hi yatheṣṭaṃ
pracaranty uta
25 varjayanti ca rājānas tad rāṣṭraṃ
puruṣottama
bhayād agner mahārāja tadā prabhṛti
sarvadā
26 sahadevas tu dharmātmā sainyaṃ dṛṣṭvā
bhayārditam
parītam agninā rājan nākampata yathā giriḥ
27 upaspṛśya śucir bhūtvā so 'bravīt
pāvakaṃ tataḥ
tvadartho 'yaṃ samārambhaḥ kṛṣṇavartman
namo 'stu te
28 mukhaṃ tvam asi devānāṃ yajñas tvam
asi pāvaka
pāvanāt pāvakaś cāsi vahanād
dhavyavāhanaḥ

41 भीष्मकाय स धर्मात्मा साक्षाद इन्द्र सखाय वै
स चास्य ससुतो राजन परतिजग्राह शासनम
42 परीतिपूर्वं महाबाहुर वासुदेवम अवेक्ष्य च
ततः स रत्नान्य आदाय पुनः परायाद युधां पतिः
43 ततः शूर्पारकं चैव गणं चोपकृताह्वयम
वशे चक्रे महातेजा दण्डकांश च महाबलः
44 सागरद्वीपवासांश च नृपतीन मलेच्छ योनिजान
निषादान पुरुषादांश च कर्णप्रावरणान अपि
45 ये च कालमुखा नाम नरा राक्षसयोनयः
कृत्स्नं कोल्ल गिरिं चैव मुरची पत्तनं तथा
46 दवीपं ताम्राह्वयं चैव पर्वतं रामकं तथा
तिमिङ्गिलं च नृपतिं वशे चक्रे महामतिः
47 एकपादांश च पुरुषान केवलान वनवासिनः
नगरीं संजयन्तीं च पिच्छण्डं करहाटकम
दूतैर एव वशे चक्रे करं चैनान अदापयत
48 पाण्ड्यांश च दरविदांश चैव सहितांश चोड्र केरलैः

29 vedās tvadarthaṃ jātāś ca jātavedās tato hy asi
yajñavighnam imaṃ kartuṃ nārhas tvaṃ havyavāhana
30 evam uktvā tu mādreyaḥ kuśair āstīrya medinīm
vidhivat puruṣavyāghraḥ pāvakaṃ pratyupāviśat
31 pramukhe sarvasainyasya bhītodvignasya bhārata
na cainam atyagād vahnir velām iva mahodadhiḥ
32 tam abhyetya śanair vahnir uvāca kurunandanam
sahadevaṃ nṛṇāṃ devaṃ sāntvapūrvam idaṃ vacaḥ
33 uttiṣṭhottiṣṭha kauravya jijñāseyaṃ kṛtā mayā
vedmi sarvam abhiprāyaṃ tava dharmasutasya ca

अन्ध्रांस तलवनांश चैव कलिङ्गान ओष्ट्र कर्णिकान
49 अन्ताखीं चैव रॊमां च यवनानां पुरं तथा
दूतैर एव वशे चक्रे करं चैनान अदापयत
50 भरु कच्छं गतॊ धीमान दूतान माद्रवतीसुतः
परेषयाम आस राजेन्द्र पौलस्त्याय महात्मने
विभीषणाय धर्मात्मा परीतिपूर्वम अरिंदमः
51 स चास्य परतिजग्राह शासनं परीतिपूर्वकम
तच च कालकृतं धीमान अन्वमन्यत स परभुः
52 ततः संप्रेषयाम आस रत्नानि विविधानि च
चन्दनागुरुमुख्यानि दिव्यान्य आभरणानि च
53 वासांसि च महार्हाणि मणींश चैव महाधनान
नयवर्तत ततॊ धीमान सहदेवः परतापवान
54 एवं निर्जित्य तरसा सान्त्वेन विजयेन च
करदान पार्थिवान कृत्वा परत्यागच्छद अरिंदमः
55 धर्मराजाय तत सर्वं निवेद्य भरतर्षभ
कृतकर्मा सुखं राजन्न उवास जनमेजय

34 mayā tu rakṣitavyeyaṃ purī bharatasattama
yāvad rājño 'sya nīlasya kulavaṃśadharā iti
īpsitaṃ tu kariṣyāmi manasas tava pāṇḍava
35 tata utthāya hṛṣṭātmā prāñjaliḥ śirasānataḥ
pūjayām āsa mādreyaḥ pāvakaṃ puruṣarṣabhaḥ
36 pāvake vinivṛtte tu nīlo rājābhyayāt tadā
satkāreṇa naravyāghraṃ sahadevaṃ yudhāṃ patim
37 pratigṛhya ca tāṃ pūjāṃ kare ca viniveśya tam
mādrī sutas tataḥ prāyād vijayī dakṣiṇāṃ diśam
38 traipuraṃ sa vaśe kṛtvā rājānam amitaujasam
nijagrāha mahābāhus tarasā potaneśvaram
39 āhṛtiṃ kauśikācāryaṃ yatnena mahatā tataḥ

vaśe cakre mahābāhuḥ surāṣṭrādhipatiṃ tathā
40 **surāṣṭra viṣayasthaś ca preṣayām āsa rukmiṇe**
rājñe bhojakaṭasthāya mahāmātrāya dhīmate
41 **bhīṣmakāya sa dharmātmā sākṣād indra sakhāya vai**
sa cāsya sasuto rājan pratijagrāha śāsanam
42 **prītipūrvaṃ mahābāhur vāsudevam avekṣya ca**
tataḥ sa ratnāny ādāya punaḥ prāyād yudhāṃ patiḥ
43 **tataḥ śūrpārakaṃ caiva gaṇaṃ copakṛtāhvayam**
vaśe cakre mahātejā daṇḍakāṃś ca mahābalaḥ
44 **sāgaradvīpavāsāṃś ca nṛpatīn mleccha yonijān**
niṣādān puruṣādāṃś ca karṇaprāvaraṇān api

45 ye ca kālamukhā nāma narā
rākṣasayonayaḥ
kṛtsnaṃ kolla giriṃ caiva muracī pattanaṃ
tathā
46 dvīpaṃ tāmrāhvayaṃ caiva parvataṃ
rāmakaṃ tathā
timiṅgilaṃ ca nṛpatiṃ vaśe cakre mahāmatiḥ
47 ekapādāṃś ca puruṣān kevalān
vanavāsinaḥ
nagarīṃ saṃjayantīṃ ca picchaṇḍaṃ
karahāṭakam
dūtair eva vaśe cakre karaṃ cainān adāpayat
48 pāṇḍyāṃś ca dravidāṃś caiva sahitāṃś
codra keralaiḥ
andhrāṃs talavanāṃś caiva kaliṅgān oṣṭra
karṇikān
49 antākhīṃ caiva romāṃ ca yavanānāṃ
puraṃ tathā
dūtair eva vaśe cakre karaṃ cainān adāpayat
50 bharu kacchaṃ gato dhīmān dūtān

mādravatīsutaḥ
preṣayām āsa rājendra paulastyāya mahātmane
vibhīṣaṇāya dharmātmā prītipūrvam ariṃdamaḥ
51 sa cāsya pratijagrāha śāsanaṃ prītipūrvakam
tac ca kālakṛtaṃ dhīmān anvamanyata sa prabhuḥ
52 tataḥ saṃpreṣayām āsa ratnāni vividhāni ca
candanāgurumukhyāni divyāny ābharaṇāni ca
53 vāsāṃsi ca mahārhāṇi maṇīṃś caiva mahādhanān
nyavartata tato dhīmān sahadevaḥ pratāpavān
54 evaṃ nirjitya tarasā sāntvena vijayena ca
karadān pārthivān kṛtvā pratyāgacchad ariṃdamaḥ

55 dharmarājāya tat sarvaṃ nivedya bharatarṣabha
kṛtakarmā sukhaṃ rājann uvāsa janamejaya

Chapter 29

1 [व]
नकुलस्य तु वक्ष्यामि कर्माणि विजयं तथा
वासुदेव जिताम आशां यथासौ वयजयत परभुः
2 निर्याय खाण्डव परस्थात परतीचीम अभितो दिशम
उद्दिश्य मतिमान परायान महत्या सेनया सह
3 सिंहनादेन महता योधानां गर्जितेन च
रथनेमि निनादैश च कम्पयन वसुधाम इमाम
4 ततो बहुधनं रम्यं गवाश्वधनधान्यवत
कार्तिकेयस्य दयितं रोहीतकम उपाद्रवत

1 [v]
nakulasya tu vakṣyāmi karmāṇi vijayaṃ tathā
vāsudeva jitām āśāṃ yathāsau vyajayat prabhuḥ
2 niryāya khāṇḍava prasthāt pratīcīm abhito diśam
uddiśya matimān prāyān mahatyā senayā saha
3 siṃhanādena mahatā yodhānāṃ garjitena ca
rathanemi ninādaiś ca kampayan vasudhām

5 तत्र युद्धं महद वृत्तं शूरैर मत्तमयूरकैः
मरु भूमिं च कार्त्स्न्येन तथैव बहु धान्यकम
6 शैरीषकं महेच्छं च वशे चक्रे महाद्युतिः
शिबींस तरिगर्तान अम्बष्ठान मालवान पञ्च कर्पटान
7 तथा मध्यमिकायांश च वाटधानान दविजान अथ
पुनश च परिवृत्याथ पुष्करारण्यवासिनः
8 गणान उत्सव संकेतान वयजयत पुरुषर्षभ
सिन्धुकूलाश्रिता ये च गरामणेया महाबलाः
9 शूद्राभीर गणाश चैव ये चाश्रित्य सरस्वतीम
वर्तयन्ति च ये मत्स्यैर ये च पर्वतवासिनः
10 कृत्स्नं पञ्चनदं चैव तथैवापरपर्यटम
उत्तरज्योतिकं चैव तथा वृण्डाटकं पुरम
दवारपालं च तरसा वशे चक्रे महाद्युतिः
11 रमठान हारहूणांश च परतीच्याश चैव ये नृपाः
तान सर्वान स वशे चक्रे शासनाद एव पाण्डवः
12 तत्रस्थः परेषयाम आस वासुदेवाय चाभिभुः

imām
4 tato bahudhanaṃ ramyaṃ
gavāśvadhanadhānyavat
kārtikeyasya dayitaṃ rohītakam upādravat
5 tatra yuddhaṃ mahad vṛttaṃ śūrair
mattamayūrakaiḥ
maru bhūmiṃ ca kārtsnyena tathaiva bahu
dhānyakam
6 śairīṣakaṃ mahecchaṃ ca vaśe cakre
mahādyutiḥ
śibīṃs trigartān ambaṣṭhān mālavān pañca
karpaṭān
7 tathā madhyamikāyāṃś ca vāṭadhānān
dvijān atha
punaś ca parivṛtyātha puṣkarāraṇyavāsinaḥ
8 gaṇān utsava saṃketān vyajayat
puruṣarṣabha
sindhukūlāśritā ye ca grāmaṇeyā mahābalāḥ
9 śūdrābhīra gaṇāś caiva ye cāśritya
sarasvatīm

स चास्य दशभी राज्यैः परतिजग्राह शासनम
13 ततः शाकलम अभ्येत्य मद्राणां पुटभेदनम
मातुलं परीतिपूर्वेण शल्यं चक्रे वशे बली
14 स तस्मिन सत्कृतॊ राज्ञा सत्कारार्हॊ विशां पते
रत्नानि भूरीण्य आदाय संप्रतस्थे युधां पतिः
15 ततः सागरकुक्षिस्थान मलेच्छान परमदारुणान
पह्लवान बर्बरांश चैव तान सर्वान अनयद वशम
16 ततॊ रत्नान्य उपादाय वशे कृत्वा च पार्थिवान
नयवर्तत नरश्रेष्ठॊ नकुलश चित्रमार्गवित
17 करभाणां सहस्राणि कॊशं तस्य महात्मनः
ऊहुर दश महाराज कृच्छ्राद इव महाधनम
18 इन्द्रप्रस्थगतं वीरम अभ्येत्य स युधिष्ठिरम
ततॊ माद्री सुतः शरीमान धनं तस्मै नयवेदयत
19 एवं परतीचीं नकुलॊ दिशं वरुणपालिताम
विजिग्ये वासुदेवेन निर्जितां भरतर्षभः

vartayanti ca ye matsyair ye ca parvatavāsinaḥ
10 kṛtsnaṃ pañcanadaṃ caiva tathaivāparaparyaṭam
uttarajyotikaṃ caiva tathā vṛṇḍāṭakaṃ puram
dvārapālaṃ ca tarasā vaśe cakre mahādyutiḥ
11 ramaṭhān hārahūṇāṃś ca pratīcyāś caiva ye nṛpāḥ
tān sarvān sa vaśe cakre śāsanād eva pāṇḍavaḥ
12 tatrasthaḥ preṣayām āsa vāsudevāya cābhibhuḥ
sa cāsya daśabhī rājyaiḥ pratijagrāha śāsanam
13 tataḥ śākalam abhyetya madrāṇāṃ puṭabhedanam
mātulaṃ prītipūrveṇa śalyaṃ cakre vaśe balī
14 sa tasmin satkṛto rājñā satkārārho viśāṃ pate

ratnāni bhūrīṇy ādāya saṃpratasthe yudhāṃ patiḥ
15 tataḥ sāgarakukṣisthān mlecchān paramadāruṇān
pahlavān barbarāṃś caiva tān sarvān anayad vaśam
16 tato ratnāny upādāya vaśe kṛtvā ca pārthivān
nyavartata naraśreṣṭho nakulaś citramārgavit
17 karabhāṇāṃ sahasrāṇi kośaṃ tasya mahātmanaḥ
ūhur daśa mahārāja kṛcchrād iva mahādhanam
18 indraprasthagataṃ vīram abhyetya sa yudhiṣṭhiram
tato mādrī sutaḥ śrīmān dhanaṃ tasmai nyavedayat
19 evaṃ pratīcīṃ nakulo diśaṃ varuṇapālitām

vijigye vāsudevena nirjitāṃ bharatarṣabhaḥ

Chapter 30

1 [व]
रक्षणाद धर्मराजस्य सत्यस्य परिपालनात
शत्रूणां कषपणाच चैव सवकर्मनिरताः परजाः
2 बलीनां सम्यग आदानाद धर्मतश चानुशासनात
निकामवर्षी पर्जन्यः सफीतो जनपदो ऽभवत
3 सर्वारम्भाः सुप्रवृत्ता गोरक्षं कर्षणं वनिक
विशेषात सर्वम एवैतत संजज्ञे राजकर्मणः
4 दस्युभ्यो वञ्चकेभ्यो वा राजन परति परस्परम
राजवल्लभतश चैव नाश्रूयन्त मृषा गिरः
5 अवर्षं चातिवर्षं च वयाधिपावक मूर्छनम
सर्वम एतत तदा नासीद धर्मनित्ये युधिष्ठिरे

1 [v]
rakṣaṇād dharmarājasya satyasya
paripālanāt
śatrūṇāṃ kṣapaṇāc caiva svakarmaniratāḥ
prajāḥ
2 balīnāṃ samyag ādānād dharmataś
cānuśāsanāt
nikāmavarṣī parjanyaḥ sphīto janapado
'bhavat
3 sarvārambhāḥ supravṛttā gorakṣaṃ
karṣaṇaṃ vanik
viśeṣāt sarvam evaitat saṃjajñe
rājakarmaṇaḥ
4 dasyubhyo vañcakebhyo vā rājan prati

6 परियं कर्तुम उपस्थातुं बलिकर्म सवभावजम
अभिहर्तुं नृपा जग्मुर नान्यैः कार्यैः पृथक पृथक
7 धर्म्यैर धनागमैस तस्य ववृधे निचयॊ महान
कर्तुं यस्य न शक्येत कषयॊ वर्षशतैर अपि
8 सवकॊशस्य परीमाणं कॊष्ठस्य च महीपतिः
विज्ञाय राजा कौन्तेयॊ यज्ञायैव मनॊ दधे
9 सुहृदश चैव तं सर्वे पृथक च सह चाब्रुवन
यज्ञकालस तव विभॊ करियताम अत्र सांप्रतम
10 अथैवं बरुवताम एव तेषाम अभ्याययौ हरिः
ऋषिः पुराणॊ वेदात्मा दृश्यश चापि विजानताम
11 जगतस तस्थुषां शरेष्ठः परभवश चाप्ययश च ह
भूतभव्य भवन नाथः केशवः केशि सूदनः
12 पराकारः सर्ववृष्णीनाम आपत्स्व अभयदॊ ऽरिहा
बलाधिकारे निक्षिप्य संहत्यानक दुन्दुभिम
13 उच्चावचम उपादाय धर्मराजाय माधवः
धनौघं पुरुषव्याघ्रॊ बलेन महता वृतः

parasparam
rājavallabhataś caiva nāśrūyanta mṛṣā giraḥ
5 avarṣaṃ cātivarṣaṃ ca vyādhipāvaka mūrchanam
sarvam etat tadā nāsīd dharmanitye yudhiṣṭhire
6 priyaṃ kartum upasthātuṃ balikarma svabhāvajam
abhihartuṃ nṛpā jagmur nānyaiḥ kāryaiḥ pṛthak pṛthak
7 dharmyair dhanāgamais tasya vavṛdhe nicayo mahān
kartuṃ yasya na śakyeta kṣayo varṣaśatair api
8 svakośasya parīmāṇaṃ koṣṭhasya ca mahīpatiḥ
vijñāya rājā kaunteyo yajñāyaiva mano dadhe
9 suhṛdaś caiva taṃ sarve pṛthak ca saha cābruvan

14 तं धनौघम अपर्यन्तं रत्नसागरम अक्षयम
नादयन रथघोषेण परविवेश पुरोत्तमम
15 असूर्यम इव सूर्येण निवातम इव वायुना
कृष्णेन समुपेतेन जहृषे भारतं पुरम
16 तं मुदाभिसमागम्य सत्कृत्य च यथाविधि
संपृष्ट्वा कुशलं चैव सुखासीनं युधिष्ठिरः
17 धौम्य दवैपायन मुखैर ऋत्विग्भिः पुरुषर्षभ
भीमार्जुनयमैश चापि सहितः कृष्णम अब्रवीत
18 तवत्कृते पृथिवी सर्वा मद वशे कृष्ण वर्तते
धनं च बहु वार्ष्णेय तवत्प्रसादाद उपार्जितम
19 सो ऽहम इच्छामि तत सर्वं विधिवद देवकी सुत
उपयोक्तुं दविजाग्र्येषु हव्यवाहे च माधव
20 तद अहं यष्टुम इच्छामि दाशार्ह सहितस तवया
अनुजैश च महाबाहो तन मानुज्ञातुम अर्हसि
21 स दीक्षापय गोविन्द तवम आत्मानं महाभुज
तवयीष्टवति दाशार्ह विपाप्मा भविता हय अहम

yajñakālas tava vibho kriyatām atra sāṃpratam
10 athaivaṃ bruvatām eva teṣām abhyāyayau hariḥ
ṛṣiḥ purāṇo vedātmā dṛśyaś cāpi vijānatām
11 jagatas tasthuṣāṃ śreṣṭhaḥ prabhavaś cāpyayaś ca ha
bhūtabhavya bhavan nāthaḥ keśavaḥ keśi sūdanaḥ
12 prākāraḥ sarvavṛṣṇīnām āpatsv abhayado 'rihā
balādhikāre nikṣipya saṃhatyānaka dundubhim
13 uccāvacam upādāya dharmarājāya mādhavaḥ
dhanaughaṃ puruṣavyāghro balena mahatā vṛtaḥ
14 taṃ dhanaugham aparyantaṃ ratnasāgaram akṣayam
nādayan rathaghoṣeṇa praviveśa

22 मां वाप्य अभ्यनुजानीहि सहैभिर अनुजैर विभॊ
अनुज्ञातस तवया कृष्ण पराप्नुयां करतुम उत्तमम
23 तं कृष्णः परत्युवाचेदं बहूक्त्वा गुणविस्तरम
तवम एव राजशार्दूल सम्राड अर्हॊ महाक्रतुम
संप्राप्नुहि तवया पराप्ते कृतकृत्यास ततॊ वयम
24 यजस्वाभीप्सितं यज्ञं मयि शरेयस्य अवस्थिते
नियुङ्क्ष्व चापि मां कृत्ये सर्वं कर्तास्मि ते वचः
25 [य]
सफलः कृष्ण संकल्पः सिद्धिश च नियता मम
यस्य मे तवं हृषीकेशयथेप्सितम उपस्थितः
26 [व]
अनुज्ञातस तु कृष्णेन पाण्डवॊ भरातृभिः सह
ईहितुं राजसूयाय साधनान्य उपचक्रमे
27 तत आज्ञापयाम आस पाण्डवॊ ऽरिनिबर्हणः
सहदेवं युधां शरेष्ठं मन्त्रिणश चैव सर्वशः
28 अस्मिन करतौ यथॊक्तानि यज्ञाङ्गानि दविजातिभिः

purottamam
15 asūryam iva sūryeṇa nivātam iva vāyunā
kṛṣṇena samupetena jahṛṣe bhārataṃ puram
16 taṃ mudābhisamāgamya satkṛtya ca
yathāvidhi
saṃpṛṣṭvā kuśalaṃ caiva sukhāsīnaṃ
yudhiṣṭhiraḥ
17 dhaumya dvaipāyana mukhair ṛtvigbhiḥ
puruṣarṣabha
bhīmārjunayamaiś cāpi sahitaḥ kṛṣṇam
abravīt
18 tvatkṛte pṛthivī sarvā mad vaśe kṛṣṇa
vartate
dhanaṃ ca bahu vārṣṇeya tvatprasādād
upārjitam
19 so 'ham icchāmi tat sarvaṃ vidhivad
devakī suta
upayoktuṃ dvijāgryeṣu havyavāhe ca
mādhava
20 tad ahaṃ yaṣṭum icchāmi dāśārha sahitas

तथोपकरणं सर्वं मङ्गलानि च सर्वशः
29 अधियज्ञांश च संभारान धौम्योक्तान कषिप्रम एव हि
समानयन्तु पुरुषा यथायोगं यथाक्रमम
30 इन्द्रसेनो विशोकश च पूरुश चार्जुन सारथिः
अन्नाद्याहरणे युक्ताः सन्तु मत्प्रियकाम्यया
31 सर्वकामाश च कार्यन्तां रसगन्धसमन्विताः
मनोहराः परीतिकरा दविजानां कुरुसत्तम
32 तद वाक्यसमकालं तु कृतं सर्वम अवेदयत
सहदेवो युधां शरेष्ठो धर्मराजे महात्मनि
33 ततो दवैपायनो राजन्न ऋत्विजः समुपानयत
वेदान इव महाभागान साक्षान मूर्तिमतो दविजान
34 सवयं बरह्मत्वम अकरोत तस्य सत्यवती सुतः
धनंजयानाम ऋषभः सुसामा सामगो ऽभवत
35 याज्ञवल्क्यो बभूवाथ बरह्मिष्ठो ऽधवर्यु सत्तमः
पैलो होता वसोः पुत्रो धौम्येन सहितो ऽभवत
36 एतेषां शिष्यवर्गाश च पुत्राश च भरतर्षभ

tvayā
anujaiś ca mahābāho tan mānujñātum arhasi
21 sa dīkṣāpaya govinda tvam ātmānaṃ mahābhuja
tvayīṣṭavati dāśārha vipāpmā bhavitā hy aham
22 māṃ vāpy abhyanujānīhi sahaibhir anujair vibho
anujñātas tvayā kṛṣṇa prāpnuyāṃ kratum uttamam
23 taṃ kṛṣṇaḥ pratyuvācedaṃ bahūktvā guṇavistaram
tvam eva rājaśārdūla samrāḍ arho mahākratum
saṃprāpnuhi tvayā prāpte kṛtakṛtyās tato vayam
24 yajasvābhīpsitaṃ yajñaṃ mayi śreyasy avasthite
niyuṅkṣva cāpi māṃ kṛtye sarvaṃ kartāsmi te vacaḥ

बभूवुर होत्रगाः सर्वे वेदवेदाङ्गपारगाः
37 ते वाचयित्वा पुण्याहम ईहयित्वा च तं विधिम
शास्त्रोक्तं योजयाम आसुस तद देवयजनं महत
38 तत्र चक्रुर अनुज्ञाताः शरणान्य उत शिल्पिनः
रत्नवन्ति विशालानि वेश्मानीव दिवौकसाम
39 तत आज्ञापयाम आस स राजा राजसत्तमः
सहदेवं तदा सद्यो मन्त्रिणं कुरुसत्तमः
40 आमन्त्रणार्थं दूतांस तवं परेषयस्वाशुगान दरुतम
उपश्रुत्य वचो राज्ञो स दूतान पराहिनोत तदा
41 आमन्त्रयध्वं राष्ट्रेषु बराह्मणान भूमिपान अपि
विशश च मान्याञ शूद्रांश च सर्वान आनयतेति च
42 ते सर्वान पृथिवीपालान पाण्डवेयस्य शासनात
आमन्त्रयां बभूवुश च परेषयाम आस चापरान
43 ततस ते तु यथाकालं कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम
दीक्षयां चक्रिरे विप्रा राजसूयाय भारत
44 दीक्षितः स तु धर्मात्मा धर्मराजो युधिष्ठिरः

25 [y]
saphalaḥ kṛṣṇa saṃkalpaḥ siddhiś ca niyatā mama
yasya me tvaṃ hṛṣīkeśayathepsitam upasthitaḥ
26 [v]
anujñātas tu kṛṣṇena pāṇḍavo bhrātṛbhiḥ saha
īhituṃ rājasūyāya sādhanāny upacakrame
27 tata ājñāpayām āsa pāṇḍavo 'rinibarhaṇaḥ
sahadevaṃ yudhāṃ śreṣṭhaṃ mantriṇaś caiva sarvaśaḥ
28 asmin kratau yathoktāni yajñāṅgāni dvijātibhiḥ
tathopakaraṇaṃ sarvaṃ maṅgalāni ca sarvaśaḥ
29 adhiyajñāṃś ca saṃbhārān dhaumyoktān kṣipram eva hi
samānayantu puruṣā yathāyogaṃ

जगाम यज्ञायतनं वृतो विप्रैः सहस्रशः
45 भरातृभिर जञातिभिश चैव सुहृद्भिः सचिवैस तथा
कषत्रियैश च मनुष्येन्द्र नानादेशसमागतैः
अमात्यैश च नृपश्रेष्ठो धर्मो विग्रहवान इव
46 आजग्मुर बराह्मणास तत्र विषयेभ्यस ततस ततः
सर्वविद्यासु निष्णाता वेदवेदाङ्गपार गाः
47 तेषाम आवसथांश चक्रुर धर्मराजस्य शासनात
बह्व अन्नाञ शयनैर युक्तान सगणानां पृथक पृथक
सर्वर्तुगुणसंपन्नाञ शिल्पिनो ऽथ सहस्रशः
48 तेषु ते नयवसन राजन बराह्मणा भृशसत्कृताः
कथयन्तः कथा बह्वीः पश्यन्तो नटनर्तकान
49 भुञ्जतां चैव विप्राणां वदतां च महास्वनः
अनिशं शरूयते समात्र मुदितानां महात्मनाम
50 दीयतां दीयताम एषां भुज्यतां भुज्यताम इति
एवं परकाराः संजल्पाः शरूयन्ते समात्र नित्यशः
51 गवां शतसहस्राणि शयनानां च भारत

yathākramam
30 indraseno viśokaś ca pūruś cārjuna sārathiḥ
annādyāharaṇe yuktāḥ santu matpriyakāmyayā
31 sarvakāmāś ca kāryantāṃ rasagandhasamanvitāḥ
manoharāḥ prītikarā dvijānāṃ kurusattama
32 tad vākyasamakālaṃ tu kṛtaṃ sarvam avedayat
sahadevo yudhāṃ śreṣṭho dharmarāje mahātmani
33 tato dvaipāyano rājann ṛtvijaḥ samupānayat
vedān iva mahābhāgān sākṣān mūrtimato dvijān
34 svayaṃ brahmatvam akarot tasya satyavatī sutaḥ
dhanaṃjayānām ṛṣabhaḥ susāmā sāmago 'bhavat

रुक्मस्य यॊषितां चैव धर्मराजः पृथग ददौ
52 परावर्ततैवं यज्ञः स पाण्डवस्य महात्मनः
पृथिव्याम एकवीरस्य शक्रस्येव तरिविष्टपे
53 ततॊ युधिष्ठिरॊ राजा परेषयाम आस पाण्डवम
नकुलं हास्तिनपुरं भीष्माय भरतर्षभ
54 दरॊणाय धृतराष्ट्राय विदुराय कृपाय च
भरातॄणां चैव सर्वेषां ये ऽनुरक्ता युधिष्ठिर

35 yājñavalkyo babhūvātha brahmiṣṭho
'dhvaryu sattamaḥ
pailo hotā vasoḥ putro dhaumyena sahito
'bhavat
36 eteṣāṃ śiṣyavargāś ca putrāś ca
bharatarṣabha
babhūvur hotragāḥ sarve
vedavedāṅgapāragāḥ
37 te vācayitvā puṇyāham īhayitvā ca taṃ
vidhim
śāstroktaṃ yojayām āsus tad devayajanaṃ
mahat
38 tatra cakrur anujñātāḥ śaraṇāny uta
śilpinaḥ
ratnavanti viśālāni veśmānīva divaukasām
39 tata ājñāpayām āsa sa rājā rājasattamaḥ
sahadevaṃ tadā sadyo mantriṇaṃ
kurusattamaḥ
40 āmantraṇārthaṃ dūtāṃs tvaṃ
preṣayasvāśugān drutam

upaśrutya vaco rājño sa dūtān prāhinot tadā
41 āmantrayadhvaṃ rāṣṭreṣu brāhmaṇān bhūmipān api
viśaś ca mānyāñ śūdrāṃś ca sarvān ānayateti ca
42 te sarvān pṛthivīpālān pāṇḍaveyasya śāsanāt
āmantrayāṃ babhūvuś ca preṣayām āsa cāparān
43 tatas te tu yathākālaṃ kuntīputraṃ yudhiṣṭhiram
dīkṣayāṃ cakrire viprā rājasūyāya bhārata
44 dīkṣitaḥ sa tu dharmātmā dharmarājo yudhiṣṭhiraḥ
jagāma yajñāyatanaṃ vṛto vipraiḥ sahasraśaḥ
45 bhrātṛbhir jñātibhiś caiva suhṛdbhiḥ sacivais tathā
kṣatriyaiś ca manuṣyendra nānādeśasamāgataiḥ

amātyaiś ca nṛpaśreṣṭho dharmo vigrahavān
iva
46 ājagmur brāhmaṇās tatra viṣayebhyas
tatas tataḥ
sarvavidyāsu niṣṇātā vedavedāṅgapāra gāḥ
47 teṣām āvasathāṃś cakrur dharmarājasya
śāsanāt
bahv annāñ śayanair yuktān sagaṇānāṃ
pṛthak pṛthak
sarvartuguṇasaṃpannāñ śilpino 'tha
sahasraśaḥ
48 teṣu te nyavasan rājan brāhmaṇā
bhṛśasatkṛtāḥ
kathayantaḥ kathā bahvīḥ paśyanto
naṭanartakān
49 bhuñjatāṃ caiva viprāṇāṃ vadatāṃ ca
mahāsvanaḥ
aniśaṃ śrūyate smātra muditānāṃ
mahātmanām
50 dīyatāṃ dīyatām eṣāṃ bhujyatāṃ

bhujyatām iti
evaṃ prakārāḥ saṃjalpāḥ śrūyante smātra nityaśaḥ
51 gavāṃ śatasahasrāṇi śayanānāṃ ca bhārata
rukmasya yoṣitāṃ caiva dharmarājaḥ pṛthag dadau
52 prāvartataivaṃ yajñaḥ sa pāṇḍavasya mahātmanaḥ
pṛthivyām ekavīrasya śakrasyeva triviṣṭape
53 tato yudhiṣṭhiro rājā preṣayām āsa pāṇḍavam
nakulaṃ hāstinapuraṃ bhīṣmāya bharatarṣabha
54 droṇāya dhṛtarāṣṭrāya vidurāya kṛpāya ca
bhrātṝṇāṃ caiva sarveṣāṃ ye 'nuraktā yudhiṣṭhira

Chapter 31

1 [व]
स गत्वा हास्तिनपुरं नकुलः समितिंजयः
भीष्मम आमन्त्रयाम आस धृतराष्ट्रं च पाण्डवः
2 परययुः परीतमनसो यज्ञं बरह्म पुरःसराः
संश्रुत्य धर्मराजस्य यज्ञं यज्ञविदस तदा
3 अन्ये च शतशस तुष्टैर मनोभिर मनुजर्षभ
दरष्टुकामाः सभां चैव धर्मराजं च पाण्डवम
4 दिग्भ्यः सर्वे समापेतुः पार्थिवास तत्र भारत
समुपादाय रत्नानि विविधानि महान्ति च
5 धृतराष्ट्रश च भीष्मश च विदुरश च महामतिः
दुर्योधन पुरोगाश च भरातरः सर्व एव ते
6 सत्कृत्यामन्त्रिताः सर्वे आचार्य परमुखा नृपाः
गान्धारराजः सुबलः शकुनिश च महाबलः
7 अचलो वृषकश चैव कर्णश च रथिनां वरः

1 [v]
sa gatvā hāstinapuraṃ nakulaḥ samitiṃjayaḥ
bhīṣmam āmantrayām āsa dhṛtarāṣṭraṃ ca pāṇḍavaḥ
2 prayayuḥ prītamanaso yajñaṃ brahma puraḥsarāḥ
saṃśrutya dharmarājasya yajñaṃ yajñavidas tadā
3 anye ca śataśas tuṣṭair manobhir manujarṣabha
draṣṭukāmāḥ sabhāṃ caiva dharmarājaṃ ca pāṇḍavam
4 digbhyaḥ sarve samāpetuḥ pārthivās tatra bhārata
samupādāya ratnāni vividhāni mahānti ca
5 dhṛtarāṣṭraś ca bhīṣmaś ca viduraś ca mahāmatiḥ

ऋतः शल्यो मद्रराजो बाह्लिकश च महारथः
8 सोमदत्तो ऽथ कौरव्यो भूरिर भूरिश्रवाः शलः
अश्वत्थामा कृपो दरोणः सैन्धवश च जयद्रथः
9 यज्ञसेनः सपुत्रश च शाल्वश च वसुधाधिपः
पराग्ज्योतिषश च नृपतिर भगदत्तो महायशाः
10 सह सर्वैस तथा मलेच्छैः सागरानूपवासिभिः
पार्वतीयाश च राजानो राजा चैव बृहद्बलः
11 पौण्ड्रको वासुदेवश च वङ्गः कालिङ्गकस तथा
आकर्षः कुन्तलश चैव वानवास्यान्ध्रकास तथा
12 दरविडाः सिंहलाश चैव राजा काश्मीरकस तथा
कुन्तिभोजो महातेजाः सुह्मश च सुमहाबलः
13 बाह्लिकाश चापरे शूरा राजानः सर्व एव ते
विराटः सह पुत्रैश च माचेल्लश च महारथः
राजानो राजपुत्राश च नानाजनपदेश्वराः
14 शिशुपालो महावीर्यः सह पुत्रेण भारत
आगच्छत पाण्डवेयस्य यज्ञं संग्राममदुर्मदः

duryodhana purogāś ca bhrātaraḥ sarva eva te
6 satkṛtyāmantritāḥ sarve ācārya pramukhā nṛpāḥ
gāndhārarājaḥ subalaḥ śakuniś ca mahābalaḥ
7 acalo vṛṣakaś caiva karṇaś ca rathināṃ varaḥ
ṛtaḥ śalyo madrarājo bāhlikaś ca mahārathaḥ
8 somadatto 'tha kauravyo bhūrir bhūriśravāḥ śalaḥ
aśvatthāmā kṛpo droṇaḥ saindhavaś ca jayadrathaḥ
9 yajñasenaḥ saputraś ca śālvaś ca vasudhādhipaḥ
prāgjyotiṣaś ca nṛpatir bhagadatto mahāyaśāḥ
10 saha sarvais tathā mlecchaiḥ sāgarānūpavāsibhiḥ

15 रामश चैवानिरुद्धश च बभ्रुश च सहसा रणः
गद परद्युम्न साम्बाश च चारु देष्णश च वीर्यवान
16 उल्मुकॊ निशठश चैव वीरः पराद्युम्निर एव च
वृष्णयॊ निखिलेनान्ये समाजग्मुर महारथाः
17 एते चान्ये च बहवॊ राजानॊ मध्यदेशजाः
आजग्मुः पाण्डुपुत्रस्य राजसूयं महाक्रतुम
18 ददुस तेषाम आवसथान धर्मराजस्य शासनात
बहु कक्ष्यान्वितान राजन दीर्घिका वृक्षशॊभितान
19 तथा धर्मात्मजस तेषां चक्रे पूजाम अनुत्तमाम
सत्कृताश च यथॊद्दिष्टाञ जग्मुर आवसथान नृपाः
20 कैलासशिखरप्रख्यान मनॊज्ञान दरव्यभूषितान
सर्वतः संवृतान उच्चैः पराकारैः सुकृतैः सितैः
21 सुवर्णजालसंवीतान मणिकुट्टिम शॊभितान
सुखारॊहण सॊपानान महासनपरिच्छदान
22 सरग्दाम समवछन्नान उत्तमागुरु गन्धिनः
हंसांशु वर्णसदृशान आयॊजनसुदर्शनान

pārvatīyāś ca rājāno rājā caiva bṛhadbalaḥ
11 pauṇḍrako vāsudevaś ca vaṅgaḥ
kāliṅgakas tathā
ākarṣaḥ kuntalaś caiva vānavāsyāndhrakās
tathā
12 draviḍāḥ siṃhalāś caiva rājā kāśmīrakas
tathā
kuntibhojo mahātejāḥ suhmaś ca
sumahābalaḥ
13 bāhlikāś cāpare śūrā rājānaḥ sarva eva te
virāṭaḥ saha putraiś ca mācellaś ca
mahārathaḥ
rājāno rājaputrāś ca nānājanapadeśvarāḥ
14 śiśupālo mahāvīryaḥ saha putreṇa bhārata
āgacchat pāṇḍaveyasya yajñaṃ
saṃgrāmadurmadaḥ
15 rāmaś caivāniruddhaś ca babhruś ca
sahasā raṇaḥ
gada pradyumna sāmbāś ca cāru deṣṇaś ca
vīryavān

23 असंबाधान समद्वारान युतान उच्चावचैर गुणैः
बहुधातुपिनद्धाङ्गान हिमवच्छिखरान इव
24 विश्रान्तास ते ततॊ ऽपश्यन भूमिपा भूरिदक्षिणम
वृतं सदस्यैर बहुभिर धर्मराजं युधिष्ठिरम
25 तत सदॊ पार्थिवैः कीर्णं बराह्मणैश च महात्मभिः
भराजते सम तदा राजन नाकपृष्ठम इवामरैः

16 ulmuko niśaṭhaś caiva vīraḥ prādyumnir eva ca
vṛṣṇayo nikhilenānye samājagmur mahārathāḥ
17 ete cānye ca bahavo rājāno madhyadeśajāḥ
ājagmuḥ pāṇḍuputrasya rājasūyaṃ mahākratum
18 dadus teṣām āvasathān dharmarājasya śāsanāt
bahu kakṣyānvitān rājan dīrghikā vṛkṣaśobhitān
19 tathā dharmātmajas teṣāṃ cakre pūjām anuttamām
satkṛtāś ca yathoddiṣṭāñ jagmur āvasathān nṛpāḥ
20 kailāsaśikharaprakhyān manojñān dravyabhūṣitān
sarvataḥ saṃvṛtān uccaiḥ prākāraiḥ sukṛtaiḥ sitaiḥ

21 suvarṇajālasaṃvītān maṇikuṭṭima śobhitān
sukhārohaṇa sopānān mahāsanaparicchadān
22 sragdāma samavachannān uttamāguru gandhinaḥ
haṃsāṃśu varṇasadṛśān āyojanasudarśanān
23 asaṃbādhān samadvārān yutān uccāvacair guṇaiḥ
bahudhātupinaddhāṅgān himavacchikharān iva
24 viśrāntās te tato 'paśyan bhūmipā bhūridakṣiṇam
vṛtaṃ sadasyair bahubhir dharmarājaṃ yudhiṣṭhiram
25 tat sado pārthivaiḥ kīrṇaṃ brāhmaṇaiś ca mahātmabhiḥ
bhrājate sma tadā rājan nākapṛṣṭham ivāmaraiḥ

Chapter 32

1 [व]
पिता महं गुरुं चैव परत्युद्गम्य युधिष्ठिरः
अभिवाद्य ततो राजन्न इदं वचनम अब्रवीत
भीष्मं दरोणं कृपं दरौणिं दुर्योधन विविंशती
2 अस्मिन यज्ञे भवन्तो माम अनुगृह्णन्तु सर्वशः
इदं वः सवम अहं चैव यद इहास्ति धनं मम
परीणयन्तु भवन्तो मां यथेष्टम अनियन्त्रिताः
3 एवम उक्त्वा स तान सर्वान दीक्षितः पाण्डवाग्रजः
युयोज ह यथायोगम अधिकारेष्व अनन्तरम
4 भक्ष्यभोज्याधिकारेषु दुःशासनम अयोजयत
परिग्रहे बराह्मणानाम अश्वत्थामानम उक्तवान
5 राज्ञां तु परतिपूजार्थं संजयं संन्ययोजयत
कृताकृत परिज्ञाने भीष्मद्रोणौ महामती
6 हिरण्यस्य सुवर्णस्य रत्नानां चान्ववेक्षणे

1 [v]
pitā maham gurum caiva pratyudgamya yudhiṣṭhiraḥ
abhivādya tato rājann idaṃ vacanam abravīt
bhīṣmaṃ droṇaṃ kṛpaṃ drauṇiṃ duryodhana viviṃśatī
2 **asmin yajñe bhavanto mām anugṛhṇantu sarvaśaḥ**
idaṃ vaḥ svam ahaṃ caiva yad ihāsti dhanaṃ mama
prīṇayantu bhavanto māṃ yatheṣṭam aniyantritāḥ
3 **evam uktvā sa tān sarvān dīkṣitaḥ pāṇḍavāgrajaḥ**
yuyoja ha yathāyogam adhikāreṣv anantaram
4 **bhakṣyabhojyādhikāreṣu duḥśāsanam ayojayat**

दक्षिणानां च वै दाने कृपं राजा नययॊजयत
तथान्यान पुरुषव्याघ्रांस तस्मिंस तस्मिन नययॊजयत
7 बाह्लिकॊ धृतराष्ट्रश च सॊमदत्तॊ जयद्रथः
नकुलेन समानीताः सवामिवत तत्र रेमिरे
8 कषत्ता वययकरस तव आसीद विदुरः सर्वधर्मवित
दुर्यॊधनस तव अर्हणानि परतिजग्राह सर्वशः
9 सर्वलॊकः समावृत्तः पिप्रीषुः फलम उत्तमम
दरष्टुकामः सभां चैव धर्मराजं च पाण्डवम
10 न कश चिद आहरत तत्र सहस्रावरम अर्हणम
रत्नैश च बहुभिस तत्र धर्मराजम अवर्धयन
11 कथं नु मम कौरव्यॊ रत्नदानैः समाप्नुयात
यज्ञम इत्य एव राजानः सपर्धमाना ददुर धनम
12 भवनैः सविमानाग्रैः सॊदर्कैर बलसंवृतैः
लॊकराज विमानैश च बराह्मणावसथैः सह
13 कृतैर आवसथैर दिव्यैर विमानप्रतिमैस तथा
विचित्रै रत्नवद्भिश च ऋद्ध्या परमया युतैः

parigrahe brāhmaṇānām aśvatthāmānam uktavān
5 rājñāṃ tu pratipūjārthaṃ saṃjayaṃ saṃnyayojayat
kṛtākṛta parijñāne bhīṣmadroṇau mahāmatī
6 hiraṇyasya suvarṇasya ratnānāṃ cānvavekṣaṇe
dakṣiṇānāṃ ca vai dāne kṛpaṃ rājā nyayojayat
tathānyān puruṣavyāghrāṃs tasmiṃs tasmin nyayojayat
7 bāhliko dhṛtarāṣṭraś ca somadatto jayadrathaḥ
nakulena samānītāḥ svāmivat tatra remire
8 kṣattā vyayakaras tv āsīd viduraḥ sarvadharmavit
duryodhanas tv arhaṇāni pratijagrāha sarvaśaḥ
9 sarvalokaḥ samāvṛttaḥ piprīṣuḥ phalam uttamam

14 राजभिश च समावृत्तैर अतीव शरीसमृद्धिभिः
अशोभत सदो राजन कौन्तेयस्य महात्मनः
15 ऋद्ध्या च वरुणं देवं सपर्धमानो युधिष्ठिरः
षड अग्निनाथ यज्ञेन सो ऽयजद दक्षिणावता
सर्वाञ जनान सर्वकामैः समृद्धैर समतर्पयत
16 अन्नवान बहुभक्ष्यश च भुक्तवज जनसंवृतः
रत्नोपहार कर्मण्यो बभूव स समागमः
17 इडाज्य होमाहुतिभिर मन्त्रशिक्षा समन्वितैः
तस्मिन हि ततृपुर देवास तते यज्ञे महर्षिभिः
18 यथा देवास तथा विप्रा दक्षिणान्न महाधनैः
ततृपुः सर्ववर्णाश च तस्मिन यज्ञे मुदान्विताः

draṣṭukāmaḥ sabhāṃ caiva dharmarājaṃ ca pāṇḍavam
10 na kaś cid āharat tatra sahasrāvaram arhaṇam
ratnaiś ca bahubhis tatra dharmarājam avardhayan
11 kathaṃ nu mama kauravyo ratnadānaiḥ samāpnuyāt
yajñam ity eva rājānaḥ spardhamānā dadur dhanam
12 bhavanaiḥ savimānāgraiḥ sodarkair balasaṃvṛtaiḥ
lokarāja vimānaiś ca brāhmaṇāvasathaiḥ saha
13 kṛtair āvasathair divyair vimānapratimais tathā
vicitrai ratnavadbhiś ca ṛddhyā paramayā yutaiḥ
14 rājabhiś ca samāvṛttair atīva śrīsamṛddhibhiḥ

aśobhata sado rājan kaunteyasya mahātmanaḥ
15 ṛddyā ca varuṇaṃ devaṃ spardhamāno yudhiṣṭhiraḥ
ṣaḍ agninātha yajñena so 'yajad dakṣiṇāvatā
sarvāñ janān sarvakāmaiḥ samṛddhair samatarpayat
16 annavān bahubhakṣyaś ca bhuktavaj janasaṃvṛtaḥ
ratnopahāra karmaṇyo babhūva sa samāgamaḥ
17 iḍājya homāhutibhir mantraśikṣā samanvitaiḥ
tasmin hi tatṛpur devās tate yajñe maharṣibhiḥ
18 yathā devās tathā viprā dakṣiṇānna mahādhanaiḥ
tatṛpuḥ sarvavarṇāś ca tasmin yajñe mudānvitāḥ

Chapter 33

1 [व]
ततॊ ऽभिषेचनीये ऽहनि बराह्मणा राजभिः सह
अन्तर वेदीं परविविशुः सत्कारार्थं महर्षयः
2 नारदप्रमुखास तस्याम अन्तर वेद्यां महात्मनः
समासीनाः शुशुभिरे सह राजर्षिभिस तदा
3 समेता बरह्मभवने देवा देवर्षयॊ यथा
कर्मान्तरम उपासन्तॊ जजल्पुर अमितौजसः
4 इदम एवं न चाप्य एवम एवम एतन न चान्यथा
इत्य ऊचुर बहवस तत्र वितण्डानाः परस्परम
5 कृशान अर्थांस तथा के चिद अकृशांस तत्र कुर्वते
अकृशांश च कृशांश चक्रुर हेतुभिः शास्त्रनिश्चितैः
6 तत्र मेधाविनः के चिद अर्थम अन्यैः परपूरितम
विचिक्षिपुर यथा शयेना नभॊगतम इवामिषम
7 के चिद धर्मार्थसंयुक्ताः कथास तत्र महाव्रताः

1 [v]
tato 'bhiṣecanīye 'hni brāhmaṇā rājabhiḥ saha
antar vedīṃ praviviśuḥ satkārārthaṃ maharṣayaḥ
2 nāradapramukhās tasyām antar vedyāṃ mahātmanaḥ
samāsīnāḥ śuśubhire saha rājarṣibhis tadā
3 sametā brahmabhavane devā devarṣayo yathā
karmāntaram upāsanto jajalpur amitaujasaḥ
4 idam evaṃ na cāpy evam evam etan na cānyathā
ity ūcur bahavas tatra vitaṇḍānāḥ parasparam
5 kṛśān arthāṃs tathā ke cid akṛśāṃs tatra kurvate

रेमिरे कथयन्तश च सर्ववेदविदां वराः
8 सा वेदिर वेदसंपन्नैर देवद्विज महर्षिभिः
आबभासे समाकीर्णा नक्षत्रैर दयौर इवामला
9 न तस्यां समिधौ शूद्रः कश चिद आसीन न चाव्रतः
अन्तर वेद्यां तदा राजन युधिष्ठिर निवेशने
10 तां तु लक्ष्मीवतो लक्ष्मीं तदा यज्ञविधानजाम
तुतोष नारदः पश्यन धर्मराजस्य धीमतः
11 अथ चिन्तां समापेदे स मुनिर मनुजाधिप
नारदस तं तदा पश्यन सर्वक्षत्रसमागमम
12 सस्मार च पुरावृत्तां कथां तां भरतर्षभ
अंशावतरणे यासौ बरह्मणो भवने ऽभवत
13 देवानां संगमं तं तु विज्ञाय कुरुनन्दन
नारदः पुण्डरीकाक्षं सस्मार मनसा हरिम
14 साक्षात स विबुधारिघ्नः कषत्रे नारायणो विभुः
परतिज्ञां पालयन धीमाञ जातः परपुरंजयः
15 संदिदेश पुरा यो ऽसौ विबुधान भूतकृत सवयम

akṛśāṃś ca kṛśāṃś cakrur hetubhiḥ śāstraniścitaiḥ
6 tatra medhāvinaḥ ke cid artham anyaiḥ prapūritam
vicikṣipur yathā śyenā nabhogatam ivāmiṣam
7 ke cid dharmārthasaṃyuktāḥ kathās tatra mahāvratāḥ
remire kathayantaś ca sarvavedavidāṃ varāḥ
8 sā vedir vedasaṃpannair devadvija maharṣibhiḥ
ābabhāse samākīrṇā nakṣatrair dyaur ivāmalā
9 na tasyāṃ samidhau śūdraḥ kaś cid āsīn na cāvratah
antar vedyāṃ tadā rājan yudhiṣṭhira niveśane
10 tāṃ tu lakṣmīvato lakṣmīṃ tadā yajñavidhānajām
tutoṣa nāradaḥ paśyan dharmarājasya dhīmataḥ

अन्योन्यम अभिनिघ्नन्तः पुनर लोकान अवाप्स्यथ
16 इति नारायणः शम्भुर भगवाञ जगतः परभुः
आदिश्य विबुधान सर्वान अजायत यदुक्षये
17 कषिताव अन्धकवृष्णीणां वंशे वंशभृतां वरः
परया शुशुभे लक्ष्म्या नक्षत्राणाम इवोडुराट
18 यस्य बाहुबलं सेन्द्राः सुराः सर्व उपासते
सो ऽयं मानुषवन नाम हरिर आस्ते ऽरिमर्दनः
19 अहो बत महद भूतं सवयम्भूर यद इदं सवयम
आदास्यति पुनः कषत्रम एवं बलसमन्वितम
20 इत्य एतां नारदश चिन्तां चिन्तयाम आस धर्मवित
हरिं नारायणं जञात्वा यज्ञैर ईडयं तम ईश्वरम
21 तस्मिन धर्मविदां शरेष्ठो धर्मराजस्य धीमतः
महाध्वरे महाबुद्धिस तस्थौ स बहुमानतः
22 ततो भीष्मो ऽबरवीद राजन धर्मराजं युधिष्ठिरम
करियताम अर्हणं राज्ञां यथार्हम इति भारत
23 आचार्यम ऋत्विजं चैव संयुक्तं च युधिष्ठिर

11 atha cintāṃ samāpede sa munir manujādhipa
nāradas taṃ tadā paśyan sarvakṣatrasamāgamam
12 sasmāra ca purāvṛttāṃ kathāṃ tāṃ bharatarṣabha
aṃśāvataraṇe yāsau brahmaṇo bhavane 'bhavat
13 devānāṃ saṃgamaṃ taṃ tu vijñāya kurunandana
nāradaḥ puṇḍarīkākṣaṃ sasmāra manasā harim
14 sākṣāt sa vibudhārighnaḥ kṣatre nārāyaṇo vibhuḥ
pratijñāṃ pālayan dhīmāñ jātaḥ parapuraṃjayaḥ
15 saṃdideśa purā yo 'sau vibudhān bhūtakṛt svayam
anyonyam abhinighnantaḥ punar lokān avāpsyatha

सनातकं च परियं चाहुः षड अर्घ्यार्हान नृपं तथा
24 एतान अर्हान अभिगतान आहुः संवत्सरॊषितान
त इमे कालपूगस्य महतॊ ऽसमान उपागताः
25 एषाम एकैकशॊ राजन्न अर्घ्यम आनीयताम इति
अथ चैषां वरिष्ठाय समर्थायॊपनीयताम
26 [य]
कस्मै भवान मन्यते ऽरघम एकस्मै कुरुनन्दन
उपनीयमानं युक्तं च तन मे बरूहि पितामह
27 [व]
ततॊ भीष्मः शांतनवॊ बुद्ध्या निश्चित्य भारत
वार्ष्णेयं मन्यते कृष्णम अर्हणीयतमं भुवि
28 एष हय एषां समेतानां तेजॊबलपराक्रमैः
मध्ये तपन्न इवाभाति जयॊतिषाम इव भास्करः
29 असूर्यम इव सूर्येण निवातम इव वायुना
भासितं हलादितं चैव कृष्णेनेदं सदॊ हि नः
30 तस्मै भीष्माभ्यनुज्ञातः सहदेवः परतापवान

16 **iti nārāyaṇaḥ śambhur bhagavāñ jagataḥ prabhuḥ**
ādiśya vibudhān sarvān ajāyata yadukṣaye
17 **kṣitāv andhakavṛṣṇīṇāṃ vaṃśe vaṃśabhṛtāṃ varaḥ**
parayā śuśubhe lakṣmyā nakṣatrāṇām ivoḍurāṭ
18 **yasya bāhubalaṃ sendrāḥ surāḥ sarva upāsate**
so 'yaṃ mānuṣavan nāma harir āste 'rimardanaḥ
19 **aho bata mahad bhūtaṃ svayambhūr yad idaṃ svayam**
ādāsyati punaḥ kṣatram evaṃ balasamanvitam
20 **ity etāṃ nāradaś cintāṃ cintayām āsa dharmavit**
hariṃ nārāyaṇaṃ jñātvā yajñair īḍyaṃ tam īśvaram
21 **tasmin dharmavidāṃ śreṣṭho**

उपजह्रे ऽथ विधिवद वार्ष्णेयायार्घ्यम उत्तमम
31 परतिजग्राह तत कृष्णः शास्त्र दृष्टेन कर्मणा
शिशुपालस तु तां पूजां वासुदेवे न चक्षमे
32 स उपालभ्य भीमं च धर्मराजं च संसदि
अपाक्षिपद वासुदेवं चेदिराजॊ महाबलः

dharmarājasya dhīmataḥ
mahādhvare mahābuddhis tasthau sa bahumānataḥ
22 tato bhīṣmo 'bravīd rājan dharmarājaṃ yudhiṣṭhiram
kriyatām arhaṇaṃ rājñāṃ yathārham iti bhārata
23 ācāryam ṛtvijaṃ caiva saṃyuktaṃ ca yudhiṣṭhira
snātakaṃ ca priyaṃ cāhuḥ ṣaḍ arghyārhān nṛpaṃ tathā
24 etān arhān abhigatān āhuḥ saṃvatsaroṣitān
ta ime kālapūgasya mahato 'smān upāgatāḥ
25 eṣām ekaikaśo rājann arghyam ānīyatām iti
atha caiṣāṃ variṣṭhāya samarthāyopanīyatām
26 [y]
kasmai bhavān manyate 'rgham ekasmai

kurunandana
upanīyamānaṃ yuktaṃ ca tan me brūhi pitāmaha
27 [v]
tato bhīṣmaḥ śāṃtanavo buddhyā niścitya bhārata
vārṣṇeyaṃ manyate kṛṣṇam arhaṇīyatamaṃ bhuvi
28 **eṣa hy eṣāṃ sametānāṃ tejobalaparākramaiḥ**
madhye tapann ivābhāti jyotiṣām iva bhāskaraḥ
29 **asūryam iva sūryeṇa nivātam iva vāyunā**
bhāsitaṃ hlāditaṃ caiva kṛṣṇenedaṃ sado hi naḥ
30 **tasmai bhīṣmābhyanujñātaḥ sahadevaḥ pratāpavān**
upajahre 'tha vidhivad vārṣṇeyāyārghyam uttamam
31 **pratijagrāha tat kṛṣṇaḥ śāsra dṛṣṭena**

karmaṇā
śiśupālas tu tāṃ pūjāṃ vāsudeve na cakṣame
32 sa upālabhya bhīmaṃ ca dharmarājaṃ ca saṃsadi
apākṣipad vāsudevaṃ cedirājo mahābalaḥ

Chapter 34

1 [ष]
नायम अर्हति वार्ष्णेयस तिष्ठत्स्व इह महात्मसु
महीपतिषु कौरव्य राजवत पार्थिवार्हणम
2 नायं युक्तः समाचारः पाण्डवेषु महात्मसु
यत कामात पुण्डरीकाक्षं पाण्डवार्चितवान असि
3 बाला यूयं न जानीध्वं धर्मः सूक्ष्मो हि पाण्डवाः
अयं तत्राभ्यतिक्रान्त आपगेयो ऽलपदर्शनः

1 [ṣ]
nāyam arhati vārṣṇeyas tiṣṭhatsv iha mahātmasu
mahīpatiṣu kauravya rājavat pārthivārhaṇam
2 nāyaṃ yuktaḥ samācāraḥ pāṇḍaveṣu mahātmasu
yat kāmāt puṇḍarīkākṣaṃ pāṇḍavārcitavān asi
3 bālā yūyaṃ na jānīdhvaṃ dharmaḥ sūkṣmo

4 तवादृशो धर्मयुक्तो हि कुर्वाणः परियकाम्यया
भवत्य अभ्यधिकं भीष्मो लोकेष्व अवमतः सताम
5 कथं हय अराजा दाशार्हो मध्ये सर्वमहीक्षिताम
अर्हणाम अर्हति तथा यथा युष्माभिर अर्चितः
6 अथ वा मन्यसे कृष्णं सथविरं भरतर्षभ
वसुदेवे सथिते वृद्धे कथम अर्हति तत सुतः
7 अथ वा वासुदेवो ऽपि परियकामो ऽनुवृत्तवान
दरुपदे तिष्ठति कथं माधवो ऽरहति पूजनम
8 आचार्यं मन्यसे कृष्णम अथ वा कुरुपुंगव
दरोणे तिष्ठति वार्ष्णेयं कस्माद अर्चितवान असि
9 ऋत्विजं मन्यसे कृष्णम अथ वा कुरुनन्दन
दवैपायने सथिते विप्रे कथं कृष्णो ऽरचितस तवया
10 नैव ऋत्विन न चाचार्यो न राजा मधुसूदनः
अर्चितश च कुरुश्रेष्ठ किम अन्यत परियकाम्यया
11 अथ वाप्य अर्चनीयो ऽयं युष्माकं मधुसूदनः
किं राजभिर इहानीतैर अवमानाय भारत

hi pāṇḍavāḥ
ayaṃ tatrābhyatikrānta āpageyo 'lpadarśanaḥ
4 tvādṛśo dharmayukto hi kurvāṇaḥ priyakāmyayā
bhavaty abhyadhikaṃ bhīṣmo lokeṣv avamataḥ satām
5 kathaṃ hy arājā dāśārho madhye sarvamahīkṣitām
arhaṇām arhati tathā yathā yuṣmābhir arcitaḥ
6 atha vā manyase kṛṣṇaṃ sthaviraṃ bharatarṣabha
vasudeve sthite vṛddhe katham arhati tat sutaḥ
7 atha vā vāsudevo 'pi priyakāmo 'nuvṛttavān
drupade tiṣṭhati kathaṃ mādhavo 'rhati pūjanam
8 ācāryaṃ manyase kṛṣṇam atha vā

12 वयं तु न भयाद अस्य कौन्तेयस्य महात्मनः
परयच्छामः करान सर्वे न लोभान न च सान्त्वनात
13 अस्य धर्मप्रवृत्तस्य पार्थिव तवं चिकीर्षतः
करान अस्मै परयच्छामः सो ऽयम अस्मान न मन्यते
14 किम अन्यद अवमानाद धि यद इमं राजसंसदि
अप्राप्तलक्षणं कृष्णम अर्घ्येणार्चितवान असि
15 अकस्माद धर्मपुत्रस्य धर्मात्मेति यशो गतम
को हि धर्मच्युते पूजाम एवं युक्तां परयोजयेत
यो ऽयं वृष्णिकुले जातो राजानं हतवान पुरा
16 अद्य धर्मात्मता चैव वयपकृष्टा युधिष्ठिरात
कृपणत्वं निविष्टं च कृष्णे ऽरघ्यस्य निवेदनात
17 यदि भीताश च कौन्तेयाः कृपणाश च तपस्विनः
ननु तवयापि बोद्धव्यं यां पूजां माधवो ऽरहति
18 अथ वा कृपणैर एताम उपनीतां जनार्दन
पूजाम अनर्हः कस्मात तवम अभ्यनुज्ञातवान असि
19 अयुक्ताम आत्मनः पूजां तवं पुनर बहु मन्यसे

kurupuṃgava
droṇe tiṣṭhati vārṣṇeyaṃ kasmād arcitavān asi
9 ṛtvijaṃ manyase kṛṣṇam atha vā kurunandana
dvaipāyane sthite vipre kathaṃ kṛṣṇo 'rcitas tvayā
10 naiva ṛtvin na cācāryo na rājā madhusūdanaḥ
arcitaś ca kuruśreṣṭha kim anyat priyakāmyayā
11 atha vāpy arcanīyo 'yaṃ yuṣmākaṃ madhusūdanaḥ
kiṃ rājabhir ihānītair avamānāya bhārata
12 vayaṃ tu na bhayād asya kaunteyasya mahātmanaḥ
prayacchāmaḥ karān sarve na lobhān na ca sāntvanāt
13 asya dharmapravṛttasya pārthiva tvaṃ cikīrṣataḥ

हविषः पराप्य निष्यन्दं पराशितुं शवेव निर्जने
20 न तव अयं पार्थिवेन्द्राणाम अवमानः परयुज्यते
तवाम एव कुरवॊ वयक्तं परलम्भन्ते जनार्दन
21 कलीबे दारक्रिया यादृग अन्धे वा रूपदर्शनम
अराज्ञॊ राजवत पूजा तथा ते मधुसूदन
22 दृष्टॊ युधिष्ठिरॊ राजा दृष्टॊ भीष्मश च यादृशः
वासुदेवॊ ऽपय अयं दृष्टः सर्वम एतद यथातथम
23 इत्य उक्त्वा शिशुपालस तान उत्थाय परमासनात
निर्ययौ सदसस तस्मात सहितॊ राजभिस तदा

karān asmai prayacchāmaḥ so 'yam asmān na manyate
14 kim anyad avamānād dhi yad imaṃ rājasaṃsadi
aprāptalakṣaṇaṃ kṛṣṇam arghyeṇārcitavān asi
15 akasmād dharmaputrasya dharmātmeti yaśo gatam
ko hi dharmacyute pūjām evaṃ yuktāṃ prayojayet
yo 'yaṃ vṛṣṇikule jāto rājānaṃ hatavān purā
16 adya dharmātmatā caiva vyapakṛṣṭā yudhiṣṭhirāt
kṛpaṇatvaṃ niviṣṭaṃ ca kṛṣṇe 'rghyasya nivedanāt
17 yadi bhītāś ca kaunteyāḥ kṛpaṇāś ca tapasvinaḥ
nanu tvayāpi boddhavyaṃ yāṃ pūjāṃ mādhavo 'rhati
18 atha vā kṛpaṇair etām upanītāṃ

janārdana
pūjām anarhaḥ kasmāt tvam
abhyanujñātavān asi
19 ayuktām ātmanaḥ pūjāṃ tvaṃ punar
bahu manyase
haviṣaḥ prāpya niṣyandaṃ prāśituṃ śveva
nirjane
20 na tv ayaṃ pārthivendrāṇām avamānaḥ
prayujyate
tvām eva kuravo vyaktaṃ pralambhante
janārdana
21 klībe dārakriyā yādṛg andhe vā
rūpadarśanam
arājño rājavat pūjā tathā te madhusūdana
22 dṛṣṭo yudhiṣṭhiro rājā dṛṣṭo bhīṣmaś ca
yādṛśaḥ
vāsudevo 'py ayaṃ dṛṣṭaḥ sarvam etad
yathātatham
23 ity uktvā śiśupālas tān utthāya
paramāsanāt

niryayau sadasas tasmāt sahito rājabhis tadā

Chapter 35

1 [व]
ततॊ युधिष्ठिरॊ राजा शिशुपालम उपाद्रवत
उवाच चैनं मधुरं सान्त्वपूर्वम इदं वचः
2 नेदं युक्तं महीपाल यादृशं वै तवम उक्तवान
अधर्मश च परॊ राजन पारुष्यं च निरर्थकम
3 न हि धर्मं परं जातु नावबुध्येत पार्थिव
भीष्मः शांतनवस तव एनं मावमंस्था अतॊ ऽनयथा
4 पश्य चेमान महीपालांस तवत्तॊ वृद्धतमान बहून
मृष्यन्ते चार्हणां कृष्णे तद्वत तवं कषन्तुम अर्हसि
5 वेद तत्त्वेन कृष्णं हि भीष्मश चेदिपते भृशम
न हय एनं तवं तथा वेत्थ यथैनं वेद कौरवः

1 [v]
tato yudhiṣṭhiro rājā śiśupālam upādravat
uvāca cainaṃ madhuraṃ sāntvapūrvam
idaṃ vacaḥ
2 nedaṃ yuktaṃ mahīpāla yādṛśaṃ vai tvam
uktavān
adharmaś ca paro rājan pāruṣyaṃ ca
nirarthakam
3 na hi dharmaṃ paraṃ jātu nāvabudhyeta
pārthiva
bhīṣmaḥ śāṃtanavas tv enaṃ māvamaṃsthā
ato 'nyathā
4 paśya cemān mahīpālāṃs tvatto
vṛddhatamān bahūn

6 [भस]
नास्मा अनुनयो देयो नायम अर्हति सान्त्वनम
लोकवृद्धतमे कृष्णे यो ऽरहणां नानुमन्यते
7 कषत्रियः कषत्रियं जित्वा रणे रणकृतां वरः
यो मुञ्चति वशे कृत्वा गुरुर भवति तस्य सः
8 अस्यां च समितौ राज्ञाम एकम अप्य अजितं युधि
न पश्यामि महीपालं सात्वती पुत्र तेजसा
9 न हि केवलम अस्माकम अयम अच्यर्तमो ऽचयुतः
तरयाणाम अपि लोकानाम अर्चनीयो जनार्दनः
10 कृष्णेन हि जिता युद्धे बहवः कषत्रियर्षभाः
जगत सर्वं च वार्ष्णेये निखिलेन परतिष्ठितम
11 तस्मात सत्स्व अपि वृद्धेषु कृष्णम अर्चाम नेतरान
एवं वक्तुं न चार्हस तवं मा भूत ते बुद्धिर ईदृशी
12 जञानवृद्धा मया राजन बहवः पर्युपासिताः
तेषां कथयतां शौरेर अहं गुणवतो गुणान
समागतानाम अश्रौषं बहून बहुमतान सताम

mṛṣyante cārhaṇāṃ kṛṣṇe tadvat tvaṃ
kṣantum arhasi
5 veda tattvena kṛṣṇaṃ hi bhīṣmaś cedipate
bhṛśam
na hy enaṃ tvaṃ tathā vettha yathainaṃ
veda kauravaḥ
6 [bhs]
nāsmā anunayo deyo nāyam arhati
sāntvanam
lokavṛddhatame kṛṣṇe yo 'rhaṇāṃ
nānumanyate
7 kṣatriyaḥ kṣatriyaṃ jitvā raṇe raṇakṛtāṃ
varaḥ
yo muñcati vaśe kṛtvā gurur bhavati tasya
saḥ
8 asyāṃ ca samitau rājñām ekam apy ajitaṃ
yudhi
na paśyāmi mahīpālaṃ sātvatī putra tejasā
9 na hi kevalam asmākam ayam arcyatamo
'cyutaḥ

13 कर्माण्य अपि च यान्य अस्य जन्मप्रभृति धीमतः
बहुशः कथ्यमानानि नरैर भूयो शरुतानि मे
14 न केवलं वयं कामाच चेदिराजजनार्दनम
न संबन्धं पुरस्कृत्य कृतार्थं वा कथं चन
15 अर्चामहे ऽरचितं सद्भिर भुवि भौम सुखावहम
यशो शौचं जयं चास्य विज्ञायार्चां परयुज्महे
16 न हि कश चिद इहास्माभिः सुबालो ऽपय
अपरीक्षितः
गुणैर वृद्धान अतिक्रम्य हरिर अच्यर्तमो मतः
17 जञानवृद्धो दविजातीनां कषत्रियाणां बलाधिकः
पूज्ये ताव इह गोविन्दे हेतू दवाव अपि संस्थितौ
18 वेदवेदाङ्गविज्ञानं बलं चाप्य अमितं तथा
नृणां हि लोके कस्यास्ति विशिष्टं केशवाद ऋते
19 दानं दाक्ष्यं शरुतं शौर्यं हरीः कीर्तिर बुद्धिर उत्तमा
संनतिः शरीर धृतिस तुष्टिः पुष्टिश च नियताच्युते
20 तम इमं सर्वसंपन्नम आचार्यं पितरं गुरुम

trayāṇām api lokānām arcanīyo janārdanaḥ
10 kṛṣṇena hi jitā yuddhe bahavaḥ
kṣatriyarṣabhāḥ
jagat sarvaṃ ca vārṣṇeye nikhilena
pratiṣṭhitam
11 tasmāt satsv api vṛddheṣu kṛṣṇam arcāma
netarān
evaṃ vaktuṃ na cārhas tvaṃ mā bhūt te
buddhir īdṛśī
12 jñānavṛddhā mayā rājan bahavaḥ
paryupāsitāḥ
teṣāṃ kathayatāṃ śaurer ahaṃ guṇavato
guṇān
samāgatānām aśrauṣaṃ bahūn bahumatān
satām
13 karmāṇy api ca yāny asya janmaprabhṛti
dhīmataḥ
bahuśaḥ kathyamānāni narair bhūyo śrutāni
me
14 na kevalaṃ vayaṃ kāmāc

अच्यर्म अर्चितम अर्चार्हं सर्वे संमन्तुम अर्थथ
21 ऋत्विग गुरुर विवाह्यश च सनातको नृपतिः परियः
सर्वम एतद धृषी केशे तस्माद अभ्यर्चितो ऽचयुतः
22 कृष्ण एव हि लोकानाम उत्पत्तिर अपि चाप्ययः
कृष्णस्य हि कृते भूतम इदं विश्वं समर्पितम
23 एष परकृतिर अव्यक्ता कर्ता चैव सनातनः
परश च सर्वभूतेभ्यस तस्माद वृद्धतमो ऽचयुतः
24 बुद्धिर मनो महान वायुस तेजो ऽमभः खं मही च या
चतुर्विधं च यद भूतं सर्वं कृष्णे परतिष्ठितम
25 आदित्यश चन्द्रमाश चैव नक्षत्राणि गरहाश च ये
दिशश चोपदिशश चैव सर्वं कृष्णे परतिष्ठितम
26 अयं तु पुरुषो बालः शिशुपालो न बुध्यते
सर्वत्र सर्वदा कृष्णं तस्माद एवं परभाषते
27 यो हि धर्मं विचिनुयाद उत्कृष्टं मतिमान नरः
स वै पश्येद यथा धर्मं न तथा चेदिराड अयम
28 स वृद्धबालेष्व अथ वा पार्थिवेषु महात्मसु

cedirājajanārdanam
na saṃbandhaṃ puraskṛtya kṛtārthaṃ vā
kathaṃ cana
15 arcāmahe 'rcitaṃ sadbhir bhuvi bhauma
sukhāvaham
yaśo śaucaṃ jayaṃ cāsya vijñāyārcāṃ
prayujmahe
16 na hi kaś cid ihāsmābhiḥ subālo 'py
aparīkṣitaḥ
guṇair vṛddhān atikramya harir arcyatamo
mataḥ
17 jñānavṛddho dvijātīnāṃ kṣatriyāṇāṃ
balādhikaḥ
pūjye tāv iha govinde hetū dvāv api
saṃsthitau
18 vedavedāṅgavijñānaṃ balaṃ cāpy amitaṃ
tathā
nṛṇāṃ hi loke kasyāsti viśiṣṭaṃ keśavād ṛte
19 dānaṃ dākṣyaṃ śrutaṃ śauryaṃ hrīḥ
kīrtir buddhir uttamā

को नार्हं मन्यते कृष्णं को वाप्य एनं न पूजयेत
29 अथेमां दुष्कृतां पूजां शिशुपालो वयवस्यति
दुष्कृतायां यथान्यायं तथायं कर्तुम अर्हति

saṃnatiḥ śrīr dhṛtis tuṣṭiḥ puṣṭiś ca niyatācyute
20 tam imaṃ sarvasaṃpannam ācāryaṃ pitaraṃ gurum
arcyam arcitam arcārhaṃ sarve saṃmantum arthatha
21 ṛtvig gurur vivāhyaś ca snātako nṛpatiḥ priyaḥ
sarvam etad dhṛṣī keśe tasmād abhyarcito 'cyutaḥ
22 kṛṣṇa eva hi lokānām utpattir api cāpyayaḥ
kṛṣṇasya hi kṛte bhūtam idaṃ viśvaṃ samarpitam
23 eṣa prakṛtir avyaktā kartā caiva sanātanaḥ
paraś ca sarvabhūtebhyas tasmād vṛddhatamo 'cyutaḥ
24 buddhir mano mahān vāyus tejo 'mbhaḥ khaṃ mahī ca yā

caturvidhaṃ ca yad bhūtaṃ sarvaṃ kṛṣṇe pratiṣṭhitam
25 ādityaś candramāś caiva nakṣatrāṇi grahāś ca ye
diśaś copadiśaś caiva sarvaṃ kṛṣṇe pratiṣṭhitam
26 ayaṃ tu puruṣo bālaḥ śiśupālo na budhyate
sarvatra sarvadā kṛṣṇaṃ tasmād evaṃ prabhāṣate
27 yo hi dharmaṃ vicinuyād utkṛṣṭaṃ matimān naraḥ
sa vai paśyed yathā dharmaṃ na tathā cedirāḍ ayam
28 sa vṛddhabāleṣv atha vā pārthiveṣu mahātmasu
ko nārhaṃ manyate kṛṣṇaṃ ko vāpy enaṃ na pūjayet
29 athemāṃ duṣkṛtāṃ pūjāṃ śiśupālo vyavasyati

duṣkṛtāyāṃ yathānyāyaṃ tathāyaṃ kartum arhati

Chapter 36

1 [व]
एवम उक्त्वा ततॊ भीष्मॊ विरराम महायशाः
वयाजहारॊत्तरं तत्र सहदेवॊ ऽरथवद वचः
2 केशवं केशि हन्तारम अप्रमेयपराक्रमम
पूज्यमानं मया यॊ वः कृष्णं न सहते नृपाः
3 सर्वेषां बलिनां मूर्ध्नि मयेदं निहितं पदम
एवम उक्ते मया सम्यग उत्तरं परब्रवीतु सः
4 मतिमन्तस तु ये के चिद आचार्यं पितरं गुरुम
अर्च्यम अर्चितम अर्चार्हम अनुजानन्तु ते नृपाः
5 ततॊ न वयाजहारैषां कश चिद बुद्धिमतां सताम

1 [v]
evam uktvā tato bhīṣmo virarāma mahāyaśāḥ
vyājahārottaraṃ tatra sahadevo 'rthavad vacaḥ
2 keśavaṃ keśi hantāram aprameyaparākramam
pūjyamānaṃ mayā yo vaḥ kṛṣṇaṃ na sahate nṛpāḥ
3 sarveṣāṃ balināṃ mūrdhni mayedaṃ nihitaṃ padam
evam ukte mayā samyag uttaraṃ prabravītu saḥ
4 matimantas tu ye ke cid ācāryaṃ pitaraṃ

मानिनां बलिनां राज्ञां मध्ये संदर्शिते पदे
6 ततो ऽपतत पुष्पवृष्टिः सहदेवस्य मूर्धनि
अदृश्य रूपा वाचश चाप्य अब्रुवन साधु साध्व इति
7 आविध्यद अजिनं कृष्णं भविष्यद भूतजल्पकः
सर्वसंशय निर्मोक्ता नारदः सर्वलोकवित
8 तत्राहूतागताः सर्वे सुनीथ परमुखा गणाः
संप्रादृश्यन्त संक्रुद्धा विवर्णवदनास तथा
9 युधिष्ठिराभिषेकं च वासुदेवस्य चार्हणम
अब्रुवंस तत्र राजानो निर्वेदाद आत्मनिश्चयात
10 सुहृद्भिर वार्यमाणानां तेषां हि वपुर आबभौ
आमिषाद अपकृष्टानां सिंहानाम इव गर्जताम
11 तं बलौघम अपर्यन्तं राजसागरम अक्षयम
कुर्वाणं समयं कृष्णो युद्धाय बुबुधे तदा
12 पूजयित्वा तु पूजार्हं बरह्मक्षत्रं विशेषतः
सहदेवो नृणां देवः समापयत कर्म तत
13 तस्मिन्न अभ्यर्चिते कृष्णे सुनीथः शत्रुकर्षणः

gurum
arcyam arcitam arcārham anujānantu te nṛpāḥ
5 tato na vyājahāraiṣāṃ kaś cid buddhimatāṃ satām
mānināṃ balināṃ rājñāṃ madhye saṃdarśite pade
6 tato 'patat puṣpavṛṣṭiḥ sahadevasya mūrdhani
adṛśya rūpā vācaś cāpy abruvan sādhu sādhv iti
7 āvidhyad ajinaṃ kṛṣṇaṃ bhaviṣyad bhūtajalpakaḥ
sarvasaṃśaya nirmoktā nāradaḥ sarvalokavit
8 tatrāhūtāgatāḥ sarve sunītha pramukhā gaṇāḥ
saṃprādṛśyanta saṃkruddhā vivarṇavadanās tathā
9 yudhiṣṭhirābhiṣekaṃ ca vāsudevasya cārhaṇam

अतिताम्रेक्षणः कोपाद उवाच मनुजाधिपान
14 सथितः सेनापतिर वो ऽहं मन्यध्वं किं नु सांप्रतम
युधि तिष्ठाम संनह्य समेतान वृष्णिपाण्डवान
15 इति सर्वान समुत्साह्य राज्ञस तांश चेदिपुंगवः
यज्ञोपघाताय ततः सो ऽमन्त्रयत राजभिः

abruvaṃs tatra rājāno nirvedād ātmaniścayāt
10 suhṛdbhir vāryamāṇānāṃ teṣāṃ hi vapur ābabhau
āmiṣād apakṛṣṭānāṃ siṃhānām iva garjatām
11 taṃ balaugham aparyantaṃ rājasāgaram akṣayam
kurvāṇaṃ samayaṃ kṛṣṇo yuddhāya bubudhe tadā
12 pūjayitvā tu pūjārhaṃ brahmakṣatraṃ viśeṣataḥ
sahadevo nṛṇāṃ devaḥ samāpayata karma tat
13 tasminn abhyarcite kṛṣṇe sunīthaḥ śatrukarṣaṇaḥ
atitāmrekṣaṇaḥ kopād uvāca manujādhipān
14 sthitaḥ senāpatir vo 'haṃ manyadhvaṃ kiṃ nu sāṃpratam
yudhi tiṣṭhāma saṃnahya sametān vṛṣṇipāṇḍavān

15 iti sarvān samutsāhya rājñas tāṃś cedipuṃgavaḥ
yajñopaghātāya tataḥ so 'mantrayata rājabhiḥ

Chapter 37

1 [व]
ततः सागरसंकाशं दृष्ट्वा नृपतिसागरम
रॊषात परचलितं सर्वम इदम आह युधिष्ठिरः
2 भीष्मं मतिमतां शरेष्ठं वृद्धं कुरु पिता महम
बृहस्पतिं बृहत तेजाः पुरुहूता इवारिहा
3 असौ रॊषात परचलितॊ महान नृपतिसागरः
अत्र यत परतिपत्तव्यं तन मे बरूहि पितामह
4 यज्ञस्य च न विघ्नः सयात परजानां च शिवं भवेत

1 [v]
tataḥ sāgarasaṃkāśaṃ dṛṣṭvā nṛpatisāgaram
roṣāt pracalitaṃ sarvam idam āha yudhiṣṭhiraḥ
2 bhīṣmaṃ matimatāṃ śreṣṭhaṃ vṛddhaṃ kuru pitā maham
bṛhaspatiṃ bṛhat tejāḥ puruhūtā ivārihā
3 asau roṣāt pracalito mahān nṛpatisāgaraḥ
atra yat pratipattavyaṃ tan me brūhi pitāmaha
4 yajñasya ca na vighnaḥ syāt prajānāṃ ca

यथा सर्वत्र तत सर्वं बरूहि मे ऽदय पितामह
5 इत्य उक्तवति धर्मज्ञे धर्मराजे युधिष्ठिरे
उवाचेदं वचो भीष्मस ततः कुरु पिता महः
6 मा भैस तवं कुरुशार्दूल शवा सिंहं हन्तुम अर्हति
शिवः पन्थाः सुनीतो ऽतर मया पूर्वतरं वृतः
7 परसुप्ते हि यथा सिंहे शवानस तत्र समागताः
भषेयुः सहिताः सर्वे तथेमे वसुधाधिपाः
8 वृष्णिसिंहस्य सुप्तस्य तथेमे परमुखे सथिताः
भषन्ते तात संक्रुद्धाः शवानः सिंहस्य संनिधौ
9 न हि संबुध्यते तावत सुप्तः सिंह इवाच्युतः
तेन सिंही करोत्य एतान नृसिंहश चेदिपुंगवः
10 पार्थिवान पार्थिवश्रेष्ठ शिशुपालो ऽलपचेतनः
सर्वान सर्वात्मना तात नेतु कामो यमक्षयम
11 नूनम एतत समादातुं पुनर इच्छत्य अधो ऽकषजः
यद अस्य शिशुपालस्थं तेजस तिष्ठति भारत
12 विप्लुता चास्य भद्रं ते बुद्धिर बुद्धिमतां वर

śivaṃ bhavet
yathā sarvatra tat sarvaṃ brūhi me 'dya pitāmaha
5 ity uktavati dharmajñe dharmarāje yudhiṣṭhire
uvācedaṃ vaco bhīṣmas tataḥ kuru pitā mahaḥ
6 mā bhais tvaṃ kuruśārdūla śvā siṃhaṃ hantum arhati
śivaḥ panthāḥ sunīto 'tra mayā pūrvataraṃ vṛtaḥ
7 prasupte hi yathā siṃhe śvānas tatra samāgatāḥ
bhaṣeyuḥ sahitāḥ sarve tatheme vasudhādhipāḥ
8 vṛṣṇisiṃhasya suptasya tatheme pramukhe sthitāḥ
bhaṣante tāta saṃkruddhāḥ śvānaḥ siṃhasya saṃnidhau
9 na hi saṃbudhyate tāvat suptaḥ siṃha

चेदिराजस्य कौन्तेय सर्वेषां च महीक्षिताम
13 आदातुं हि नरव्याघ्रो यं यम इच्छत्य अयं यदा
तस्य विप्लवते बुद्धिर एवं चेदिपतेर यथा
14 चतुर्विधानां भूतानां तरिषु लॊकेषु माधवः
परभवश चैव सर्वेषां निधनं च युधिष्ठिर
15 इति तस्य वचॊ शरुत्वा ततश चेदिपतिर नृपः
भीष्मं रूक्षाक्षरा वाचः शरावयाम आस भारत

ivācyutaḥ
tena siṃhī karoty etān nṛsiṃhaś cedipuṃgavaḥ
10 pārthivān pārthivaśreṣṭha śiśupālo 'lpacetanaḥ
sarvān sarvātmanā tāta netu kāmo yamakṣayam
11 nūnam etat samādātuṃ punar icchaty adho 'kṣajaḥ
yad asya śiśupālasthaṃ tejas tiṣṭhati bhārata
12 viplutā cāsya bhadraṃ te buddhir buddhimatāṃ vara
cedirājasya kaunteya sarveṣāṃ ca mahīkṣitām
13 ādātuṃ hi naravyāghro yaṃ yam icchaty ayaṃ yadā
tasya viplavate buddhir evaṃ cedipater yathā
14 caturvidhānāṃ bhūtānāṃ triṣu lokeṣu mādhavaḥ
prabhavaś caiva sarveṣāṃ nidhanaṃ ca

yudhiṣṭhira
15 iti tasya vaco śrutvā tataś cedipatir nṛpaḥ
bhīṣmaṃ rūkṣākṣarā vācaḥ śrāvayām āsa
bhārata

Chapter 38

1 शिशुपाल उवाच
विभीषिकाभिर बह्वीभिर भीषयन सर्वपार्थिवान
न वयपत्रपसे कस्माद वृद्धः सन कुलपांसनः
2 युक्तम एतत तृतीयायां परकृतौ वर्तता तवया
वक्तुं धर्माद अपेतार्थं तवं हि सर्वकुरूत्तमः
3 नावि नौर इव संबद्धा यथान्धो वान्धम अन्वियात
तथाभूता हि कौरव्या भीष्म येषां तवम अग्रणीः
4 पूतनाघातपूर्वाणि कर्माण्य अस्य विशेषतः

1 śiśupāla uvāca
vibhīṣikābhir bahvībhir bhīṣayan
sarvapārthivān
na vyapatrapase kasmād vṛddhaḥ san
kulapāṃsanaḥ
2 yuktam etat tṛtīyāyāṃ prakṛtau vartatā
tvayā
vaktuṃ dharmād apetārthaṃ tvaṃ hi
sarvakurūttamaḥ
3 nāvi naur iva saṃbaddhā yathāndho
vāndham anviyāt

तवया कीर्तयतास्माकं भूयः परच्यावितं मनः
5 अवलिप्तस्य मूर्खस्य केशवं सतोतुम इच्छतः
कथं भीष्म न ते जिह्वा शतधेयं विदीर्यते
6 यत्र कुत्सा परयोक्तव्या भीष्म बालतरैर नरैः
तम इमं जञानवृद्धः सन गोपं संस्तोतुम इच्छसि
7 यद्य अनेन हता बाल्ये शकुनिश चित्रम अत्र किम
तौ वाश्ववृषभौ भीष्म यौ न युद्धविशारदौ
8 चेतनारहितं काष्ठं यद्य अनेन निपातितम
पादेन शकटं भीष्म तत्र किं कृतम अद्भुतम
9 वल्मीकमात्रः सप्ताहं यद्य अनेन धृतो ऽचलः
तदा गोवर्धनो भीष्म न तच चित्रं मतं मम
10 भुक्तम एतेन बह्व अन्नं करीडता नगमूर्धनि
इति ते भीष्म शृण्वानाः परं विस्मयम आगताः
11 यस्य चानेन धर्मज्ञ भुक्तम अन्नं बलीयसः
स चानेन हतः कंस इत्य एतन न महाद्भुतम
12 न ते शरुतम इदं भीष्म नूनं कथयतां सताम

tathābhūtā hi kauravyā bhīṣma yeṣāṃ tvam agraṇīḥ
4 pūtanāghātapūrvāṇi karmāṇy asya viśeṣataḥ
tvayā kīrtayatāsmākaṃ bhūyaḥ pracyāvitaṃ manaḥ
5 avaliptasya mūrkhasya keśavaṃ stotum icchataḥ
kathaṃ bhīṣma na te jihvā śatadheyaṃ vidīryate
6 yatra kutsā prayoktavyā bhīṣma bālatarair naraiḥ
tam imaṃ jñānavṛddhaḥ san gopaṃ saṃstotum icchasi
7 yady anena hatā bālye śakuniś citram atra kim
tau vāśvavṛṣabhau bhīṣma yau na yuddhaviśāradau
8 cetanārahitaṃ kāṣṭhaṃ yady anena nipātitam

यद वक्ष्ये तवाम अधर्मज्ञ वाक्यं कुरुकुलाधम
13 सत्रीषु गॊषु न शस्त्राणि पातयेद बराह्मणेषु च
यस्य चान्नानि भुञ्जीत यश च सयाच छरणागतः
14 इति सन्तॊ ऽनुशासन्ति सज्जना धर्मिणः सदा
भीष्म लॊके हि तत सर्वं वितथं तवयि दृश्यते
15 जञानवृद्धं च वृद्धं च भूयांसं केशवं मम
अजानत इवाख्यासि संस्तुवन कुरुसत्तम
गॊघ्नः सत्रीघ्नश च सन भीष्म कथं संस्तवम अर्हति
16 असौ मतिमतां शरेष्ठॊ य एष जगतः परभुः
संभावयति यद्य एवं तवद्वाक्याच च जनार्दनः
एवम एतत सर्वम इति सर्वं तद वितथं धरुवम
17 न गाथा गाथिनं शास्ति बहु चेद अपि गायति
परकृतिं यान्ति भूतानि भूलिङ्गशकुनिर यथा
18 नूनं परकृतिर एषा ते जघन्या नात्र संशयः
अतः पापीयसी चैषां पाण्डवानाम अपीष्यते
19 येषाम अर्च्यतमः कृष्णस तवं च येषां परदर्शकः

pādena śakaṭaṃ bhīṣma tatra kiṃ kṛtam adbhutam
9 valmīkamātraḥ saptāhaṃ yady anena dhṛto 'calaḥ
tadā govardhano bhīṣma na tac citraṃ mataṃ mama
10 bhuktam etena bahv annaṃ krīḍatā nagamūrdhani
iti te bhīṣma śṛṇvānāḥ paraṃ vismayam āgatāḥ
11 yasya cānena dharmajña bhuktam annaṃ balīyasaḥ
sa cānena hataḥ kaṃsa ity etan na mahādbhutam
12 na te śrutam idaṃ bhīṣma nūnaṃ kathayatāṃ satām
yad vakṣye tvām adharmajña vākyaṃ kurukulādhama
13 strīṣu goṣu na śastrāṇi pātayed brāhmaṇeṣu ca

धर्मवाक तवम अधर्मज्ञः सतां मार्गाद अवप्लुतः
20 कॊ हि धर्मिणम आत्मानं जानञ जञानवतां वरः
कुर्याद यथा तवया भीष्म कृतं धर्मम अवेक्षता
21 अन्यकामा हि धर्मज्ञ कन्यका पराज्ञमानिना
अम्बा नामेति भद्रं ते कथं सापहृता तवया
22 यां तवयापहृतां भीष्म कन्यां नैषितवान नृपः
भराता विचित्रवीर्यस ते सतां वृत्तम अनुष्ठितः
23 दारयॊर यस्य चान्येन मिषतः पराज्ञमानिनः
तव जातान्य अपत्यानि सज्जनाचरिते पथि
24 न हि धर्मॊ ऽसति ते भीष्म बरह्मचर्यम इदं वृथा
यद धारयसि मॊहाद वा कलीबत्वाद वा न संशयः
25 न तव अहं तव धर्मज्ञ पश्याम्य उपचयं कव चित
न हि ते सेविता वृद्धा य एवं धर्मम अब्रुवन
26 इष्टं दत्तम अधीतं च यज्ञाश च बहुदक्षिणाः
सर्वम एतद अपत्यस्य कलां नार्हति षॊडशीम
27 वरतॊपवासैर बहुभिः कृतं भवति भीष्म यत

yasya cānnāni bhuñjīta yaś ca syāc
charaṇāgataḥ
14 iti santo 'nuśāsanti sajjanā dharmiṇaḥ
sadā
bhīṣma loke hi tat sarvaṃ vitathaṃ tvayi
dṛśyate
15 jñānavṛddhaṃ ca vṛddhaṃ ca
bhūyāṃsaṃ keśavaṃ mama
ajānata ivākhyāsi saṃstuvan kurusattama
goghnaḥ strīghnaś ca san bhīṣma kathaṃ
saṃstavam arhati
16 asau matimatāṃ śreṣṭho ya eṣa jagataḥ
prabhuḥ
saṃbhāvayati yady evaṃ tvadvākyāc ca
janārdanaḥ
evam etat sarvam iti sarvaṃ tad vitathaṃ
dhruvam
17 na gāthā gāthinaṃ śāsti bahu ced api
gāyati
prakṛtiṃ yānti bhūtāni bhūliṅgaśakunir

सर्वं तद अनपत्यस्य मोघं भवति निश्चयात
28 सो ऽनपत्यश च वृद्धश च मिथ्याधर्मानुशासनात
हंसवत तवम अपीदानीं जञातिभ्यः पराप्नुया वधम
29 एवं हि कथयन्त्य अन्ये नरा जञानविदः पुरा
भीष्म यत तद अहं सम्यग वक्ष्यामि तव शृण्वतः
30 वृद्धः किल समुद्रान्ते कश चिद धंसो ऽभवत पुरा
धर्मवाग अन्यथावृत्तः पक्षिणः सो ऽनुशास्ति ह
31 धर्मं चरत माधर्मम इति तस्य वचः किल
पक्षिणः शुश्रुवुर भीष्म सततं धर्मवादिनः
32 अथास्य भक्ष्यम आजह्रुः समुद्रजलचारिणः
अण्डजा भीष्म तस्यान्ये धर्मार्थम इति शुश्रुम
33 तस्य चैव समभ्याशे निक्षिप्याण्डानि सर्वशः
समुद्राम्भस्य अमोदन्त चरन्तो भीष्म पक्षिणः
34 तेषाम अण्डानि सर्वेषां भक्षयाम आस पापकृत
स हंसः संप्रमत्तानाम अप्रमत्तः सवकर्मणि
35 ततः परक्षीयमाणेषु तेष्व अण्डेष्व अण्डजो ऽपरः

yathā
18 nūnaṃ prakṛtir eṣā te jaghanyā nātra
saṃśayaḥ
ataḥ pāpīyasī caiṣāṃ pāṇḍavānām apīṣyate
19 yeṣām arcyatamaḥ kṛṣṇas tvaṃ ca yeṣāṃ
pradarśakaḥ
dharmavāk tvam adharmajñaḥ satāṃ
mārgād avaplutaḥ
20 ko hi dharmiṇam ātmānaṃ jānañ
jñānavatāṃ varaḥ
kuryād yathā tvayā bhīṣma kṛtaṃ dharmam
avekṣatā
21 anyakāmā hi dharmajña kanyakā
prājñamāninā
ambā nāmeti bhadraṃ te kathaṃ sāpahṛtā
tvayā
22 yāṃ tvayāpahṛtāṃ bhīṣma kanyāṃ
naiṣitavān nṛpaḥ
bhrātā vicitravīryas te satāṃ vṛttam
anuṣṭhitaḥ

अशङ्कत महाप्राज्ञस तं कदा चिद ददर्श ह
36 ततः स कथयाम आस दृष्ट्वा हंसस्य किल्बिषम
तेषां परमदुःखार्तः स पक्षी सर्वपक्षिणाम
37 ततः परत्यक्षतो दृष्ट्वा पक्षिणस ते समागताः
निजघ्नुस तं तदा हंसं मिथ्यावृत्तं कुरूद्वह
38 ते तवां हंससधर्माणम अपीमे वसुधाधिपाः
निहन्युर भीष्म संक्रुद्धाः पक्षिणस तम इवाण्डजम
39 गाथाम अप्य अत्र गायन्ति ये पुराणविदो जनाः
भीष्म यां तां च ते सम्यक कथयिष्यामि भारत
40 अन्तरात्मनि विनिहिते; रौषि पत्ररथ वितथम
अण्डभक्षणम अशुचि ते; कर्म वाचम अतिशयते

23 dārayor yasya cānyena miṣataḥ
prājñamāninaḥ
tava jātāny apatyāni sajjanācarite pathi
24 na hi dharmo 'sti te bhīṣma
brahmacaryam idaṃ vṛthā
yad dhārayasi mohād vā klībatvād vā na
saṃśayaḥ
25 na tv ahaṃ tava dharmajña paśyāmy
upacayaṃ kva cit
na hi te sevitā vṛddhā ya evaṃ dharmam
abruvan
26 iṣṭaṃ dattam adhītaṃ ca yajñāś ca
bahudakṣiṇāḥ
sarvam etad apatyasya kalāṃ nārhati
ṣoḍaśīm
27 vratopavāsair bahubhiḥ kṛtaṃ bhavati
bhīṣma yat
sarvaṃ tad anapatyasya moghaṃ bhavati
niścayāt
28 so 'napatyaś ca vṛddhaś ca

mithyādharmānuśāsanāt
haṃsavat tvam apīdānīṃ jñātibhyaḥ
prāpnuyā vadham
29 evaṃ hi kathayanty anye narā jñānavidaḥ
purā
bhīṣma yat tad ahaṃ samyag vakṣyāmi tava
śṛṇvataḥ
30 vṛddhaḥ kila samudrānte kaś cid dhaṃso
'bhavat purā
dharmavāg anyathāvṛttaḥ pakṣiṇaḥ so
'nuśāsti ha
31 dharmaṃ carata mādharmam iti tasya
vacaḥ kila
pakṣiṇaḥ śuśruvur bhīṣma satataṃ
dharmavādinaḥ
32 athāsya bhakṣyam ājahruḥ
samudrajalacāriṇaḥ
aṇḍajā bhīṣma tasyānye dharmārtham iti
śuśruma
33 tasya caiva samabhyāśe nikṣipyāṇḍāni

sarvaśaḥ
samudrāmbhasy amodanta caranto bhīṣma pakṣiṇaḥ
34 **teṣām aṇḍāni sarveṣāṃ bhakṣayām āsa pāpakṛt**
sa haṃsaḥ saṃpramattānām apramattaḥ svakarmaṇi
35 **tataḥ prakṣīyamāṇeṣu teṣv aṇḍeṣv aṇḍajo 'paraḥ**
aśaṅkata mahāprājñas taṃ kadā cid dadarśa ha
36 **tataḥ sa kathayām āsa dṛṣṭvā haṃsasya kilbiṣam**
teṣāṃ paramaduḥkhārtaḥ sa pakṣī sarvapakṣiṇām
37 **tataḥ pratyakṣato dṛṣṭvā pakṣiṇas te samāgatāḥ**
nijaghnus taṃ tadā haṃsaṃ mithyāvṛttaṃ kurūdvaha
38 **te tvāṃ haṃsasadharmāṇam apīme**

vasudhādhipāḥ
nihanyur bhīṣma saṃkruddhāḥ pakṣiṇas tam ivāṇḍajam
39 gāthām apy atra gāyanti ye purāṇavido janāḥ
bhīṣma yāṃ tāṃ ca te samyak kathayiṣyāmi bhārata
40 antarātmani vinihite; rauṣi patraratha vitatham
aṇḍabhakṣaṇam aśuci te; karma vācam atiśayate

Chapter 39

1 [षिषु]
स मे बहुमतॊ राजा जरासंधॊ महाबलः
यॊ ऽनेन युद्धं नेयेष दासॊ ऽयम इति संयुगे

1 [ṣiṣu]
sa me bahumato rājā jarāsaṃdho mahābalaḥ
yo 'nena yuddhaṃ neyeṣa dāso 'yam iti saṃyuge

2 केशवेन कृतं यत तु जरासंध वधे तदा
भीमसेनार्जुनाभ्यां च कस तत साध्व इति मन्यते
3 अद्वारेण परविष्टेन छद्मना बरह्मवादिना
दृष्टः परभावः कृष्णेन जरासंधस्य धीमतः
4 येन धर्मात्मनात्मानं बरह्मण्यम अभिजानता
नैषितं पाद्यम अस्मै तद दातुम अग्रे दुरात्मने
5 भुज्यताम इति तेनोक्ताः कृष्ण भीम धनंजयाः
जरासंधेन कौरव्य कृष्णेन विकृतं कृतम
6 यद्य अयं जगतः कर्ता यथैनं मूर्ख मन्यसे
कस्मान न बराह्मणं सम्यग आत्मानम अवगच्छति
7 इदं तव आश्चर्यभूतं मे यद इमे पाण्डवास तवया
अपकृष्टाः सतां मार्गान मन्यन्ते तच च साध्व इति
8 अथ वा नैतद आश्चर्यं येषां तवम असि भारत
सत्री सधर्मा च वृद्धश च सर्वार्थानां परदर्शकः
9 [व]
तस्य तद वचनं शरुत्वा रूक्षं रूक्षाक्षरं बहु

2 keśavena kṛtaṃ yat tu jarāsaṃdha vadhe tadā
bhīmasenārjunābhyāṃ ca kas tat sādhv iti manyate
3 advāreṇa praviṣṭena chadmanā brahmavādinā
dṛṣṭaḥ prabhāvaḥ kṛṣṇena jarāsaṃdhasya dhīmataḥ
4 yena dharmātmanātmānaṃ brahmaṇyam abhijānatā
naiṣitaṃ pādyam asmai tad dātum agre durātmane
5 bhujyatām iti tenoktāḥ kṛṣṇa bhīma dhanaṃjayāḥ
jarāsaṃdhena kauravya kṛṣṇena vikṛtaṃ kṛtam
6 yady ayaṃ jagataḥ kartā yathainaṃ mūrkha manyase
kasmān na brāhmaṇaṃ samyag ātmānam avagacchati

चुकोप बलिनां शरेष्ठो भीमसेनः परतापवान
10 तस्य पद्मप्रतीकाशे सवभावायत विस्तृते
भूयो करोधाभिताम्रान्ते रक्ते नेत्रे बभूवतुः
11 तरिशिखां भरुकुटीं चास्य ददृशुः सर्वपार्थिवाः
ललाटस्थां तरिकूटस्थां गङ्गां तरिपथगाम इव
12 दन्तान संदशतस तस्य कोपाद ददृशुर आननम
युगान्ते सर्वभूतानि कालस्येव दिधक्षतः
13 उत्पतन्तं तु वेगेन जग्राहैनं मनस्विनम
भीष्म एव महाबाहुर महासेनम इवेश्वरः
14 तस्य भीमस्य भीष्मेण वार्यमाणस्य भारत
गुरुणा विविधैर वाक्यैः करोधः परशमम आगतः
15 नातिचक्राम भीष्मस्य स हि वाक्यम अरिंदमः
समुद्धूतो घनापाये वेलाम इव महोदधिः
16 शिशुपालस तु संक्रुद्धे भीमसेने नराधिप
नाकम्पत तदा वीरः पौरुषे सवे वयवस्थितः
17 उत्पतन्तं तु वेगेन पुनः पुनर अरिंदमः

7 idaṃ tv āścaryabhūtaṃ me yad ime
pāṇḍavās tvayā
apakṛṣṭāḥ satāṃ mārgān manyante tac ca
sādhv iti
8 atha vā naitad āścaryaṃ yeṣāṃ tvam asi
bhārata
strī sadharmā ca vṛddhaś ca sarvārthānāṃ
pradarśakaḥ
9 [v]
tasya tad vacanaṃ śrutvā rūkṣaṃ
rūkṣākṣaraṃ bahu
cukopa balināṃ śreṣṭho bhīmasenaḥ
pratāpavān
10 tasya padmapratīkāśe svabhāvāyata
vistṛte
bhūyo krodhābhitāmrānte rakte netre
babhūvatuḥ
11 triśikhāṃ bhrukuṭīṃ cāsya dadṛśuḥ
sarvapārthivāḥ
lalāṭasthāṃ trikūṭasthāṃ gaṅgāṃ

न स तं चिन्तयाम आस सिंहः कषुद्रमृगं यथा
18 परहसंश चाब्रवीद वाक्यं चेदिराजः परतापवान
भीमसेनम अतिक्रुद्धं दृष्ट्वा भीमपराक्रमम
19 मुञ्चैनं भीष्म पश्यन्तु यावद एनं नराधिपाः
मत परतापाग्निनिर्दग्धं पतंगम इव वह्निना
20 ततश चेदिपतेर वाक्यं तच छरुत्वा कुरुसत्तमः
भीमसेनम उवाचेदं भीष्मो मतिमतां वरः

tripathagām iva
12 dantān saṃdaśatas tasya kopād dadṛśur ānanam
yugānte sarvabhūtāni kālasyeva didhakṣataḥ
13 utpatantaṃ tu vegena jagrāhainaṃ manasvinam
bhīṣma eva mahābāhur mahāsenam iveśvaraḥ
14 tasya bhīmasya bhīṣmeṇa vāryamāṇasya bhārata
guruṇā vividhair vākyaiḥ krodhaḥ praśamam āgataḥ
15 nāticakrāma bhīṣmasya sa hi vākyam ariṃdamaḥ
samuddhūto ghanāpāye velām iva mahodadhiḥ
16 śiśupālas tu saṃkruddhe bhīmasene narādhipa
nākampata tadā vīraḥ pauruṣe sve vyavasthitaḥ

17 utpatantaṃ tu vegena punaḥ punar ariṃdamaḥ
na sa taṃ cintayām āsa siṃhaḥ kṣudramṛgaṃ yathā
18 prahasaṃś cābravīd vākyaṃ cedirājaḥ pratāpavān
bhīmasenam atikruddhaṃ dṛṣṭvā bhīmaparākramam
19 muñcainaṃ bhīṣma paśyantu yāvad enaṃ narādhipāḥ
mat pratāpāgninirdagdhaṃ pataṃgam iva vahninā
20 tataś cedipater vākyaṃ tac chrutvā kurusattamaḥ
bhīmasenam uvācedaṃ bhīṣmo matimatāṃ varaḥ

Chapter 40

1 [भ]
चेदिराजकुले जातस तर्यक्ष एष चतुर्भुजः
रासभाराव सदृशं रुराव च ननाद च
2 तेनास्य माता पितरौ तरेसतुस तौ स बान्धवौ
वैकृतं तच च तौ दृष्ट्वा तयागाय कुरुतां मतिम
3 ततः सभार्यं नृपतिं सामात्यं सपुरोहितम
चिन्ता संमूढहृदयं वाग उवाचाशरीरिणी
4 एष ते नृपते पुत्रः शरीमाञ जातो महाबलः
तस्माद अस्मान न भेतव्यम अव्यग्रः पाहि वै शिशुम
5 न चैवैतस्य मृत्युस तवं न कालः परत्युपस्थितः
मृत्युर हन्तास्य शस्त्रेण स चोत्पन्नो नराधिप
6 संश्रुत्योदाहृतं वाक्यं भूतम अन्तर्हितं ततः
पुत्रस्नेहाभिसंतप्ता जननी वाक्यम अब्रवीत
7 येनेदम ईरितं वाक्यं ममैव तनयं परति

1 [bh]
cedirājakule jātas tryakṣa eṣa caturbhujaḥ
rāsabhārāva sadṛśaṃ rurāva ca nanāda ca
2 tenāsya mātā pitarau tresatus tau sa bāndhavau
vaikṛtaṃ tac ca tau dṛṣṭvā tyāgāya kurutāṃ matim
3 tataḥ sabhāryaṃ nṛpatiṃ sāmātyaṃ sapurohitam
cintā saṃmūḍhahṛdayaṃ vāg uvācāśarīriṇī
4 eṣa te nṛpate putraḥ śrīmāñ jāto mahābalaḥ
tasmād asmān na bhetavyam avyagraḥ pāhi vai śiśum
5 na caivaitasya mṛtyus tvaṃ na kālaḥ pratyupasthitaḥ
mṛtyur hantāsya śastreṇa sa cotpanno narādhipa

पराञ्जलिस तं नमस्यामि बरवीतु स पुनर वचः
8 शरोतुम इच्छामि पुत्रस्य को ऽसय मृत्युर भविष्यति
अन्तर्हितं ततो भूतम उवाचेदं पुनर वचः
9 येनोत्सङ्गे गृहीतस्य भुजाव अभ्यधिकाव उभौ
पतिष्यतः कषितितले पञ्चशीर्षाव इवोरगौ
10 तृतीयम एतद बालस्य ललाटस्थं च लोचनम
निमज्जिष्यति यं दृष्ट्वा सो ऽसय मृत्युर भविष्यति
11 तर्यक्षं चतुर्भुजं शरुत्वा तथा च समुदाहृतम
धरण्यां पार्थिवाः सर्वे अभ्यगच्छन दिदृक्षवः
12 तान पूजयित्वा संप्राप्तान यथार्हं स महीपतिः
एकैकस्य नृपस्याङ्के पुत्रम आरोपयत तदा
13 एवं राजसहस्राणां पृथक्त्वेन यथाक्रमम
शिशुर अङ्के समारूढो न तत पराप निदर्शनम
14 ततश चेदिपुरं पराप्तौ संकर्षण जनार्दनौ
यादवौ यादवीं दरस्तुं सवसारं तां पितुस तदा
15 अभिवाद्य यथान्यायं यथा जयेष्ठं नृपांश च तान

6 saṃśrutyodāhṛtaṃ vākyaṃ bhūtam antarhitaṃ tataḥ
putrasnehābhisaṃtaptā jananī vākyam abravīt
7 yenedam īritaṃ vākyaṃ mamaiva tanayaṃ prati
prāñjalis taṃ namasyāmi bravītu sa punar vacaḥ
8 śrotum icchāmi putrasya ko 'sya mṛtyur bhaviṣyati
antarhitaṃ tato bhūtam uvācedaṃ punar vacaḥ
9 yenotsaṅge gṛhītasya bhujāv abhyadhikāv ubhau
patiṣyataḥ kṣititale pañcaśīrṣāv ivoragau
10 tṛtīyam etad bālasya lalāṭasthaṃ ca locanam
nimajjiṣyati yaṃ dṛṣṭvā so 'sya mṛtyur bhaviṣyati
11 tryakṣaṃ caturbhujaṃ śrutvā tathā ca

कुशलानामयं पृष्ट्वा निषण्णौ राम केशवौ
16 अभ्यर्चितौ तदा वीरौ परीत्या चाभ्यधिकं ततः
पुत्रं दामोदरोत्सङ्गे देवी संन्यदधात सवयम
17 नयस्तमात्रस्य तस्याङ्के भुजाव अभ्यधिकाव उभौ
पेततुस तच च नयनं निममज्ज ललाटजम
18 तद दृष्ट्वा वयथिता तरस्ता वरं कृष्णम अयाचत
ददस्व मे वरं कृष्ण भयार्ताय महाभुज
19 तवं हय आर्तानां समाश्वासो भीतानाम अभयंकरः
पितृस्वसारं मा भैषीर इत्य उवाच जनार्दनः
20 ददानि कं वरं किं वा करवाणि पितृस्वसः
शक्यं वा यदि वाशक्यं करिष्यामि वचस तव
21 एवम उक्ता ततः कृष्णम अब्रवीद यदुनन्दनम
शिशुपालस्यापराधान कषमेथास तवं महाबल
22 [क]
अपराधशतं कषाम्यं मया हय अस्य पितृष्वसः
पुत्रस्य ते वधार्हाणां मा तवं शोके मनः कृथाः

samudāhṛtam
dharaṇyāṃ pārthivāḥ sarve abhyagacchan didṛkṣavaḥ
12 tān pūjayitvā saṃprāptān yathārhaṃ sa mahīpatiḥ
ekaikasya nṛpasyāṅke putram āropayat tadā
13 evaṃ rājasahasrāṇāṃ pṛthaktvena yathākramam
śiśur aṅke samārūḍho na tat prāpa nidarśanam
14 tataś cedipuraṃ prāptau saṃkarṣaṇa janārdanau
yādavau yādavīṃ drastuṃ svasāraṃ tāṃ pitus tadā
15 abhivādya yathānyāyaṃ yathā jyeṣṭhaṃ nṛpāṃś ca tān
kuśalānāmayaṃ pṛṣṭvā niṣaṇṇau rāma keśavau
16 abhyarcitau tadā vīrau prītyā cābhyadhikaṃ tataḥ

23 [भस]
एवम एष नृपः पापः शिशुपालः सुमन्दधीः
तवां समाहृयते वीर गोविन्द वरदर्पितः

putraṃ dāmodarotsaṅge devī saṃnyadadhāt svayam
17 nyastamātrasya tasyāṅke bhujāv abhyadhikāv ubhau
petatus tac ca nayanaṃ nimamajja lalāṭajam
18 tad dṛṣṭvā vyathitā trastā varaṃ kṛṣṇam ayācata
dadasva me varaṃ kṛṣṇa bhayārtāya mahābhuja
19 tvaṃ hy ārtānāṃ samāśvāso bhītānām abhayaṃkaraḥ
pitṛsvasāraṃ mā bhaiṣīr ity uvāca janārdanaḥ
20 dadāni kaṃ varaṃ kiṃ vā karavāṇi pitṛsvasaḥ
śakyaṃ vā yadi vāśakyaṃ kariṣyāmi vacas tava
21 evam uktā tataḥ kṛṣṇam abravīd yadunandanam
śiśupālasyāparādhān kṣamethās tvaṃ

mahābala
22 [k]
aparādhaśataṃ kṣāmyaṃ mayā hy asya pitṛṣvasaḥ
putrasya te vadhārhāṇāṃ mā tvaṃ śoke manaḥ kṛthāḥ
23 [bhs]
evam eṣa nṛpaḥ pāpaḥ śiśupālaḥ sumandadhīḥ
tvāṃ samāhvayate vīra govinda varadarpitaḥ

Chapter 41

1 [भस]
नैषा चेदिपतेर बुद्धिर यया तव आह्वयते ऽचयुतम
नूनम एष जगद भर्तुः कृष्णस्यैव विनिश्चयः
2 कॊ हि मां भीमसेनाद्य कषिताव अर्हति पार्थिवः

1 [bhs]
naiṣā cedipater buddhir yayā tv āhvayate 'cyutam
nūnam eṣa jagad bhartuḥ kṛṣṇasyaiva viniścayaḥ

कषेप्तुं दैवपरीतात्मा यथैष कुलपांसनः
3 एष हय अस्य महाबाहो तेजो ऽंशश च हरेर धरुवम
तम एव पुनर आदातुम इच्छत पृथु यशा हरिः
4 येनैष कुरुशार्दूल शार्दूल इव चेदिराट
गर्जत्य अतीव दुर्बुद्धिः सर्वान अस्मान अचिन्तयन
5 [व]
ततो न ममृषे चैद्यस तद भीष्म वचनं तदा
उवाच चैनं संक्रुद्धः पुनर भीष्मम अथोत्तरम
6 [ष]
दविषतां नो ऽसतु भीष्मैष परभावः केशवस्य यः
यस्य संस्तव वक्ता तवं बन्दिवत सततोत्थितः
7 संस्तवाय मनो भीष्म परेषां रमते सदा
यदि संस्तौषि राज्ञस तवम इमं हित्वा जनार्दनम
8 दरदं सतुहि बाह्लीकम इमं पार्थिव सत्तमम
जायमानेन येनेयम अभवद दारिता मही
9 वङ्गाङ्गविषयाध्यक्षं सहस्राक्षसमं बले

2 ko hi māṃ bhīmasenādya kṣitāv arhati pārthivaḥ
kṣeptuṃ daivaparītātmā yathaiṣa kulapāṃsanaḥ
3 eṣa hy asya mahābāho tejo 'ṃśaś ca harer dhruvam
tam eva punar ādātum icchat pṛthu yaśā hariḥ
4 yenaiṣa kuruśārdūla śārdūla iva cedirāṭ
garjaty atīva durbuddhiḥ sarvān asmān acintayan
5 [v]
tato na mamṛṣe caidyas tad bhīṣma vacanaṃ tadā
uvāca cainaṃ saṃkruddhaḥ punar bhīṣmam athottaram
6 [ṣ]
dviṣatāṃ no 'stu bhīṣmaiṣa prabhāvaḥ keśavasya yaḥ
yasya saṃstava vaktā tvaṃ bandivat

सतुहि कर्णम इमं भीष्म महाचाप विकर्षणम
10 दरोणं दरौणिं च साधु तवं पिता पुत्रौ महारथौ
सतुहि सतुत्याव इमौ भीष्म सततं दविजसत्तमौ
11 ययोर अन्यतरो भीष्म संक्रुद्धः स चराचराम
इमां वसुमतीं कुर्याद अशेषाम इति मे मतिः
12 दरोणस्य हि समं युद्धे न पश्यामि नराधिपम
अश्वत्थाम्नस तथा भीष्म न चैतौ सतोतुम इच्छसि
13 शल्यादीन अपि कस्मात तवं न सतौषि
वसुधाधिपान
सतवाय यदि ते बुद्धिर वर्तते भीष्म सर्वदा
14 किं हि शक्यं मया कर्तुं यद वृद्धानां तवया नृप
पुरा कथयतां नूनं न शरुतं धर्मवादिनाम
15 आत्मनिन्दात्मपूजा च परनिन्दा परस्तवः
अनाचरितम आर्याणां वृत्तम एतच चतुर्विधम
16 यद अस्तव्यम इमं शश्वन मोहात संस्तौषि भक्तितः
केशवं तच च ते भीष्म न कश चिद अनुमन्यते

satatotthitaḥ
7 saṃstavāya mano bhīṣma pareṣāṃ ramate
sadā
yadi saṃstauṣi rājñas tvam imaṃ hitvā
janārdanam
8 daradaṃ stuhi bāhlīkam imaṃ pārthiva
sattamam
jāyamānena yeneyam abhavad dāritā mahī
9 vaṅgāṅgaviṣayādhyakṣaṃ
sahasrākṣasamaṃ bale
stuhi karṇam imaṃ bhīṣma mahācāpa
vikarṣaṇam
10 droṇaṃ drauṇiṃ ca sādhu tvaṃ pitā
putrau mahārathau
stuhi stutyāv imau bhīṣma satataṃ
dvijasattamau
11 yayor anyataro bhīṣma saṃkruddhaḥ sa
carācarām
imāṃ vasumatīṃ kuryād aśeṣām iti me matiḥ
12 droṇasya hi samaṃ yuddhe na paśyāmi

17 कथं भॊजस्य पुरुषे वर्ग पाले दुरात्मनि
समावेशयसे सर्वं जगत केवलकाम्यया
18 अथ वैषा न ते भक्तिः पकृतिं याति भारत
मयैव कथितं पूर्वं भूलिङ्गशकुनिर यथा
19 भूलिङ्गशकुनिर नाम पार्श्वे हिमवतः परे
भीष्म तस्याः सदा वाचॊ शरूयन्ते ऽरथविगर्हिताः
20 मा साहसम इतीदं सा सततं वाशते किल
साहसं चात्मनातीव चरन्ती नावबुध्यते
21 सा हि मांसार्गलं भीष्म मुखात सिंहस्य खादतः
दन्तान्तर विलग्नं यत तद आदत्ते ऽलपचेतना
22 इच्छतः सा हि सिंहस्य भीष्म जीवत्य असंशयम
तद्वत तवम अप्य अधर्मज्ञ सदा वाचॊ परभाषसे
23 इच्छतां पार्थिवेन्द्राणां भीष्म जीवस्य असंशयम
लॊकविद्विष्ट कर्मा हि नान्यॊ ऽसति भवता समः
24 [व]
ततश चेदिपतेः शरुत्वा भीष्मः सकटुकं वचः

naradhipam
aśvatthāmnas tathā bhīṣma na caitau stotum icchasi
13 śalyādīn api kasmāt tvaṃ na stauṣi vasudhādhipān
stavāya yadi te buddhir vartate bhīṣma sarvadā
14 kiṃ hi śakyaṃ mayā kartuṃ yad vṛddhānāṃ tvayā nṛpa
purā kathayatāṃ nūnaṃ na śrutaṃ dharmavādinām
15 ātmanindātmapūjā ca paranindā parastavaḥ
anācaritam āryāṇāṃ vṛttam etac caturvidham
16 yad astavyam imaṃ śaśvan mohāt saṃstauṣi bhaktitaḥ
keśavaṃ tac ca te bhīṣma na kaś cid anumanyate
17 kathaṃ bhojasya puruṣe varga pāle

उवाचेदं वचो राजंश चेदिराजस्य शृण्वतः
25 इच्छतां किल नामाहं जीवाम्य एषां महीक्षिताम
यो ऽहं न गणयाम्य एतांस तृणानीव नराधिपान
26 एवम उक्ते तु भीष्मेण ततः संचुक्रुधुर नृपाः
के चिज जहृषिरे तत्र के चिद भीष्मं जगर्हिरे
27 के चिद ऊचुर महेष्वासाः शरुत्वा भीष्मस्य तद वचः
पापो ऽवलिप्तो वृद्धश च नायं भीष्मो ऽरहति कषमाम
28 हन्यतां दुर्मतिर भीष्मः पशुवत साध्व अयं नृपैः
सर्वैः समेत्य संरब्धैर दह्यतां वा कटाग्निना
29 इति तेषां वचो शरुत्वा ततः कुरु पिता महः
उवाच मतिमान भीष्मस तान एव वसुधाधिपान
30 उक्तस्योक्तस्य नेहान्तम अहं समुपलक्षये
यत तु वक्ष्यामि तत सर्वं शृणुध्वं वसुधाधिपाः
31 पशुवद घातनं वा मे दहनं वा कटाग्निना
करियतां मूर्ध्नि वो नयस्तं मयेदं सकलं पदम

durātmani
samāveśayase sarvaṃ jagat kevalakāmyayā
18 atha vaiṣā na te bhaktiḥ pakṛtiṃ yāti bhārata
mayaiva kathitaṃ pūrvaṃ bhūliṅgaśakunir yathā
19 bhūliṅgaśakunir nāma pārśve himavataḥ pare
bhīṣma tasyāḥ sadā vāco śrūyante 'rthavigarhitāḥ
20 mā sāhasam itīdaṃ sā satataṃ vāśate kila
sāhasaṃ cātmanātīva carantī nāvabudhyate
21 sā hi māṃsārgalaṃ bhīṣma mukhāt siṃhasya khādataḥ
dantāntara vilagnaṃ yat tad ādatte 'lpacetanā
22 icchataḥ sā hi siṃhasya bhīṣma jīvaty asaṃśayam
tadvat tvam apy adharmajña sadā vāco prabhāṣase

32 एष तिष्ठति गोविन्दः पूजितो ऽसमाभिर अच्युतः
यस्य वस तवरते बुद्धिर मरणाय स माधवम
33 कृष्णम आह्वयताम अद्य युद्धे शार्ङ्गगदाधरम
यावद अस्यैव देवस्य देहं विशतु पातितः

23 icchatāṃ pārthivendrāṇāṃ bhīṣma jīvasy asaṃśayam
lokavidviṣṭa karmā hi nānyo 'sti bhavatā samaḥ
24 [v]
tataś cedipateḥ śrutvā bhīṣmaḥ sakaṭukaṃ vacaḥ
uvācedaṃ vaco rājaṃś cedirājasya śṛṇvataḥ
25 icchatāṃ kila nāmāhaṃ jīvāmy eṣāṃ mahīkṣitām
yo 'haṃ na gaṇayāmy etāṃs tṛṇānīva narādhipān
26 evam ukte tu bhīṣmeṇa tataḥ saṃcukrudhur nṛpāḥ
ke cij jahṛṣire tatra ke cid bhīṣmaṃ jagarhire
27 ke cid ūcur maheṣvāsāḥ śrutvā bhīṣmasya tad vacaḥ
pāpo 'valipto vṛddhaś ca nāyaṃ bhīṣmo 'rhati kṣamām
28 hanyatāṃ durmatir bhīṣmaḥ paśuvat

sādhv ayaṃ nṛpaiḥ
sarvaiḥ sametya saṃrabdhair dahyatāṃ vā kaṭāgninā
29 iti teṣāṃ vaco śrutvā tataḥ kuru pitā mahaḥ
uvāca matimān bhīṣmas tān eva vasudhādhipān
30 uktasyoktasya nehāntam ahaṃ samupalakṣaye
yat tu vakṣyāmi tat sarvaṃ śṛṇudhvaṃ vasudhādhipāḥ
31 paśuvad ghātanaṃ vā me dahanaṃ vā kaṭāgninā
kriyatāṃ mūrdhni vo nyastaṃ mayedaṃ sakalaṃ padam
32 eṣa tiṣṭhati govindaḥ pūjito 'smābhir acyutaḥ
yasya vas tvarate buddhir maraṇāya sa mādhavam
33 kṛṣṇam āhvayatām adya yuddhe

śārṅgagadādharam
yāvad asyaiva devasya dehaṃ viśatu pātitaḥ

Chapter 42

1 [व]
ततः शरुत्वैव भीष्मस्य चेदिराड उरुविक्रमः
युयुत्सुर वासुदेवेन वासुदेवम उवाच ह
2 आह्वये तवां रणं गच्छ मया सार्धं जनार्दन
यावद अद्य निहन्मि तवां सहितं सर्वपाण्डवैः
3 सह तवया हि मे वध्याः पाण्डवाः कृष्ण सर्वथा
नृपतीन समतिक्रम्य यैर अराजा तवम अर्चितः
4 ये तवां दासम अराजानं बाल्याद अर्चन्ति दुर्मतिम
अनर्हम अर्हवत कृष्ण वध्यास त इति मे मतिः
इत्य उक्त्वा राजशार्दूलस तस्थौ गर्जन्न अमर्षणः

1 [v]
tataḥ śrutvaiva bhīṣmasya cedirāḍ uruvikramaḥ
yuyutsur vāsudevena vāsudevam uvāca ha
2 āhvaye tvāṃ raṇaṃ gaccha mayā sārdhaṃ janārdana
yāvad adya nihanmi tvāṃ sahitaṃ sarvapāṇḍavaiḥ
3 saha tvayā hi me vadhyāḥ pāṇḍavāḥ kṛṣṇa sarvathā
nṛpatīn samatikramya yair arājā tvam arcitaḥ
4 ye tvāṃ dāsam arājānaṃ bālyād arcanti

5 एवम उक्ते ततः कृष्णो मृदुपूर्वम इदं वचः
उवाच पार्थिवान सर्वांस तत्समक्षं च पाण्डवान
6 एष नः शत्रुर अत्यन्तं पार्थिवाः सात्वती सुतः
सात्वतानां नृशंसात्मा न हितो ऽनपकारिणाम
7 पराग्ज्योतिष पुरं यातान अस्माञ जञात्वा नृशंसकृत
अदहद दवारकाम एष सवस्रीयः सन नराधिपाः
8 करीडतो भोजराजन्यान एष रैवतके गिरौ
हत्वा बद्ध्वा च तान सर्वान उपायात सवपुरं पुरा
9 अश्वमेधे हयं मेध्यम उत्सृष्टं रक्षिभिर वृतम
पितुर मे यज्ञविघ्नार्थम अहरत पापनिश्चयः
10 सुवीरान परतिपत्तौ च बभ्रोर एष यशस्विनः
भार्याम अभ्यहरन मोहाद अकामां ताम इतो गताम
11 एष माया परतिच्छन्नः करूषार्थे तपस्विनीम
जहार भद्रां वैशालीं मातुलस्य नृशंसकृत
12 पितृस्वसुः कृते दुःखं सुमहन मर्षयाम्य अहम
दिष्ट्या तव इदं सर्वराज्ञां संनिधाव अद्य वर्तते

durmatim
anarham arhavat kṛṣṇa vadhyās ta iti me matiḥ
ity uktvā rājaśārdūlas tasthau garjann amarṣaṇaḥ
5 evam ukte tataḥ kṛṣṇo mṛdupūrvam idaṃ vacaḥ
uvāca pārthivān sarvāṃs tatsamakṣaṃ ca pāṇḍavān
6 eṣa naḥ śatrur atyantaṃ pārthivāḥ sātvatī sutaḥ
sātvatānāṃ nṛśaṃsātmā na hito 'napakāriṇām
7 prāgjyotiṣa puraṃ yātān asmāñ jñātvā nṛśaṃsakṛt
adahad dvārakām eṣa svasrīyaḥ san narādhipāḥ
8 krīḍato bhojarājanyān eṣa raivatake girau
hatvā baddhvā ca tān sarvān upāyāt svapuraṃ purā

13 पश्यन्ति हि भवन्तॊ ऽदय मय्य अतीव वयतिक्रमम
कृतानि तु परॊक्षं मे यानि तानि निबॊधत
14 इमं तव अस्य न शक्ष्यामि कषन्तुम अद्य
वयतिक्रमम
अवलेपाद वधार्हस्य समग्रे राजमण्डले
15 रुक्मिण्याम अस्य मूढस्य परार्थनासीन मुमूर्षतः
न च तां पराप्तवान मूढः शूद्रॊ वेदश्रुतिं यथा
16 एवमादि ततः सर्वे सहितास ते नराधिपाः
वासुदेव वचॊ शरुत्वा चेदिराजं वयगर्हयन
17 ततस तद वचनं शरुत्वा शिशुपालः परतापवान
जहास सवनवद धासं परहस्येदम उवाच ह
18 मत पूर्वां रुक्मिणीं कृष्ण संसत्सु परिकीर्तयन
विशेषतः पार्थिवेषु वरीडां न कुरुषे कथम
19 मन्यमानॊ हि कः सत्सु पुरुषः परिकीर्तयेत
अन्यपूर्वां सत्रियं जातु तवदन्यॊ मधुसूदन
20 कषम वा यदि ते शरद्धा मा वा कृष्ण मम कषम

9 **aśvamedhe hayaṃ medhyam utsṛṣṭaṃ**
rakṣibhir vṛtam
pitur me yajñavighnārtham aharat
pāpaniścayaḥ
10 **suvīrān pratipattau ca babhror eṣa**
yaśasvinaḥ
bhāryām abhyaharan mohād akāmāṃ tām
ito gatām
11 **eṣa māyā praticchannaḥ karūṣārthe**
tapasvinīm
jahāra bhadrāṃ vaiśālīṃ mātulasya
nṛśaṃsakṛt
12 **pitṛsvasuḥ kṛte duḥkhaṃ sumahan**
marṣayāmy aham
diṣṭyā tv idaṃ sarvarājñāṃ saṃnidhāv adya
vartate
13 **paśyanti hi bhavanto 'dya mayy atīva**
vyatikramam
kṛtāni tu parokṣaṃ me yāni tāni nibodhata
14 **imaṃ tv asya na śakṣyāmi kṣantum adya**

करुद्धाद वापि परसन्नाद वा किं मे तवत्तो भविष्यति
21 तथा बरुवत एवास्य भगवान मधुसूदनः
वयपाहरच छिरॊ करुद्धश चक्रेणामित्र कर्षणः
स पपात महाबाहुर वज्राहत इवाचलः
22 ततश चेदिपतेर देहात तेजॊ ऽगर्यं ददृशुर नृपाः
उत्पतन्तं महाराज गगणाद इव भास्करम
23 ततः कमलपत्राक्षं कृष्णं लॊकनमस्कृतम
ववन्दे तत तदा तेजॊ विवेश च नराधिप
24 तद अद्भुतम अमन्यन्त दृष्ट्वा सर्वे महीक्षितः
यद विवेश महाबाहुं तत तेजॊ पुरुषॊत्तमम
25 अनभ्रे परववर्ष दयौः पपात जवलिताशनिः
कृष्णेन निहते चैद्ये चचाल च वसुंधरा
26 ततः के चिन महीपाला नाब्रुवंस तत्र किं चन
अतीतवाक्पथे काले परेक्षमाणा जनार्दनम
27 हस्तैर हस्ताग्रम अपरे परत्यपीषन्न अमर्षिताः
अपरे दशनैर ओष्ठान अदशन करॊधमूर्छिताः

vyatikramam
avalepād vadhārhasya samagre rājamaṇḍale
15 rukmiṇyām asya mūḍhasya prārthanāsīn mumūrṣataḥ
na ca tāṃ prāptavān mūḍhaḥ śūdro vedaśrutiṃ yathā
16 evamādi tataḥ sarve sahitās te narādhipāḥ
vāsudeva vaco śrutvā cedirājaṃ vyagarhayan
17 tatas tad vacanaṃ śrutvā śiśupālaḥ pratāpavān
jahāsa svanavad dhāsaṃ prahasyedam uvāca ha
18 mat pūrvāṃ rukmiṇīṃ kṛṣṇa saṃsatsu parikīrtayan
viśeṣataḥ pārthiveṣu vrīḍāṃ na kuruṣe katham
19 manyamāno hi kaḥ satsu puruṣaḥ parikīrtayet
anyapūrvāṃ striyaṃ jātu tvadanyo madhusūdana

28 रहस तु के चिद वार्ष्णेयं परशशंसुर नराधिपाः
के चिद एव तु संरब्धा मध्यस्थास तव अपरे ऽभवन
29 परहृष्टाः केशवं जग्मुः संस्तुवन्तॊ महर्षयः
बराह्मणाश च महात्मानः पार्थिवाश च महाबलाः
30 पाण्डवस तव अब्रवीद भरातॄन सत्कारेण महीपतिम
दमघॊषात्मजं वीरं संसाधयत माचिरम
तथा च कृतवन्तस ते भरातुर वै शासनं तदा
31 चेदीनाम आधिपत्ये च पुत्रम अस्य महीपतिम
अभ्यसिञ्चत तदा पार्थः सह तैर वसुधाधिपैः
32 ततः स कुरुराजस्य करतुः सर्वं समृद्धिमान
यूनां परीतिकरॊ राजन संबभौ विपुलौजसः
33 शान्तविघ्नः सुखारम्भः परभूतधनधान्यवान
अन्नवान बहुभक्ष्यश च केशवेन सुरक्षितः
34 समापयाम आस च तं राजसूयं महाक्रतुम
तं तु यज्ञं महाबाहुर आ समाप्तेर जनार्दनः
ररक्ष भगवाञ शौरिः शार्ङ्गचक्रगदाधरः

20 kṣama vā yadi te śraddhā mā vā kṛṣṇa
mama kṣama
kruddhād vāpi prasannād vā kiṃ me tvatto
bhaviṣyati
21 tathā bruvata evāsya bhagavān
madhusūdanaḥ
vyapāharac chiro kruddhaś cakreṇāmitra
karṣaṇaḥ
sa papāta mahābāhur vajrāhata ivācalaḥ
22 tataś cedipater dehāt tejo 'gryaṃ dadṛśur
nṛpāḥ
utpatantaṃ mahārāja gaganād iva
bhāskaram
23 tataḥ kamalapatrākṣaṃ kṛṣṇaṃ
lokanamaskṛtam
vavande tat tadā tejo viveśa ca narādhipa
24 tad adbhutam amanyanta dṛṣṭvā sarve
mahīkṣitaḥ
yad viveśa mahābāhuṃ tat tejo
puruṣottamam

35 ततस तव अवभृथ सनातं धर्मराजं युधिष्ठिरम
समस्तं पार्थिवं कषत्रम अभिगम्येदम अब्रवीत
36 दिष्ट्या वर्धसि धर्मज्ञ साम्राज्यं पराप्तवान विभो
आजमीढाजमीढानां यशो संवर्धितं तवया
कर्मणैतेन राजेन्द्र धर्मश च सुमहान कृतः
37 आपृच्छामो नरव्याघ्र सर्वकामैः सुपूजिताः
सवराष्ट्राणि गमिष्यामस तदनुज्ञातुम अर्हसि
38 शरुत्वा तु वचनं राज्ञां धर्मराजो युधिष्ठिरः
यथार्हं पूज्य नृपतीन भरातॄन सर्वान उवाच ह
39 राजानः सर्व एवैते परीत्यास्मान समुपागताः
परस्थिताः सवानि राष्ट्राणि माम आपृच्छ्य परंतपाः
ते ऽनुव्रजत भद्रं ते विषयान्तं नृपोत्तमान
40 भरातुर वचनम आज्ञाय पाण्डवा धर्मचारिणः
यथार्हं नृप मुख्यांस तान एकैकं समनुव्रजन
41 विराटम अन्वयात तूर्णं धृष्टद्युम्नः परतापवान
धनंजयो यज्ञसेनं महात्मानं महारथः

25 anabhre pravavarṣa dyauḥ papāta jvalitāśaniḥ
kṛṣṇena nihate caidye cacāla ca vasuṃdharā
26 tataḥ ke cin mahīpālā nābruvaṃs tatra kiṃ cana
atītavākpathe kāle prekṣamāṇā janārdanam
27 hastair hastāgram apare pratyapīṣann amarṣitāḥ
apare daśanair oṣṭhān adaśan krodhamūrchitāḥ
28 rahas tu ke cid vārṣṇeyaṃ praśaśaṃsur narādhipāḥ
ke cid eva tu saṃrabdhā madhyasthās tv apare 'bhavan
29 prahṛṣṭāḥ keśavaṃ jagmuḥ saṃstuvanto maharṣayaḥ
brāhmaṇāś ca mahātmānaḥ pārthivāś ca mahābalāḥ
30 pāṇḍavas tv abravīd bhrātṝn satkāreṇa mahīpatim

42 भीष्मं च धृतराष्ट्रं च भीमसेनो महाबलः
दरोणं च स सुतं वीरं सहदेवो महारथः
43 नकुलः सुबलं राजन सह पुत्रं समन्वयात
दरौपदेयाः स सौभौद्राः पार्वतीयान महीपतीन
44 अन्वगच्छंस तथैवान्यान कषत्रियान कषत्रियर्षभाः
एवं संपूजितास ते वै जग्मुर विप्राश च सर्वशः
45 गतेषु पार्थिवेन्द्रेषु सर्वेषु भरतर्षभ
युधिष्ठिरम उवाचेदं वासुदेवः परतापवान
46 आपृच्छे तवां गमिष्यामि दवारकां कुरुनन्दन
राजसूयं करतुश्रेष्ठं दिष्ट्या तवं पराप्तवान असि
47 तम उवाचैवम उक्तस तु धर्मराण मधुसूदनम
तव परसादाद गोविन्द पराप्तवान अस्मि वै करतुम
48 समस्तं पार्थिवं कषत्रं तवत्प्रसादाद वशानुगम
उपादाय बलिं मुख्यं माम एव समुपस्थितम
49 न वयं तवाम ऋते वीर रंस्यामेह कथं चन
अवश्यं चापि गन्तव्या तवया दवारवती पुरी

damaghoṣātmajaṃ vīraṃ saṃsādhayata māciram
tathā ca kṛtavantas te bhrātur vai śāsanaṃ tadā
31 **cedīnām ādhipatye ca putram asya mahīpatim**
abhyasiñcat tadā pārthaḥ saha tair vasudhādhipaiḥ
32 **tataḥ sa kururājasya kratuḥ sarvaṃ samṛddhimān**
yūnāṃ prītikaro rājan saṃbabhau vipulaujasaḥ
33 **śāntavighnaḥ sukhārambhaḥ prabhūtadhanadhānyavān**
annavān bahubhakṣyaś ca keśavena surakṣitaḥ
34 **samāpayām āsa ca taṃ rājasūyaṃ mahākratum**
taṃ tu yajñaṃ mahābāhur ā samāpter janārdanaḥ

50 एवम उक्तः स धर्मात्मा युधिष्ठिर सहायवान
अभिगम्याब्रवीत परीतः पृथां पृथु यशा हरिः
51 साम्राज्यं समनुप्राप्ताः पुत्रास ते ऽदय पितृष्वसः
सिद्धार्था वसुमन्तश च सा तवं परीतिम इवाप्नुहि
52 अनुज्ञातस तवया चाहं दवारकां गन्तुम उत्सहे
सुभद्रां दरौपदीं चैव सभाजयत केशवः
53 निष्क्रम्यान्तःपुराच चैव युधिष्ठिर सहायवान
सनातश च कृतजप्यश च बराह्मणान सवस्ति वाच्य च
54 ततो मेघवरप्रख्यं सयन्दनं वै सुकल्पितम
योजयित्वा महाराज दारुकः परत्युपस्थितः
55 उपस्थितं रथं दृष्ट्वा तार्क्ष्य परवर केतनम
परदक्षिणम उपावृत्य समारुह्य महामनाः
परययौ पुण्डरीकाक्षस ततो दवारवतीं पुरीम
56 तं पद्भ्याम अनुवव्राज धर्मराजो युधिष्ठिरः
भरातृभिः सहितः शरीमान वासुदेवं महाबलम
57 ततो मुहूर्तं संगृह्य सयन्दनप्रवरं हरिः

rarakṣa bhagavāñ śauriḥ
śārṅgacakragadādharaḥ
35 tatas tv avabhṛtha snātaṃ dharmarājaṃ yudhiṣṭhiram
samastaṃ pārthivaṃ kṣatram
abhigamyedam abravīt
36 diṣṭyā vardhasi dharmajña sāmrājyaṃ prāptavān vibho
ājamīḍhājamīḍhānāṃ yaśo saṃvardhitaṃ tvayā
karmaṇaitena rājendra dharmaś ca sumahān kṛtaḥ
37 āpṛcchāmo naravyāghra sarvakāmaiḥ supūjitāḥ
svarāṣṭrāṇi gamiṣyāmas tadanujñātum arhasi
38 śrutvā tu vacanaṃ rājñāṃ dharmarājo yudhiṣṭhiraḥ
yathārhaṃ pūjya nṛpatīn bhrātṝn sarvān uvāca ha
39 rājānaḥ sarva evaite prītyāsmān

अब्रवीत पुण्डरीकाक्षः कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम
58 अप्रमत्तः सथितो नित्यं परजाः पाहि विशां पते
पर्जन्यम इव भूतानि महाद्रुमम इवाण्डजाः
बान्धवास तवोपजीवन्तु सहस्राक्षम इवामराः
59 कृत्वा परस्परेणैव संविदं कृष्ण पाण्डवौ
अन्योन्यं समनुज्ञाप्य जग्मतुः सवगृहान परति
60 गते दवारवतीं कृष्णे सात्वत परवरे नृप
एको दुर्योधनो राजा शकुनिश चापि सौबलः
तस्यां सभायां दिव्यायाम ऊषतुस तौ नरर्षभौ

samupāgatāḥ
prasthitāḥ svāni rāṣṭrāṇi mām āpṛcchya paraṃtapāḥ
te 'nuvrajata bhadraṃ te viṣayāntaṃ nṛpottamān
40 bhrātur vacanam ājñāya pāṇḍavā dharmacāriṇaḥ
yathārhaṃ nṛpa mukhyāṃs tān ekaikaṃ samanuvrajan
41 virāṭam anvayāt tūrṇaṃ dhṛṣṭadyumnaḥ pratāpavān
dhanaṃjayo yajñasenaṃ mahātmānaṃ mahārathaḥ
42 bhīṣmaṃ ca dhṛtarāṣṭraṃ ca bhīmaseno mahābalaḥ
droṇaṃ ca sa sutaṃ vīraṃ sahadevo mahārathaḥ
43 nakulaḥ subalaṃ rājan saha putraṃ samanvayāt
draupadeyāḥ sa saubhaudrāḥ pārvatīyān

mahīpatīn
44 anvagacchaṃs tathaivānyān kṣatriyān kṣatriyarṣabhāḥ
evaṃ saṃpūjitās te vai jagmur viprāś ca sarvaśaḥ
45 gateṣu pārthivendreṣu sarveṣu bharatarṣabha
yudhiṣṭhiram uvācedaṃ vāsudevaḥ pratāpavān
46 āpṛcche tvāṃ gamiṣyāmi dvārakāṃ kurunandana
rājasūyaṃ kratuśreṣṭhaṃ diṣṭyā tvaṃ prāptavān asi
47 tam uvācaivam uktas tu dharmarāṇ madhusūdanam
tava prasādād govinda prāptavān asmi vai kratum
48 samastaṃ pārthivaṃ kṣatraṃ tvatprasādād vaśānugam
upādāya baliṃ mukhyaṃ mām eva

samupasthitam
49 na vayaṃ tvām ṛte vīra raṃsyāmeha
kathaṃ cana
avaśyaṃ cāpi gantavyā tvayā dvāravatī purī
50 evam uktaḥ sa dharmātmā yudhiṣṭhira
sahāyavān
abhigamyābravīt prītaḥ pṛthāṃ pṛthu yaśā
hariḥ
51 sāmrājyaṃ samanuprāptāḥ putrās te 'dya
pitṛṣvasaḥ
siddhārthā vasumantaś ca sā tvaṃ prītim
ivāpnuhi
52 anujñātas tvayā cāhaṃ dvārakāṃ gantum
utsahe
subhadrāṃ draupadīṃ caiva sabhājayata
keśavaḥ
53 niṣkramyāntaḥpurāc caiva yudhiṣṭhira
sahāyavān
snātaś ca kṛtajapyaś ca brāhmaṇān svasti
vācya ca

54 tato meghavaraprakhyaṃ syandanaṃ vai sukalpitam
yojayitvā mahārāja dārukaḥ pratyupasthitaḥ
55 upasthitaṃ rathaṃ dṛṣṭvā tārkṣya pravara ketanam
pradakṣiṇam upāvṛtya samāruhya mahāmanāḥ
prayayau puṇḍarīkākṣas tato dvāravatīṃ purīm
56 taṃ padbhyām anuvavrāja dharmarājo yudhiṣṭhiraḥ
bhrātṛbhiḥ sahitaḥ śrīmān vāsudevaṃ mahābalam
57 tato muhūrtaṃ saṃgṛhya syandanapravaraṃ hariḥ
abravīt puṇḍarīkākṣaḥ kuntīputraṃ yudhiṣṭhiram
58 apramattaḥ sthito nityaṃ prajāḥ pāhi viśāṃ pate
parjanyam iva bhūtāni mahādrumam

ivāṇḍajāḥ
bāndhavās tvopajīvantu sahasrākṣam
ivāmarāḥ
59 kṛtvā paraspareṇaiva saṃvidaṃ kṛṣṇa
pāṇḍavau
anyonyaṃ samanujñāpya jagmatuḥ svagṛhān
prati
60 gate dvāravatīṃ kṛṣṇe sātvata pravare
nṛpa
eko duryodhano rājā śakuniś cāpi saubalaḥ
tasyāṃ sabhāyāṃ divyāyām ūṣatus tau
nararṣabhau

Chapter 43

1 [व]
वसन दुर्योधनस तस्यां सभायां भरतर्षभ

1 [v]
vasan duryodhanas tasyāṃ sabhāyāṃ
bharatarṣabha

शनैर ददर्श तां सर्वां सभां शकुनिना सह
2 तस्यां दिव्यान अभिप्रायान ददर्श कुरुनन्दनः
न दृष्टपूर्वा ये तेन नगरे नागसाह्वये
3 स कदा चित सभामध्ये धार्तराष्ट्रो महीपतिः
सफाटिकं तलम आसाद्य जलम इत्य अभिशङ्कया
4 सववस्त्रोत्कर्षणं राजा कृतवान बुद्धिमोहितः
दुर्मना विमुखश चैव परिचक्राम तां सभाम
5 ततः सफाटिकतोयां वै सफाटिकाम्बुज शोभिताम
वापीं मत्वा सथलम इति स वासाः परापतज जले
6 जले निपतितं दृष्ट्वा किं करा जहसुर भृशम
वासांसि च शुभान्य अस्मै परददू राजशासनात
7 तथागतं तु तं दृष्ट्वा भीमसेनो महाबलः
अर्जुनश च यमौ चोभौ सर्वे ते पराहसंस तदा
8 नामर्षयत ततस तेषाम अवहासम अमर्षणः
आकारं रक्षमाणस तु न स तान समुदैक्षत
9 पुनर वसनम उत्क्षिप्य परतरिष्यन्न इव सथलम

śanair dadarśa tāṃ sarvāṃ sabhāṃ śakuninā saha
2 tasyāṃ divyān abhiprāyān dadarśa kurunandanaḥ
na dṛṣṭapūrvā ye tena nagare nāgasāhvaye
3 sa kadā cit sabhāmadhye dhārtarāṣṭro mahīpatiḥ
sphāṭikaṃ talam āsādya jalam ity abhiśaṅkayā
4 svavastrotkarṣaṇaṃ rājā kṛtavān buddhimohitaḥ
durmanā vimukhaś caiva paricakrāma tāṃ sabhām
5 tataḥ sphāṭikatoyāṃ vai sphāṭikāmbuja śobhitām
vāpīṃ matvā sthalam iti sa vāsāḥ prāpataj jale
6 jale nipatitaṃ dṛṣṭvā kiṃ karā jahasur bhṛśam
vāsāṃsi ca śubhāny asmai pradadū

आरुरोह ततः सर्वे जहसुस ते पुनर जनाः
10 दवारं च विवृताकारं ललाटेन समाहनत
संवृतं चेति मन्वानो दवारदेशाद उपारमत
11 एवं परलम्भान विविधान पराप्य तत्र विशां पते
पाण्डवेयाभ्यनुज्ञातस ततो दुर्योधनो नृपः
12 अप्रहृष्टेन मनसा राजसूये महाक्रतौ
परेक्ष्यताम अद्भुताम ऋद्धिं जगाम गजसाह्वयम
13 पाण्डव शरीप्रतप्तस्य धयानग्लानस्य गच्छतः
दुर्योधनस्य नृपतेः पापा मतिर अजायत
14 पार्थान सुमनसो दृष्ट्वा पार्थिवांश च वशानुगान
कृत्स्नं चापिहितं लोकम आ कुमारं कुरूद्वह
15 महिमानं परं चापि पाण्डवानां महात्मनाम
दुर्योधनो धार्तराष्ट्रो विवर्णः समपद्यत
16 स तु गच्छन्न अनेकाग्रः सभाम एवानुचिन्तयन
शरियं च ताम अनुपमां धर्मराजस्य धीमतः
17 परमत्तो धृतराष्ट्रस्य पुत्रो दुर्योधनस तदा

rājaśāsanāt
7 tathāgataṃ tu taṃ dṛṣṭvā bhīmaseno mahābalaḥ
arjunaś ca yamau cobhau sarve te prāhasaṃs tadā
8 nāmarṣayat tatas teṣām avahāsam amarṣaṇaḥ
ākāraṃ rakṣamāṇas tu na sa tān samudaikṣata
9 punar vasanam utkṣipya pratariṣyann iva sthalam
āruroha tataḥ sarve jahasus te punar janāḥ
10 dvāraṃ ca vivṛtākāraṃ lalāṭena samāhanat
saṃvṛtaṃ ceti manvāno dvāradeśād upāramat
11 evaṃ pralambhān vividhān prāpya tatra viśāṃ pate
pāṇḍaveyābhyanujñātas tato duryodhano nṛpaḥ

नाभ्यभाषत सुबलजं भाषमाणं पुनः पुनः
18 अनेकाग्रं तु तं दृष्ट्वा शकुनिः परत्यभाषत
दुर्योधन कुतॊ मूलं निःश्वसन्न इव गच्छसि
19 [द]
दृष्ट्वेमां पृथिवीं कृत्स्नां युधिष्ठिर वशानुगाम
जिताम अस्त्रप्रतापेन शवेताश्वस्य महात्मनः
20 तं च यज्ञं तथा भूतं दृष्ट्वा पार्थस्य मातुल
यथा शक्रस्य देवेषु तथा भूतं महाद्युते
21 अमर्षेण सुसंपूर्णॊ दह्यमानॊ दिवानिशम
शुचि शुक्रागमे काले शुष्ये तॊयम इवाल्पकम
22 पश्य सात्वत मुख्येन शिशुपालं निपातितम
न च तत्र पुमान आसीत कश चित तस्य पदानुगः
23 दह्यमाना हि राजानः पाण्डवॊत्थेन वह्निना
कषान्तवन्तॊ ऽपराधं तं कॊ हि तं कषन्तुम अर्हति
24 वासुदेवेन तत कर्म तथायुक्तं महत कृतम
सिद्धं च पाण्डवेयानां परतापेन महात्मनाम

12 aprahṛṣṭena manasā rājasūye mahākratau
prekṣyatām adbhutām ṛddhiṃ jagāma
gajasāhvayam
13 pāṇḍava śrīprataptasya dhyānaglānasya
gacchataḥ
duryodhanasya nṛpateḥ pāpā matir ajāyata
14 pārthān sumanaso dṛṣṭvā pārthivāṃś ca
vaśānugān
kṛtsnaṃ cāpihitaṃ lokam ā kumāraṃ
kurūdvaha
15 mahimānaṃ paraṃ cāpi pāṇḍavānāṃ
mahātmanām
duryodhano dhārtarāṣṭro vivarṇaḥ
samapadyata
16 sa tu gacchann anekāgraḥ sabhām
evānucintayan
śriyaṃ ca tām anupamāṃ dharmarājasya
dhīmataḥ
17 pramatto dhṛtarāṣṭrasya putro
duryodhanas tadā

25 तथा हि रत्नान्य आदाय विविधानि नृपा नृपम
उपतिष्ठन्ति कौन्तेयं वैश्या इव करप्रदाः
26 शरियं तथाविधां दृष्ट्वा जवलन्तीम इव पाण्डवे
अमर्षवशम आपन्नॊ दह्ये ऽहम अतथॊचितः
27 वह्निम एव परवेक्ष्यामि भक्षयिष्यामि वा विषम
अपॊ वापि परवेक्ष्यामि न हि शक्ष्यामि जीवितुम
28 कॊ हि नाम पुमाँल लॊके मर्षयिष्यति सत्त्ववान
सपत्नान ऋध्यतॊ दृष्ट्वा हानिम आत्मन एव च
29 सॊ ऽहं न सत्री न चाप्य अस्त्री न पुमान नापुमान
अपि
यॊ ऽहं तां मर्षयाम्य अद्य तादृशीं शरियम आगताम
30 ईश्वरत्वं पृथिव्याश च वसुमत्तां च तादृशीम
यज्ञं च तादृशं दृष्ट्वा मादृशः कॊ न संज्वरेत
31 अशक्तश चैक एवाहं ताम आहर्तुं नृप शरियम
सहायांश च न पश्यामि तेन मृत्युं विचिन्तये
32 दैवम एव परं मन्ये पौरुषं तु निरर्थकम

nābhyabhāṣat subalajaṃ bhāṣamāṇaṃ
punaḥ punaḥ
18 anekāgraṃ tu taṃ dṛṣṭvā śakuniḥ
pratyabhāṣata
duryodhana kuto mūlaṃ niḥśvasann iva
gacchasi
19 [d]
dṛṣṭvemāṃ pṛthivīṃ kṛtsnāṃ yudhiṣṭhira
vaśānugām
jitām astrapratāpena śvetāśvasya
mahātmanaḥ
20 taṃ ca yajñaṃ tathā bhūtaṃ dṛṣṭvā
pārthasya mātula
yathā śakrasya deveṣu tathā bhūtaṃ
mahādyute
21 amarṣeṇa susaṃpūrṇo dahyamāno
divāniśam
śuci śukrāgame kāle śuṣye toyam ivālpakam
22 paśya sātvata mukhyena śiśupālaṃ
nipātitam

दृष्ट्वा कुन्तीसुते शुभ्रां शरियं ताम आहृतां तथा
33 कृतॊ यत्नॊ मया पूर्वं विनाशे तस्य सौबल
तच च सर्वम अतिक्रम्य सवृद्धॊ ऽपस्व इव पङ्कजम
34 तेन दैवं परं मन्ये पौरुषं तु निरर्थकम
धार्तराष्ट्रा हि हीयन्ते पार्था वर्धन्ति नित्यशः
35 सॊ ऽहं शरियं च तां दृष्ट्वा सभां तां च तथाविधाम
रक्षिभिश चावहासं तं परितप्ये यथाग्निना
36 स माम अभ्यनुजानीहि मातुलाद्य सुदुःखितम
अमर्षं च समाविष्टं धृतराष्ट्रे निवेदय

na ca tatra pumān āsīt kaś cit tasya padānugaḥ
23 dahyamānā hi rājānaḥ pāṇḍavotthena vahninā
kṣāntavanto 'parādhaṃ taṃ ko hi taṃ kṣantum arhati
24 vāsudevena tat karma tathāyuktaṃ mahat kṛtam
siddhaṃ ca pāṇḍaveyānāṃ pratāpena mahātmanām
25 tathā hi ratnāny ādāya vividhāni nṛpā nṛpam
upatiṣṭhanti kaunteyaṃ vaiśyā iva karapradāḥ
26 śriyaṃ tathāvidhāṃ dṛṣṭvā jvalantīm iva pāṇḍave
amarṣavaśam āpanno dahye 'ham atathocitaḥ
27 vahnim eva pravekṣyāmi bhakṣayiṣyāmi vā viṣam
apo vāpi pravekṣyāmi na hi śakṣyāmi jīvitum

28 ko hi nāma pumāṁl loke marṣayiṣyati sattvavān
sapatnān ṛdhyato dṛṣṭvā hānim ātmana eva ca
29 so 'haṃ na strī na cāpy astrī na pumān nāpumān api
yo 'haṃ tāṃ marṣayāmy adya tādṛśīṃ śriyam āgatām
30 īśvaratvaṃ pṛthivyāś ca vasumattāṃ ca tādṛśīm
yajñaṃ ca tādṛśaṃ dṛṣṭvā mādṛśaḥ ko na saṃjvaret
31 aśaktaś caika evāhaṃ tām āhartuṃ nṛpa śriyam
sahāyāṃś ca na paśyāmi tena mṛtyuṃ vicintaye
32 daivam eva paraṃ manye pauruṣaṃ tu nirarthakam
dṛṣṭvā kuntīsute śubhrāṃ śriyaṃ tām āhṛtāṃ tathā

33 kṛto yatno mayā pūrvaṃ vināśe tasya saubala
tac ca sarvam atikramya savṛddho 'psv iva paṅkajam
34 tena daivaṃ paraṃ manye pauruṣaṃ tu nirarthakam
dhārtarāṣṭrā hi hīyante pārthā vardhanti nityaśaḥ
35 so 'haṃ śriyaṃ ca tāṃ dṛṣṭvā sabhāṃ tāṃ ca tathāvidhām
rakṣibhiś cāvahāsaṃ taṃ paritapye yathāgninā
36 sa mām abhyanujānīhi mātulādya suduḥkhitam
amarṣaṃ ca samāviṣṭaṃ dhṛtarāṣṭre nivedaya

Chapter 44

1 [ष]
दुर्योधन न ते ऽमर्षः कार्यः परति युधिष्ठिरम
भागधेयानि हि सवानि पाण्डवा भुञ्जते सदा
2 अनेकैर अभ्युपायैश च तवयारब्धाः पुरासकृत
विमुक्ताश च नरव्याघ्रा भागधेय पुरस्कृताः
3 तैर लब्धा दरौपदी भार्या दरुपदश च सुतैः सह
सहायः पृथिवी लाभे वासुदेवश च वीर्यवान
4 लब्धश च नाभिभूतो ऽरथः पित्र्यो ऽंशः पृथिवीपते
विवृद्धस तेजसा तेषां तत्र का परिदेवना
5 धनंजयेन गाण्डीवम अक्षय्यौ च महेषुधी
लब्धान्य अस्त्राणि दिव्यानि तर्पयित्वा हुताशनम
6 तेन कार्मुकमुख्येन बाहुवीर्येण चात्मनः
कृता वशे महीपालास तत्र का परिदेवना
7 अग्निदाहान मयं चापि मोक्षयित्वा सदानवम

1 [ṣ]
duryodhana na te 'marṣaḥ kāryaḥ prati yudhiṣṭhiram
bhāgadheyāni hi svāni pāṇḍavā bhuñjate sadā
2 anekair abhyupāyaiś ca tvayārabdhāḥ purāsakṛt
vimuktāś ca naravyāghrā bhāgadheya puraskṛtāḥ
3 tair labdhā draupadī bhāryā drupadaś ca sutaiḥ saha
sahāyaḥ pṛthivī lābhe vāsudevaś ca vīryavān
4 labdhaś ca nābhibhūto 'rthaḥ pitryo 'ṃśaḥ pṛthivīpate
vivṛddhas tejasā teṣāṃ tatra kā paridevanā
5 dhanaṃjayena gāṇḍīvam akṣayyau ca maheṣudhī

सभां तां कारयाम आस सव्यसाची परंतपः
8 तेन चैव मयेनोक्ताः किं करा नाम राक्षसाः
वहन्ति तां सभां भीमास तत्र का परिदेवना
9 यच चासहायतां राजन्न उक्तवान असि भारत
तन मिथ्या भरातरो हीमे सहायास ते महारथाः
10 दरोणस तव महेष्वासः सह पुत्रेण धीमता
सूतपुत्रश च राधेयो गौतमश च महारथः
11 अहं च सह सोदर्यैः सौमदत्तिश च वीर्यवान
एतैस तवं सहितः सर्वैर जय कृत्स्नां वसुंधराम
12 [द]
तवया च सहितो राजन्न एतैश चान्यैर महारथैः
एतान एव विजेष्यामि यदि तवम अनुमन्यसे
13 एतेषु विजितेष्व अद्य भविष्यति मही मम
सर्वे च पृथिवीपालाः सभा सा च महाधना
14 [ष]
धनंजयो वासुदेवो भीमसेनो युधिष्ठिरः

labdhāny astrāṇi divyāni tarpayitvā hutāśanam
6 tena kārmukamukhyena bāhuvīryeṇa cātmanaḥ
kṛtā vaśe mahīpālās tatra kā paridevanā
7 agnidāhān mayaṃ cāpi mokṣayitvā sadānavam
sabhāṃ tāṃ kārayām āsa savyasācī paraṃtapaḥ
8 tena caiva mayenoktāḥ kiṃ karā nāma rākṣasāḥ
vahanti tāṃ sabhāṃ bhīmās tatra kā paridevanā
9 yac cāsahāyatāṃ rājann uktavān asi bhārata
tan mithyā bhrātaro hīme sahāyās te mahārathāḥ
10 droṇas tava maheṣvāsaḥ saha putreṇa dhīmatā
sūtaputraś ca rādheyo gautamaś ca

नकुलः सहदेवश च दरुपदश च सहात्म जैः
15 नैते युधि बलाज जेतुं शक्याः सुरगणैर अपि
महारथा महेष्वासाः कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः
16 अहं तु तद विजानामि विजेतुं येन शक्यते
युधिष्ठिरं सवयं राजंस तन निबॊध जुषस्व च
17 [द]
अप्रमादेन सुहृदाम अन्येषां च महात्मनाम
यदि शक्या विजेतुं ते तन ममाचक्ष्व मातुल
18 [ष]
दयूतप्रियश च कौन्तेयॊ न च जानाति देवितुम
समाहूतश च राजेन्द्रॊ न शक्ष्यति निवर्तितुम
19 देवने कुशलश चाहं न मे ऽसति सदृशॊ भुवि
तरिषु लॊकेषु कौन्तेयं तं तवं दयूते समाह्वय
20 तस्याक्षकुशलॊ राजन्न आदास्ये ऽहम असंशयम
राज्यं शरियं च तां दीप्तां तवदर्थं पुरुषर्षभ
21 इदं तु सर्वं तवं राज्ञे दुर्यॊधन निवेदय

mahārathaḥ
11 ahaṃ ca saha sodaryaiḥ saumadattiś ca vīryavān
etais tvaṃ sahitaḥ sarvair jaya kṛtsnāṃ vasuṃdharām
12 [d]
tvayā ca sahito rājann etaiś cānyair mahārathaiḥ
etān eva vijeṣyāmi yadi tvam anumanyase
13 eteṣu vijiteṣv adya bhaviṣyati mahī mama
sarve ca pṛthivīpālāḥ sabhā sā ca mahādhanā
14 [ṣ]
dhanaṃjayo vāsudevo bhīmaseno yudhiṣṭhiraḥ
nakulaḥ sahadevaś ca drupadaś ca sahātma jaiḥ
15 naite yudhi balāj jetuṃ śakyāḥ suragaṇair api
mahārathā maheṣvāsāḥ kṛtāstrā yuddhadurmadāḥ

अनुज्ञातस तु ते पित्रा विजेष्ये तं न संशयः
22 [द]
तवम एव कुरुमुख्याय धृतराष्ट्राय सौबल
निवेदय यथान्यायं नाहं शक्ष्ये निशंसितुम

16 ahaṃ tu tad vijānāmi vijetuṃ yena śakyate
yudhiṣṭhiraṃ svayaṃ rājaṃs tan nibodha juṣasva ca
17 [d]
apramādena suhṛdām anyeṣāṃ ca mahātmanām
yadi śakyā vijetuṃ te tan mamācakṣva mātula
18 [ṣ]
dyūtapriyaś ca kaunteyo na ca jānāti devitum
samāhūtaś ca rājendro na śakṣyati nivartitum
19 devane kuśalaś cāhaṃ na me 'sti sadṛśo bhuvi
triṣu lokeṣu kaunteyaṃ taṃ tvaṃ dyūte samāhvaya
20 tasyākṣakuśalo rājann ādāsye 'ham asaṃśayam
rājyaṃ śriyaṃ ca tāṃ dīptāṃ tvadarthaṃ puruṣarṣabha

21 idaṃ tu sarvaṃ tvaṃ rājñe duryodhana nivedaya
anujñātas tu te pitrā vijeṣye taṃ na saṃśayaḥ
22 [d]
tvam eva kurumukhyāya dhṛtarāṣṭrāya saubala
nivedaya yathānyāyaṃ nāhaṃ śakṣye niśaṃsitum

Chapter 45

1 [व]
अनुभूय तु राज्ञस तं राजसूयं महाक्रतुम
युधिष्ठिरस्य नृपतेर गान्धारी पुत्र संयुतः
2 परियकृन मतम आज्ञाय पूर्वं दुर्योधनस्य तत
परज्ञा चक्षुषम आसीनं शकुनिः सौबलस तदा

1 [v]
anubhūya tu rājñas taṃ rājasūyaṃ mahākratum
yudhiṣṭhirasya nṛpater gāndhārī putra saṃyutaḥ
2 priyakṛn matam ājñāya pūrvaṃ duryodhanasya tat

3 दुर्योधन वचो शरुत्वा धृतराष्ट्रं जनाधिपम
उपगम्य महाप्राज्ञं शकुनिर वाक्यम अब्रवीत
4 दुर्योधनो महाराज विवर्णो हरिणः कृशः
दीनश चिन्तापरश चैव तद विद्धि भरतर्षभ
5 न वै परीक्षसे सम्यग असह्यं शत्रुसंभवम
जयेष्ठपुत्रस्य शोकं तवं किमर्थं नावबुध्यसे
6 [ध]
दुर्योधन कुतो मूलं भृशम आर्तो ऽसि पुत्रक
शरोतव्यश चेन मया सो ऽरथो बरूहि मे कुरुनन्दन
7 अयं तवां शकुनिः पराह विवर्णं हरिणं कृशम
चिन्तयंश च न पश्यामि शोकस्य तव संभवम
8 ऐश्वर्यं हि महत पुत्र तवयि सर्वं समर्पितम
भरातरः सुहृदश चैव नाचरन्ति तवाप्रियम
9 आच्छादयसि परावारान अश्नासि पिशितौदनम
आजानेया वहन्ति तवां केनासि हरिणः कृशः
10 शयनानि महार्हाणि योषितश च मनोरमाः

prajñā cakṣuṣam āsīnaṃ śakuniḥ saubalas tadā
3 duryodhana vaco śrutvā dhṛtarāṣṭraṃ janādhipam
upagamya mahāprājñaṃ śakunir vākyam abravīt
4 duryodhano mahārāja vivarṇo hariṇaḥ kṛśaḥ
dīnaś cintāparaś caiva tad viddhi bharatarṣabha
5 na vai parīkṣase samyag asahyaṃ śatrusaṃbhavam
jyeṣṭhaputrasya śokaṃ tvaṃ kimarthaṃ nāvabudhyase
6 [dh]
duryodhana kuto mūlaṃ bhṛśam ārto 'si putraka
śrotavyaś cen mayā so 'rtho brūhi me kurunandana
7 ayaṃ tvāṃ śakuniḥ prāha vivarṇaṃ

गुणवन्ति च वेश्मानि विहाराश च यथासुखम
11 देवानाम इव ते सर्वं वाचि बद्धं न संशयः
सदीन इव दुर्धर्षः कस्माच छोचसि पुत्रक
12 [द]
अश्नाम्य आच्छादये चाहं यथा कुपुरुषस तथा
अमर्षं धारये चोग्रं तितिक्षन कालपर्ययम
13 अमर्षणः सवाः परकृतीर अभिभूय परे सथिताः
कलेशान मुमुक्षुः परजान स वै पुरुष उच्यते
14 संतोषो वै शरियं हन्ति अभिमानश च भारत
अनुक्रोश भये चोभे यैर वृतो नाश्नुते महत
15 न माम अवति तद भुक्तं शरियं दृष्ट्वा युधिष्ठिरे
जवलन्तीम इव कौन्तेये विवर्णकरणीं मम
16 सपत्नान ऋध्यत आत्मानं हीयमानं निशाम्य च
अदृश्याम अपि कौन्तेये सथितां पश्यन्न इवोद्यताम
तस्माद अहं विवर्णश च दीनश च हरिणः कृशः
17 अष्टाशीति सहस्राणि सनातका गृहमेधिनः

hariṇaṃ kṛśam
cintayaṃś ca na paśyāmi śokasya tava saṃbhavam
8 aiśvaryaṃ hi mahat putra tvayi sarvaṃ samarpitam
bhrātaraḥ suhṛdaś caiva nācaranti tavāpriyam
9 ācchādayasi prāvārān aśnāsi piśitaudanam
ājāneyā vahanti tvāṃ kenāsi hariṇaḥ kṛśaḥ
10 śayanāni mahārhāṇi yoṣitaś ca manoramāḥ
guṇavanti ca veśmāni vihārāś ca yathāsukham
11 devānām iva te sarvaṃ vāci baddhaṃ na saṃśayaḥ
sadīna iva durdharṣaḥ kasmāc chocasi putraka
12 [d]
aśnāmy ācchādaye cāhaṃ yathā kupuruṣas tathā

तरिंशद दासीक एकैकॊ यान बिभर्ति युधिष्ठिरः
18 दशान्यानि सहस्राणि नित्यं तत्रान्नम उत्तमम
भुञ्जते रुक्मपात्रीभिर युधिष्ठिर निवेशने
19 कदली मृगमॊकानि कृष्ण शयामारुणानि च
काम्बॊजः पराहिणॊत तस्मै पराध्यार्न अपि कम्बलान
20 रथयॊषिद गवाश्वस्य शतशॊ ऽथ सहस्रशः
तरिंशतं चॊष्ट्र वामीनां शतानि विचरन्त्य उत
21 पृथग्विधानि रत्नानि पार्थिवाः पृथिवीपते
आहरन करतुमुख्ये ऽसमिन कुन्तीपुत्राय भूरिशः
22 न कवचिद धि मया दृष्टस तादृशॊ नैव च शरुतः
यादृग धनागमॊ यज्ञे पाण्डुपुत्रस्य धीमतः
23 अपर्यन्तं धनौघं तं दृष्ट्वा शत्रॊर अहं नृप
शर्म नैवाधिगच्छामि चिन्तयानॊ ऽनिशं विभॊ
24 बराह्मणा वाटधानाश च गॊमन्तः शतसंघशः
तरैखर्वं बलिम आदाय दवारि तिष्ठन्ति वारिताः
25 कमण्डलून उपादाय जातरूपमयाञ शुभान

amarṣaṃ dhāraye cograṃ titikṣan kālaparyayam
13 amarṣaṇaḥ svāḥ prakṛtīr abhibhūya pare sthitāḥ
kleśān mumukṣuḥ parajān sa vai puruṣa ucyate
14 saṃtoṣo vai śriyaṃ hanti abhimānaś ca bhārata
anukrośa bhaye cobhe yair vṛto nāśnute mahat
15 na māṃ avati tad bhuktaṃ śriyaṃ dṛṣṭvā yudhiṣṭhire
jvalantīm iva kaunteye vivarṇakaraṇīṃ mama
16 sapatnān ṛdhyata ātmānaṃ hīyamānaṃ niśāmya ca
adṛśyām api kaunteye sthitāṃ paśyann ivodyatām
tasmād ahaṃ vivarṇaś ca dīnaś ca hariṇaḥ kṛśaḥ

एवं बलिं समादाय परवेशं लेभिरे ततः
26 यन नैव मधु शक्राय धारयन्त्य अमर सत्रियः
तद अस्मै कांस्यम आहार्षीद वारुणं कलशोदधिः
27 शैक्यं रुक्मसहस्रस्य बहुरत्नविभूषितम
दृष्ट्वा च मम तत सर्वं जवर रूपम इवाभवत
28 गृहीत्वा तत तु गच्छन्ति समुद्रौ पूर्वदक्षिणौ
तथैव पश्चिमं यान्ति गृहीत्वा भरतर्षभ
29 उत्तरं तु न गच्छन्ति विना तात पतत्रिभिः
इदं चाद्भुतम अत्रासीत तन मे निगदतः शृणु
30 पूर्णे शतसहस्रे तु विप्राणां परिविष्यताम
सथापिता तत्र संज्ञाभूच छङ्खो धमायति नित्यशः
31 मुहुर मुहुः परनदतस तस्य शङ्खस्य भारत
उत्तमं शब्दम अश्रौषं ततो रोमाणि मे ऽहृषन
32 पार्थिवैर बहुभिः कीर्णम उपस्थानं दिदृक्षुभिः
सर्वरत्नान्य उपादाय पार्थिवा वै जनेश्वर
33 यज्ञे तस्य महाराज पाण्डुपुत्रस्य धीमतः

17 aṣṭāśīti sahasrāṇi snātakā gṛhamedhinaḥ
triṃśad dāsīka ekaiko yān bibharti yudhiṣṭhiraḥ
18 daśānyāni sahasrāṇi nityaṃ tatrānnam uttamam
bhuñjate rukmapātrībhir yudhiṣṭhira niveśane
19 kadalī mṛgamokāni kṛṣṇa śyāmāruṇāni ca
kāmbojaḥ prāhiṇot tasmai parārdhyān api kambalān
20 rathayoṣid gavāśvasya śataśo 'tha sahasraśaḥ
triṃśataṃ coṣṭra vāmīnāṃ śatāni vicaranty uta
21 pṛthagvidhāni ratnāni pārthivāḥ pṛthivīpate
āharan kratumukhye 'smin kuntīputrāya bhūriśaḥ
22 na kvacid dhi mayā dṛṣṭas tādṛśo naiva ca śrutaḥ

वैश्या इव महीपाला दविजातिपरिवेषकाः
34 न सा शरीर देवराजस्य यमस्य वरुणस्य वा
गुह्यकाधिपतेर वापि या शरीराजन युधिष्ठिरे
35 तां दृष्ट्वा पाण्डुपुत्रस्य शरियं परमिकाम अहम
शान्तिं न परिगच्छामि दह्यमानेन चेतसा
36 [ष]
याम एताम उत्तमां लक्ष्मीं दृष्टवान असि पाण्डवे
तस्याः पराप्तव उपायं मे शृणु सत्यपराक्रम
37 अहम अक्षेष्व अभिज्ञातः पृथिव्याम अपि भारत
हृदयज्ञः पणज्ञश च विशेषज्ञश च देवने
38 दयूतप्रियश च कौन्तेयो न च जानाति देवितुम
आहूतश चैष्यति वयक्तं दीव्यावेत्य आह्वयस्व तम
39 [व]
एवम उक्तः शकुनिना राजा दुर्योधनस तदा
धृतराष्ट्रम इदं वाक्यम अपदान्तरम अब्रवीत
40 अयम उत्सहते राजञ शरियम आहर्तुम अक्षवित

yādṛg dhanāgamo yajñe pāṇḍuputrasya dhīmataḥ
23 aparyantaṃ dhanaughaṃ taṃ dṛṣṭvā śatror ahaṃ nṛpa
śarma naivādhigacchāmi cintayāno 'niśaṃ vibho
24 brāhmaṇā vāṭadhānāś ca gomantaḥ śatasaṃghaśaḥ
traikharvaṃ balim ādāya dvāri tiṣṭhanti vāritāḥ
25 kamaṇḍalūn upādāya jātarūpamayāñ śubhān
evaṃ baliṃ samādāya praveśaṃ lebhire tataḥ
26 yan naiva madhu śakrāya dhārayanty amara striyaḥ
tad asmai kāṃsyam āhārṣīd vāruṇaṃ kalaśodadhiḥ
27 śaikyaṃ rukmasahasrasya bahuratnavibhūṣitam
dṛṣṭvā ca mama tat sarvaṃ jvara rūpam

दयूतेन पाण्डुपुत्रस्य तदनुज्ञातुम अर्हसि
41 [ध]
कषत्ता मन्त्री महाप्राज्ञः सथितॊ यस्यास्मि शासने
तेन संगम्य वेत्स्यामि कार्यस्यास्य विनिश्चयम
42 स हि धर्मं पुरस्कृत्य दीर्घदर्शी परं हितम
उभयॊः पक्षयॊर युक्तं वक्ष्यत्य अर्थविनिश्चयम
43 [द]
निवर्तयिष्यति तवासौ यदि कषत्ता समेष्यति
निवृत्ते तवयि राजेन्द्र मरिष्ये ऽहम असंशयम
44 स मयि तवं मृते राजन विदुरेण सुखी भव
भॊक्ष्यसे पृथिवीं कृत्स्नां किं मया तवं करिष्यसि
45 [व]
आर्तवाक्यं तु तत तस्य परणयॊक्तं निशम्य सः
धृतराष्ट्रॊ ऽबरवीत परेष्यान दुर्यॊधन मते सथितः
46 सथूणा सहस्रैर बृहतीं शतद्वारां सभां मम
मनॊरमां दर्शनीयाम आशु कुर्वन्तु शिल्पिनः

ivābhavat
28 gṛhītvā tat tu gacchanti samudrau
pūrvadakṣiṇau
tathaiva paścimaṃ yānti gṛhītvā
bharatarṣabha
29 uttaraṃ tu na gacchanti vinā tāta
patatribhiḥ
idaṃ cādbhutam atrāsīt tan me nigadataḥ
śṛṇu
30 pūrṇe śatasahasre tu viprāṇāṃ
pariviṣyatām
sthāpitā tatra saṃjñābhūc chaṅkho dhmāyati
nityaśaḥ
31 muhur muhuḥ pranadatas tasya
śaṅkhasya bhārata
uttamaṃ śabdam aśrauṣaṃ tato romāṇi me
'hṛṣan
32 pārthivair bahubhiḥ kīrṇam upasthānaṃ
didṛkṣubhiḥ
sarvaratnāny upādāya pārthivā vai janeśvara

47 ततः संस्तीर्य रत्नैस ताम अक्षान आवाप्य सर्वशः
सुकृतां सुप्रवेशां च निवेदयत मे शनैः
48 दुर्योधनस्य शान्त्य अर्थम इति निश्चित्य भूमिपः
धृतराष्ट्रो महाराज पराहिणोद विदुराय वै
49 अपृष्ट्वा विदुरं हय अस्य नासीत कश चिद
विनिश्चयः
दयूतदोषांश च जानन सपुत्रस्नेहाद अकृष्यत
50 तच छरुत्वा विदुरो धीमान कलिद्वारम उपस्थितम
विनाशमुखम उत्पन्नं धृतराष्ट्रम उपाद्रवत
51 सो ऽभिगम्य महात्मानं भराता भरातरम अग्रजम
मूर्ध्ना परणम्य चरणाव इदं वचनम अब्रवीत
52 नाभिनन्दामि ते राजन वयवसायम इमं परभो
पुत्रैर भेदो यथा न सयाद दयूतहेतोस तथा कुरु
53 [धृ]
कषत्तः पुत्रेषु पुत्रैर मे कलहो न भविष्यति
दिवि देवाः परसादं नः करिष्यन्ति न संशयः

33 yajñe tasya mahārāja pāṇḍuputrasya dhīmataḥ
vaiśyā iva mahīpālā dvijātipariveṣakāḥ
34 na sā śrīr devarājasya yamasya varuṇasya vā
guhyakādhipater vāpi yā śrīrājan yudhiṣṭhire
35 tāṃ dṛṣṭvā pāṇḍuputrasya śriyaṃ paramikām aham
śāntiṃ na parigacchāmi dahyamānena cetasā
36 [ṣ]
yām etām uttamāṃ lakṣmīṃ dṛṣṭavān asi pāṇḍave
tasyāḥ prāptāv upāyaṃ me śṛṇu satyaparākrama
37 aham akṣeṣv abhijñātaḥ pṛthivyām api bhārata
hṛdayajñaḥ paṇajñaś ca viśeṣajñaś ca devane
38 dyūtapriyaś ca kaunteyo na ca jānāti devitum
āhūtaś caiṣyati vyaktaṃ dīvyāvety āhvayasva

54 अशुभं वा शुभं वापिहितं वा यदि वाहितम
परवर्ततां सुहृद दयूतं दिष्टम एतन न संशयः
55 मयि संनिहिते चैव भीष्मे च भरतर्षभे
अनयॊ दैवविहितॊ न कथं चिद भविष्यति
56 गच्छ तवं रथम आस्थाय हयैर वातसमैर जवे
खाण्डव परस्थम अद्यैव समानय युधिष्ठिरम
57 न वार्यॊ वयवसायॊ मे विदुरैतद बरवीमि ते
दैवम एव परं मन्ये येनैतद उपपद्यते
58 इत्य उक्तॊ विदुरॊ धीमान नैतद अस्तीति चिन्तयन
आपगेयं महाप्राज्ञम अभ्यगच्छत सुदुःखितः

tam
39 [v]
evam uktaḥ śakuninā rājā duryodhanas tadā
dhṛtarāṣṭram idaṃ vākyam apadāntaram
abravīt
40 ayam utsahate rājañ śriyam āhartum
akṣavit
dyūtena pāṇḍuputrasya tadanujñātum arhasi
41 [dh]
kṣattā mantrī mahāprājñaḥ sthito yasyāsmi
śāsane
tena saṃgamya vetsyāmi kāryasyāsya
viniścayam
42 sa hi dharmaṃ puraskṛtya dīrghadarśī
paraṃ hitam
ubhayoḥ pakṣayor yuktaṃ vakṣyaty
arthaviniścayam
43 [d]
nivartayiṣyati tvāsau yadi kṣattā sameṣyati
nivṛtte tvayi rājendra mariṣye 'ham

asaṃśayam
44 **sa mayi tvaṃ mṛte rājan vidureṇa sukhī bhava**
bhokṣyase pṛthivīṃ kṛtsnāṃ kiṃ mayā tvaṃ kariṣyasi
45 [v]
ārtavākyaṃ tu tat tasya praṇayoktaṃ niśamya saḥ
dhṛtarāṣṭro 'bravīt preṣyān duryodhana mate sthitaḥ
46 **sthūṇā sahasrair bṛhatīṃ śatadvārāṃ sabhāṃ mama**
manoramāṃ darśanīyām āśu kurvantu śilpinaḥ
47 **tataḥ saṃstīrya ratnais tām akṣān āvāpya sarvaśaḥ**
sukṛtāṃ supraveśāṃ ca nivedayata me śanaiḥ
48 **duryodhanasya śānty artham iti niścitya bhūmipaḥ**

dhṛtarāṣṭro mahārāja prāhiṇod vidurāya vai
49 apṛṣṭvā viduraṃ hy asya nāsīt kaś cid viniścayaḥ
dyūtadoṣāṃś ca jānan saputrasnehād akṛṣyata
50 tac chrutvā viduro dhīmān kalidvāram upasthitam
vināśamukham utpannaṃ dhṛtarāṣṭram upādravat
51 so 'bhigamya mahātmānaṃ bhrātā bhrātaram agrajam
mūrdhnā praṇamya caraṇāv idaṃ vacanam abravīt
52 nābhinandāmi te rājan vyavasāyam imaṃ prabho
putrair bhedo yathā na syād dyūtahetos tathā kuru
53 [dhṛ]
kṣattaḥ putreṣu putrair me kalaho na bhaviṣyati

divi devāḥ prasādaṃ naḥ kariṣyanti na saṃśayaḥ
54 aśubhaṃ vā śubhaṃ vāpihitaṃ vā yadi vāhitam
pravartatāṃ suhṛd dyūtaṃ diṣṭam etan na saṃśayaḥ
55 mayi saṃnihite caiva bhīṣme ca bharatarṣabhe
anayo daivavihito na kathaṃ cid bhaviṣyati
56 gaccha tvaṃ ratham āsthāya hayair vātasamair jave
khāṇḍava prastham adyaiva samānaya yudhiṣṭhiram
57 na vāryo vyavasāyo me viduraitad bravīmi te
daivam eva paraṃ manye yenaitad upapadyate
58 ity ukto viduro dhīmān naitad astīti cintayan
āpageyaṃ mahāprājñam abhyagacchat

suduḥkhitaḥ

Chapter 46

1 [ज]
कथं समभवद दयूतं भरातॄणां तन महात्ययम
यत्र तद वयसनं पराप्तं पाण्डवैर मे पितामहैः
2 के च तत्र सभास्तारा राजानो बरह्मवित्तम
के चैनम अन्वमोदन्त के चैनं परत्यषेधयन
3 विस्तरेणैतद इच्छामि कथ्यमानं तवया दविज
मूलं हय एतद विनाशस्य पृथिव्या दविजसत्तम
4 [सूत]
एवम उक्तस तदा राज्ञा वयास शिष्यः परतापवान
आचचक्षे यथावृत्तं तत सर्वं सर्ववेदवित
5 [व]

1 [j]
kathaṃ samabhavad dyūtaṃ bhrātṝṇāṃ tan mahātyayam
yatra tad vyasanaṃ prāptaṃ pāṇḍavair me pitāmahaiḥ
2 ke ca tatra sabhāstārā rājāno brahmavittama
ke cainam anvamodanta ke cainaṃ pratyaṣedhayan
3 vistareṇaitad icchāmi kathyamānaṃ tvayā dvija
mūlaṃ hy etad vināśasya pṛthivyā dvijasattama
4 [sūta]

शृणु मे विस्तरेणेमां कथां भरतसत्तम
भूय एव महाराज यदि ते शरवणे मतिः
6 विदुरस्य मतं जञात्वा धृतराष्ट्रो ऽमबिका सुतः
दुर्योधनम इदं वाक्यम उवाच विजने पुनः
7 अलं दयूतेन गान्धारे विदुरो न परशंसति
न हय असौ सुमहाबुद्धिर अहितं नो वदिष्यति
8 हितं हि परमं मन्ये विदुरो यत परभाषते
करियतां पुत्र तत सर्वम एतन मन्ये हितं तव
9 देवर्षिर वासव गुरुर देवराजाय धीमते
यत पराह शास्त्रं भगवान बृहस्पतिर उदारधीः
10 तद वेद विदुरः सर्वं सरहस्यं महाकविः
सथितश च वचने तस्य सदाहम अपि पुत्रक
11 विदुरो वापि मेधावी कुरूणां परवरो मतः
उद्धवो वा महाबुद्धिर वृष्णीणाम अर्चितो नृप
12 दयूतेन तद अलं पुत्र दयूते भेदो हि दृश्यते
भेदे विनाशो राज्यस्य तत पुत्र परिवर्जय

evam uktas tadā rājñā vyāsa śiṣyaḥ pratāpavān
ācacakṣe yathāvṛttaṃ tat sarvaṃ sarvavedavit
5 [v]
śṛṇu me vistareṇemāṃ kathāṃ bharatasattama
bhūya eva mahārāja yadi te śravaṇe matiḥ
6 vidurasya mataṃ jñātvā dhṛtarāṣṭro 'mbikā sutaḥ
duryodhanam idaṃ vākyam uvāca vijane punaḥ
7 alaṃ dyūtena gāndhāre viduro na praśaṃsati
na hy asau sumahābuddhir ahitaṃ no vadiṣyati
8 hitaṃ hi paramaṃ manye viduro yat prabhāṣate
kriyatāṃ putra tat sarvam etan manye hitaṃ tava

13 पित्रा मात्रा च पुत्रस्य यद वै कार्यं परं समृतम
पराप्तस तवम असि तत तात पितृपैतामहं पदम
14 अधीतवान कृती शास्त्रे लालितः सततं गृहे
भरातृज्येष्ठः सथितो राज्ये विन्दसे किं न शोभनम
15 पृथग्जनैर अलभ्यं यद भोजनाच्छादनं परम
तत पराप्तो ऽसि महाबाहो कस्माच छोचसि पुत्रक
16 सफीतं राष्ट्रं महाबाहो पितृपैतामहं महत
नित्यम आज्ञापयन भासि दिवि देवेश्वरो यथा
17 तस्य ते विदितप्रज्ञ शोकमूलम इदं कथम
समुत्थितं दुःखतरं तन मे शंसितुम अर्हसि
18 [द]
अश्नाम्य आच्छादयामीति परपश्यन पापपूरुषः
नामर्षं कुरुते यस तु पुरुषः सो ऽधमः समृतः
19 न मां परीणाति राजेन्द्र लक्ष्मीः साधारणा विभो
जवलिताम इव कौन्तेये शरियं दृष्ट्वा च विव्यथे
20 सर्वां हि पृथिवीं दृष्ट्वा युधिष्ठिर वशानुगाम

9 devarṣir vāsava gurur devarājāya dhīmate
yat prāha śāstraṃ bhagavān bṛhaspatir udāradhīḥ
10 tad veda viduraḥ sarvaṃ sarahasyaṃ mahākaviḥ
sthitaś ca vacane tasya sadāham api putraka
11 viduro vāpi medhāvī kurūṇāṃ pravaro mataḥ
uddhavo vā mahābuddhir vṛṣṇīṇām arcito nṛpa
12 dyūtena tad alaṃ putra dyūte bhedo hi dṛśyate
bhede vināśo rājyasya tat putra parivarjaya
13 pitrā mātrā ca putrasya yad vai kāryaṃ paraṃ smṛtam
prāptas tvam asi tat tāta pitṛpaitāmahaṃ padam
14 adhītavān kṛtī śāstre lālitaḥ satataṃ gṛhe
bhrātṛjyeṣṭhaḥ sthito rājye vindase kiṃ na śobhanam

सथिरॊ ऽसमि यॊ ऽहं जीवामि दुःखाद एतद बरवीमि ते
21 आवर्जिता इवाभान्ति निघ्नाश चैत्रकि कौकुराः
कारः करा लॊहजङ्घा युधिष्ठिर निवेशने
22 हिमवत्सागरानूपाः सर्वरत्नाकरास तथा
अन्त्याः सर्वे पर्युदस्ता युधिष्ठिर निवेशने
23 जयेष्ठॊ ऽयम इति मां मत्वा शरेष्ठश चेति विशां पते
युधिष्ठिरेण सत्कृत्य युक्तॊ रत्नपरिग्रहे
24 उपस्थितानां रत्नानां शरेष्ठानाम अर्घ हारिणाम
नादृश्यत परः परान्तॊ नापरस तत्र भारत
25 न मे हस्तः समभवद वसु तत परतिगृह्णतः
परातिष्ठन्त मयि शरान्ते गृह्य दूराहृतं वसु
26 कृतां बिन्दुसरॊ रत्नैर मयेन सफाटिकच छदाम
अपश्यं नलिनीं पूर्णाम उदकस्येव भारत
27 वस्त्रम उत्कर्षति मयि पराहसत स वृकॊदरः
शत्रॊर ऋद्धिविशेषेण विमूढं रत्नवर्जितम
28 तत्र सम यदि शक्तः सयां पातयेयं वृकॊदरम

15 pṛthagjanair alabhyaṃ yad
bhojanācchādanaṃ param
tat prāpto 'si mahābāho kasmāc chocasi
putraka
16 sphītaṃ rāṣṭraṃ mahābāho
pitṛpaitāmahaṃ mahat
nityam ājñāpayan bhāsi divi deveśvaro yathā
17 tasya te viditaprajña śokamūlam idaṃ
katham
samutthitaṃ duḥkhataraṃ tan me śaṃsitum
arhasi
18 [d]
aśnāmy ācchādayāmīti prapaśyan
pāpapūruṣaḥ
nāmarṣaṃ kurute yas tu puruṣaḥ so 'dhamaḥ
smṛtaḥ
19 na māṃ prīṇāti rājendra lakṣmīḥ
sādhāraṇā vibho
jvalitām iva kaunteye śriyaṃ dṛṣṭvā ca
vivyathe

सपत्नेनावहासो हि स मां दहति भारत
29 पुनश च तादृशीम एव वापीं जलज शालिनीम
मत्वा शिला समां तोये पतितो ऽसमि नराधिप
30 तत्र मां पराहसत कृष्णः पार्थेन सह सस्वनम
दरौपदी च सह सत्रीभिर वयथयन्ती मनो मम
31 कलिन्नवस्त्रस्य च जले किं करा राजचोदिताः
ददुर वासांसि मे ऽनयानि तच च दुःखतरं मम
32 परलम्भं च शृणुष्वान्यं गदतो मे नराधिप
अद्वारेण विनिर्गच्छन दवारसंस्थान रूपिणा
अभिहत्य शिलां भूयो ललाटेनास्मि विक्षतः
33 तत्र मां यमजौ दूराद आलोक्य ललितौ किल
बाहुभिः परिगृह्णीतां शोचन्तौ सहिताव उभौ
34 उवाच सहदेवस तु तत्र मां विस्मयन्न इव
इदं दवारम इतो गच्छ राजन्न इति पुनः पुनः
35 नामधेयानि रत्नानां पुरस्तान न शरुतानि मे
यानि दृष्टानि मे तस्यां मनस तपति तच च मे

20 sarvāṃ hi pṛthivīṃ dṛṣṭvā yudhiṣṭhira vaśānugām
sthiro 'smi yo 'haṃ jīvāmi duḥkhād etad bravīmi te
21 āvarjitā ivābhānti nighnāś caitraki kaukurāḥ
kāraḥ karā lohajaṅghā yudhiṣṭhira niveśane
22 himavatsāgarānūpāḥ sarvaratnākarās tathā
antyāḥ sarve paryudastā yudhiṣṭhira niveśane
23 jyeṣṭho 'yam iti māṃ matvā śreṣṭhaś ceti viśāṃ pate
yudhiṣṭhireṇa satkṛtya yukto ratnaparigrahe
24 upasthitānāṃ ratnānāṃ śreṣṭhānām argha hāriṇām
nādṛśyata paraḥ prānto nāparas tatra bhārata
25 na me hastaḥ samabhavad vasu tat pratigṛhṇataḥ

prātiṣṭhanta mayi śrānte gṛhya dūrāhṛtaṃ
vasu
26 kṛtāṃ bindusaro ratnair mayena
sphāṭikac chadām
apaśyaṃ nalinīṃ pūrṇām udakasyeva
bhārata
27 vastram utkarṣati mayi prāhasat sa
vṛkodaraḥ
śatror ṛddhiviśeṣeṇa vimūḍhaṃ
ratnavarjitam
28 tatra sma yadi śaktaḥ syāṃ pātayeyaṃ
vṛkodaram
sapatnenāvahāso hi sa māṃ dahati bhārata
29 punaś ca tādṛśīm eva vāpīṃ jalaja śālinīm
matvā śilā samāṃ toye patito 'smi narādhipa
30 tatra māṃ prāhasat kṛṣṇaḥ pārthena saha
sasvanam
draupadī ca saha strībhir vyathayantī mano
mama
31 klinnavastrasya ca jale kiṃ karā

rājacoditāḥ
dadur vāsāṃsi me 'nyāni tac ca duḥkhataraṃ mama
32 pralambhaṃ ca śṛṇuṣvānyaṃ gadato me narādhipa
advāreṇa vinirgacchan dvārasaṃsthāna rūpiṇā
abhihatya śilāṃ bhūyo lalāṭenāsmi vikṣataḥ
33 tatra māṃ yamajau dūrād ālokya lalitau kila
bāhubhiḥ parigṛhṇītāṃ śocantau sahitāv ubhau
34 uvāca sahadevas tu tatra māṃ vismayann iva
idaṃ dvāram ito gaccha rājann iti punaḥ punaḥ
35 nāmadheyāni ratnānāṃ purastān na śrutāni me
yāni dṛṣṭāni me tasyāṃ manas tapati tac ca me

Chapter 47

1 [द]
यन मया पाण्डवानां तु दृष्टं तच छृणु भारत
आहृतं भूमिपालैर हि वसु मुख्यं ततस ततः
2 न विन्दे दृढम आत्मामं दृष्ट्वाहं तद अरेर धनम
फलतो भूमितो वापि परतिपद्यस्व भारत
3 ऐडांश चैलान वार्षदंशाञ जातरूपपरिष्कृताम
परावाराजिन मुख्यांश च कम्बोजः परददौ वसु
4 अश्वांस तित्तिरि कल्माषांस तरिशतं शुकनासिकान
उष्ट्रवामीस तरिशतं च पुष्टाः पीलु शमीङ्गुदैः
5 गोवासना बराह्मणाश च दासमीयाश च सर्वशः
परीत्यर्थं ते महाभागा धर्मराज्ञो महात्मनः
तरिखर्वं बलिम आदाय दवारि तिष्ठन्ति वारिताः
6 कमण्डलून उपादाय जातरूपमयाञ शुभान
एवं बलिं परदायाथ परवेशं लेभिरे ततः

1 [d]
yan mayā pāṇḍavānāṃ tu dṛṣṭaṃ tac chṛṇu bhārata
āhṛtaṃ bhūmipālair hi vasu mukhyaṃ tatas tataḥ
2 na vinde dṛḍham ātmāmaṃ dṛṣṭvāhaṃ tad arer dhanam
phalato bhūmito vāpi pratipadyasva bhārata
3 aiḍāṃś cailān vārṣadaṃśāñ jātarūpapariṣkṛtām
prāvārājina mukhyāṃś ca kambojaḥ pradadau vasu
4 aśvāṃs tittiri kalmāṣāṃs triśataṃ śukanāsikān
uṣṭravāmīs triśataṃ ca puṣṭāḥ pīlu śamīṅgudaiḥ
5 govāsanā brāhmaṇāś ca dāsamīyāś ca

7 शतं दासी सहस्राणां कार्पासिक निवासिनाम
शयामास तन्व्यो दीर्घकेश्यो हेमाभरण भूषिताः
शूद्रा विप्रोत्तमार्हाणि राङ्कवान्य अजिनानि च
8 बलिं च कृत्स्नम आदाय भरु कच्छ निवासिनः
उपनिन्युर महाराज हयान गान्धारदेशजान
9 इन्द्र कृष्टैर वर्तयन्ति धान्यैर नदी मुखैश च ये
समुद्रनिष्कुटे जाताः परिसिन्दु च मानवाः
10 ते वैरामाः पारदाश च वङ्गाश च कितवैः सह
विविधं बलिम आदाय रत्नानि विविधानि च
11 अजाविकं गोहिरण्यं खरोष्ट्रं फलजं मधु
कम्बलान विविधांश चैव दवारि तिष्ठन्ति वारिताः
12 पराग्ज्योतिषाधिपः शूरो मलेच्छानाम अधिपो बली
यनवैः सहितो राजा भगदत्तो महारथः
13 आजानेयान हयाञ शीघ्रान आदायानिल रंहसः
बलिं च कृत्स्नम आदाय दवारि तिष्ठति वारितः
14 अश्मसारमयं भाण्डं शुद्धदन्तत्सरून असीन

sarvaśaḥ
prītyarthaṃ te mahābhāgā dharmarājño mahātmanaḥ
trikharvaṃ balim ādāya dvāri tiṣṭhanti vāritāḥ
6 kamaṇḍalūn upādāya jātarūpamayāñ śubhān
evaṃ baliṃ pradāyātha praveśaṃ lebhire tataḥ
7 śataṃ dāsī sahasrāṇāṃ kārpāsika nivāsinām
śyāmās tanvyo dīrghakeśyo hemābharaṇa bhūṣitāḥ
śūdrā viprottamārhāṇi rāṅkavāny ajināni ca
8 baliṃ ca kṛtsnam ādāya bharu kaccha nivāsinaḥ
upaninyur mahārāja hayān gāndhāradeśajān
9 indra kṛṣṭair vartayanti dhānyair nadī mukhaiś ca ye
samudraniṣkuṭe jātāḥ parisindu ca mānavāḥ

पराग्ज्यॊतिषॊ ऽथ तद दत्त्वा भगदत्तॊ ऽवरजत तदा
15 दव्यक्षांस तर्यक्षाँल ललाटाक्षान नानादिग्भ्यः समागतान
औष्णीषान अनिवासांश च बाहुकान पुरुषादकान
16 एकपादांश च तत्राहम अपश्यं दवारि वारितान
बल्यर्थं ददतस तस्मै हिरण्यं रजतं बहु
17 इन्द्र गॊप कवर्णाभाञ शुकवर्णान मनॊजवान
तथैवेन्द्रायुध निभान संध्याभ्रसदृशान अपि
18 अनेकवर्णान आरण्यान गृहीत्वाश्वान मनॊजवान
जातरूपम अनर्घ्यं च ददुस तस्यैक पादकाः
19 चीनान हूनाञ शकान ओड्रून पर्वतान्तरवासिनः
वार्ष्णेयान हारहूणांश च कृष्णान हैमवतांस तथा
20 न पारयाम्य अभिगतान विविधान दवारि वारितान
बल्यर्थं ददतस तस्य नानारूपान अनेकशः
21 कृष्ण गरीवान महाकायान रासभाञ शतपातिनः
आहार्षुर दशसाहस्रान विनीतान दिक्षु विश्रुतान

10 te vairāmāḥ pāradāś ca vaṅgāś ca kitavaiḥ saha
vividhaṃ balim ādāya ratnāni vividhāni ca
11 ajāvikaṃ gohiraṇyaṃ kharoṣṭraṃ phalajaṃ madhu
kambalān vividhāṃś caiva dvāri tiṣṭhanti vāritāḥ
12 prāgjyotiṣādhipaḥ śūro mlecchānām adhipo balī
yanavaiḥ sahito rājā bhagadatto mahārathaḥ
13 ājāneyān hayāñ śīghrān ādāyānila raṃhasaḥ
baliṃ ca kṛtsnam ādāya dvāri tiṣṭhati vāritaḥ
14 aśmasāramayaṃ bhāṇḍaṃ śuddhadantatsarūn asīn
prāgjyotiṣo 'tha tad dattvā bhagadatto 'vrajat tadā
15 dvyakṣāṃs tryakṣāṁl lalāṭākṣān nānādigbhyaḥ samāgatān
auṣṇīṣān anivāsāṃś ca bāhukān puruṣādakān

22 परमाण रागस्पर्शाढ्यं बाह्ली चीन समुद्भवम
और्णं च राङ्कवं चैव कीटजं पट्टजं तथा
23 कुट्टी कृतं तथैवान्यत कमलाभं सहस्रशः
शलक्ष्णं वस्त्रम अकार्पासम आविकं मृदु चाजिनम
24 निशितांश चैव दीर्घासीन ऋष्टिशक्तिपरश्वधान
अपरान्त समुद्भूतांस तथैव परशूञ शितान
25 रसान गन्धांश च विविधान रत्नानि च सहस्रशः
बलिं च कृत्स्नम आदाय दवारि तिष्ठन्ति वारिताः
26 शकास तुखाराः कङ्काश च रोमशाः शृङ्गिणो नराः
महागमान दूरगमान गणितान अर्बुदं हयान
27 कोटिशश चैव बहुशः सुवर्णं पद्मसंमितम
बलिम आदाय विविधं दवारि तिष्ठन्ति वारिताः
28 आसनानि महार्हाणि यानानि शयनानि च
मणिकाञ्चनचित्राणि गजदन्त मयानि च
29 रथांश च विविधाकाराञ जातरूपपरिष्कृतान
हयैर विनीतैः संपन्नान वैयाघ्रपरिवारणान

16 ekapādāṃś ca tatrāham apaśyaṃ dvāri vāritān
balyarthaṃ dadatas tasmai hiraṇyaṃ rajataṃ bahu
17 indra gopa kavarṇābhāñ śukavarṇān manojavān
tathaivendrāyudha nibhān saṃdhyābhrasadṛśān api
18 anekavarṇān āraṇyān gṛhītvāśvān manojavān
jātarūpam anarghyaṃ ca dadus tasyaika pādakāḥ
19 cīnān hūnāñ śakān oḍūn parvatāntaravāsinaḥ
vārṣṇeyān hārahūṇāṃś ca kṛṣṇān haimavatāṃs tathā
20 na pārayāmy abhigatān vividhān dvāri vāritān
balyarthaṃ dadatas tasya nānārūpān anekaśaḥ

30 विचित्रांश च परिस्तोमान रत्नानि च सहस्रशः
नाराचान अर्धनाराचाञ शस्त्राणि विविधानि च
31 एतद दत्त्वा महद दरव्यं पूर्वदेशाधिपो नृपः
परविष्टो यज्ञसदनं पाण्डवस्य महात्मनः

21 kṛṣṇa grīvān mahākāyān rāsabhāñ śatapātinaḥ
āhārṣur daśasāhasrān vinītān dikṣu viśrutān
22 pramāṇa rāgasparśāḍhyaṃ bāhlī cīna samudbhavam
aurṇaṃ ca rāṅkavaṃ caiva kīṭajaṃ paṭṭajaṃ tathā
23 kuṭṭī kṛtaṃ tathaivānyat kamalābhaṃ sahasraśaḥ
ślakṣṇaṃ vastram akārpāsam āvikaṃ mṛdu cājinam
24 niśitāṃś caiva dīrghāsīn ṛṣṭiśaktiparaśvadhān
aparānta samudbhūtāṃs tathaiva paraśūñ śitān
25 rasān gandhāṃś ca vividhān ratnāni ca sahasraśaḥ
baliṃ ca kṛtsnam ādāya dvāri tiṣṭhanti vāritāḥ
26 śakās tukhārāḥ kaṅkāś ca romaśāḥ

śṛṅgiṇo narāḥ
mahāgamān dūragamān gaṇitān arbudaṃ
hayān
27 koṭiśaś caiva bahuśaḥ suvarṇaṃ
padmasaṃmitam
balim ādāya vividhaṃ dvāri tiṣṭhanti vāritāḥ
28 āsanāni mahārhāṇi yānāni śayanāni ca
maṇikāñcanacitrāṇi gajadanta mayāni ca
29 rathāṃś ca vividhākārāñ
jātarūpapariṣkṛtān
hayair vinītaiḥ saṃpannān
vaiyāghraparivāraṇān
30 vicitrāṃś ca paristomān ratnāni ca
sahasraśaḥ
nārācān ardhanārācāñ śastrāṇi vividhāni ca
31 etad dattvā mahad dravyaṃ
pūrvadeśādhipo nṛpaḥ
praviṣṭo yajñasadanaṃ pāṇḍavasya
mahātmanaḥ

Chapter 48

1 [द]
दायं तु तस्मै विविधं शृणु मे गदतो ऽनघ
यज्ञार्थं राजभिर दत्तं महान्तं धनसंचयम
2 मेरुमन्दरयोर मध्ये शैलोदाम अभितो नदीम
ये ते कीचक वेणूनां छायां रम्याम उपासते
3 खशा एकाशनाज्योहाः परदरा दीर्घवेनवः
पशुपाश च कुणिन्दाश च तङ्गणाः परतङ्गणाः
4 ते वै पिपीलिकं नाम वरदत्तं पिपीलिकैः
जातरूपं दरोण मेयम अहार्षुः पुञ्जशो नृपाः
5 कृष्णाँल ललामांश चमराञ शुक्लांश चान्याञ शशिप्रभान
हिमवत्पुष्पजं चैव सवादु कषौद्रं तथा बहु
6 उत्तरेभ्यः कुरुभ्यश चाप्य अपोढं माल्यम अम्बुभिः
उत्तराद अपि कैलासाद ओषधीः सुमहाबलाः

1 [d]
dāyaṃ tu tasmai vividhaṃ śṛṇu me gadato 'nagha
yajñārthaṃ rājabhir dattaṃ mahāntaṃ dhanasaṃcayam
2 merumandarayor madhye śailodām abhito nadīm
ye te kīcaka veṇūnāṃ chāyāṃ ramyām upāsate
3 khaśā ekāśanājyohāḥ pradarā dīrghavenavaḥ
paśupāś ca kuṇindāś ca taṅgaṇāḥ parataṅgaṇāḥ
4 te vai pipīlikaṃ nāma varadattaṃ pipīlikaiḥ
jātarūpaṃ droṇa meyam ahārṣuḥ puñjaśo nṛpāḥ

7 पार्वतीया बलिं चान्यम आहृत्य परणताः सथिताः
अजातशत्रोर नृपतेर दवारि तिष्ठन्ति वारिताः
8 ये परार्धे हिमवतः सूर्योदयगिरौ नृपाः
वारि षेण समुद्रान्ते लौहित्यम अभितश च ये
फलमूलाशना ये च किराताश चर्म वाससः
9 चन्दनागुरुकाष्ठानां भारान कालीयकस्य च
चर्म रत्नसुवर्णानां गन्धानां चैव राशयः
10 कैरातिकानाम अयुतं दासीनां च विशां पते
आहृत्य रमणीयार्थान दूरजान मृगपक्षिणः
11 निचितं पर्वतेभ्यश च हिरण्यं भूरि वर्चसम
बलिं च कृत्स्नम आदाय दवारि तिष्ठन्ति वारिताः
12 कायव्या दरदा दार्वाः शूरा वैयमकास तथा
औदुम्बरा दुर्विभागाः पारदा बाह्लिकैः सह
13 काश्मीराः कुन्दमानाश च पौरका हंसकायनाः
शिबित्रिगर्तयौधेया राजन्या मद्रकेकयाः
14 अम्बष्ठाः कौकुरास तार्क्ष्या वस्त्रपाः पह्लवैः सह

5 kṛṣṇāṁl lalāmāṃś camarāñ śuklāṃś cānyāñ śaśiprabhān
himavatpuṣpajaṃ caiva svādu kṣaudraṃ tathā bahu
6 uttarebhyaḥ kurubhyaś cāpy apoḍhaṃ mālyam ambubhiḥ
uttarād api kailāsād oṣadhīḥ sumahābalāḥ
7 pārvatīyā baliṃ cānyam āhṛtya praṇatāḥ sthitāḥ
ajātaśatror nṛpater dvāri tiṣṭhanti vāritāḥ
8 ye parārdhe himavataḥ sūryodayagirau nṛpāḥ
vāri ṣeṇa samudrānte lohityam abhitaś ca ye
phalamūlāśanā ye ca kirātāś carma vāsasaḥ
9 candanāgurukāṣṭhānāṃ bhārān kālīyakasya ca
carma ratnasuvarṇānāṃ gandhānāṃ caiva rāśayaḥ
10 kairātikānām ayutaṃ dāsīnāṃ ca viśāṃ pate

वसातयः समौलेयाः सह कषुद्रकमालवैः
15 शौण्डिकाः कुक्कुराश चैव शकाश चैव विशां पते
अङ्गा वङ्गाश च पुण्ड्राश च शानवत्या गयास तथा
16 सुजातयः शरेणिमन्तः शरेयांसः शस्त्रपाणयः
आहार्षुः कषत्रिया वित्तं शतशॊ ऽजातशत्रवे
17 वङ्गाः कलिङ्ग पतयस ताम्रलिप्ताः सपुण्ड्रकाः
दुकूलं कौशिकं चैव पत्रॊर्णं परावरान अपि
18 तत्र सम दवारपालैस ते परॊच्यन्ते राजशासनात
कृतकाराः सुबलयस ततॊ दवारम अवाप्स्यथ
19 ईषा दन्तान हेमकक्षान पद्मवर्णान कुथावृतान
शैलाभान नित्यमत्तांश च अभितः काम्यकं सरः
20 दत्त्वैकैकॊ दशशतान कुञ्जरान कवचावृतान
कषमावतः कुलीनांश च दवारेण पराविशंस ततः
21 एते चान्ये च बहवॊ गणा दिग्भ्यः समागताः
अन्यैश चॊपाहृतान्य अत्र रत्नानीह महात्मभिः
22 राजा चित्ररथॊ नाम गन्धर्वॊ वासवानुगः

āhṛtya ramaṇīyārthān dūrajān mṛgapakṣiṇaḥ
11 nicitaṃ parvatebhyaś ca hiraṇyaṃ bhūri varcasam
baliṃ ca kṛtsnam ādāya dvāri tiṣṭhanti vāritāḥ
12 kāyavyā daradā dārvāḥ śūrā vaiyamakās tathā
audumbarā durvibhāgāḥ pāradā bāhlikaiḥ saha
13 kāśmīrāḥ kundamānāś ca paurakā haṃsakāyanāḥ
śibitrigartayaudheyā rājanyā madrakekayāḥ
14 ambaṣṭhāḥ kaukurās tārkṣyā vastrapāḥ pahlavaiḥ saha
vasātayaḥ samauleyāḥ saha kṣudrakamālavaiḥ
15 śauṇḍikāḥ kukkurāś caiva śakāś caiva viśāṃ pate
aṅgā vaṅgāś ca puṇḍrāś ca śānavatyā gayās

शतानि चत्वार्य अददद धयानां वातरंहसाम
23 तुम्बुरुस तु परमुदितॊ गन्धर्वॊ वाजिनां शतम
आम्रपत्र सवर्णानाम अददद धेममालिनाम
24 कृती तु राजा कौरव्य शूकराणां विशां पते
अददद गजरत्नानां शतानि सुबहून्य अपि
25 विराटेन तु मत्स्येन बल्यर्थं हेममालिनाम
कुञ्जराणां सहस्रे दवे मत्तानां समुपाहृते
26 पांशुराष्ट्राद वसु दानॊ राजा षड विंशतिं गजान
अश्वानां च सहस्रे दवे राजन काञ्चनमालिनाम
27 जवसत्त्वॊपपन्नानां वयःस्थानां नराधिप
बलिं च कृत्स्नम आदाय पाण्डवेभ्यॊ नयवेदयत
28 यज्ञसेनेन दासीनां सहस्राणि चतुर्दश
दासानाम अयुतं चैव सदाराणां विशां पते
29 गजयुक्ता महाराज रथाः षड विंशतिस तथा
राज्यं च कृत्स्नं पार्थेभ्यॊ यज्ञार्थं वै निवेदितम
30 समुद्रसारं वैडूर्यं मुक्ताः शङ्खांस तथैव च

tathā
16 sujātayaḥ śreṇimantaḥ śreyāṃsaḥ
śastrapāṇayaḥ
āhārṣuḥ kṣatriyā vittaṃ śataśo 'jātaśatrave
17 vaṅgāḥ kaliṅga patayas tāmraliptāḥ
sapuṇḍrakāḥ
dukūlaṃ kauśikaṃ caiva patrorṇaṃ
prāvarān api
18 tatra sma dvārapālais te procyante
rājaśāsanāt
kṛtakārāḥ subalayas tato dvāram avāpsyatha
19 īṣā dantān hemakakṣān padmavarṇān
kuthāvṛtān
śailābhān nityamattāṃś ca abhitaḥ
kāmyakaṃ saraḥ
20 dattvaikaiko daśaśatān kuñjarān
kavacāvṛtān
kṣamāvataḥ kulīnāṃś ca dvāreṇa prāviśaṃs
tataḥ
21 ete cānye ca bahavo gaṇā digbhyaḥ

शतशश च कुथांस तत्र सिन्हलाः समुपाहरन
31 संवृता मणिचीरैस तु शयामास ताम्रान्त लोचनाः
तान गृहीत्वा नरास तत्र दवारि तिष्ठन्ति वारिताः
32 परीत्यर्थं बराह्मणैश चैव कषत्रियाश च विनिर्जिताः
उपाजह्रुर विशश चैव शूद्राः शुश्रूषवो ऽपि च
परीत्या च बहुमानाच च अभ्यगच्छन युधिष्ठिरम
33 सर्वे मलेच्छाः सर्ववर्णा आदिमध्यान्तजास तथा
नानादेशसमुत्थैश च नाना जातिभिर आगतैः
पर्यस्त इव लोको ऽयं युधिष्ठिर निवेशने
34 उच्चावचान उपग्राहान राजभिः परहितान बहून
शत्रूणां पश्यतो दुःखान मुमूर्षा मे ऽदय जायते
35 भृत्यास तु ये पाण्डवानां तांस ते वक्ष्यामि भारत
येषाम आमं च पक्वं च संविधत्ते युधिष्ठिरः
36 अयुतं तरीणि पद्मानि गजारोहाः ससादिनः
रथानाम अर्बुदं चापि पादाता बहवस तथा
37 परमीयमानम आरब्धं पच्यमानं तथैव च

samāgatāḥ
anyaiś copāhṛtāny atra ratnānīha
mahātmabhiḥ
22 rājā citraratho nāma gandharvo
vāsavānugaḥ
śatāni catvāry adadad dhayānāṃ
vātaraṃhasām
23 tumburus tu pramudito gandharvo
vājināṃ śatam
āmrapatra savarṇānām adadad
dhemamālinām
24 kṛtī tu rājā kauravya śūkarāṇāṃ viśāṃ
pate
adadad gajaratnānāṃ śatāni subahūny api
25 virāṭena tu matsyena balyarthaṃ
hemamālinām
kuñjarāṇāṃ sahasre dve mattānāṃ
samupāhṛte
26 pāṃśurāṣṭrād vasu dāno rājā ṣaḍ
viṃśatiṃ gajān

विसृज्यमानं चान्यत्र पुण्याहस्वन एव च
38 नाभुक्तवन्तं नाहृष्टं नासुभिक्षं कथं चन
अपश्यं सर्ववर्णानां युधिष्ठिर निवेशने
39 अष्टाशीति सहस्राणि सनातका गृहमेधिनः
तरिंशद दासीक एकैको यान बिभर्ति युधिष्ठिरः
सुप्रीताः परितुष्टाश च ते ऽपय आशंसन्त्य अरिक्षयम
40 दशान्यानि सहस्राणि यतीनाम ऊर्ध्वरेतसाम
भुञ्जते रुक्मपात्रीषु युधिष्ठिर निवेशने
41 भुक्ताभुक्तं कृताकृतं सर्वम आ कुब्ज वामनम
अभुञ्जाना याज्ञसेनी परत्यवैक्षद विशां पते
42 दवौ करं न परयच्छेतां कुन्तीपुत्राय भारत
वैवाहिकेन पाञ्चालाः सख्येनान्धकवृष्णयः

aśvānāṃ ca sahasre dve rājan kāñcanamālinām
27 javasattvopapannānāṃ vayaḥsthānāṃ narādhipa
baliṃ ca kṛtsnam ādāya pāṇḍavebhyo nyavedayat
28 yajñasenena dāsīnāṃ sahasrāṇi caturdaśa
dāsānām ayutaṃ caiva sadārāṇāṃ viśāṃ pate
29 gajayuktā mahārāja rathāḥ ṣaḍ viṃśatis tathā
rājyaṃ ca kṛtsnaṃ pārthebhyo yajñārthaṃ vai niveditam
30 samudrasāraṃ vaiḍūryaṃ muktāḥ śaṅkhāṃs tathaiva ca
śataśaś ca kuthāṃs tatra sinhalāḥ samupāharan
31 saṃvṛtā maṇicīrais tu śyāmās tāmrānta locanāḥ
tān gṛhītvā narās tatra dvāri tiṣṭhanti vāritāḥ

32 prītyarthaṃ brāhmaṇaiś caiva kṣatriyāś ca vinirjitāḥ
upājahrur viśaś caiva śūdrāḥ śuśrūṣavo 'pi ca
prītyā ca bahumānāc ca abhyagacchan yudhiṣṭhiram
33 sarve mlecchāḥ sarvavarṇā ādimadhyāntajās tathā
nānādeśasamutthaiś ca nānā jātibhir āgataiḥ
paryasta iva loko 'yaṃ yudhiṣṭhira niveśane
34 uccāvacān upagrāhān rājabhiḥ prahitān bahūn
śatrūṇāṃ paśyato duḥkhān mumūrṣā me 'dya jāyate
35 bhṛtyās tu ye pāṇḍavānāṃ tāṃs te vakṣyāmi bhārata
yeṣām āmaṃ ca pakvaṃ ca saṃvidhatte yudhiṣṭhiraḥ
36 ayutaṃ trīṇi padmāni gajārohāḥ sasādinaḥ
rathānām arbudaṃ cāpi pādātā bahavas

tathā
37 pramīyamānam ārabdhaṃ pacyamānaṃ tathaiva ca
visṛjyamānaṃ cānyatra puṇyāhasvana eva ca
38 nābhuktavantaṃ nāhṛṣṭaṃ nāsubhikṣaṃ kathaṃ cana
apaśyaṃ sarvavarṇānāṃ yudhiṣṭhira niveśane
39 aṣṭāśīti sahasrāṇi snātakā gṛhamedhinaḥ
triṃśad dāsīka ekaiko yān bibharti yudhiṣṭhiraḥ
suprītāḥ parituṣṭāś ca te 'py āśaṃsanty arikṣayam
40 daśānyāni sahasrāṇi yatīnām ūrdhvaretasām
bhuñjate rukmapātrīṣu yudhiṣṭhira niveśane
41 bhuktābhuktaṃ kṛtākṛtaṃ sarvam ā kubja vāmanam
abhuñjānā yājñasenī pratyavaikṣad viśāṃ pate

42 dvau karaṃ na prayacchetāṃ
kuntīputrāya bhārata
vaivāhikena pāñcālāḥ
sakhyenāndhakavṛṣṇayaḥ

Chapter 49

1 [द]
आर्यास तु ये वै राजानः सत्यसंधा महाव्रताः
पर्याप्तविद्या वक्तारो वेदान्तावभृथाप्लुताः
2 धृतिमन्तो हरीनिषेधा धर्मात्मानो यशस्विनः
मूर्धाभिषिक्तास ते चैनं राजानः पर्युपासते
3 दक्षिणार्थं समानीता राजभिः कांस्यदोहनाः
आरण्या बहुसाहस्रा अपश्यं तत्र तत्र गाः
4 आजह्रुस तत्र सत्कृत्य सवयम उद्यम्य भारत

1 [d]
āryās tu ye vai rājānaḥ satyasaṃdhā
mahāvratāḥ
paryāptavidyā vaktāro
vedāntāvabhṛthāplutāḥ
2 dhṛtimanto hrīniṣedhā dharmātmāno
yaśasvinaḥ
mūrdhābhiṣiktās te cainaṃ rājānaḥ
paryupāsate
3 dakṣiṇārthaṃ samānītā rājabhiḥ
kāṃsyadohanāḥ

अभिषेकार्थम अव्यग्रा भाण्डम उच्चावचं नृपाः
5 बाह्लीकॊ रथम आहार्षीज जाम्बूनदपरिष्कृतम
सुदक्षिणस तं युयुजे शवेतैः काम्बॊजजैर हयैः
6 सुनीथॊ ऽपरतिमं तस्य अनुकर्षं महायशाः
धवजं चेदिपतिः कषिप्रम अहार्षीत सवयम उद्यतम
7 दाक्षिणात्यः संनहनं सरग उष्णीषे च मागधः
वसु दानॊ महेष्वासॊ गजेन्द्रं षष्टिहायनम
8 मत्स्यस तव अक्षान अवाबध्नाद एकलव्य उपानहौ
आवन्त्यस तव अभिषेकार्थम आपॊ बहुविधास तथा
9 चेकितान उपासङ्गं धनुः काश्य उपाहरत
असिं रुक्मत्सरुं शल्यः शैक्यं काञ्चनभूषणम
10 अभ्यषिञ्चत ततॊ धौम्यॊ वयासश च सुमहातपाः
नारदं वै पुरस्कृत्य देवलं चासितं मुनिम
11 परीतिमन्त उपातिष्ठन्न अभिषेकं महर्षयः
जामदग्न्येन सहितास तथान्ये वेदपारगाः
12 अभिजग्मुर महात्मानं मन्त्रवद भूरिदक्षिणम

āraṇyā bahusāhasrā apaśyaṃ tatra tatra gāḥ
4 ājahrus tatra satkṛtya svayam udyamya bhārata
abhiṣekārtham avyagrā bhāṇḍam uccāvacaṃ nṛpāḥ
5 bāhlīko ratham āhārṣīj jāmbūnadapariṣkṛtam
sudakṣiṇas taṃ yuyuje śvetaiḥ kāmbojajair hayaiḥ
6 sunītho 'pratimaṃ tasya anukarṣaṃ mahāyaśāḥ
dhvajaṃ cedipatiḥ kṣipram ahārṣīt svayam udyatam
7 dākṣiṇātyaḥ saṃnahanaṃ srag uṣṇīṣe ca māgadhaḥ
vasu dāno maheṣvāso gajendraṃ ṣaṣṭihāyanam
8 matsyas tv akṣān avābadhnād ekalavya upānahau
āvantyas tv abhiṣekārtham āpo bahuvidhās

महेन्द्रम इव देवेन्द्रं दिवि सप्तर्षयो यथा
13 अधारयच छत्रम अस्य सात्यकिः सत्यविक्रमः
धनंजयश च वयजने भीमसेनश च पाण्डवः
14 उपागृह्णाद यम इन्द्राय पुराकल्पे परजापतिः
तम अस्मै शङ्खम आहार्षीद वारुणं कलशोदधिः
15 सिक्तं निष्कसहस्रेण सुकृतं विश्वकर्मणा
तेनाभिषिक्तः कृष्णेन तत्र मे कश्मलो ऽभवत
16 गच्छन्ति पूर्वाद अपरं समुद्रं चापि दक्षिणम
उत्तरं तु न गच्छन्ति विना तात पतत्रिभिः
17 तत्र सम दध्मुः शतशः शङ्खान मङ्गल्य कारणात
पराणदंस ते समाध्मातास तत्र रोमाणि मे ऽहृषन
18 परणता भूमिपाश चापि पेतुर ईनाः सवतेजसा
धृष्टद्युम्नः पाण्डवाश च सात्यकिः केशवो ऽषटमः
19 सत्त्वस्थाः शौर्यसंपन्ना अन्योन्यप्रियकारिणः
विसंज्ञान भूमिपान दृष्ट्वा मां च ते पराहसंस तदा
20 ततः परहृष्टो बीभत्सुः परादाद धेमविषाणिनाम

tathā
9 cekitāna upāsaṅgaṃ dhanuḥ kāśya upāharat
asiṃ rukmatsaruṃ śalyaḥ śaikyaṃ kāñcanabhūṣaṇam
10 abhyaṣiñcat tato dhaumyo vyāsaś ca sumahātapāḥ
nāradaṃ vai puraskṛtya devalaṃ cāsitaṃ munim
11 prītimanta upātiṣṭhann abhiṣekaṃ maharṣayaḥ
jāmadagnyena sahitās tathānye vedapāragāḥ
12 abhijagmur mahātmānaṃ mantravad bhūridakṣiṇam
mahendram iva devendraṃ divi saptarṣayo yathā
13 adhārayac chatram asya sātyakiḥ satyavikramaḥ
dhanaṃjayaś ca vyajane bhīmasenaś ca pāṇḍavaḥ

शतान्य अनडुहां पञ्च दविजमुख्येषु भारत
21 नैवं शम्बर हन्ताभूद यौवनाश्वो मनुर न च
न च राजा पृथुर वैन्यो न चाप्य आसीद भगीरथः
22 यथातिमात्रं कौन्तेयः शरिया परमया युतः
राजसूयम अवाप्यैवं हरिश चन्द्र इव परभुः
23 एतां दृष्ट्वा शरियं पार्थे हरिश चन्द्रे यथा विभो
कथं नु जीवितं शरेयो मम पश्यसि भारत
24 अन्धेनेव युगं नद्धं विपर्यस्तं नराधिप
कनीयांसो विवर्धन्ते जयेष्ठा हीयन्ति भारत
25 एवं दृष्ट्वा नाभिविन्दामि शर्म; परीक्षमाणो ऽपि कुरुप्रवीर
तेनाहम एवं कृषतां गतश च; विवर्णतां चैव स शोकतां च

14 upāgṛhṇād yam indrāya purākalpe prajāpatiḥ
tam asmai śaṅkham āhārṣīd vāruṇaṃ kalaśodadhiḥ
15 siktaṃ niṣkasahasreṇa sukṛtaṃ viśvakarmaṇā
tenābhiṣiktaḥ kṛṣṇena tatra me kaśmalo 'bhavat
16 gacchanti pūrvād aparaṃ samudraṃ cāpi dakṣiṇam
uttaraṃ tu na gacchanti vinā tāta patatribhiḥ
17 tatra sma dadhmuḥ śataśaḥ śaṅkhān maṅgalya kāraṇāt
prāṇadaṃs te samādhmātās tatra romāṇi me 'hṛṣan
18 praṇatā bhūmipāś cāpi petur īnāḥ svatejasā
dhṛṣṭadyumnaḥ pāṇḍavāś ca sātyakiḥ keśavo 'ṣṭamaḥ
19 sattvasthāḥ śauryasaṃpannā

anyonyapriyakāriṇaḥ
visaṃjñān bhūmipān dṛṣṭvā māṃ ca te
prāhasaṃs tadā
20 tataḥ prahṛṣṭo bībhatsuḥ prādād
dhemaviṣāṇinām
śatāny anaḍuhāṃ pañca dvijamukhyeṣu
bhārata
21 naivaṃ śambara hantābhūd yauvanāśvo
manur na ca
na ca rājā pṛthur vainyo na cāpy āsīd
bhagīrathaḥ
22 yathātimātraṃ kaunteyaḥ śriyā paramayā
yutaḥ
rājasūyam avāpyaivaṃ hariś candra iva
prabhuḥ
23 etāṃ dṛṣṭvā śriyaṃ pārthe hariś candre
yathā vibho
kathaṃ nu jīvitaṃ śreyo mama paśyasi
bhārata
24 andheneva yugaṃ naddhaṃ viparyastaṃ

narādhipa
kanīyāṃso vivardhante jyeṣṭhā hīyanti bhārata
25 evaṃ dṛṣṭvā nābhivindāmi śarma;
parīkṣamāṇo 'pi kurupravīra
tenāham evaṃ kṛṣatāṃ gataś ca; vivarṇatāṃ caiva sa śokatāṃ ca

---

Chapter 50

1 [द]
तवं वै जयेष्ठॊ जयैष्ठिनेयः पुत्र मा पाण्डवान दविषः
दवेष्टा हय असुखम आदत्ते यथैव निधनं तथा
2 अव्युत्पन्नं समानार्थं तुल्यमित्रं युधिष्ठिरम
अद्विषन्तं कथं दविष्यात तवादृशॊ भरतर्षभ
3 तुल्याभिजनवीर्यश च कथं भरातुः शरियं नृप

1 [d]
tvaṃ vai jyeṣṭho jyaiṣṭhineyaḥ putra mā pāṇḍavān dviṣaḥ
dveṣṭā hy asukham ādatte yathaiva nidhanaṃ tathā
2 avyutpannaṃ samānārthaṃ tulyamitraṃ yudhiṣṭhiram
adviṣantaṃ kathaṃ dviṣyāt tvādṛśo

पुत्र कामयसे मोहान मैवं भूः शाम्य साध्व इह
4 अथ यज्ञविभूतिं तां काङ्क्षसे भरतर्षभ
ऋत्विजस तव तन्वन्तु सप्त तन्तुं महाध्वरम
5 आहरिष्यन्ति राजानस तवापि विपुलं धनम
परीत्या च बहुमानाच च रत्नान्य आभरणानि च
6 अनर्थाचरितं तात परस्वस्पृहणं भृशम
सवसंतुष्टः सवधर्मस्थो यः स वै सुखम एधते
7 अव्यापारः परार्थेषु नित्योद्योगः सवकर्मसु
उद्यमो रक्षणे सवेषाम एतद वैभव लक्षणम
8 विपत्तिष्व अव्यथो दक्षो नित्यम उत्थानवान नरः
अप्रमत्तो विनीतात्मा नित्यं भद्राणि पश्यति
9 अन्तर वेद्यां ददद वित्तं कामान अनुभवन परियान
करीडन सत्रीभिर निरातङ्कः परशाम्य भरतर्षभ
10 [द]
जानन वै मोहयसि मां नावि नौर इव संयता
सवार्थे किं नावधानं ते उताहो दवेष्टि मां भवान

bharatarṣabha
3 tulyābhijanavīryaś ca kathaṃ bhrātuḥ śriyaṃ nṛpa
putra kāmayase mohān maivaṃ bhūḥ śāmya sādhv iha
4 atha yajñavibhūtiṃ tāṃ kāṅkṣase bharatarṣabha
ṛtvijas tava tanvantu sapta tantuṃ mahādhvaram
5 āhariṣyanti rājānas tavāpi vipulaṃ dhanam
prītyā ca bahumānāc ca ratnāny ābharaṇāni ca
6 anarthācaritaṃ tāta parasvaspṛhaṇaṃ bhṛśam
svasaṃtuṣṭaḥ svadharmastho yaḥ sa vai sukham edhate
7 avyāpāraḥ parārtheṣu nityodyogaḥ svakarmasu
udyamo rakṣaṇe sveṣām etad vaibhava lakṣaṇam

11 न सन्तीमे धार्तराष्ट्रा येषां तवम अनुशासिता
भविष्यम अर्थम आख्यासि सदा तवं कृत्यम आत्मनः
12 परप्रणेयॊ ऽगरणीर हि यश च मार्गात परमुह्यति
पन्थानम अनुगच्छेयुः कथं तस्य पदानुगाः
13 राजन परिगत परज्ञॊ वृद्धसेवी जितेन्द्रियः
परतिपन्नान सवकार्येषु संमॊहयसि नॊ भृषम
14 लॊकवृत्ताद राजवृत्तम अन्यद आह बृहस्पतिः
तस्माद राज्ञा परयत्नेन सवार्थश चिन्त्यः सदैव हि
15 कषत्रियस्य महाराज जये वृत्तिः समाहिता
स वै धर्मॊ ऽसत्व अधर्मॊ वा सववृत्तौ भरतर्षभ
16 परकालयेद दिशः सर्वाः परतॊदेनेव सारथिः
परत्य अमित्रश्रियं दीप्तां बुभूषुर भरतर्षभ
17 परच्छन्नॊ वा परकाशॊ वा यॊ यॊगॊ रिपुबान्धनः
तद वै शस्त्रं शस्त्रविदां न शस्त्रं छेदनं समृतम
18 असंतॊषः शरियॊ मूलं तस्मात तं कामयाम्य अहम
समुच्छ्रये यॊ यतते स राजन परमॊ नयी

8 vipattiṣv avyatho dakṣo nityam utthānavān naraḥ
apramatto vinītātmā nityaṃ bhadrāṇi paśyati
9 antar vedyāṃ dadad vittaṃ kāmān anubhavan priyān
krīḍan strībhir nirātaṅkaḥ praśāmya bharatarṣabha
10 [d]
jānan vai mohayasi māṃ nāvi naur iva saṃyatā
svārthe kiṃ nāvadhānaṃ te utāho dveṣṭi māṃ bhavān
11 na santīme dhārtarāṣṭrā yeṣāṃ tvam anuśāsitā
bhaviṣyam artham ākhyāsi sadā tvaṃ kṛtyam ātmanaḥ
12 parapraṇeyo 'graṇīr hi yaś ca mārgāt pramuhyati
panthānam anugaccheyuḥ kathaṃ tasya padānugāḥ

19 मम तवं हि न कर्तव्यम ऐश्वर्ये वा धने ऽपि वा
पूर्वावाप्तं हरन्त्य अन्ये राजधर्मं हि तं विदुः
20 अद्रोहे समयं कृत्वा चिच्छेद नमुचेः शिरः
शक्रः सा हि मता तस्य रिपौ वृत्तिः सनातनी
21 दवाव एतौ गरसते भूमिः सर्पो बिलशयान इव
राजानं चाविरोद्धारं बराह्मणं चाप्रवासिनम
22 नास्ति वै जातितः शत्रुः पुरुषस्य विशां पते
येन साधारणी वृत्तिः स शत्रुर नेतरो जनः
23 शत्रुपक्षं समृध्यन्तं यो मोहात समुपेक्षते
वयाधिर आप्यायित इव तस्य मूलं छिनत्ति सः
24 अल्पो ऽपि हय अरिर अत्यन्तं वर्धमानपराक्रमः
वल्मीको मूलज इव गरसते वृक्षम अन्तिकात
25 आजमीढ रिपोर लक्ष्मीर मा ते रोचिष्ट भारत
एष भारः सत्त्ववतां नयः शिरसि धिष्ठितः
26 जन्म वृद्धिम इवार्थानां यो वृद्धिम अभिकाङ्क्षते
एधते जञातिषु स वै सद्यो वृद्धिर हि विक्रमः

13 rājan parigata prajño vṛddhasevī jitendriyaḥ
pratipannān svakāryeṣu saṃmohayasi no bhṛṣam
14 lokavṛttād rājavṛttam anyad āha bṛhaspatiḥ
tasmād rājñā prayatnena svārthaś cintyaḥ sadaiva hi
15 kṣatriyasya mahārāja jaye vṛttiḥ samāhitā
sa vai dharmo 'stv adharmo vā svavṛttau bharatarṣabha
16 prakālayed diśaḥ sarvāḥ pratodeneva sārathiḥ
praty amitraśriyaṃ dīptāṃ bubhūṣur bharatarṣabha
17 pracchanno vā prakāśo vā yo yogo ripubāndhanaḥ
tad vai śastraṃ śastravidāṃ na śastraṃ chedanaṃ smṛtam
18 asaṃtoṣaḥ śriyo mūlaṃ tasmāt taṃ

27 नाप्राप्य पाण्डवैश्वर्यं संशयो मे भविष्यति
अवाप्स्ये वा शरियं तां हि शेष्ये वा निहतो युधि
28 अतादृशस्य किं मे ऽदय जीवितेन विशां पते
वर्धन्ते पाण्डवा नित्यं वयं तु सथिरवृद्धयः

kāmayāmy aham
samucchraye yo yatate sa rājan paramo nayī
19 mama tvaṃ hi na kartavyam aiśvarye vā dhane 'pi vā
pūrvāvāptaṃ haranty anye rājadharmaṃ hi taṃ viduḥ
20 adrohe samayaṃ kṛtvā ciccheda namuceḥ śiraḥ
śakraḥ sā hi matā tasya ripau vṛttiḥ sanātanī
21 dvāv etau grasate bhūmiḥ sarpo bilaśayān iva
rājānaṃ cāviroddhāraṃ brāhmaṇaṃ cāpravāsinam
22 nāsti vai jātitaḥ śatruḥ puruṣasya viśāṃ pate
yena sādhāraṇī vṛttiḥ sa śatrur netaro janaḥ
23 śatrupakṣaṃ samṛdhyantaṃ yo mohāt samupekṣate
vyādhir āpyāyita iva tasya mūlaṃ chinatti saḥ

24 alpo 'pi hy arir atyantaṃ vardhamānaparākramaḥ
valmīko mūlaja iva grasate vṛkṣam antikāt
25 ājamīḍha ripor lakṣmīr mā te rociṣṭa bhārata
eṣa bhāraḥ sattvavatāṃ nayaḥ śirasi dhiṣṭhitaḥ
26 janma vṛddhim ivārthānāṃ yo vṛddhim abhikāṅkṣate
edhate jñātiṣu sa vai sadyo vṛddhir hi vikramaḥ
27 nāprāpya pāṇḍavaiśvaryaṃ saṃśayo me bhaviṣyati
avāpsye vā śriyaṃ tāṃ hi śeṣye vā nihato yudhi
28 atādṛśasya kiṃ me 'dya jīvitena viśāṃ pate
vardhante pāṇḍavā nityaṃ vayaṃ tu sthiravṛddhayaḥ

Chapter 51

1 [ष]
यां तवम एतां शरियं दृष्ट्वा पाण्डुपुत्रे युधिष्ठिरे
तप्यसे तां हरिष्यामि दयूतेनाहूयतां परः
2 अगत्वा संशयम अहम अयुद्ध्वा च चमूमुखे
अक्षान कषिपन्न अक्षतः सन विद्वान अविदुषॊ जये
3 गलहान धनूंसि मे विद्धि शरान अक्षांश च भारत
अक्षाणां हृदयं मे जयां रथं विद्धि ममास्तरम

4 [द]
अयम उत्सहते राजञ शरियम आहर्तुम अक्षवित
दयूतेन पाण्डुपुत्रेभ्यस तत तुभ्यं तात रॊचताम
5 [ध]
सथितॊ ऽसमि शासने भरातुर विदुरस्य महात्मनः
तेन संगम्य वेत्स्यामि कार्यस्यास्य विनिश्चयम
6 [द]

1 [ṣ]
yāṃ tvam etāṃ śriyaṃ dṛṣṭvā pāṇḍuputre yudhiṣṭhire
tapyase tāṃ hariṣyāmi dyūtenāhūyatāṃ paraḥ
2 agatvā saṃśayam aham ayuddhvā ca camūmukhe
akṣān kṣipann akṣataḥ san vidvān aviduṣo jaye
3 glahān dhanūṃsi me viddhi śarān akṣāṃś ca bhārata
akṣāṇāṃ hṛdayaṃ me jyāṃ rathaṃ viddhi mamāstaram
4 [d]
ayam utsahate rājañ śriyam āhartum akṣavit
dyūtena pāṇḍuputrebhyas tat tubhyaṃ tāta rocatām

विहनिष्यति ते बुद्धिं विदुरो मुक्तसंशयः
पाण्डवानां हिते युक्तो न तथा मम कौरव
7 नारभेत परसामर्थ्यात पुरुषः कार्यम आत्मनः
मतिसाम्यं दवयोर नास्ति कार्येषु कुरुनन्दन
8 भयं परिहरन मन्द आत्मानं परिपालयन
वर्षासु कलिन्नकटवत तिष्ठन्न एवावसीदति
9 न वयाधयो नापि यमः शरेयः पराप्तिं परतीक्षते
यावद एव भवेत कल्पस तावच छरेयो समाचरेत
10 [धृ]
सर्वथा पुत्रबलिभिर विग्रहं ते न रोचये
वैरं विकारं सृजति तद वै शस्त्रम अनायसम
11 अनर्थम अर्थं मन्यसे राजपुत्र; संग्रन्थनं कलहस्यातिघोरम
तद वै परवृत्तं तु यथा कथं चिद; विमोक्षयेच चाप्य असि सायकांश च
12 [दुर]

5 [dh]
sthito 'smi śāsane bhrātur vidurasya mahātmanaḥ
tena saṃgamya vetsyāmi kāryasyāsya viniścayam
6 [d]
vihaniṣyati te buddhiṃ viduro muktasaṃśayaḥ
pāṇḍavānāṃ hite yukto na tathā mama kaurava
7 nārabhet parasāmarthyāt puruṣaḥ kāryam ātmanaḥ
matisāmyaṃ dvayor nāsti kāryeṣu kurunandana
8 bhayaṃ pariharan manda ātmānaṃ paripālayan
varṣāsu klinnakaṭavat tiṣṭhann evāvasīdati
9 na vyādhayo nāpi yamaḥ śreyaḥ prāptiṃ pratīkṣate
yāvad eva bhavet kalpas tāvac chreyo

दयूते पुराणैर वयवहारः परनीतस; तत्रात्ययो नास्ति न
संप्रहारः
तद रोचतां शकुनेर वाक्यम अद्य सभां; कषिप्रं तवम
इहाज्ञापयस्व
13 सवर्गद्वारं दीव्यतां नो विशिष्टं; तद वर्तिनां चापि
तथैव युक्तम
भवेद एवं हय आत्मना तुल्यम एव; दुरोदरं पाण्डवैस
तवं कुरुष्व
14 [धृ]
वाक्यं न मे रोचते यत तवयोक्तं; यत ते परियं तत
करियतां नरेन्द्र
पश्चात तप्स्यसे तद उपाक्रम्य वाक्यं; न हीदृशं भावि वचो
हि धर्म्यम
15 दृष्टं हय एतद विदुरेनैवम एव; सर्वं पूर्वं
बुद्धिविद्यानुगेन
तद एवैतद अवशस्याभ्युपैति; महद भयं कषत्रिय

samācaret
10 [dh]
sarvathā putrabalibhir vigrahaṃ te na rocaye
vairaṃ vikāraṃ sṛjati tad vai śastram
anāyasam
11 anartham arthaṃ manyase rājaputra;
saṃgranthanaṃ kalahasyātighoram
tad vai pravṛttaṃ tu yathā kathaṃ cid;
vimokṣayec cāpy asi sāyakāṃś ca
12 [dur]
dyūte purāṇair vyavahāraḥ pranītas;
tatrātyayo nāsti na saṃprahāraḥ
tad rocatāṃ śakuner vākyam adya sabhāṃ;
kṣipraṃ tvam ihājñāpayasva
13 svargadvāraṃ dīvyatāṃ no viśiṣṭaṃ; tad
vartināṃ cāpi tathaiva yuktam
bhaved evaṃ hy ātmanā tulyam eva;
durodaraṃ pāṇḍavais tvaṃ kuruṣva
14 [dhṛ]
vākyaṃ na me rocate yat tvayoktaṃ; yat te

बीजघाति
16 [व]
एवम उक्त्वा धृतरास्थ्रो मनीषी; दैवं मत्वा परमं दुस्तरं च
शशासोच्चैः पुरुषान पुत्र वाक्ये; सथितो राजा दैवसंमूढचेताः
17 सहस्रस्तम्भां हेमवैडूर्य चित्रां; शतद्वारां तोरणस्फाटि शृङ्गाम
सभाम अग्र्यां करोशमात्रायतां; मे तद विस्ताराम आशु कुर्वन्तु युक्ताः
18 शरुत्वा तस्य तवरिता निर्विशङ्काः; पराज्ञा दक्षास तां तथा चक्रुर आशु
सर्वद्रव्याण्य उपजह्रुः सभायां; सहस्रशः शिल्पिनश चापि युक्ताः
19 कालेनाल्पेनाथ निष्ठां गतां; तां सभां रम्यां बहुरत्नां विचित्राम

priyaṃ tat kriyatāṃ narendra
paścāt tapyase tad upākramya vākyaṃ; na hīdṛśaṃ bhāvi vaco hi dharmyam
15 dṛṣṭaṃ hy etad vidurenaivam eva; sarvaṃ pūrvaṃ buddhividyānugena
tad evaitad avaśasyābhyupaiti; mahad bhayaṃ kṣatriya bījaghāti
16 [v]
evam uktvā dhṛtarāsthro manīṣī; daivaṃ matvā paramaṃ dustaraṃ ca
śaśāsoccaiḥ puruṣān putra vākye; sthito rājā daivasaṃmūḍhacetāḥ
17 sahasrastambhāṃ hemavaiḍūrya citrāṃ; śatadvārāṃ toraṇasphāṭi śṛṅgām
sabhām agryāṃ krośamātrāyatāṃ; me tad vistārām āśu kurvantu yuktāḥ
18 śrutvā tasya tvaritā nirviśaṅkāḥ; prājñā dakṣās tāṃ tathā cakrur āśu
sarvadravyāṇy upajahruḥ sabhāyāṃ; sahasraśaḥ śilpinaś cāpi yuktāḥ

चित्रैर हेमैर आसनैर अभ्युपेताम; आचख्युस ते तस्य
राज्ञः परतीताः
20 ततो विद्वान विदुरं मन्त्रिमुख्यम; उवाचेदं धृतराष्ट्रो
नरेन्द्रः
युधिष्ठिरं राजपुत्रं हि गत्वा; मद्वाक्येन कषिप्रम
इहानयस्व
21 सभेयं मे बहुरत्ना विचित्रा; शय्यासनैर उपपन्ना
महार्हैः
सा दृश्यतां भरातृभिः सार्धम एत्य; सुहृद दयूतं वर्तताम
अत्र चेति
22 मतम आज्ञाय पुत्रस्य धृतराष्ट्रो नराधिपः
मत्वा च दुस्तरं दैवम एतद राजा चकार ह
23 अन्यायेन तथोक्तस तु विदुरो विदुषां वरः
नाभ्यनन्दद वचो भरातुर वचनं चेदम अब्रवीत
24 नाभिनन्दामि नृपते परैषम एतं; मैवं कृथाः
कुलनाशाद बिभेमि

19 kālenālpenātha niṣṭhāṃ gatāṃ; tāṃ
sabhāṃ ramyāṃ bahuratnāṃ vicitrām
citrair hemair āsanair abhyupetām; ācakhyus
te tasya rājñaḥ pratītāḥ
20 tato vidvān viduraṃ mantrimukhyam;
uvācedaṃ dhṛtarāṣṭro narendraḥ
yudhiṣṭhiraṃ rājaputraṃ hi gatvā;
madvākyena kṣipram ihānayasva
21 sabheyaṃ me bahuratnā vicitrā;
śayyāsanair upapannā mahārhaiḥ
sā dṛśyatāṃ bhrātṛbhiḥ sārdham etya; suhṛd
dyūtaṃ vartatām atra ceti
22 matam ājñāya putrasya dhṛtarāṣṭro
narādhipaḥ
matvā ca dustaraṃ daivam etad rājā cakāra
ha
23 anyāyena tathoktas tu viduro viduṣāṃ
varaḥ
nābhyanandad vaco bhrātur vacanaṃ cedam
abravīt

पुत्रैर भिन्नैः कलहस ते धरुवं सयाद; एतच छङ्के दयूतकृते नरेन्द्र
25 [ध]
नेह कषत्तः कलहस तप्स्यते मां; न चेद दैवं परतिलॊमं भविष्यत
धात्रा तु दिष्टस्य वशे किलेदं सर्वं; जगच चेष्टति न सवतन्त्रम
26 तद अद्य विदुर पराप्य राजानं मम शासनात
कषिप्रम आनय दुर्धर्षं कुन्तीपुत्रं युधिष्ठिरम

24 nābhinandāmi nṛpate praiṣam etaṃ;
maivaṃ kṛthāḥ kulanāśād bibhemi
putrair bhinnaiḥ kalahas te dhruvaṃ syād;
etac chaṅke dyūtakṛte narendra
25 [dh]
neha kṣattaḥ kalahas tapsyate māṃ; na ced daivaṃ pratilomaṃ bhaviṣyat
dhātrā tu diṣṭasya vaśe kiledaṃ sarvaṃ;
jagac ceṣṭati na svatantram
26 tad adya vidura prāpya rājānaṃ mama śāsanāt
kṣipram ānaya durdharṣaṃ kuntīputraṃ yudhiṣṭhiram

Chapter 52

1 [व]

1 [v]
tataḥ prāyād viduro 'śvair udārair;

ततः परायाद विदुरॊ ऽशवैर उदारैर; महाजवैर बलिभिः साधु दान्तैः
बलान नियुक्तॊ धृतराष्ट्रेण राज्ञा; मनीषिणां पाण्डवानां सकाशम
2 सॊ ऽभिपत्य तद अध्वानम आसाद्य नृपतेः पुरम
परविवेश महाबुद्धिः पूज्यमानॊ दविजातिभिः
3 स राजगृहम आसाद्य कुवेर भवनॊपमम
अभ्यगच्छत धर्मात्मा धर्मपुत्रं युधिष्ठिरम
4 तं वै राजा सत्यधृतिर महात्मा; अजातशत्रुर विदुरं यथावत
पूजा पूर्वं परतिगृह्याजमीढस; ततॊ ऽपृच्छद धृतराष्ट्रं सपुत्रम
5 [य]
विज्ञायते ते मनसॊ न परहर्षः; कच चित कषत्तः कुशलेनागतॊ ऽसि
कच चित पुत्राः सथविरस्यानुलॊमा; वशानुगाश चापि

mahājavair balibhiḥ sādhu dāntaiḥ
balān niyukto dhṛtarāṣṭreṇa rājñā;
manīṣiṇāṃ pāṇḍavānāṃ sakāśam
2 so 'bhipatya tad adhvānam āsādya nṛpateḥ puram
praviveśa mahābuddhiḥ pūjyamāno dvijātibhiḥ
3 sa rājagṛham āsādya kuvera bhavanopamam
abhyagacchata dharmātmā dharmaputraṃ yudhiṣṭhiram
4 taṃ vai rājā satyadhṛtir mahātmā;
ajātaśatrur viduraṃ yathāvat
pūjā pūrvaṃ pratigṛhyājamīḍhas; tato 'pṛcchad dhṛtarāṣṭraṃ saputram
5 [y]
vijñāyate te manaso na praharṣaḥ; kac cit kṣattaḥ kuśalenāgato 'si
kac cit putrāḥ sthavirasyānulomā; vaśānugāś cāpi viśo 'pi kac cit

विशॊ ऽपि कच चित

6 [वि]

राजा महात्मा कुशली सपुत्र; आस्ते वृतॊ जञातिभिर इन्द्रकल्पैः

परीतॊ राजन पुत्र गणैर विनीतैर; विशॊक एवात्म रतिर दृढात्मा

7 इदं तु तवां कुरुराजॊ ऽभयुवाच; पूर्वां पृष्ट्वा कुशलं चाव्ययं च

इयं सभा तवत सभा तुल्यरूपा; भरातॄणां ते पश्यताम एत्य पुत्र

8 समागम्य भरातृभिः पार्थ तस्यां; सुहृद दयूतं करियतां रम्यतां च

परीयामहे भवतः संगमेन; समागताः कुरवश चैव सर्वे

9 दुरॊदरा विहिता ये तु तत्र; महात्मना धृतराष्ट्रेण राज्ञा

तान दरक्ष्यसे कितवान संनिविष्टान; इत्य आगतॊ ऽहं नृपते तज जुषस्व

6 [vi]

rājā mahātmā kuśalī saputra; āste vṛto jñātibhir indrakalpaiḥ

prīto rājan putra gaṇair vinītair; viśoka evātma ratir dṛḍhātmā

7 idaṃ tu tvāṃ kururājo 'bhyuvāca; pūrvāṃ pṛṣṭvā kuśalaṃ cāvyayaṃ ca

iyaṃ sabhā tvat sabhā tulyarūpā; bhrātṝṇāṃ te paśyatām etya putra

8 samāgamya bhrātṛbhiḥ pārtha tasyāṃ; suhṛd dyūtaṃ kriyatāṃ ramyatāṃ ca

prīyāmahe bhavataḥ saṃgamena; samāgatāḥ kuravaś caiva sarve

9 durodarā vihitā ye tu tatra; mahātmanā dhṛtarāṣṭreṇa rājñā

tān drakṣyase kitavān saṃniviṣṭān; ity āgato 'haṃ nṛpate taj juṣasva

10 [y]

dyūte kṣattaḥ kalaho vidyate; naḥ kaś vai dyūtaṃ rocayed yudhyamānaḥ

10 [य]
दयूते कषत्तः कलहो विद्यते; नः कश वै दयूतं रोचयेद युध्यमानः
किं वा भवान मन्यते युक्तरूपं; भवद्वाक्ये सर्व एव सथिताः सम
11 [वि]
जानाम्य अहं दयूतम अनर्थमूलं; कृतश च यत्नो ऽसय मया निवारणे
राजा तु मां पराहिनोत तवत्सकाशं; शरुत्वा विद्वञ शरेय इहाचरस्व
12 [य]
के तत्रान्ये कितवा दीव्यमाना; विना राज्ञो धृतराष्ट्रस्य पुत्रैः
पृच्छामि तवां विदुर बरूहि नस तान; यैर दीव्यामः शतशः संनिपत्य
13 [वि]

kiṃ vā bhavān manyate yuktarūpaṃ; bhavadvākye sarva eva sthitāḥ sma
11 [vi]
jānāmy ahaṃ dyūtam anarthamūlaṃ; kṛtaś ca yatno 'sya mayā nivāraṇe
rājā tu māṃ prāhinot tvatsakāśaṃ; śrutvā vidvañ śreya ihācarasva
12 [y]
ke tatrānye kitavā dīvyamānā; vinā rājño dhṛtarāṣṭrasya putraiḥ
pṛcchāmi tvāṃ vidura brūhi nas tān; yair dīvyāmaḥ śataśaḥ saṃnipatya
13 [vi]
gāndhārarājaḥ śakunir viśāṃ pate; rājātidevī kṛtahasto matākṣaḥ
viviṃśatiś citrasenaś ca rājā; satyavrataḥ purumitro jayaś ca
14 [y]
mahābhayāḥ kitavāḥ saṃniviṣṭā; māyopadhā devitāro 'tra santi

गान्धारराजः शकुनिर विशां पते; राजातिदेवी कृतहस्तो मताक्षः
विविंशतिश चित्रसेनश च राजा; सत्यव्रतः पुरुमित्रो जयश च
14 [य]
महाभयाः कितवाः संनिविष्टा; मायोपधा देवितारो ऽतर सन्ति
धात्रा तु दिष्टस्य वशे किलेदं; नादेवनं कितवैर अद्य तैर मे
15 नाहं राज्ञो धृतराष्ट्रस्य शासनान; न गन्तुम इच्छामि कवे दुरोदरम
इष्टो हि पुत्रस्य पिता सदैव; तद अस्मि कर्ता विदुरात्थ मां यथा
16 न चाकामः शकुनिना देविताहं; न चेन मां धृष्णुर आह्वयिता सभायाम
आहूतो ऽहं न निवर्ते कदा चित; तद आहितं शाश्वतं वै

dhātrā tu diṣṭasya vaśe kiledaṃ; nādevanaṃ kitavair adya tair me
15 nāhaṃ rājño dhṛtarāṣṭrasya śāsanān; na gantum icchāmi kave durodaram
iṣṭo hi putrasya pitā sadaiva; tad asmi kartā vidurāttha māṃ yathā
16 na cākāmaḥ śakuninā devitāhaṃ; na cen māṃ dhṛṣṇur āhvayitā sabhāyām
āhūto 'haṃ na nivarte kadā cit; tad āhitaṃ śāśvataṃ vai vrataṃ me
17 [v]
evam uktvā viduraṃ dharmarājaḥ; prāyātrikaṃ sarvam ājñāpya tūrṇam
prāyāc chvo bhūte sagaṇaḥ sānuyātraḥ; saha strībhir draupadīm ādi kṛtvā
18 daivaṃ prajñāṃ tu muṣṇāti tejaś cakṣur ivāpatat
dhātuś ca vaśam anveti pāśair iva naraḥ sitaḥ
19 ity uktvā prayayau rājā saha kṣattrā yudhiṣṭhiraḥ

वरतं मे
17 [व]
एवम उक्त्वा विदुरं धर्मराजः; परायात्रिकं सर्वम
आज्ञाप्य तूर्णम
परायाच छ्वॊ भूते सगणः सानुयात्रः; सह सत्रीभिर
दरौपदीम आदि कृत्वा
18 दैवं परज्ञां तु मुष्णाति तेजश चक्षुर इवापतत
धातुश च वशम अन्वेति पाशैर इव नरः सितः
19 इत्य उक्त्वा परययौ राजा सह कषत्त्रा युधिष्ठिरः
अमृष्यमाणस तत पार्थः समाह्वानम अरिंदमः
20 बाह्लिकेन रथं दत्तम आस्थाय परवीरहा
परिच्छन्नॊ ययौ पार्थॊ भरातृभिः सह पाण्डवः
21 राजश्रिया दीप्यमानॊ ययौ बरह्म पुरःसरः
धृतराष्ट्रेण चाहूतः कालस्य समयेन च
22 स हास्तिनपुरं गत्वा धृतराष्ट्र गृहं ययौ
समियाय च धर्मात्मा धृतराष्ट्रेण पाण्डवः

amṛṣyamāṇas tat pārthaḥ samāhvānam arimḍamaḥ
20 bāhlikena rathaṃ dattam āsthāya paravīrahā
paricchanno yayau pārtho bhrātṛbhiḥ saha pāṇḍavaḥ
21 rājaśriyā dīpyamāno yayau brahma purahṣaraḥ
dhṛtarāṣṭreṇa cāhūtaḥ kālasya samayena ca
22 sa hāstinapuraṃ gatvā dhṛtarāṣṭra gṛhaṃ yayau
samiyāya ca dharmātmā dhṛtarāṣṭreṇa pāṇḍavaḥ
23 tathā droṇena bhīṣmeṇa karṇena ca kṛpeṇa ca
samiyāya yathānyāyaṃ drauṇinā ca vibhuḥ saha
24 sametya ca mahābāhuḥ somadattena caiva ha
duryodhanena śalyena saubalena ca vīryavān

23 तथा दरोणेन भीष्मेण कर्णेन च कृपेण च
समियाय यथान्यायं दरौणिना च विभुः सह
24 समेत्य च महाबाहुः सौमदत्तेन चैव ह
दुर्योधनेन शल्येन सौबलेन च वीर्यवान
25 ये चान्ये तत्र राजानः पूर्वम एव समागताः
जयद्रथेन च तथा कुरुभिश चापि सर्वशः
26 ततः सर्वैर महाबाहुर भरातृभिः परिवारितः
परविवेश गृहं राज्ञो धृतराष्ट्रस्य धीमतः
27 ददर्श तत्र गान्धारीं देवीं पतिम अनुव्रताम
सनुषाभिः संवृतां शश्वत ताराभिर इव रोहिणीम
28 अभिवाद्य स गान्धारीं तया च परतिनन्दितः
ददर्श पितरं वृद्धं परज्ञा चक्षुषम ईश्वरम
29 राज्ञा मूर्धन्य उपाघ्रातास ते च कौरवनन्दनाः
चत्वारः पाण्डवा राजन भीमसेनपुरोगमाः
30 ततो हर्षः समभवत कौरवाणां विशां पते
तान दृष्ट्वा पुरुषव्याघ्रान पाण्डवान परियदर्शनान

25 ye cānye tatra rājānaḥ pūrvam eva samāgatāḥ
jayadrathena ca tathā kurubhiś cāpi sarvaśaḥ
26 tataḥ sarvair mahābāhur bhrātṛbhiḥ parivāritaḥ
praviveśa gṛhaṃ rājño dhṛtarāṣṭrasya dhīmataḥ
27 dadarśa tatra gāndhārīṃ devīṃ patim anuvratām
snuṣābhiḥ saṃvṛtāṃ śaśvat tārābhir iva rohiṇīm
28 abhivādya sa gāndhārīṃ tayā ca pratinanditaḥ
dadarśa pitaraṃ vṛddhaṃ prajñā cakṣuṣam īśvaram
29 rājñā mūrdhany upāghrātās te ca kauravanandanāḥ
catvāraḥ pāṇḍavā rājan bhīmasenapurogamāḥ
30 tato harṣaḥ samabhavat kauravāṇām

31 विविशुस ते ऽभयनुज्ञाता रत्नवन्ति गृहाण्य अथ
ददृशुश चोपयातास तान दरौपदी परमुखाः सत्रियः
32 याज्ञसेन्याः पराम ऋद्धिं दृष्ट्वा परज्वलिताम इव
सनुषास ता धृतराष्ट्रस्य नातिप्रमनसो ऽभवन
33 ततस ते पुरुषव्याघ्रा गत्वा सत्रीभिस तु संविदम
कृत्वा वयायामपूर्वाणि कृत्यानि परतिकर्म च
34 ततः कृताह्निकाः सर्वे दिव्यचन्दन रूषिताः
कल्याण मनसश चैव बराह्मणान सवस्ति वाच्य च
35 मनोज्ञम अशनं भुक्त्वा विविशुः शरणान्य अथ
उपगीयमाना नारीभिर अस्वपन कुरुनन्दनाः
36 जगाम तेषां सा रात्रिः पुण्या रतिविहारिणाम
सतूयमानाश च विश्रान्ताः काले निद्राम अथात्यजन
37 सुखोषितास तां रजनीं परातः सर्वे कृताह्निकाः
सभां रम्यां परविविशुः कितवैर अभिसंवृताम

viśāṃ pate
tān dṛṣṭvā puruṣavyāghrān pāṇḍavān priyadarśanān
31 viviśus te 'bhyanujñātā ratnavanti gṛhāṇy atha
dadṛśuś copayātās tān draupadī pramukhāḥ striyaḥ
32 yājñasenyāḥ parām ṛddhiṃ dṛṣṭvā prajvalitām iva
snuṣās tā dhṛtarāṣṭrasya nātipramanaso 'bhavan
33 tatas te puruṣavyāghrā gatvā strībhis tu saṃvidam
kṛtvā vyāyāmapūrvāṇi kṛtyāni pratikarma ca
34 tataḥ kṛtāhnikāḥ sarve divyacandana rūṣitāḥ
kalyāṇa manasaś caiva brāhmaṇān svasti vācya ca
35 manojñam aśanaṃ bhuktvā viviśuḥ śaraṇāny atha

upagīyamānā nārībhir asvapan kurunandanāḥ
36 jagāma teṣāṃ sā rātriḥ puṇyā ratiyihāriṇām
stūyamānāś ca viśrāntāḥ kāle nidrām athātyajan
37 sukhoṣitās tāṃ rajanīṃ prātaḥ sarve kṛtāhnikāḥ
sabhāṃ ramyāṃ praviviśuḥ kitavair abhisaṃvṛtām

Chapter 53

1 [ष]
उपस्तीर्णा सभा राजन रन्तुं चैते कृतक्षणाः
अक्षान उप्त्वा देवनस्य समयो ऽसतु युधिष्ठिर
2 [य]

1 [ṣ]
upastīrṇā sabhā rājan rantuṃ caite kṛtakṣaṇāḥ
akṣān uptvā devanasya samayo 'stu yudhiṣṭhira

निकृतिर देवनं पापं न कषात्रॊ ऽतर पराक्रमः
न च नीतिर धरुवा राजन किं तवं दयूतं परशंससि
3 न हि मानं परशंसन्ति निकृतौ कितवस्य ह
शकुने मैव नॊ जैषीर अमार्गेण नृशंसवत
4 [ष]
यॊ ऽनवेति संख्यां निकृतौ विधिज्ञश; चेष्टास्व अखिन्नः कितवॊ ऽकषजासु
महामतिर यश च जानाति दयूतं; स वै सर्वं सहते परक्रियासु
5 अक्षग्लहः सॊ ऽभिभवेत परं; नस तेनैव कालॊ भवतीदम आत्थ
दीव्यामहे पार्थिव मा विशङ्कां; कुरुष्व पाणं च चिरं च मा कृथाः
6 [य]
एवम आहायम असितॊ देवलॊ मुनिसत्तमः
इमानि लॊकद्वाराणि यॊ वै संचरते सदा

2 [y]
nikṛtir devanaṃ pāpaṃ na kṣātro 'tra parākramaḥ
na ca nītir dhruvā rājan kiṃ tvaṃ dyūtaṃ praśaṃsasi
3 na hi mānaṃ praśaṃsanti nikṛtau kitavasya ha
śakune maiva no jaiṣīr amārgeṇa nṛśaṃsavat
4 [ṣ]
yo 'nveti saṃkhyāṃ nikṛtau vidhijñaś; ceṣṭāsv akhinnaḥ kitavo 'kṣajāsu
mahāmatir yaś ca jānāti dyūtaṃ; sa vai sarvaṃ sahate prakriyāsu
5 akṣaglahaḥ so 'bhibhavet paraṃ; nas tenaiva kālo bhavatīdam āttha
dīvyāmahe pārthiva mā viśaṅkāṃ; kuruṣva pāṇaṃ ca ciraṃ ca mā kṛthāḥ
6 [y]
evam āhāyam asito devalo munisattamaḥ
imāni lokadvārāṇi yo vai saṃcarate sadā

7 इदं वै देवनं पापं मायया कितवैः सह
धर्मेण तु जयो युद्धे तत्परं साधु देवनम
8 नार्या मलेच्छन्ति भाषाभिर मायया न चरन्त्य उत
अजिह्मम अशठं युद्धम एतत सत्पुरुषव्रतम
9 शक्तितो बराह्मणान वन्द्याञ शिक्षितुं परयतामहे
तद वै वित्तं मातिदेवीर मा जैषीः शकुने परम
10 नाहं निकृत्या कामये सुखान्य उत धनानि वा
कितवस्याप्य अनिकृतेर वृत्तम एतन न पूज्यते
11 [ष]
शरोत्रियो ऽशरोत्रियम उत निकृत्यैव युधिष्ठिर
विद्वान अविदुषो ऽभयेति नाहुस तां निकृतिं जनाः
12 एवं तवं माम इहाभ्येत्य निकृतिं यदि मन्यसे
देवनाद विनिवर्तस्व यदि ते विद्यते भयम
13 [य]
आहूतो न निवर्तेयम इति मे वरतम आहितम
विधिश च बलवान राजन दिष्टस्यास्मि वशे सथितः

7 idaṃ vai devanaṃ pāpaṃ māyayā kitavaiḥ saha
dharmeṇa tu jayo yuddhe tatparaṃ sādhu devanam
8 nāryā mlecchanti bhāṣābhir māyayā na caranty uta
ajihmam aśaṭhaṃ yuddham etat satpuruṣavratam
9 śaktito brāhmaṇān vandyāñ śikṣituṃ prayatāmahe
tad vai vittaṃ mātidevīr mā jaiṣīḥ śakune param
10 nāhaṃ nikṛtyā kāmaye sukhāny uta dhanāni vā
kitavasyāpy anikṛter vṛttam etan na pūjyate
11 [ṣ]
śrotriyo 'śrotriyam uta nikṛtyaiva yudhiṣṭhira
vidvān aviduṣo 'bhyeti nāhus tāṃ nikṛtiṃ janāḥ

14 अस्मिन समागमे केन देवनं मे भविष्यति
परतिपाणश च कॊ ऽनयॊ ऽसति ततॊ दयूतं परवर्तताम
15 [द]
अहं दातास्मि रत्नानां धनानां च विशां पते
मदर्थे देविता चायं शकुनिर मातुलॊ मम
16 [य]
अन्येनान्यस्य विषमं देवनं परतिभाति मे
एतद विद्वन्न उपादत्स्व कामम एवं परवर्तताम
17 [व]
उपॊह्यमाने दयूते तु राजानः सर्व एव ते
धृतराष्ट्रं पुरस्कृत्य विविशुस ते सभां ततः
18 भीष्मॊ दरॊणः कृपश चैव विदुरश च महामतिः
नातीव परीतिमनसस ते ऽनववर्तन्त भारत
19 ते दवन्द्वशः पृथक चैव सिंहग्रीवा महौजसः
सिंहासनानि भूरीणि विचित्राणि च भेजिरे
20 शुशुभे सा सभा राजन राजभिस तैः समागतैः

12 evaṃ tvaṃ mām ihābhyetya nikṛtiṃ yadi manyase
devanād vinivartasva yadi te vidyate bhayam
13 [y]
āhūto na nivarteyam iti me vratam āhitam
vidhiś ca balavān rājan diṣṭasyāsmi vaśe sthitaḥ
14 asmin samāgame kena devanaṃ me bhaviṣyati
pratipāṇaś ca ko 'nyo 'sti tato dyūtaṃ pravartatām
15 [d]
ahaṃ dātāsmi ratnānāṃ dhanānāṃ ca viśāṃ pate
madarthe devitā cāyaṃ śakunir mātulo mama
16 [y]
anyenānyasya viṣamaṃ devanaṃ pratibhāti me
etad vidvann upādatsva kāmam evaṃ

देवैर इव महाभागैः समवेतैस तरिविष्टपम
21 सर्वे वेदविदः शूराः सर्वे भास्वरमूर्तयः
परावर्तत महाराज सुहृद दयूतम अनन्तरम
22 [य]
अयं बहुधनो राजन सागरावर्त संभवः
मणिर हारोत्तरः शरीमान कनकोत्तम भूषणः
23 एतद राजन धनं मह्यं परतिपाणस तु कस तव
भवत्व एष करमस तात जयाम्य एनं दुरोदरम
24 [द]
सन्ति मे मणयश चैव धनानि विविधानि च
मत्सरश च न मे ऽरथेषु जयाम्य एनं दुरोदरम
25 [व]
ततो जग्राह शकुनिस तान अक्षान अक्षतत्त्ववित
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत

pravartatām
17 [v]
upohyamāne dyūte tu rājānaḥ sarva eva te
dhṛtarāṣṭraṃ puraskṛtya viviśus te sabhāṃ tataḥ
18 bhīṣmo droṇaḥ kṛpaś caiva viduraś ca mahāmatiḥ
nātīva prītimanasas te 'nvavartanta bhārata
19 te dvandvaśaḥ pṛthak caiva siṃhagrīvā mahaujasaḥ
siṃhāsanāni bhūrīṇi vicitrāṇi ca bhejire
20 śuśubhe sā sabhā rājan rājabhis taiḥ samāgataiḥ
devair iva mahābhāgaiḥ samavetais triviṣṭapam
21 sarve vedavidaḥ śūrāḥ sarve bhāsvaramūrtayaḥ
prāvartata mahārāja suhṛd dyūtam anantaram
22 [y]

ayaṃ bahudhano rājan sāgarāvarta saṃbhavaḥ
maṇir hārottaraḥ śrīmān kanakottama bhūṣaṇaḥ
23 etad rājan dhanaṃ mahyaṃ pratipāṇas tu kas tava
bhavatv eṣa kramas tāta jayāmy enaṃ durodaram
24 [d]
santi me maṇayaś caiva dhanāni vividhāni ca
matsaraś ca na me 'rtheṣu jayāmy enaṃ durodaram
25 [v]
tato jagrāha śakunis tān akṣān akṣatattvavit
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata

Chapter 54

1 [य]
मत्तः कैतवकेनैव यज जितो ऽसमि दुरोदरम
शकुने हन्त दीव्यामो गलहमानाः सहस्रशः
2 इमे निष्कसहस्रस्य कुण्डिनो भरिताः शतम
कोशो हिरण्यम अक्षय्यं जातरूपम अनेकशः
एतद राजन धनं मह्यं तेन दीव्याम्य अहं तवया
3 [व]
इत्य उक्तः शकुनिः पराह जितम इत्य एव तं नृपम
4 [य]
अयं सहस्रसमितो वैयाघ्रः सुप्रवर्तितः
सुचक्रोपस्करः शरीमान किङ्किणीजालमण्डितः
5 संह्लादनो राजरथो य इहास्मान उपावहत
जैत्रो रथवरः पुण्यो मेघसागर निःस्वनः
6 अष्टौ यं कुररच छायाः सदश्वा राष्ट्रसंमताः

1 [y]
mattaḥ kaitavakenaiva yaj jito 'smi durodaram
śakune hanta dīvyāmo glahamānāḥ sahasraśaḥ
2 ime niṣkasahasrasya kuṇḍino bharitāḥ śatam
kośo hiraṇyam akṣayyaṃ jātarūpam anekaśaḥ
etad rājan dhanaṃ mahyaṃ tena dīvyāmy ahaṃ tvayā
3 [v]
ity uktaḥ śakuniḥ prāha jitam ity eva taṃ nṛpam
4 [y]
ayaṃ sahasrasamito vaiyāghraḥ supravartitaḥ

वहन्ति नैषाम उच्येत पदा भूमिम उपस्पृशन
एतद राजन धनं मह्यं तेन दीव्याम्य अहं तवया
7 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितो निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
8 [य]
सहस्रसंख्या नागा मे मत्तास तिष्ठन्ति सौबल
हेमकक्षाः कृतापीडाः पद्मिनो हेममालिनः
9 सुदान्ता राजवहनाः सर्वशब्दक्षमा युधि
ईषा दन्ता महाकायाः सर्वे चाष्ट करेणवः
10 सर्वे च पुरभेत्तारो नगमेघनिभा गजाः
एतद राजन धनं मह्यं तेन दीव्याम्य अहं तवया
11 [व]
तम एवं वादिनं पार्थं परहसन्न इव सौबलः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभासत
12 [य]

sucakropaskaraḥ śrīmān
kiṅkiṇījālamaṇḍitaḥ
5 **saṃhrādano rājaratho ya ihāsmān**
upāvahat
jaitro rathavaraḥ puṇyo meghasāgara
niḥsvanaḥ
6 **aṣṭau yaṃ kurarac chāyāḥ sadaśvā**
rāṣṭrasaṃmatāḥ
vahanti naiṣām ucyeta padā bhūmim
upaspṛśan
etad rājan dhanaṃ mahyaṃ tena dīvyāmy
ahaṃ tvayā
7 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
8 [y]
sahasrasaṃkhyā nāgā me mattās tiṣṭhanti
saubala
hemakakṣāḥ kṛtāpīḍāḥ padmino
hemamālinaḥ

शतं दासी सहस्राणि तरुण्यो मे परभद्रिकाः
कम्बुकेयूर धारिण्यो निष्ककन्थ्यः सवलं कृताः
13 महार्हमाल्याभरणाः सुवस्त्राश चन्दनोक्षिताः
मणीन हेमच बिभ्रत्यः सर्वा वै सूक्ष्मवाससः
14 अनुसेवां चरन्तीमाः कुशला नृत्यसामसु
सनातकानाम अमात्यानां राज्ञां च मम शासनात
एतद राजन धनं मह्यं तेन दीव्याम्य अहं तवया
15 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितो निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
16 [य]
एतावन्त्य एव दासानां सहस्राण्य उत सन्ति मे
परदक्षिणानुलोमाश च परावार वसनाः सदा
17 पराज्ञा मेधाविनो दक्षा युवानो मृष्टकुण्डलाः
पात्री हस्ता दिवारात्रम अतिथीन भोजयन्त्य उत
एतद राजन धनं मह्यं तेन दीव्याम्य अहं तवया

9 sudāntā rājavahanāḥ sarvaśabdakṣamā yudhi
īṣā dantā mahākāyāḥ sarve cāṣṭa kareṇavaḥ
10 sarve ca purabhettāro nagameghanibhā gajāḥ
etad rājan dhanaṃ mahyaṃ tena dīvyāmy ahaṃ tvayā
11 [v]
tam evaṃ vādinaṃ pārthaṃ prahasann iva saubalaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāsata
12 [y]
śataṃ dāsī sahasrāṇi taruṇyo me prabhadrikāḥ
kambukeyūra dhāriṇyo niṣkakanthyaḥ svalaṃ kṛtāḥ
13 mahārhamālyābharaṇāḥ suvastrāś candanokṣitāḥ
maṇīn hemaca bibhratyaḥ sarvā vai sūkṣmavāsasaḥ

18 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितो निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
19 [य]
रथास तावन्त एवेमे हेमभाण्डाः पताकिनः
हयैर विनीतैः संपन्ना रथिभिश चित्रयोधिभिः
20 एकैको यत्र लभते सहस्रपरमां भृतिम
युध्यतो ऽयुध्यतो वापि वेतनं मासकालिकम
एतद राजन धनं मह्यं तेन दीव्याम्य अहं तवया
21 [व]
इत्य एवम उक्ते पार्थेन कृतवैरो दुरात्मवान
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
22 [य]
अश्वांस तित्तिरि कल्माषान गान्धर्वान हेममालिनः
ददौ चित्ररथस तुष्टो यांस तान गाण्डीवधन्वने
एतद राजन धनं मह्यं तेन दीव्याम्य अहं तवया

14 anusevāṃ carantīmāḥ kuśalā nṛtyasāmasu
snātakānām amātyānāṃ rājñāṃ ca mama śāsanāt
etad rājan dhanaṃ mahyaṃ tena dīvyāmy ahaṃ tvayā
15 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
16 [y]
etāvanty eva dāsānāṃ sahasrāṇy uta santi me
pradakṣiṇānulomāś ca prāvāra vasanāḥ sadā
17 prājñā medhāvino dakṣā yuvāno mṛṣṭakuṇḍalāḥ
pātrī hastā divārātram atithīn bhojayanty uta
etad rājan dhanaṃ mahyaṃ tena dīvyāmy ahaṃ tvayā
18 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
19 [y]

23 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितॊ निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
24 [य]
रथानां शकटानां च हयानां चायुतानि मे
युक्तानाम एव तिष्ठन्ति वाहैर उच्चावचैर वृताः
25 एवं वर्णस्य वर्णस्य समुच्चीय सहस्रशः
कषीरं पिबन्तस तिष्ठन्ति भुञ्जानाः शालितण्डुलान
26 षष्टिस तानि सहस्राणि सर्वे पृथुल वक्षसः
एतद राजन धनं मह्यं तेन दीव्याम्य अहं तवया
27 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितॊ निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
28 [य]
ताम्रलॊहैर परिवृता निधयॊ मे चतुर्शताः
पञ्च दरौणिक एकैकः सुवर्णस्याहतस्य वै

rathās tāvanta eveme hemabhāṇḍāḥ
patākinaḥ
hayair vinītaiḥ saṃpannā rathibhiś
citrayodhibhiḥ
20 ekaiko yatra labhate sahasraparamāṃ
bhṛtim
yudhyato 'yudhyato vāpi vetanaṃ
māsakālikam
etad rājan dhanaṃ mahyaṃ tena dīvyāmy
ahaṃ tvayā
21 [v]
ity evam ukte pārthena kṛtavairo
durātmavān
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
22 [y]
aśvāṃs tittiri kalmāṣān gāndharvān
hemamālinaḥ
dadau citrarathas tuṣṭo yāṃs tān
gāṇḍīvadhanvane
etad rājan dhanaṃ mahyaṃ tena dīvyāmy

एतद राजन धनं मह्यं तेन दीव्याम्य अहं तवया
29 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितो निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत

ahaṃ tvayā
23 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
24 [y]
rathānāṃ śakaṭānāṃ ca hayānāṃ cāyutāni
me
yuktānām eva tiṣṭhanti vāhair uccāvacair
vṛtāḥ
25 evaṃ varṇasya varṇasya samuccīya
sahasraśaḥ
kṣīraṃ pibantas tiṣṭhanti bhuñjānāḥ
śālitaṇḍulān
26 ṣaṣṭis tāni sahasrāṇi sarve pṛthula
vakṣasaḥ
etad rājan dhanaṃ mahyaṃ tena dīvyāmy
ahaṃ tvayā
27 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata

28 [y]
tāmralohair parivṛtā nidhayo me caturśatāḥ
pañca drauṇika ekaikaḥ suvarṇasyāhatasya vai
etad rājan dhanaṃ mahyaṃ tena dīvyāmy ahaṃ tvayā
29 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata

Chapter 55

1 [विदुर]
महाराज विजानीहि यत तवां वक्ष्यामि तच छृणु
मुमूर्षोर औषधम इव न रोचेतापि ते शरुतम
2 यद वै पुरा जातमात्रो रुराव; गोमायुवद विस्वरं

1 [vidura]
mahārāja vijānīhi yat tvāṃ vakṣyāmi tac chṛṇu
mumūrṣor auṣadham iva na rocetāpi te śrutam
2 yad vai purā jātamātro rurāva; gomāyuvad

पापचेताः
दुर्योधनो भारतानां कुलघ्नः; सो ऽयं युक्तो भविता
कालहेतुः
3 गृहे वसन्तं गोमायुं तवं वै मत्वा न बुध्यसे
दुर्योधनस्य रूपेण शृणु काव्यां गिरं मम
4 मधु वै माध्विको लब्ध्वा परपातं नावबुध्यते
आरुह्य तं मज्जति वा पतनं वाधिगच्छति
5 सो ऽयं मत्तो ऽक्षदेवेन मधुवन न परीक्षते
परपातं बुध्यते नैव वैरं कृत्वा महारथैः
6 विदितं ते महाराज राजस्व एवासमञ्जसम
अन्धका यादवा भोजाः समेताः कंसम अत्यजन
7 नियोगाच च हते तस्मिन कृष्णेनामित्र घातिना
एवं ते जञातयः सर्वे मोदमानाः शतं समाः
8 तवन नियुक्तः सव्यसाची निगृह्णातु सुयोधनम
निग्रहाद अस्य पापस्य मोदन्तां कुरवः सुखम
9 काकेनेमांश चित्रबर्हाञ शार्दूलान करोष्टुकेन च

visvaraṃ pāpacetāḥ
duryodhano bhāratānāṃ kulaghnaḥ; so 'yaṃ yukto bhavitā kālahetuḥ
3 gṛhe vasantaṃ gomāyuṃ tvaṃ vai matvā na budhyase
duryodhanasya rūpeṇa śṛṇu kāvyāṃ giraṃ mama
4 madhu vai mādhviko labdhvā prapātaṃ nāvabudhyate
āruhya taṃ majjati vā patanaṃ vādhigacchati
5 so 'yaṃ matto 'kṣadevena madhuvan na parīkṣate
prapātaṃ budhyate naiva vairaṃ kṛtvā mahārathaiḥ
6 viditaṃ te mahārāja rājasv evāsamañjasam
andhakā yādavā bhojāḥ sametāḥ kaṃsam atyajan
7 niyogāc ca hate tasmin kṛṣṇenāmitra ghātinā

करीणीष्व पाण्डवान राजन मा मज्जीः शोकसागरे
10 तयजेत कुलार्थे पुरुषं गरामस्यार्थे कुलं तयजेत
गरामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं तयजेत
11 सर्वज्ञः सर्वभावज्ञः सर्वशत्रुभयं करः
इति सम भाषते काव्यो जम्भ तयागे महासुरान
12 हिरण्यष्ठीविनः कश चित पक्षिणो वनगोचरान
गृहे किल कृतावासाँल लोभाद राजन्न अपीडयत
13 सदोपभोज्याँल लोभान्धो हिरण्यार्थे परंतप
आयातिं च तदा तवं च उभे सद्यो वयनाशयत
14 तदात्व कामः पाण्डूंस तवं मा दरुहो भरतर्षभ
मोहात्मा तप्यसे पश्चात पक्षिहा पुरुषो यथा
15 जातं जातं पाण्डवेभ्यः पुष्पम आदत्स्व भारत
माला कार इवारामे सनेहं कुर्वन पुनः पुनः
16 वृक्षान अङ्गारकारीव मैनान धाक्षीः समूलकान
मा गमः ससुतामात्यः सबलश च पराभवम
17 समवेतान हि कः पार्थान परतियुध्येत भारत

evaṃ te jñātayaḥ sarve modamānāḥ śataṃ samāḥ
8 tvan niyuktaḥ savyasācī nigṛhṇātu suyodhanam
nigrahād asya pāpasya modantāṃ kuravaḥ sukham
9 kākenemāṃś citrabarhāñ śārdūlān kroṣṭukena ca
krīṇīṣva pāṇḍavān rājan mā majjīḥ śokasāgare
10 tyajet kulārthe puruṣaṃ grāmasyārthe kulaṃ tyajet
grāmaṃ janapadasyārthe ātmārthe pṛthivīṃ tyajet
11 sarvajñaḥ sarvabhāvajñaḥ sarvaśatrubhayaṃ karaḥ
iti sma bhāṣate kāvyo jambha tyāge mahāsurān
12 hiraṇyaṣṭhīvinaḥ kaś cit pakṣiṇo vanagocarān

मरुद्भिः सहितो राजन्न अपि साक्षान मरुत्पतिः

gṛhe kila kṛtāvāsāṁl lobhād rājann apīḍayat
13 sadopabhojyāṁl lobhāndho hiraṇyārthe
paraṃtapa
āyātiṃ ca tadā tvaṃ ca ubhe sadyo
vyanāśayat
14 tadātva kāmaḥ pāṇḍūṃs tvaṃ mā druho
bharatarṣabha
mohātmā tapyase paścāt pakṣihā puruṣo
yathā
15 jātaṃ jātaṃ pāṇḍavebhyaḥ puṣpam
ādatsva bhārata
mālā kāra ivārāme snehaṃ kurvan punaḥ
punaḥ
16 vṛkṣān aṅgārakārīva mainān dhākṣīḥ
samūlakān
mā gamaḥ sasutāmātyaḥ sabalaś ca
parābhavam
17 samavetān hi kaḥ pārthān pratiyudhyeta
bhārata
marudbhiḥ sahito rājann api sākṣān

marutpatiḥ

Chapter 56

1 [वि]
दयूतं मूलं कलहस्यानुपाति; मिथॊ भेदाय महते वा रणाय
यद आस्थितॊ ऽयं धृतराष्ट्रस्य पुत्रॊ; दुर्यॊधनः सृजते वैरम उग्रम
2 परातिपीयाः शांतनवा भैमसेनाः स बाह्लिकाः
दुर्यॊधनापराधेन कृच्छ्रं पराप्स्यन्ति सर्वशः
3 दुर्यॊधनॊ मदेनैव कषेमं राष्ट्राद अपॊहति
विषाणं गौर इव मदात सवयम आरुजते बलात
4 यश चित्तम अन्वेति परस्य राजन; वीरः कविः सवाम अतिपत्य दृष्टिम

1 [vi]
dyūtaṃ mūlaṃ kalahasyānupāti; mitho bhedāya mahate vā raṇāya
yad āsthito 'yaṃ dhṛtarāṣṭrasya putro; duryodhanaḥ sṛjate vairam ugram
2 prātipīyāḥ śāṃtanavā bhaimasenāḥ sa bāhlikāḥ
duryodhanāparādhena kṛcchraṃ prāpsyanti sarvaśaḥ
3 duryodhano madenaiva kṣemaṃ rāṣṭrād apohati
viṣāṇaṃ gaur iva madāt svayam ārujate balāt
4 yaś cittam anveti parasya rājan; vīraḥ kaviḥ svām atipatya dṛṣṭim

नावं समुद्र इव बाल नेत्राम; आरुह्य घोरे वयसने
निमज्जेत
5 दुर्योधनो गलहते पाण्डवेन; परियायसे तवं जयतीति
तच च
अतिनर्माज जायते संप्रहारो; यतो विनाशः समुपैति
पुंसाम
6 आकर्षस ते ऽवाक्फलः कु परणीतो; हृदि परौढो
मन्त्रपदः समाधिः
युधिष्ठिरेण सफलः संस्तवो ऽसतु; साम्नः सुरिक्तो
ऽरिमतेः सुधन्वा
7 परातिपीयाः शांतनवाश च राजन; काव्यां वाचं शृणुत
मात्यगाद वः
वैश्वानरं परज्वलितं सुघोरम; अयुद्धेन
परशमयतोत्पतन्तम
8 यदा मन्युं पाण्डवो ऽजातशत्रुर; न संयच्छेद
अक्षमयाभिभूतः

nāvaṃ samudra iva bāla netrām; āruhya
ghore vyasane nimajjet
5 duryodhano glahate pāṇḍavena; priyāyase
tvaṃ jayatīti tac ca
atinarmāj jāyate saṃprahāro; yato vināśaḥ
samupaiti puṃsām
6 ākarṣas te 'vākphalaḥ ku praṇīto; hṛdi
prauḍho mantrapadaḥ samādhiḥ
yudhiṣṭhireṇa saphalaḥ saṃstavo 'stu;
sāmnaḥ surikto 'rimateḥ sudhanvā
7 prātipīyāḥ śāṃtanavāś ca rājan; kāvyāṃ
vācaṃ śṛṇuta mātyagād vaḥ
vaiśvānaraṃ prajvalitaṃ sughoram;
ayuddhena praśamayatotpatantam
8 yadā manyuṃ pāṇḍavo 'jātaśatrur; na
saṃyacched akṣamayābhibhūtaḥ
vṛkodaraḥ savyasācī yamau ca; ko 'tra
dvīpaḥ syāt tumule vas tadānīm
9 mahārāja prabhavas tvaṃ dhanānāṃ; purā
dyūtān manasā yāvad iccheḥ

वृकोदरः सव्यसाची यमौ च; को ऽतर दवीपः सयात तुमुले वस तदानीम
9 महाराज परभवस तवं धनानां; पुरा दयूतान मनसा यावद इच्छेः
बहु वित्तं पाण्डवांश चेज जयेस तवं; किं तेन सयाद वसु विन्देह पार्थान
10 जानीमहे देवितं सौबलस्य; वेद दयूते निकृतिं पार्वतीयः
यतः पराप्तः शकुनिस तत्र यातु; माया योधी भारत पार्वतीयः

bahu vittaṃ pāṇḍavāṃś cej jayes tvaṃ; kiṃ tena syād vasu vindeha pārthān
10 jānīmahe devitaṃ saubalasya; veda dyūte nikṛtiṃ pārvatīyaḥ
yataḥ prāptaḥ śakunis tatra yātu; māyā yodhī bhārata pārvatīyaḥ

Chapter 57

1 [दुर]

1 [dur]
pareṣām eva yaśasā ślāghase tvaṃ; sadā

परेषाम एव यशसा शलाघसे तवं; सदा छन्नः कुत्सयन
धार्तराष्ट्रान
जानीमस तवां विदुर यत परियस तवं; बालान इवास्मान
अवमन्यसे तवम
2 सुविज्ञेयः पुरुषॊ ऽनयत्र कामॊ; निन्दा परशंसे हि तथा
युनक्ति
जिह्वा मनस ते हृदयं निर्व्यनक्ति; जयायॊ निराह मनसः
परातिकूल्यम
3 उत्सङ्गेन वयाल इवाहृतॊ ऽसि; मार्जारवत पॊषकं
चॊपहंसि
भर्तृघ्नत्वान न हि पापीय आहुस; तस्मात कषत्तः किं न
बिभेषि पापात
4 जित्वा शत्रून फलम आप्तं महन नॊ; मास्मान कषत्तः
परुषाणीह वॊचः
दविषद्भिस तवं संप्रयॊगाभिनन्दी; मुहुर दवेषं यासि नः
संप्रमॊहात

channaḥ kutsayan dhārtarāṣṭrān
jānīmas tvāṃ vidura yat priyas tvaṃ; bālān
ivāsmān avamanyase tvam
2 suvijñeyaḥ puruṣo 'nyatra kāmo; nindā
praśaṃse hi tathā yunakti
jihvā manas te hṛdayaṃ nirvyanakti; jyāyo
nirāha manasaḥ prātikūlyam
3 utsaṅgena vyāla ivāhṛto 'si; mārjāravat
poṣakaṃ copahaṃsi
bhartṛghnatvān na hi pāpīya āhus; tasmāt
kṣattaḥ kiṃ na bibheṣi pāpāt
4 jitvā śatrūn phalam āptaṃ mahan no;
māsmān kṣattaḥ paruṣāṇīha vocaḥ
dviṣadbhis tvaṃ saṃprayogābhinandī;
muhur dveṣaṃ yāsi naḥ saṃpramohāt
5 amitratāṃ yāti naro 'kṣamaṃ bruvan;
nigūhate guhyam amitrasaṃstave
tad āśritāpatrapā kiṃ na bādhate; yad
icchasi tvaṃ tad ihādya bhāṣase
6 mā no 'vamansthā vidma manas tavedaṃ;

5 अमित्रतां याति नरो ऽकषमं बरुवन; निगूहते गुह्यम
अमित्रसंस्तवे
तद आश्रितापत्रपा किं न बाधते; यद इच्छसि तवं तद
इहाद्य भाषसे
6 मा नो ऽवमन्स्था विद्म मनस तवेदं; शिक्षस्व बुद्धिं
सथविराणां सकाशात
यशो रक्षस्व विदुर संप्रणीतं; मा वयापृतः परकार्येषु भूस
तवम
7 अहं कर्तेति विदुर मावमन्स्था; मा नो नित्यं परुषाणीह
वोचः
न तवां पृच्छामि विदुर यद धितं मे; सवस्ति कषत्तर मा
तितिक्षून कषिणु तवम
8 एकः शास्ता न दवितीयो ऽसति शास्ता; गर्भे शयानं
पुरुषं शास्ति शास्ता
तेनानुशिष्टः परवणाद इवाम्भो; यथा नियुक्तो ऽसमि तथा
वहामि

śikṣasva buddhiṃ sthavirāṇāṃ sakāśāt
yaśo rakṣasva vidura saṃpraṇītaṃ; mā
vyāpṛtaḥ parakāryeṣu bhūs tvam
7 ahaṃ karteti vidura māvamansthā; mā no
nityaṃ paruṣāṇīha vocaḥ
na tvāṃ pṛcchāmi vidura yad dhitaṃ me;
svasti kṣattar mā titikṣūn kṣiṇu tvam
8 ekaḥ śāstā na dvitīyo 'sti śāstā; garbhe
śayānaṃ puruṣaṃ śāsti śāstā
tenānuśiṣṭaḥ pravaṇād ivāmbho; yathā
niyukto 'smi tathā vahāmi
9 bhinatti śirasā śailam ahiṃ bhojayate ca
yaḥ
sa eva tasya kurute kāryāṇām anuśāsanam
10 yo balād anuśāstīha so 'mitraṃ tena
vindati
mitratām anuvṛttaṃ tu samupekṣeta
paṇḍitaḥ
11 pradīpya yaḥ pradīptāgniṃ prāk tvaran
nābhidhāvati

9 भिनत्ति शिरसा शैलम अहिं भॊजयते च यः
स एव तस्य कुरुते कार्याणाम अनुशासनम
10 यॊ बलाद अनुशास्तीह सॊ ऽमित्रं तेन विन्दति
मित्रताम अनुवृत्तं तु समुपेक्षेत पण्डितः
11 परदीप्य यः परदीप्ताग्निं पराक तवरन नाभिधावति
भस्मापि न स विन्देत शिष्टं कव चन भारत
12 न वासयेत पारवर्ग्यं दविषन्तं; विशेषतः कषत्तर
अहितं मनुष्यम
स यत्रेच्छसि विदुर तत्र गच्छ; सुसान्त्विताऽपि हय
असती सत्री जहाति
13 [वि]
एतावता ये पुरुषं तयजन्ति; तेषां सख्यम अन्तवद
बरूहि राजन
राज्ञां हि चित्तानि परिप्लुतानि; सान्त्वं दत्त्वा मुसलैर
घातयन्ति
14 अबालस तवं मन्यसे राजपुत्र; बालॊ ऽहम इत्य एव

bhasmāpi na sa vindeta śiṣṭaṃ kva cana
bhārata
12 na vāsayet pāravargyaṃ dviṣantaṃ;
viśeṣataḥ kṣattar ahitaṃ manuṣyam
sa yatrecchasi vidura tatra gaccha;
susāntvitāpi hy asatī strī jahāti
13 [vi]
etāvatā ye puruṣaṃ tyajanti; teṣāṃ sakhyam
antavad brūhi rājan
rājñāṃ hi cittāni pariplutāni; sāntvaṃ dattvā
musalair ghātayanti
14 abālas tvaṃ manyase rājaputra; bālo 'ham
ity eva sumandabuddhe
yaḥ sauhṛde puruṣaṃ sthāpayitvā; paścād
enaṃ dūṣayate sa bālaḥ
15 na śreyase nīyate mandabuddhiḥ; strī
śrotriyasyeva gṛhe praduṣṭā
dhruvaṃ na roced bharatarṣabhasya; patiḥ
kumāryā iva ṣaṣṭivarṣaḥ
16 anupriyaṃ ced anukāṅkṣase tvaṃ;

सुमन्दबुद्धे
यः सौहृदे पुरुषं सथापयित्वा; पश्चाद एनं दूषयते स बालः
15 न शरेयसे नीयते मन्दबुद्धिः; सत्री शरॊत्रियस्येव गृहे परदुष्टा
धरुवं न रॊचेद भरतर्षभस्य; पतिः कुमार्या इव षष्टिवर्षः
16 अनुप्रियं चेद अनुकाङ्क्षसे तवं; सर्वेषु कार्येषु हिताहितेषु
सत्रियश च राजञ जद पङ्गुकांश च; पृच्छ तवं वै तादृशांश चैव मूढान
17 लभ्यः खलु परातिपीय नरॊ ऽनुप्रिय वाग इह
अप्रियस्य तु पथ्यस्य वक्ता शरॊता च दुर्लभः
18 यस तु धर्मे पराश्वस्य हित्वा भर्तुः परियाप्रिये
अप्रियाण्य आह पथ्यानि तेन राजा सहायवान
19 अव्याधिजं कटुकं तीक्ष्णम उष्णं; यशॊ मुषं परुषं पूति गन्धि

sarveṣu kāryeṣu hitāhiteṣu
striyaś ca rājañ jada paṅgukāṃś ca; pṛccha tvaṃ vai tādṛśāṃś caiva mūḍhān
17 labhyaḥ khalu prātipīya naro 'nupriya vāg iha
apriyasya tu pathyasya vaktā śrotā ca durlabhaḥ
18 yas tu dharme parāśvasya hitvā bhartuḥ priyāpriye
apriyāṇy āha pathyāni tena rājā sahāyavān
19 avyādhijaṃ kaṭukaṃ tīkṣṇam uṣṇaṃ; yaśo muṣaṃ paruṣaṃ pūti gandhi
satāṃ peyaṃ yan na pibanty asanto; manyuṃ mahārāja piba praśāmya
20 vaicitravīryasya yaśo dhanaṃ ca; vāñchāmy ahaṃ sahaputrasya śaśvat
yathātathā vo 'stu namaś ca vo 'stu; mamāpi ca svasti diśantu viprāḥ
21 āśīviṣān netraviṣān kopayen na tu paṇḍitaḥ

सतां पेयं यन न पिबन्त्य असन्तॊ; मन्युं महाराज पिब परशाम्य
20 वैचित्रवीर्यस्य यशॊ धनं च; वाञ्छाम्य अहं सहपुत्रस्य शश्वत
यथातथा वॊ ऽसतु नमश च वॊ ऽसतु; ममापि च सवस्ति दिशन्तु विप्राः
21 आशीविषान नेत्रविषान कॊपयेन न तु पण्डितः
एवं ते ऽहं वदामीदं परयतः कुरुनन्दन

evaṃ te 'haṃ vadāmīdaṃ prayataḥ kurunandana

Chapter 58

1 [ष]
बहु वित्तं पराजैषीः पाण्डवानां युधिष्ठिर
आचक्ष्व वित्तं कौन्तेय यदि ते ऽसत्य अपराजितम

1 [ṣ]
bahu vittaṃ parājaiṣīḥ pāṇḍavānāṃ yudhiṣṭhira
ācakṣva vittaṃ kaunteya yadi te 'sty

2 [य]
मम वित्तम असंख्येयं यद अहं वेद सौबल
अथ तवं शकुने कस्माद वित्तं समनुपृच्छसि
3 अयुतं परयुतं चैव खर्वं पद्मं तथार्बुदम
शङ्खं चैव निखर्वं च समुद्रं चात्र पण्यताम
एतन मम धनं राजंस तेन दीव्याम्य अहं तवया
4 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितो निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
5 [य]
गवाश्वं बहुधेनूकम असंख्येयम अजाविकम
यत किं चिद अनुवर्णानां पराक सिन्धोर अपि सौबल
एतन मम धनं राजंस तेन दीव्याम्य अहं तवया
6 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितो निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत

aparājitam
2 [y]
mama vittam asaṃkhyeyaṃ yad ahaṃ veda saubala
atha tvaṃ śakune kasmād vittaṃ samanupṛcchasi
3 ayutaṃ prayutaṃ caiva kharvaṃ padmaṃ tathārbudam
śaṅkhaṃ caiva nikharvaṃ ca samudraṃ cātra paṇyatām
etan mama dhanaṃ rājaṃs tena dīvyāmy ahaṃ tvayā
4 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
5 [y]
gavāśvaṃ bahudhenūkam asaṃkhyeyam ajāvikam
yat kiṃ cid anuvarṇānāṃ prāk sindhor api saubala

7 [य]
पुरं जनपदो भूमिर अब्राह्मण धनैः सह
अब्राह्मणाश च पुरुषा राजञ शिष्टं धनं मम
एतद राजन धनं मह्यं तेन दीव्याम्य अहं तवया
8 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितो निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
9 [य]
राजपुत्रा इमे राजञ शोभन्ते येन भूषिताः
कुण्डलानि च निष्काश च सर्वं चाङ्गविभूषणम
एतं मम धनं राजंस तेन दीव्याम्य अहं तवया
10 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितो निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
11 [य]
शयामो युवा लोहिताक्षः सिंहस्कन्धो महाभुजः

etan mama dhanaṃ rājaṃs tena dīvyāmy
ahaṃ tvayā
6 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
7 [y]
puraṃ janapado bhūmir abrāhmaṇa dhanaiḥ
saha
abrāhmaṇāś ca puruṣā rājañ śiṣṭaṃ dhanaṃ
mama
etad rājan dhanaṃ mahyaṃ tena dīvyāmy
ahaṃ tvayā
8 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
9 [y]
rājaputrā ime rājañ śobhante yena bhūṣitāḥ
kuṇḍalāni ca niṣkāś ca sarvaṃ
cāṅgavibhūṣaṇam
etaṃ mama dhanaṃ rājaṃs tena dīvyāmy

नकुलो गलह एको मे यच चैतत सवगतं धनम
12 [ष]
परियस ते नकुलो राजन राजपुत्रो युधिष्ठिर
अस्माकं धनतां पराप्तो भूयस तवं केन दीव्यसि
13 [व]
एवम उक्त्वा तु शकुनिस तान अक्षान परत्यपद्यत
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
14 [य]
अयं धर्मान सहदेवो ऽनुशास्ति; लोके हय अस्मिन पण्डिताख्यां गतश च
अनर्हता राजपुत्रेण तेन; तवया दीव्याम्य अप्रियवत परियेण
15 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितो निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
16 [ष]

ahaṃ tvayā
10 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
11 [y]
śyāmo yuvā lohitākṣaḥ siṃhaskandho mahābhujaḥ
nakulo glaha eko me yac caitat svagataṃ dhanam
12 [ṣ]
priyas te nakulo rājan rājaputro yudhiṣṭhira
asmākaṃ dhanatāṃ prāpto bhūyas tvaṃ kena dīvyasi
13 [v]
evam uktvā tu śakunis tān akṣān pratyapadyata
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
14 [y]
ayaṃ dharmān sahadevo 'nuśāsti; loke hy asmin paṇḍitākhyāṃ gataś ca

माद्रीपुत्रौ परियौ राजंस तवेमौ विजितौ मया
गरीयांसौ तु ते मन्ये भीमसेनधनंजयौ
17 [य]
अधर्मं चरसे नूनं यॊ नावेक्षसि वै नयम
यॊ नः सुमनसां मूढ विभेदं कर्तुम इच्छसि
18 [ष]
गर्ते मत्तः परपतति परमत्तः सथाणुम ऋच्छति
जयेष्ठॊ राजन वरिष्ठॊ ऽसि नमस ते भरतर्षभ
19 सवप्ने न तानि पश्यन्ति जाग्रतॊ वा युधिष्ठिर
कितवा यानि दीव्यन्तः परलपन्त्य उत्कटा इव
20 [य]
यॊ नः संख्ये नौर इव पारनेता; जेता रिपूणां राजपुत्रस तरस्वी
अनर्हता लॊकवीरेण तेन; दीव्याम्य अहं शकुने फल्गुनेन
21 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितॊ निकृतिं समुपाश्रितः

anarhatā rājaputreṇa tena; tvayā dīvyāmy apriyavat priyeṇa
15 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
16 [ṣ]
mādrīputrau priyau rājaṃs tavemau vijitau mayā
garīyāṃsau tu te manye bhīmasenadhanaṃjayau
17 [y]
adharmaṃ carase nūnaṃ yo nāvekṣasi vai nayam
yo naḥ sumanasāṃ mūḍha vibhedaṃ kartum icchasi
18 [ṣ]
garte mattaḥ prapatati pramattaḥ sthāṇum ṛcchati
jyeṣṭho rājan variṣṭho 'si namas te bharatarṣabha

जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
22 [ष]
अयं मया पाण्डवानां धनुर्धरः; पराजितः पाण्डवः सव्यसाची
भीमेन राजन दयितेन दीव्य; यत कैवव्यं पाण्डव ते ऽवशिष्टम
23 [य]
यॊ नॊ नेता यॊ युधां नः परणेता; यथा वज्री दानव शत्रुर एकः
तिर्यक परेक्षी संहतभ्रूर महात्मा; सिंहस्कन्धॊ यश च सदात्यमर्षी
24 बलेन तुल्यॊ यस्य पुमान न विद्यते; गदा भृताम अग्र्य इहारि मर्दनः
अनर्हता राजपुत्रेण तेन; दीव्याम्य अहं भीमसेनेन राजन
25 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितॊ निकृतिं समुपाश्रितः

19 svapne na tāni paśyanti jāgrato vā yudhiṣṭhira
kitavā yāni dīvyantaḥ pralapanty utkaṭā iva
20 [y]
yo naḥ saṃkhye naur iva pāranetā; jetā ripūṇāṃ rājaputras tarasvī
anarhatā lokavīreṇa tena; dīvyāmy ahaṃ śakune phalgunena
21 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
22 [ṣ]
ayaṃ mayā pāṇḍavānāṃ dhanurdharaḥ; parājitaḥ pāṇḍavaḥ savyasācī
bhīmena rājan dayitena dīvya; yat kaivavyaṃ pāṇḍava te 'vaśiṣṭam
23 [y]
yo no netā yo yudhāṃ naḥ praṇetā; yathā vajrī dānava śatrur ekaḥ
tiryak prekṣī saṃhatabhrūr mahātmā;

जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
26 [ष]
बहु वित्तं पराजैषीर भरातॄंश च सहयद्विपान
आचक्ष्व वित्तं कौन्तेय यदि ते ऽसत्य अपराजितम
27 [य]
अहं विशिष्टः सर्वेषां भरातॄणां दयितस तथा
कुर्यामस ते जिताः कर्म सवयम आत्मन्य उपप्लवे
28 [व]
एतच छरुत्वा वयवसितो निकृतिं समुपाश्रितः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत
29 [ष]
एतत पापिष्ठम अकरोर यद आत्मानं पराजितः
शिष्टे सति धने राजन पाप आत्मपराजयः
30 [व]
एवम उक्त्वा मताक्षस तान गलहे सर्वान अवस्थितान
पराजयल लोकवीरान आक्षेपेण पृथक पृथक

siṃhaskandho yaś ca sadātyamarṣī
24 balena tulyo yasya pumān na vidyate;
gadā bhṛtām agrya ihāri mardanaḥ
anarhatā rājaputreṇa tena; dīvyāmy ahaṃ
bhīmasenena rājan
25 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
26 [ṣ]
bahu vittaṃ parājaiṣīr bhrātṝṃś ca
sahayadvipān
ācakṣva vittaṃ kaunteya yadi te 'sty
aparājitam
27 [y]
ahaṃ viśiṣṭaḥ sarveṣāṃ bhrātṝṇāṃ dayitas
tathā
kuryāmas te jitāḥ karma svayam ātmany
upaplave
28 [v]
etac chrutvā vyavasito nikṛtiṃ samupāśritaḥ

31 [ष]
अस्ति वै ते परिया देवी गलह एको ऽपराजितः
पणस्व कृष्णां पाञ्चालीं तयात्मानं पुनर जय
32 [य]
नैव हरस्वा न महती नातिकृष्णा न रौहिणी
सराग रक्तनेत्रा च तया दीव्याम्य अहं तवया
33 शारदोत्पल पत्राक्ष्या शारदोत्पल गन्धया
शारदोत्पल सेविन्या रूपेण शरीसमानया
34 तथैव सयाद आनृशंस्यात तथा सयाद रूपसंपदा
तथा सयाच छील संपत्त्या याम इच्छेत पुरुषः सत्रियम
35 चरमं संविशति या परथमं परतिबुध्यते
आ गोपालाविपालेभ्यः सर्वं वेद कृताकृतम
36 आभाति पद्मवद वक्त्रं सस्वेदं मल्लिकेव च
वेदीमध्या दीर्घकेशी ताम्राक्षी नातिरोमशा
37 तयैवं विधया राजन पाञ्चाल्याहं सुमध्यया
गलहं दीव्यामि चार्व अङ्ग्या दरौपद्या हन्त सौबल

jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata
29 [ṣ]
etat pāpiṣṭham akaror yad ātmānaṃ parājitaḥ
śiṣṭe sati dhane rājan pāpa ātmaparājayaḥ
30 [v]
evam uktvā matākṣas tān glahe sarvān avasthitān
parājayal lokavīrān ākṣepeṇa pṛthak pṛthak
31 [ṣ]
asti vai te priyā devī glaha eko 'parājitaḥ
paṇasva kṛṣṇāṃ pāñcālīṃ tayātmānaṃ punar jaya
32 [y]
naiva hrasvā na mahatī nātikṛṣṇā na rohiṇī
sarāga raktanetrā ca tayā dīvyāmy ahaṃ tvayā
33 śāradotpala patrākṣyā śāradotpala gandhayā
śāradotpala sevinyā rūpeṇa śrīsamānayā

38 [व]
एवम उक्ते तु वचने धर्मराजेन भारत
धिग धिग इत्य एव वृद्धानां सभ्यानां निःसृता गिरः
39 चुक्षुभे सा सभा राजन राज्ञां संजज्ञिरे कथाः
भीष्मद्रोणकृपादीनां सवेदश च समजायत
40 शिरो गृहीत्वा विदुरो गतसत्त्व इवाभवत
आस्ते धयायन्न अधो वक्त्रो निःश्वसन पन्नगो यथा
41 धृतराष्ट्रस तु संहृष्टः पर्यपृच्छत पुनः पुनः
किं जितं किं जितम इति हय आकारं नाभ्यलक्षत
42 जहर्ष कर्णो ऽतिभृशं सह दुःशासनादिभिः
इतरेषां तु सभ्यानां नेत्रेभ्यः परापतज जलम
43 सौबलस तव अविचार्यैव जितकाशी मदोत्कटः
जितम इत्य एव तान अक्षान पुनर एवान्वपद्यत

34 tathaiva syād ānṛśaṃsyāt tathā syād rūpasampadā
tathā syāc chīla saṃpattyā yām icchet puruṣaḥ striyam
35 caramaṃ saṃviśati yā prathamaṃ pratibudhyate
ā gopālāvi pālebhyaḥ sarvaṃ veda kṛtākṛtam
36 ābhāti padmavad vaktraṃ sasvedaṃ mallikeva ca
vedīmadhyā dīrghakeśī tāmrākṣī nātiromaśā
37 tayaivaṃ vidhayā rājan pāñcālyāhaṃ sumadhyayā
glahaṃ dīvyāmi cārv aṅgyā draupadyā hanta saubala
38 [v]
evam ukte tu vacane dharmarājena bhārata
dhig dhig ity eva vṛddhānāṃ sabhyānāṃ niḥsṛtā giraḥ
39 cukṣubhe sā sabhā rājan rājñāṃ saṃjajñire kathāḥ

bhīṣmadroṇakṛpādīnāṃ svedaś ca
samajāyata
40 śiro gṛhītvā viduro gatasattva ivābhavat
āste dhyāyann adho vaktro niḥśvasan
pannago yathā
41 dhṛtarāṣṭras tu saṃhṛṣṭaḥ paryapṛcchat
punaḥ punaḥ
kiṃ jitaṃ kiṃ jitam iti hy ākāraṃ
nābhyalakṣata
42 jaharṣa karṇo 'tibhṛśaṃ saha
duḥśāsanādibhiḥ
itareṣāṃ tu sabhyānāṃ netrebhyaḥ prāpataj
jalam
43 saubalas tv avicāryaiva jitakāśī
madotkaṭaḥ
jitam ity eva tān akṣān punar evānvapadyata

Chapter 59

1 [दुर्]
एहि कषत्तर दरौपदीम आनयस्व; परियां भार्यां संमतां
पाण्डवानाम
संमार्जतां वेश्म परैतु शीघ्रम; आनन्दो नः सह दासीभिर
अस्तु
2 [व]
दुर्विभाव्यं भवति तवादृशेन; न मन्दसंबुध्यसि पाशबद्धः
परपाते तवं लम्बमानो न वेत्सि; वयाघ्रान मृगः कोपयसे
ऽतिबाल्यात
3 आशीविषाः शिरसि ते पूर्णकोशा महाविषाः
मा कोपिष्ठाः सुमन्दात्मन मा गमस तवं यमक्षयम
4 न हि दासीत्वम आपन्ना कृष्णा भवति भारत
अनीशेन हि राज्ञैषा पणे नयस्तेति मे मतिः
5 अयं धत्ते वेणुर इवात्मघाती; फलं राजा धृतराष्ट्रस्य

1 [dūr]
ehi kṣattar draupadīm ānayasva; priyāṃ
bhāryāṃ saṃmatāṃ pāṇḍavānām
saṃmārjatāṃ veśma paraitu śīghram;
ānando naḥ saha dāsībhir astu
2 [v]
durvibhāvyaṃ bhavati tvādṛśena; na
mandasaṃbudhyasi pāśabaddhaḥ
prapāte tvaṃ lambamāno na vetsi; vyāghrān
mṛgaḥ kopayase 'tibālyāt
3 āśīviṣāḥ śirasi te pūrṇakośā mahāviṣāḥ
mā kopiṣṭhāḥ sumandātman mā gamas tvaṃ
yamakṣayam
4 na hi dāsītvam āpannā kṛṣṇā bhavati
bhārata
anīśena hi rājñaiṣā paṇe nyasteti me matiḥ
5 ayaṃ dhatte veṇur ivātmaghātī; phalaṃ

पुत्रः
दयूतं हि वैराय महाभयाय; पक्वो न बुध्यत्य अयम
अन्तकाले
6 नारुं तुदः सयान न नृशंसवादी; न हीनतः परम
अभ्याददीत
ययास्य वाचा पर उद्विजेत; न तां वदेद रुशतीं
पापलोक्याम
7 समुच्चरन्त्य अतिवादा हि वक्त्राद; यैर आहतः शोचति
रात्र्यहानि
परस्य नामर्मसु ते पतन्ति; तान पण्डितो नावसृजेत
परेषाम
8 अजो हि शस्त्रम अखनत किलैकः; शस्त्रे विपन्ने
पद्भिर अपास्य भूमिम
निकृन्तनं सवस्य कण्ठस्य घोरं; तद्वद वैरं मा खनीः
पाण्डुपुत्रैः
9 न किं चिद ईड्यं परवदन्ति पापं; वनेचरं वा

rājā dhṛtarāṣṭrasya putraḥ
dyūtaṃ hi vairāya mahābhayāya; pakvo na
budhyaty ayam antakāle
6 nāruṃ tudaḥ syān na nṛśaṃsavādī; na
hīnataḥ param abhyādadīta
yayāsya vācā para udvijeta; na tāṃ vaded
ruśatīṃ pāpalokyām
7 samuccaranty ativādā hi vaktrād; yair
āhataḥ śocati rātryahāni
parasya nāmarmasu te patanti; tān paṇḍito
nāvasṛjet pareṣām
8 ajo hi śastram akhanat kilaikaḥ; śastre
vipanne padbhir apāsya bhūmim
nikṛntanaṃ svasya kaṇṭhasya ghoraṃ;
tadvad vairaṃ mā khanīḥ pāṇḍuputraiḥ
9 na kiṃ cid īḍyaṃ pravadanti pāpaṃ;
vanecaraṃ vā gṛhamedhinaṃ vā
tapasvinaṃ saṃparipūrṇa vidyaṃ; bhaṣanti
haivaṃ śvanarāḥ sadaiva
10 dvāraṃ sughoraṃ narakasya jihmaṃ; na

गृहमेधिनं वा
तपस्विनं संपरिपूर्ण विद्यं; भषन्ति हैवं शवनराः सदैव
10 दवारं सुघोरं नरकस्य जिह्मं; न बुध्यसे धृतराष्ट्रस्य पुत्र
तवाम अन्वेतारो बहवः कुरूणां; दयूतोदये सह दुःशासनेन
11 मज्जन्त्य अलाबूनि शिलाः पलवन्ते; मुह्यन्ति नावो ऽमभसि शश्वद एव
मूढो राजा धृतराष्ट्रस्य पुत्रो; न मे वाचः पथ्यरूपाः शृणोति
12 अन्तो नूनं भवितायं कुरूणां; सुदारुणः सर्वहरो विनाशः
वाचः काव्याः सुहृदां पथ्यरूपा; न शरूयन्ते वर्धते लोभ एव

budhyase dhṛtarāṣṭrasya putra
tvām anvetāro bahavaḥ kurūṇāṃ; dyūtodaye saha duḥśāsanena
11 **majjanty alābūni śilāḥ plavante; muhyanti nāvo 'mbhasi śaśvad eva**
mūḍho rājā dhṛtarāṣṭrasya putro; na me vācaḥ pathyarūpāḥ śṛṇoti
12 **anto nūnaṃ bhavitāyaṃ kurūṇāṃ; sudāruṇaḥ sarvaharo vināśaḥ**
vācaḥ kāvyāḥ suhṛdāṃ pathyarūpā; na śrūyante vardhate lobha eva

Chapter 60

1 [वै]
धिग अस्तु कषत्तारम इति बरुवाणॊ; दर्पेण मत्तॊ
धृतराष्ट्रस्य पुत्रः
अवैक्षत परातिकामीं सभायाम; उवाच चैनं परमार्यमध्ये
2 तवं परातिकामिन दरौपदीम आनयस्व; न ते भयं
विद्यते पाण्डवेभ्यः
कषत्ता हय अयं विवदत्य एव भीरुर; न चास्माकं
वृद्धिकामः सदैव
3 एवम उक्तः परातिकामी ससूतः; परायाच छीघ्रं
राजवचॊ निशम्य
परविश्य च शवेव स सिंहगॊष्ठं; समासदन महिषीं
पाण्डवानाम
4 [पर]
युधिष्ठिरे दयूतमदेन मत्ते; दुर्यॊधनॊ दरौपदि तवाम

1 [vai]
dhig astu kṣattāram iti bruvāṇo; darpeṇa
matto dhṛtarāṣṭrasya putraḥ
avaikṣata prātikāmīṃ sabhāyām; uvāca
cainaṃ paramāryamadhye
2 tvaṃ prātikāmin draupadīm ānayasva; na
te bhayaṃ vidyate pāṇḍavebhyaḥ
kṣattā hy ayaṃ vivadaty eva bhīrur; na
cāsmākaṃ vṛddhikāmaḥ sadaiva
3 evam uktaḥ prātikāmī sasūtaḥ; prāyāc
chīghraṃ rājavaco niśamya
praviśya ca śveva sa siṃhagoṣṭhaṃ;
samāsadan mahiṣīṃ pāṇḍavānām
4 [pra]
yudhiṣṭhire dyūtamadena matte; duryodhano
draupadi tvām ajaiṣīt
sā prapadya tvaṃ dhṛtarāṣṭrasya veśma;

अजैषीत

सा परपद्य तवं धृतराष्ट्रस्य वेश्म; नयामि तवां कर्मणे याज्ञसेनि

5 [द]

कथं तव एवं वदसि परातिकामिन; कॊ वै दीव्येद भार्यया राजपुत्रः

मूढॊ राजा दयूतमदेन मत्त; आहॊ नान्यत कैतवम अस्य किं चित

6 [प]

यदा नाभूत कैतवम अन्यद अस्य; तदादेवीत पाण्डवॊ ऽजातशत्रुः

नयस्ताः पूर्वं भरातरस तेन राज्ञा; सवयं चात्मा तवम अथॊ राजपुत्रि

7 [द]

गच्छ तवं कितवं गत्वा सभायां पृच्छ सूतज

किं नु पूर्वं पराजैषीर आत्मानं मां नु भारत

nayāmi tvāṃ karmaṇe yājñaseni

5 [d]

kathaṃ tv evaṃ vadasi prātikāmin; ko vai dīvyed bhāryayayā rājaputraḥ

mūḍho rājā dyūtamadena matta; āho nānyat kaitavam asya kiṃ cit

6 [p]

yadā nābhūt kaitavam anyad asya; tadādevīt pāṇḍavo 'jātaśatruḥ

nyastāḥ pūrvaṃ bhrātaras tena rājñā; svayaṃ cātmā tvam atho rājaputri

7 [d]

gaccha tvaṃ kitavaṃ gatvā sabhāyāṃ pṛccha sūtaja

kiṃ nu pūrvaṃ parājaiṣīr ātmānaṃ māṃ nu bhārata

etaj jñātvā tvam āgaccha tato māṃ nayasūtaja

8 [v]

sabhāṃ gatvā sa covāca draupadyās tad

एतज जञात्वा तवम आगच्छ ततॊ मां नयसूतज
8 [व]
सभां गत्वा स चॊवाच दरौपद्यास तद वचस तदा
कस्येशॊ नः पराजैषीर इति तवाम आह दरौपदी
किं नु पूर्वं पराजैषीर आत्मानम अथ वापि माम
9 युधिष्ठिरस तु निश्चेष्टॊ गतसत्त्व इवाभवत
न तं सूतं परत्युवाच वचनं साध्व असाधु वा
10 [दुर]
इहैत्य कृष्णा पाञ्चाली परश्नम एतं परभाषताम
इहैव सर्वे शृण्वन्तु तस्या अस्य च यद वचः
11 [व]
स गत्वा राजभवनं दुर्यॊधन वशानुगः
उवाच दरौपदीं सूतः परातिकामी वयथन्न इव
12 सभ्यास तव अमी राजपुत्र्य आह्वयन्ति; मन्ये पराप्तः
संक्षयः कौरवाणाम
न वै समृद्धिं पालयते लघीयान; यत तवं सभाम एष्यसि

vacas tadā
kasyeśo naḥ parājaiṣīr iti tvām āha draupadī
kiṃ nu pūrvaṃ parājaiṣīr ātmānam atha vāpi mām
9 yudhiṣṭhiras tu niśceṣṭo gatasattva ivābhavat
na taṃ sūtaṃ pratyuvāca vacanaṃ sādhv asādhu vā
10 [dur]
ihaitya kṛṣṇā pāñcālī praśnam etaṃ prabhāṣatām
ihaiva sarve śṛṇvantu tasyā asya ca yad vacaḥ
11 [v]
sa gatvā rājabhavanaṃ duryodhana vaśānugaḥ
uvāca draupadīṃ sūtaḥ prātikāmī vyathann iva
12 sabhyās tv amī rājaputry āhvayanti;
manye prāptaḥ saṃkṣayaḥ kauravāṇām
na vai samṛddhiṃ pālayate laghīyān; yat

राजपुत्रि
13 [दरौ]
एवं नूनं वयदधात संविधाता; सपर्शाव उभौ सपृशतो वीर बालौ
धर्मं तव एकं परमं पराह लोके; स नः शमं धास्यति गोप्यमानः
14 [वै]
युधिष्ठिरस तु तच छरुत्वा दुर्योधन चिकीर्षितम
दरौपद्या संमतं दूतं पराहिणोद भरतर्षभ
15 एकवस्त्रा अधो नीवी रोदमाना रजस्वला
सभाम आगम्य पाञ्चाली शवशुरस्याग्रतो ऽभवत
16 ततस तेषां मुखम आलोक्य राजा; दुर्योधनः सूतम उवाच हृष्टः
इहैवैताम आनय परातिकामिन; परत्यक्षम अस्याः कुरवो बरुवन्तु
17 ततः सूतस तस्य वशानुगामी; भीतश च कोपाद

tvaṃ sabhām eṣyasi rājaputri
13 [drau]
evaṃ nūnaṃ vyadadhāt saṃvidhātā; sparśāv ubhau spṛśato vīra bālau
dharmaṃ tv ekaṃ paramaṃ prāha loke; sa naḥ śamaṃ dhāsyati gopyamānaḥ
14 [vai]
yudhiṣṭhiras tu tac chrutvā duryodhana cikīrṣitam
draupadyā saṃmataṃ dūtaṃ prāhiṇod bharatarṣabha
15 ekavastrā adho nīvī rodamānā rajasvalā
sabhām āgamya pāñcālī śvaśurasyāgrato 'bhavat
16 tatas teṣāṃ mukham ālokya rājā; duryodhanaḥ sūtam uvāca hṛṣṭaḥ
ihaivaitām ānaya prātikāmin; pratyakṣam asyāḥ kuravo bruvantu
17 tataḥ sūtas tasya vaśānugāmī; bhītaś ca kopād drupadātmajāyāḥ

दरुपदात्मजायाः
विहाय मानं पुनर एव सभ्यान; उवाच कृष्णां किम अहं
बरवीमि
18 [दुर]
दुःशासनैष मम सूतपुत्रॊ; वृकॊदराद उद्विजते ऽलपचेताः
सवयं परगृह्यानय याज्ञसेनीं; किं ते करिष्यन्त्य अवशाः
सपत्नाः
19 ततः समुत्थाय स राजपुत्रः; शरुत्वा भरातुः
कॊपविरक्त दृष्टिः
परविश्य तद वेश्म महारथानाम; इत्य अब्रवीद दरौपदीं
राजपुत्रीम
20 एह्य एहि पाञ्चालि जितासि कृष्णे; दुर्यॊधनं पश्य
विमुक्तलज्जा
कुरून भजस्वायत पद्मनेत्रे; धर्मेण लब्धासि सभां परैहि
21 ततः समुत्थाय सुदुर्मनाः सा; विवर्णम आमृज्य मुखं
करेण

vihāya mānaṃ punar eva sabhyān; uvāca
kṛṣṇāṃ kim ahaṃ bravīmi
18 [dur]
duḥśāsanaiṣa mama sūtaputro; vṛkodarād
udvijate 'lpacetāḥ
svayaṃ pragṛhyānaya yājñasenīṃ; kiṃ te
kariṣyanty avaśāḥ sapatnāḥ
19 tataḥ samutthāya sa rājaputraḥ; śrutvā
bhrātuḥ kopavirakta dṛṣṭiḥ
praviśya tad veśma mahārathānām; ity
abravīd draupadīṃ rājaputrīm
20 ehy ehi pāñcāli jitāsi kṛṣṇe; duryodhanaṃ
paśya vimuktalajjā
kurūn bhajasvāyata padmanetre; dharmeṇa
labdhāsi sabhāṃ paraihi
21 tataḥ samutthāya sudurmanāḥ sā;
vivarṇam āmṛjya mukhaṃ kareṇa
ārtā pradudrāva yataḥ striyas tā; vṛddhasya
rājñaḥ kurupuṃgavasya
22 tato javenābhisasāra roṣād; duḥśāsanas

आर्ता परदुद्राव यतः सत्रियस ता; वृद्धस्य राज्ञः
कुरुपुंगवस्य
22 ततॊ जवेनाभिससार रॊषाद; दुःशासनस ताम
अभिगर्जमानः
दीर्घेषु नीलेष्व अथ चॊर्मि मत्सु; जग्राह केशेषु
नरेन्द्रपत्नीम
23 ये राजसूयावभृथे जलेन; महाक्रतौ मन्त्रपूतेन सिक्ताः
ते पाण्डवानां परिभूय वीर्यं; बलात परमृष्टा धृतराष्ट्र
जेन
24 स तां परामृश्य सभा समीपम; आनीय कृष्णाम
अतिकृष्ण केशीम
दुःशासनॊ नाथवतीम अनाथवच; चकर्ष वायुः कदलीम
इवार्ताम
25 सा कृष्यमाणा नमिताङ्गयस्तिः; शनैर उवाचाद्य
रजस्वलास्मि
एकं च वासॊ मम मन्दबुद्धे; सभां नेतुं नार्हसि माम

tām abhigarjamānaḥ
dīrgheṣu nīleṣv atha cormi matsu; jagrāha keśeṣu narendrapatnīm
23 ye rājasūyāvabhṛthe jalena; mahākratau mantrapūtena siktāḥ
te pāṇḍavānāṃ paribhūya vīryaṃ; balāt pramṛṣṭā dhṛtarāṣṭra jena
24 sa tāṃ parāmṛśya sabhā samīpam; ānīya kṛṣṇām atikṛṣṇa keśīm
duḥśāsano nāthavatīm anāthavac; cakarṣa vāyuḥ kadalīm ivārtām
25 sā kṛṣyamāṇā namitāṅgayastiḥ; śanair uvācādya rajasvalāsmi
ekaṃ ca vāso mama mandabuddhe; sabhāṃ netuṃ nārhasi mām anārya
26 tato 'bravīt tāṃ prasabhaṃ nigṛhya; keśeṣu kṛṣṇeṣu tadā sa kṛṣṇām
kṛṣṇaṃ ca jiṣṇuṃ ca hariṃ naraṃ ca; trāṇāya vikrośa nayāmi hi tvām
27 rajasvalā vā bhava yājñaseni; ekāmbarā

अनार्य
26 ततॊ ऽबरवीत तां परसभं निगृह्य; केशेषु कृष्णेषु तदा
स कृष्णाम
कृष्णं च जिष्णुं च हरिं नरं च; तराणाय विक्रॊश नयामि
हि तवाम
27 रजस्वला वा भव याज्ञसेनि; एकाम्बरा वाप्य अथ
वा विवस्त्रा
दयूते जिता चासि कृतासि दासी; दासीषु कामश च
यथॊपजॊषम
28 परकीर्णकेशी पतितार्ध वस्त्रा; दुःशासनेन
वयवधूयमाना
हरीमत्य अमर्षेण च दह्यमाना; शनैर इदं वाक्यम उवाच
कृष्णा
29 इमे सभायाम उपदिष्ट शास्त्राः; करियावन्तः सर्व
एवेन्द्र कल्पाः
गुरु सथाना गुरवश चैव सर्वे; तेषाम अग्रे नॊत्सहे

vāpy atha vā vivastrā
dyūte jitā cāsi kṛtāsi dāsī; dāsīṣu kāmaś ca
yathopajoṣam
28 prakīrṇakeśī patitārdha vastrā;
duḥśāsanena vyavadhūyamānā
hrīmaty amarṣeṇa ca dahyamānā; śanair
idaṃ vākyam uvāca kṛṣṇā
29 ime sabhāyām upadiṣṭa śāstrāḥ;
kriyāvantaḥ sarva evendra kalpāḥ
guru sthānā guravaś caiva sarve; teṣām agre
notsahe sthātum evam
30 nṛśaṃsakarmaṃs tvam anārya vṛtta; mā
māṃ vivastrāṃ kṛdhi mā vikārṣīḥ
na marṣayeyus tava rājaputrāḥ; sendrāpi
devā yadi te sahāyāḥ
31 dharme sthito dharmasutaś ca rājā;
dharmaś ca sūkṣmo nipuṇopalabhyaḥ
vācāpi bhartuḥ paramāṇu mātraṃ; necchasi
doṣaṃ svaguṇān visṛjya
32 idaṃ tv anāryaṃ kuruvīramadhye;

सथातुम एवम
30 नृशंसकर्मंस तवम अनार्य वृत्त; मा मां विवस्त्रां कृधि
मा विकार्षीः
न मर्षयेयुस तव राजपुत्राः; सेन्द्रापि देवा यदि ते सहायाः
31 धर्मे सथितॊ धर्मसुतश च राजा; धर्मश च सूक्ष्मॊ
निपुणॊपलभ्यः
वाचापि भर्तुः परमाणु मात्रं; नेच्छसि दॊषं सवगुणान
विसृज्य
32 इदं तव अनार्यं कुरुवीरमध्ये; रजस्वलां यत
परिकर्षसे माम
न चापि कश चित कुरुते ऽतर पूजां; धरुवं तवेदं मतम
अन्वपद्यन
33 धिग अस्तु नष्टः खलु भारतानां; धर्मस तथा
कषत्रविदां च वृत्तम
यत्राभ्यतीतां कुरु धर्मवेलां; परेक्षन्ति सर्वे कुरवः
सभायाम

rajasvalāṃ yat parikarṣase mām
na cāpi kaś cit kurute 'tra pūjāṃ; dhruvaṃ
tavedaṃ matam anvapadyan
33 **dhig astu naṣṭaḥ khalu bhāratānāṃ;**
dharmas tathā kṣatravidāṃ ca vṛttam
yatrābhyatītāṃ kuru dharmavelāṃ;
prekṣanti sarve kuravaḥ sabhāyām
34 **droṇasya bhīṣmasya ca nāsti sattvaṃ;**
dhruvaṃ tathaivāsya mahātmano 'pi
rājñas tathā hīmam adharmam ugraṃ; na
lakṣayante kuruvṛddha mukhyāḥ
35 **tathā bruvantī karuṇaṃ sumadhyamā;**
kākṣeṇa bhartṝn kupitān apaśyat
sā pāṇḍavān kopaparīta dehān; saṃdīpayām
āsa kaṭākṣa pātaiḥ
36 **hṛtena rājyena tathā dhanena; ratnaiś ca**
mukhyair na tathā babhūva
yathārtayā kopasamīritena; kṛṣṇā kaṭākṣeṇa
babhūva duḥkham
37 **duḥśāsanaś cāpi samīkṣya kṛṣṇām;**

34 दरॊणस्य भीष्मस्य च नास्ति सत्त्वं; धरुवं तथैवास्य
महात्मनॊ ऽपि
राज्ञस तथा हीमम अधर्मम उग्रं; न लक्षयन्ते कुरुवृद्ध
मुख्याः
35 तथा बरुवन्ती करुणं सुमध्यमा; काक्षेण भर्तॄन
कुपितान अपश्यत
सा पाण्डवान कॊपपरीत देहान; संदीपयाम आस
कटाक्ष पातैः
36 हृतेन राज्येन तथा धनेन; रत्नैश च मुख्यैर न तथा
बभूव
यथार्तया कॊपसमीरितेन; कृष्णा कटाक्षेण बभूव दुःखम
37 दुःशासनश चापि समीक्ष्य कृष्णाम; अवेक्षमाणां
कृपणान पतींस तान
आधूय वेगेन विसंज्ञकल्पाम; उवाच दासीति हसन्न
इवॊग्रः
38 कर्णस तु तद वाक्यम अतीव हृष्टः; संपूजयाम आस

avekṣamāṇāṃ kṛpaṇān patīṃs tān
ādhūya vegena visaṃjñakalpām; uvāca dāsīti
hasann ivograḥ
38 karṇas tu tad vākyam atīva hṛṣṭaḥ;
saṃpūjayām āsa hasan saśabdam
gāndhārarājaḥ subalasya putras; tathaiva
duḥśāsanam abhyanandat
39 sabhyās tu ye tatra babhūvur anye;
tābhyām ṛte dhārtarāṣṭreṇa caiva
teṣām abhūd duḥkham atīva kṛṣṇāṃ; dṛṣṭvā
sabhāyāṃ parikṛṣyamāṇām
40 [bhīsma]
na dharmasaukṣmyāt subhage vivaktuṃ;
śaknomi te praśnam imaṃ yathāvat
asvo hy aśaktaḥ paṇituṃ parasvaṃ; striyaś
ca bhartur vaśatāṃ samīkṣya
41 tyajeta sarvāṃ pṛthivīṃ samṛddhāṃ;
yudhiṣṭhiraḥ satyam atho na jahyāt
uktaṃ jito 'smīti ca pāṇḍavena; tasmān na
śaknomi vivektum etat

हसन सशब्दम
गान्धारराजः सुबलस्य पुत्रस; तथैव दुःशासनम
अभ्यनन्दत
39 सभ्यास तु ये तत्र बभूवुर अन्ये; ताभ्याम ऋते
धार्तराष्ट्रेण चैव
तेषाम अभूद दुःखम अतीव कृष्णां; दृष्ट्वा सभायां
परिकृष्यमाणाम
40 [भीस्म]
न धर्मसौक्ष्म्यात सुभगे विवक्तुं; शक्नोमि ते परश्नम इमं
यथावत
अस्वो हय अशक्तः पणितुं परस्वं; सत्रियश च भर्तुर
वशतां समीक्ष्य
41 तयजेत सर्वां पृथिवीं समृद्धां; युधिष्ठिरः सत्यम अथो
न जह्यात
उक्तं जितो ऽसमीति च पाण्डवेन; तस्मान न शक्नोमि
विवेक्तुम एतत

42 dyūte 'dvitīyaḥ śakunir nareṣu; kuntīsutas
tena nisṛṣṭakāmaḥ
na manyate tāṃ nikṛtiṃ mahātmā; tasmān
na te praśnam imaṃ bravīmi
43 [d]
āhūya rājā kuśalaiḥ sabhāyāṃ; duṣṭātmabhir
naikṛtikair anāryaiḥ
dyūtapriyair nātikṛta prayatnaḥ; kasmād
ayaṃ nāma nisṛṣṭakāmaḥ
44 sa śuddhabhāvo nikṛtipravṛttim;
abudhyamānaḥ kurupāṇḍavāgryaḥ
saṃbhūya sarvaiś ca jito 'pi yasmāt; paścāc
ca yat kaitavam abhyupetaḥ
45 tiṣṭhanti ceme kuravaḥ sabhāyām; īśāḥ
sutānāṃ ca tathā snuṣāṇām
samīkṣya sarve mama cāpi vākyaṃ; vibrūta
me praśnam imaṃ yathāvat
46 [v]
tathā bruvantīṃ karuṇaṃ rudantīm;
avekṣamāṇām asakṛt patīṃs tān

42 दयूते ऽदवितीयः शकुनिर नरेषु; कुन्तीसुतस तेन निसृष्टकामः
न मन्यते तां निकृतिं महात्मा; तस्मान न ते परश्नम इमं बरवीमि
43 [द]
आहूय राजा कुशलैः सभायां; दुष्टात्मभिर नैकृतिकैर अनार्यैः
दयूतप्रियैर नातिकृत परयत्नः; कस्माद अयं नाम निसृष्टकामः
44 स शुद्धभावो निकृतिप्रवृत्तिम; अबुध्यमानः कुरुपाण्डवाग्र्यः
संभूय सर्वैश च जितो ऽपि यस्मात; पश्चाच च यत कैतवम अभ्युपेतः
45 तिष्ठन्ति चेमे कुरवः सभायाम; ईशाः सुतानां च तथा सनुषाणाम
समीक्ष्य सर्वे मम चापि वाक्यं; विब्रूत मे परश्नम इमं

duḥśāsanaḥ paruṣāṇy apriyāṇi; vākyāny uvācāmadhurāṇi caiva
47 tāṃ kṛṣyamāṇāṃ ca rajasvalāṃ ca; srastottarīyām atadarhamāṇām
vṛkodaraḥ prekṣya yudhiṣṭhiraṃ ca; cakāra kopaṃ paramārtarūpaḥ

यथावत
46 [व]
तथा बरुवन्तीं करुणं रुदन्तीम; अवेक्षमाणाम असकृत
पतींस तान
दुःशासनः परुषाण्य अप्रियाणि; वाक्यान्य
उवाचामधुराणि चैव
47 तां कृष्यमाणां च रजस्वलां च; सरस्तोत्तरीयाम
अतदर्हमाणाम
वृकोदरः परेक्ष्य युधिष्ठिरं च; चकार कोपं परमार्तरूपः

Chapter 61

1 [भम]
भवन्ति देशे बन्धक्यः कितवानां युधिष्ठिर

1 [bhm]
bhavanti deśe bandhakyaḥ kitavānām yudhiṣṭhira

न ताभिर उत दीव्यन्ति दया चैवास्ति तास्व अपि
2 काश्यो यद बलिम आहार्षीद दरव्यं यच चान्यद
उत्तमम
तथान्ये पृथिवीपाला यानि रत्नान्य उपाहरन
3 वाहनानि धनं चैव कवचान्य आयुधानि च
राज्यम आत्मा वयं चैव कैतवेन हृतं परैः
4 न च मे तत्र कोपो ऽभूत सर्वस्येशो हि नो भवान
इदं तव अतिकृतं मन्ये दरौपदी यत्र पण्यते
5 एषा हय अनर्हती बाला पाण्डवान पराप्य कौरवैः
तवत्कृते कलिश्यते कषुद्रैर नृशंसैर निकृतिप्रियैः
6 अस्याः कृते मन्युर अयं तवयि राजन निपात्यते
बाहू ते संप्रधक्ष्यामि सहदेवाग्निम आनय
7 [अर]
न पुरा भीमसेन तवम ईदृशीर वदिता गिरः
परैस ते नाशितं नूनं नृशंसैर धर्मगौरवम
8 न सकामाः परे कार्या धर्मम एवाचरोत्तमम

na tābhir uta dīvyanti dayā caivāsti tāsv api
2 kāśyo yad balim āhārṣīd dravyaṃ yac
cānyad uttamam
tathānye pṛthivīpālā yāni ratnāny upāharan
3 vāhanāni dhanaṃ caiva kavacāny āyudhāni
ca
rājyam ātmā vayaṃ caiva kaitavena hṛtaṃ
paraiḥ
4 na ca me tatra kopo 'bhūt sarvasyeśo hi no
bhavān
idaṃ tv atikṛtaṃ manye draupadī yatra
paṇyate
5 eṣā hy anarhatī bālā pāṇḍavān prāpya
kauravaiḥ
tvatkṛte kliśyate kṣudrair nṛśaṃsair
nikṛtipriyaiḥ
6 asyāḥ kṛte manyur ayaṃ tvayi rājan
nipātyate
bāhū te saṃpradhakṣyāmi sahadevāgnim
ānaya

भरातरं धार्मिकं जयेष्ठं नातिक्रमितुम अर्हति
9 आहूतो हि परै राजा कषात्र धर्मम अनुस्मरन
दीव्यते परकामेन तन नः कीर्तिकरं महत
10 [भम]
एवम अस्मि कृतं विद्यां यद्य अस्याहं धनंजय
दीप्ते ऽगनौ सहितौ बाहू निर्दयेयं बलाद इव
11 [व]
तथा तान दुःखितान दृष्ट्वा पाण्डवान धृतराष्ट्रजः
कलिश्यमानां च पाञ्चालीं विकर्ण इदम अब्रवीत
12 याज्ञसेन्या यद उक्तं तद वाक्यं विब्रूत पार्थिवाः
अविवेकेन वाक्यस्य नरकः सद्य एव नः
13 भीष्मश च धृतराष्ट्रश च कुरुवृद्ध तमाव उभौ
समेत्य नाहतुः किं चिद विदुरश च महामतिः
14 भरद्वाजो ऽपि सर्वेषाम आचार्यः कृप एव च
अत एताव अपि परश्नं नाहतुर दविजसत्तमौ
15 ये तव अन्ये पृथिवीपालाः समेताः सर्वतोदिशः

7 [ar]
na purā bhīmasena tvam īdṛśīr vaditā giraḥ
parais te nāśitaṃ nūnaṃ nṛśaṃsair dharmagauravam
8 na sakāmāḥ pare kārya dharmam evācarottamam
bhrātaraṃ dhārmikaṃ jyeṣṭhaṃ nātikramitum arhati
9 āhūto hi parai rājā kṣātra dharmam anusmaran
dīvyate parakāmena tan naḥ kīrtikaraṃ mahat
10 [bhm]
evam asmi kṛtaṃ vidyāṃ yady asyāhaṃ dhanaṃjaya
dīpte 'gnau sahitau bāhū nirdayeyaṃ balād iva
11 [v]
tathā tān duḥkhitān dṛṣṭvā pāṇḍavān dhṛtarāṣṭrajaḥ

कामक्रोधौ समुत्सृज्य ते बरुवन्तु यथामति
16 यद इदं दरौपदी वाक्यम उक्तवत्य असकृच छुभा
विमृश्य कस्य कः पक्षः पार्थिवा वदतोत्तरम
17 एवं स बहुशः सर्वान उक्तवांस तान सभा सदः
न च ते पृथिवीपालास तम ऊचुः साध्व असाधु वा
18 उक्त्वा तथासकृत सर्वान विकर्णः पृथिवीपतीन
पाणिं पाणौ विनिष्पिष्य निःश्वसन्न इदम अब्रवीत
19 विब्रूत पृथिवीपाला वाक्यं मा वा कथं चन
मन्ये नयाय्यं यद अत्राहं तद धि वक्ष्यामि कौरवाः
20 चत्वार्य आहुर नरश्रेष्ठा वयसनानि महीक्षिताम
मृगयां पानम अक्षांश च गराम्ये चैवातिसक्तताम
21 एतेषु हि नरः सक्तो धर्मम उत्सृज्य वर्तते
तथायुक्तेन च कृतां करियां लोको न मन्यते
22 तद अयं पाण्डुपुत्रेण वयसने वर्तता भृशम
समाहूतेन कितवैर आस्थितो दरौपदी पणः
23 साधारणी च सर्वेषां पाण्डवानाम अनिन्दिता

kliśyamānāṃ ca pāñcālīṃ vikarṇa idam abravīt
12 yājñasenyā yad uktaṃ tad vākyaṃ vibrūta pārthivāḥ
avivekena vākyasya narakaḥ sadya eva naḥ
13 bhīṣmaś ca dhṛtarāṣṭraś ca kuruvṛddha tamāv ubhau
sametya nāhatuḥ kiṃ cid viduraś ca mahāmatiḥ
14 bharadvājo 'pi sarveṣām ācāryaḥ kṛpa eva ca
ata etāv api praśnaṃ nāhatur dvijasattamau
15 ye tv anye pṛthivīpālāḥ sametāḥ sarvatodiśaḥ
kāmakrodhau samutsṛjya te bruvantu yathāmati
16 yad idaṃ draupadī vākyam uktavaty asakṛc chubhā
vimṛśya kasya kaḥ pakṣaḥ pārthivā vadatottaram

जितेन पूर्वं चानेन पाण्डवेन कृतः पणः
24 इयं च कीर्तिता कृष्णा सौबलेन पणार्थिना
एतत सर्वं विचार्याहं मन्ये न विजिताम इमाम
25 एतच छरुत्वा महान नादः सभ्यानाम उदतिष्ठत
विकर्णं शंसमानानां सौबलं च विनिन्दताम
26 तस्मिन्न उपरते शब्दे राधेयः करोधमूर्छितः
परगृह्य रुचिरं बाहुम इदं वचनम अब्रवीत
27 दृश्यन्ते वै विकर्णे हि वैकृतानि बहून्य अपि
तज्जस तस्य विनाशाय यथाग्निर अरणि परजः
28 एते न किं चिद अप्य आहुश चोद्यमानापि कृष्णया
धर्मेण विजितां मन्ये मन्यन्ते दरुपदात्मजाम
29 तवं तु केवलबाल्येन धार्तराष्ट्र विदीर्यसे
यद बरवीषि सभामध्ये बालः सथविर भाषितम
30 न च धर्मं यथातत्त्वं वेत्सि दुर्योधनावर
यद बरवीषि जितां कृष्णाम अजितेति सुमन्दधीः
31 कथं हय अविजितां कृष्णां मन्यसे धृतराष्ट्रज

17 evaṃ sa bahuśaḥ sarvān uktavāṃs tān sabhā sadaḥ
na ca te pṛthivīpālās tam ūcuḥ sādhv asādhu vā
18 uktvā tathāsakṛt sarvān vikarṇaḥ pṛthivīpatīn
pāṇiṃ pāṇau viniṣpiṣya niḥśvasann idam abravīt
19 vibrūta pṛthivīpālā vākyaṃ mā vā kathaṃ cana
manye nyāyyaṃ yad atrāhaṃ tad dhi vakṣyāmi kauravāḥ
20 catvāry āhur naraśreṣṭhā vyasanāni mahīkṣitām
mṛgayāṃ pānam akṣāṃś ca grāmye caivātisaktatām
21 eteṣu hi naraḥ sakto dharmam utsṛjya vartate
tathāyuktena ca kṛtāṃ kriyāṃ loko na manyate

यदा सभायां सर्वस्वं नयस्तवान पाण्डवाग्रजः
32 अभ्यन्तरा च सर्वस्वे दरौपदी भरतर्षभ
एवं धर्मजितां कृष्णां मन्यसे न जितां कथम
33 कीर्तिता दरौपदी वाचा अनुज्ञाता च पाण्डवैः
भवत्य अविजिता केन हेतुनैषा मता तव
34 मन्यसे वा सभाम एताम आनीताम एकवाससम
अधर्मेणेति तत्रापि शृणु मे वाक्यम उत्तरम
35 एको भर्ता सत्रिया देवैर विहितः कुरुनन्दन
इयं तव अनेकवशगा बन्धकीति विनिश्चिता
36 अस्याः सभाम आनयनं न चित्रम इति मे मतिः
एकाम्बर धरत्वं वाप्य अथ वापि विवस्त्रता
37 यच चैषां दरविणं किं चिद या चैषा ये च पाण्डवाः
सौबलेनेह तत सर्वं धर्मेण विजितं वसु
38 दुःशासन सुबालो ऽयं विकर्णः पराज्ञवादिकः
पाण्डवानां च वासांसि दरौपद्याश चाप्य उपाहर
39 तच छरुत्वा पाण्डवाः सर्वे सवानि वासांसि भारत

22 tad ayaṃ pāṇḍuputreṇa vyasane vartatā bhṛśam
samāhūtena kitavair āsthito draupadī paṇaḥ
23 sādhāraṇī ca sarveṣāṃ pāṇḍavānām aninditā
jitena pūrvaṃ cānena pāṇḍavena kṛtaḥ paṇaḥ
24 iyaṃ ca kīrtitā kṛṣṇā saubalena paṇārthinā
etat sarvaṃ vicāryāhaṃ manye na vijitām imām
25 etac chrutvā mahān nādaḥ sabhyānām udatiṣṭhata
vikarṇaṃ śaṃsamānānāṃ saubalaṃ ca vinindatām
26 tasminn uparate śabde rādheyaḥ krodhamūrchitaḥ
pragṛhya ruciraṃ bāhum idaṃ vacanam abravīt
27 dṛśyante vai vikarṇe hi vaikṛtāni bahūny

अवकीर्योत्तरीयाणि सभायां समुपाविशत
40 ततॊ दुःशासनॊ राजन दरौपद्या वसनं बलात
सभामध्ये समाक्षिप्य वयपक्रष्टुं परचक्रमे
41 आकृष्यमाणे वसने दरौपद्यास तु विशां पते
तद रूपम अपरं वस्त्रं परादुरासीद अनेकशः
42 ततॊ हलहलाशब्दस तत्रासीद घॊरनिस्वनः
तद अद्भुततमं लॊके वीक्ष्य सर्वमहीक्षिताम
43 शशाप तत्र भीमस तु राजमध्ये महास्वनः
करॊधाद विस्फुरमाणौष्ठॊ विनिष्पिष्य करे करम
44 इदं मे वाक्यम आदद्ध्वं कषत्रिया लॊकवासिनः
नॊक्तपूर्वं नरैर अन्यैर न चान्यॊ यद वदिष्यति
45 यद्य एतद एवम उक्त्वा तु न कुर्यां पृथिवीश्वराः
पितामहानां सर्वेषां नाहं गतिम अवाप्नुयाम
46 अस्य पापस्य दुर्जातेर भारतापसदस्य च
न पिबेयं बलाद वक्षॊ भित्त्वा चेद रुधिरं युधि
47 तस्य ते वचनं शरुत्वा सर्वलॊकप्रहर्षणम

api
tajjas tasya vināśāya yathāgnir araṇi prajaḥ
28 ete na kiṃ cid apy āhuś codyamānāpi kṛṣṇayā
dharmeṇa vijitāṃ manye manyante drupadātmajām
29 tvaṃ tu kevalabālyena dhārtarāṣṭra vidīryase
yad bravīṣi sabhāmadhye bālaḥ sthavira bhāṣitam
30 na ca dharmaṃ yathātattvaṃ vetsi duryodhanāvara
yad bravīṣi jitāṃ kṛṣṇām ajiteti sumandadhīḥ
31 kathaṃ hy avijitāṃ kṛṣṇāṃ manyase dhṛtarāṣṭraja
yadā sabhāyāṃ sarvasvaṃ nyastavān pāṇḍavāgrajaḥ
32 abhyantarā ca sarvasve draupadī bharatarṣabha

परचक्रुर बहुलां पूजां कुत्सन्तो धृतराष्ट्रजम
48 यदा तु वाससां राशिः सभामध्ये समाचितः
ततो दुःशासनः शरान्तो वरीडितः समुपाविशत
49 धिक शब्दस तु ततस तत्र समभूल लोमहर्षणः
सभ्यानां नरदेवानां दृष्ट्वा कुन्तीसुतांस तदा
50 न विब्रुवन्ति कौरव्याः परश्नम एतम इति सम ह
सजनः करोशति समात्र धृतराष्ट्रं विगर्हयन
51 ततो बाहू समुच्छ्रित्य निवार्य च सभा सदः
विदुरः सर्वधर्मज्ञ इदं वचनम अब्रवीत
52 [वि]
दरौपदी परश्नम उक्त्वैवं रोरवीति हय अनाथवत
न च विब्रूत तं परश्नं सभ्या धर्मो ऽतर पीड्यते
53 सभां परपद्यते हय आर्तः परज्वलन्न इव हव्यवाट
तं वै सत्येन धर्मेण सभ्याः परशमयन्त्य उत
54 धर्मप्रश्नम अथो बरूयाद आर्तः सभ्येषु मानवः
विब्रूयुस तत्र ते परश्नं कामक्रोधवशातिगाः

evaṃ dharmajitāṃ kṛṣṇāṃ manyase na jitāṃ katham
33 kīrtitā draupadī vācā anujñātā ca pāṇḍavaiḥ
bhavaty avijitā kena hetunaiṣā matā tava
34 manyase vā sabhām etām ānītām ekavāsasam
adharmeṇeti tatrāpi śṛṇu me vākyam uttaram
35 eko bhartā striyā devair vihitaḥ kurunandana
iyaṃ tv anekavaśagā bandhakīti viniścitā
36 asyāḥ sabhām ānayanaṃ na citram iti me matiḥ
ekāmbara dharatvaṃ vāpy atha vāpi vivastratā
37 yac caiṣāṃ draviṇaṃ kiṃ cid yā caiṣā ye ca pāṇḍavāḥ
saubaleneha tat sarvaṃ dharmeṇa vijitaṃ vasu

55 विकर्णेन यथा परज्ञम उक्तः परश्नो नराधिपाः
भवन्तो ऽपि हि तं परश्नं विब्रुवन्तु यथामति
56 यो हि परश्नं न विब्रूयाद धर्मदर्शी सभां गतः
अनृते या फलावाप्तिस तस्याः सो ऽरधं समश्नुते
57 यः पुनर वितथं बरूयाद धर्मदर्शी सभां गतः
अनृतस्य फलं कृत्स्नं संप्राप्नोतीति निश्चयः
58 अत्राप्य उदाहरन्तीमम इतिहासं पुरातनम
परह्लादस्य च संवादं मुनेर आङ्गिरसस्य च
59 परह्लादो नाम दैत्येन्द्रस तस्य पुत्रो विरोचनः
कन्या हेतोर आङ्गिरसं सुधन्वानम उपाद्रवत
60 अहं जयायान अहं जयायान इति कन्येप्सया तदा
तयोर देवनम अत्रासीत पराणयोर इति नः शरुतम
61 तयोः परश्न विवादो ऽभूत परह्लादं ताव अपृच्छताम
जयायान क आवयोर एकः परश्नं परब्रूहि मा मृषा
62 स वै विवदनाद भीतः सुधन्वानं वयलोकयत
तं सुधन्वाब्रवीत करुद्धो बरह्मदण्ड इव जवलन

38 duḥśāsana subālo 'yaṃ vikarṇaḥ prājñavādikaḥ
pāṇḍavānāṃ ca vāsāṃsi draupadyāś cāpy upāhara
39 tac chrutvā pāṇḍavāḥ sarve svāni vāsāṃsi bhārata
avakīryottarīyāṇi sabhāyāṃ samupāviśat
40 tato duḥśāsano rājan draupadyā vasanaṃ balāt
sabhāmadhye samākṣipya vyapakraṣṭuṃ pracakrame
41 ākṛṣyamāṇe vasane draupadyās tu viśāṃ pate
tad rūpam aparaṃ vastraṃ prādurāsīd anekaśaḥ
42 tato halahalāśabdas tatrāsīd ghoranisvanaḥ
tad adbhutatamaṃ loke vīkṣya sarvamahīkṣitām
43 śaśāpa tatra bhīmas tu rājamadhye

63 यदि वै वक्ष्यसि मृषा परह्लादाथ न वक्ष्यसि
शतधा ते शिरॊ वज्री वज्रेण परहरिष्यति
64 सुधन्वना तथॊक्तः सन वयथितॊ ऽशवत्थ पर्णवत
जगाम कश्यपं दैत्यः परिप्रष्टुं महौजसम
65 [परह]
तवं वै धर्मस्य विज्ञाता दैवस्येहासुरस्य च
बराह्मणस्य महाप्राज्ञ धर्मकृच्छ्रम इदं शृणु
66 यॊ वै परश्नं न विब्रूयाद वितथं वापि निर्दिशेत
के वै तस्य परे लॊकास तन ममाचक्ष्व पृच्छतः
67 [कष]
जानन न विब्रुवन परश्नं कामात करॊधात तथा भयात
सहस्रं वारुणान पाशान आत्मनि परतिमुञ्चति
68 तस्य संवत्सरे पूर्णे पाश एकः परमुच्यते
तस्मात सत्यं तु वक्तव्यं जानता सत्यम अञ्जसा
69 विद्धॊ धर्मॊ हय अधर्मेण सभां यत्र परपद्यते
न चास्य शल्यं कृन्तन्ति विद्धास तत्र सभा सदः

mahāsvanaḥ
krodhād visphuramāṇauṣṭho viniṣpiṣya kare karam
44 idaṃ me vākyam ādaddhvaṃ kṣatriyā lokavāsinaḥ
noktapūrvaṃ narair anyair na cānyo yad vadiṣyati
45 yady etad evam uktvā tu na kuryāṃ pṛthivīśvarāḥ
pitāmahānāṃ sarveṣāṃ nāhaṃ gatim avāpnuyām
46 asya pāpasya durjāter bhāratāpasadasya ca
na pibeyaṃ balād vakṣo bhittvā ced rudhiraṃ yudhi
47 tasya te vacanaṃ śrutvā sarvalokapraharṣaṇam
pracakrur bahulāṃ pūjāṃ kutsanto dhṛtarāṣṭrajam
48 yadā tu vāsasāṃ rāśiḥ sabhāmadhye

70 अर्धं हरति वै शरेष्ठः पादो भवति कर्तृषु
पादश चैव सभासत्सु ये न निन्दन्ति निन्दितम
71 अनेनो भवति शरेष्ठो मुच्यन्ते च सभा सदः
एनो गच्छति कर्तारं निन्दार्हो यत्र निन्द्यते
72 वितथं तु वदेयुर ये धर्मं परह्लाद पृच्छते
इष्टापूर्तं च ते घनन्ति सप्त चैव परावरान
73 हृतस्वस्य हि यद दुःखं हतपुत्रस्य चापि यत
ऋणिनं परति यच चैव राज्ञा गरस्तस्य चापि यत
74 सत्रियाः पत्या विहीनायाः सार्थाद भरष्टस्य चैव यत
अध्यूढायाश च यद दुःखं साक्षिभिर विहतस्य च
75 एतानि वै समान्य आहुर दुःखानि तरिदशेश्वराः
तानि सर्वाणि दुःखानि पराप्नोति वितथं बरुवन
76 समक्ष दर्शनात साक्ष्यं शरवणाच चेति धारणात
तस्मात सत्यं बरुवन साक्षी धर्मार्थाभ्यां न हीयते
77 [वि]
कश्यपस्य वचो शरुत्वा परह्लादः पुत्रम अब्रवीत

samācitaḥ
tato duḥśāsanaḥ śrānto vrīḍitaḥ samupāviśat
49 dhik śabdas tu tatas tatra samabhūl
lomaharṣaṇaḥ
sabhyānāṃ naradevānāṃ dṛṣṭvā kuntīsutāṃs
tadā
50 na vibruvanti kauravyāḥ praśnam etam iti
sma ha
sajanaḥ krośati smātra dhṛtarāṣṭraṃ
vigarhayan
51 tato bāhū samucchritya nivārya ca sabhā
sadaḥ
viduraḥ sarvadharmajña idaṃ vacanam
abravīt
52 [vi]
draupadī praśnam uktvaivaṃ roravīti hy
anāthavat
na ca vibrūta taṃ praśnaṃ sabhyā dharmo
'tra pīḍyate
53 sabhāṃ prapadyate hy ārtaḥ prajvalann

शरेयान सुधन्वा तवत्तो वै मत्तः शरेयांस तथाङ्गिराः
78 माता सुधन्वनश चापि शरेयसी मातृतस तव
विरोचन सुधन्वायं पराणानाम ईश्वरस तव
79 [सुधन्वन]
पुत्रस्नेहं परित्यज्य यस तवं धर्मे परतिष्ठितः
अनुजानामि ते पुत्रं जीवत्व एष शतं समाः
80 [वि]
एवं वै परमं धर्मं शरुत्वा सर्वे सभा सदः
यथा परश्नं तु कृष्णाया मन्यध्वं तत्र किं परम
81 [व]
विदुरस्य वचो शरुत्वा नोचुः किं चन पार्थिवाः
कर्णो दुःशासनं तव आह कृष्णां दासीं गृहान नय
82 तां वेपमानां सव्रीडां परलपन्तीं सम पाण्डवान
दुःशासनः सभामध्ये विचकर्ष तपस्विनीम

iva havyavāṭ
taṃ vai satyena dharmeṇa sabhyāḥ
praśamayanty uta
54 **dharmapraśnam atho brūyād ārtaḥ**
sabhyeṣu mānavaḥ
vibrūyus tatra te praśnaṃ
kāmakrodhavaśātigāḥ
55 **vikarṇena yathā prajñam uktaḥ praśno**
narādhipāḥ
bhavanto 'pi hi taṃ praśnaṃ vibruvantu
yathāmati
56 **yo hi praśnaṃ na vibrūyād dharmadarṣī**
sabhāṃ gataḥ
anṛte yā phalāvāptis tasyāḥ so 'rdhaṃ
samaśnute
57 **yaḥ punar vitathaṃ brūyād dharmadarśī**
sabhāṃ gataḥ
anṛtasya phalaṃ kṛtsnaṃ saṃprāpnotīti
niścayaḥ
58 **atrāpy udāharantīmam itihāsaṃ**

purātanam
prahlādasya ca saṃvādaṃ muner
āṅgirasasya ca
59 prahlādo nāma daityendras tasya putro
virocanaḥ
kanyā hetor āṅgirasaṃ sudhanvānam
upādravat
60 ahaṃ jyāyān ahaṃ jyāyān iti kanyepsayā
tadā
tayor devanam atrāsīt prāṇayor iti naḥ
śrutam
61 tayoḥ praśna vivādo 'bhūt prahlādaṃ tāv
apṛcchatām
jyāyān ka āvayor ekaḥ praśnaṃ prabrūhi mā
mṛṣā
62 sa vai vivadanād bhītaḥ sudhanvānaṃ
vyalokayat
taṃ sudhanvābravīt kruddho brahmadaṇḍa
iva jvalan
63 yadi vai vakṣyasi mṛṣā prahlādātha na

vakṣyasi
śatadhā te śiro vajrī vajreṇa prahariṣyati
64 sudhanvanā tathoktaḥ san vyathito
'śvattha parṇavat
jagāma kaśyapaṃ daityaḥ paripraṣṭuṃ
mahaujasam
65 [prah]
tvaṃ vai dharmasya vijñātā
daivasyehāsurasya ca
brāhmaṇasya mahāprājña dharmakṛcchram
idaṃ śṛṇu
66 yo vai praśnaṃ na vibrūyād vitathaṃ vāpi
nirdiśet
ke vai tasya pare lokās tan mamācakṣva
pṛcchataḥ
67 [kaś]
jānan na vibruvan praśnaṃ kāmāt krodhāt
tathā bhayāt
sahasraṃ vāruṇān pāśān ātmani
pratimuñcati

68 tasya saṃvatsare pūrṇe pāśa ekaḥ pramucyate
tasmāt satyaṃ tu vaktavyaṃ jānatā satyam añjasā
69 viddho dharmo hy adharmeṇa sabhāṃ yatra prapadyate
na cāsya śalyaṃ kṛntanti viddhās tatra sabhā sadaḥ
70 ardhaṃ harati vai śreṣṭhaḥ pādo bhavati kartṛṣu
pādaś caiva sabhāsatsu ye na nindanti ninditam
71 aneno bhavati śreṣṭho mucyante ca sabhā sadaḥ
eno gacchati kartāraṃ nindārho yatra nindyate
72 vitathaṃ tu vadeyur ye dharmaṃ prahlāda pṛcchate
iṣṭāpūrtaṃ ca te ghnanti sapta caiva parāvarān

73 **hṛtasvasya hi yad duḥkhaṃ hataputrasya cāpi yat**
ṛṇinaṃ prati yac caiva rājñā grastasya cāpi yat
74 **striyāḥ patyā vihīnāyāḥ sārthād bhraṣṭasya caiva yat**
adhyūḍhāyāś ca yad duḥkhaṃ sākṣibhir vihatasya ca
75 **etāni vai samāny āhur duḥkhāni tridaśeśvarāḥ**
tāni sarvāṇi duḥkhāni prāpnoti vitathaṃ bruvan
76 **samakṣa darśanāt sākṣyaṃ śravaṇāc ceti dhāraṇāt**
tasmāt satyaṃ bruvan sākṣī dharmārthābhyāṃ na hīyate
77 [vi]
kaśyapasya vaco śrutvā prahlādaḥ putram abravīt
śreyān sudhanvā tvatto vai mattaḥ śreyāṃs

tathāṅgirāḥ
78 mātā sudhanvanaś cāpi śreyasī mātṛtas tava
virocana sudhanvāyaṃ prāṇānām īśvaras tava
79 [sudhanvan]
putrasnehaṃ parityajya yas tvaṃ dharme pratiṣṭhitaḥ
anujānāmi te putraṃ jīvatv eṣa śataṃ samāḥ
80 [vi]
evaṃ vai paramaṃ dharmaṃ śrutvā sarve sabhā sadaḥ
yathā praśnaṃ tu kṛṣṇāyā manyadhvaṃ tatra kiṃ param
81 [v]
vidurasya vaco śrutvā nocuḥ kiṃ cana pārthivāḥ
karṇo duḥśāsanaṃ tv āha kṛṣṇāṃ dāsīṃ gṛhān naya
82 tāṃ vepamānāṃ savrīḍāṃ pralapantīṃ

sma pāṇḍavān
duḥśāsanaḥ sabhāmadhye vicakarṣa
tapasvinīm

Chapter 62

1 [दरौ]
पुरस्तात करणीयं मे न कृतं कार्यम उत्तरम
विह्वलास्मि कृतानेन कर्षता बलिना बलात
2 अभिवादं करॊम्य एषां गुरूणां कुरुसंसदि
न मे सयाद अपराधॊ ऽयं यद इदं न कृतं मया
3 [वै]
सा तेन च समुद्धूता दुःखेन च तपस्विनी
पतिता विललापेदं सभायाम अतथॊचिता
4 [दरौ]

1 [drau]
purastāt karaṇīyaṃ me na kṛtaṃ kāryam uttaram
vihvalāsmi kṛtānena karṣatā balinā balāt
2 abhivādaṃ karomy eṣāṃ gurūṇāṃ kurusaṃsadi
na me syād aparādho 'yaṃ yad idaṃ na kṛtaṃ mayā
3 [vai]
sā tena ca samuddhūtā duḥkhena ca tapasvinī
patitā vilalāpedaṃ sabhāyām atathocitā
4 [drau]

सवयंवरे यास्मि नृपैर दृष्टा रङ्गे समागतैः
न दृष्टपूर्वा चान्यत्र साहम अद्य सभां गता
5 यां न वायुर न चादित्यो दृष्टवन्तौ पुरा गृहे
साहम अद्य सभामध्ये दृश्यामि कुरुसंसदि
6 यां न मृष्यन्ति वातेन सपृश्यमानां पुरा गृहे
सपृश्यमानां सहन्ते ऽदय पाण्डवास तां दुरात्मना
7 मृष्यन्ते कुरवश चेमे मन्ये कालस्य पर्ययम
सनुषां दुहितरं चैव कलिश्यमानाम अनर्हतीम
8 किं तव अतः कृपणं भूयो यद अहं सत्री सती शुभा
सभामध्यं विगाहे ऽदय कव नु धर्मो महीक्षिताम
9 धर्म्याः सत्रियः सभां पूर्वं न नयन्तीति नः शरुतम
स नष्टः कौरवेयेषु पूर्वो धर्मः सनातनः
10 कथं हि भार्या पाण्डूनां पार्षतस्य सवसा सती
वासुदेवस्य च सखी पार्थिवानां सभाम इयाम
11 ताम इमां धर्मराजस्य भार्यां सदृशवर्णजाम
बरूत दासीम अदासीं वा तत करिष्यामि कौरवाः

svayaṃvare yāsmi nṛpair dṛṣṭā raṅge samāgataiḥ
na dṛṣṭapūrvā cānyatra sāham adya sabhāṃ gatā
5 **yāṃ na vāyur na cādityo dṛṣṭavantau purā gṛhe**
sāham adya sabhāmadhye dṛśyāmi kurusaṃsadi
6 **yāṃ na mṛṣyanti vātena spṛśyamānāṃ purā gṛhe**
spṛśyamānāṃ sahante 'dya pāṇḍavās tāṃ durātmanā
7 **mṛṣyante kuravaś ceme manye kālasya paryayam**
snuṣāṃ duhitaraṃ caiva kliśyamānām anarhatīm
8 **kiṃ tv ataḥ kṛpaṇaṃ bhūyo yad ahaṃ strī satī śubhā**
sabhāmadhyaṃ vigāhe 'dya kva nu dharmo mahīkṣitām

12 अयं हि मां दृढं कषुद्रः कौरवाणां यशोहरः
कलिश्नाति नाहं तत सोढुं चिरं शक्ष्यामि कौरवाः
13 जितां वाप्य अजितां वापि मन्यध्वं वा यथा नृपाः
तथा परत्युक्तम इच्छामि तत करिष्यामि कौरवाः
14 [भस]
उक्तवान अस्मि कल्याणि धर्मस्य तु परां गतिम
लोके न शक्यते गन्तुम अपि विप्रैर महात्मभिः
15 बलवांस तु यथा धर्मं लोके पश्यति पूरुषः
स धर्मो धर्मवेलायां भवत्य अभिहितः परैः
16 न विवेक्तुं च ते परश्नम एतं शक्नोमि निश्चयात
सूक्ष्मत्वाद गहनत्वाच च कार्यस्यास्य च गौरवात
17 नूनम अन्तः कुलस्यास्य भविता नचिराद इव
तथा हि कुरवः सर्वे लोभमोहपरायणाः
18 कुलेषु जाताः कल्याणि वयसनाभ्याहता भृशम
धर्म्यान मार्गान न चयवन्ते यथा नस तवं वधूः सथिता
19 उपपन्नं च पाञ्चालि तवेदं वृत्तम ईदृशम

9 dharmyāḥ striyaḥ sabhāṃ pūrvaṃ na nayantīti naḥ śrutam
sa naṣṭaḥ kauraveyeṣu pūrvo dharmaḥ sanātanaḥ
10 kathaṃ hi bhāryā pāṇḍūnāṃ pārṣatasya svasā satī
vāsudevasya ca sakhī pārthivānāṃ sabhām iyām
11 tām imāṃ dharmarājasya bhāryāṃ sadṛśavarṇajām
brūta dāsīm adāsīṃ vā tat kariṣyāmi kauravāḥ
12 ayaṃ hi māṃ dṛḍhaṃ kṣudraḥ kauravāṇāṃ yaśoharaḥ
kliśnāti nāhaṃ tat soḍhuṃ ciraṃ śakṣyāmi kauravāḥ
13 jitāṃ vāpy ajitāṃ vāpi manyadhvaṃ vā yathā nṛpāḥ
tathā pratyuktam icchāmi tat kariṣyāmi kauravāḥ

यत कृच्छ्रम अपि संप्राप्ता धर्मम एवान्ववेक्षसे
20 एते दरॊणादयश चैव वृद्धा धर्मविदॊ जनाः
शून्यैः शरीरैस तिष्ठन्ति गतासव इवानताः
21 युधिष्ठिरस तु परश्ने ऽसमिन परमाणम इति मे मतिः
अजितां वा जितां वापि सवयं वयाहर्तुम अर्हति
22 [व]
तथा तु दृष्ट्वा बहु तत तद एवं; रॊरूयमाणां कुररीम इवार्ताम
नॊचुर वचः साध्व अथ वाप्य असाधु; महीक्षितॊ धार्तराष्ट्रस्य भीताः
23 दृष्ट्वा तु तान पार्थिव पुत्रपौत्रांस; तूष्णींभूतान धृतराष्ट्रस्य पुत्रः
समयन्न इवेदं वचनं बभाषे; पाञ्चालराजस्य सुतां तदानीम
24 तिष्ठत्व अयं परश्न उदारसत्त्वे; भीमे ऽरजुने सहदेवे तथैव

14 [bhs]
uktavān asmi kalyāṇi dharmasya tu parāṃ gatim
loke na śakyate gantum api viprair mahātmabhiḥ
15 balavāṃs tu yathā dharmaṃ loke paśyati pūruṣaḥ
sa dharmo dharmavelāyāṃ bhavaty abhihitaḥ paraiḥ
16 na vivektuṃ ca te praśnam etaṃ śaknomi niścayāt
sūkṣmatvād gahanatvāc ca kāryasyāsya ca gauravāt
17 nūnam antaḥ kulasyāsya bhavitā nacirād iva
tathā hi kuravaḥ sarve lobhamohaparāyaṇāḥ
18 kuleṣu jātāḥ kalyāṇi vyasanābhyāhatā bhṛśam
dharmyān mārgān na cyavante yathā nas tvaṃ vadhūḥ sthitā

पत्यौ च ते नकुले याज्ञसेनि; वदन्त्व एते वचनं तवत
परसूतम
25 अनीश्वरं विब्रुवन्त्व आर्यमध्ये; युधिष्ठिरं तव
पाञ्चालि हेतोः
कुर्वन्तु सर्वे चानृतं धर्मराजं; पाञ्चालि तवं मोक्ष्यसे
दासभावात
26 धर्मे सथितो धर्मराजो महात्मा; सवयं चेदं कथयत्व
इन्द्रकल्पः
ईशो वा ते यद्य अनीशो ऽथ वैष; वाक्याद अस्य
कषिप्रम एकं भजस्व
27 सर्वे हीमे कौरवेयाः सभायां; दुःखान्तरे वर्तमानास
तवैव
न विब्रुवन्त्य आर्य सत्त्वा यथावत; पतींश च ते
समवेक्ष्याल्प भाग्यान
28 [व]
ततः सभ्याः कुरुराजस्य तत्र; वाक्यं सर्वे परशशंसुस

19 upapannaṃ ca pāñcāli tavedaṃ vṛttam
īdṛśam
yat kṛcchram api saṃprāptā dharmam
evānvavekṣase
20 ete droṇādayaś caiva vṛddhā dharmavido
janāḥ
śūnyaiḥ śarīrais tiṣṭhanti gatāsava ivānatāḥ
21 yudhiṣṭhiras tu praśne 'smin pramāṇam iti
me matiḥ
ajitāṃ vā jitāṃ vāpi svayaṃ vyāhartum
arhati
22 [v]
tathā tu dṛṣṭvā bahu tat tad evaṃ;
rorūyamāṇāṃ kurarīm ivārtām
nocur vacaḥ sādhv atha vāpy asādhu;
mahīkṣito dhārtarāṣṭrasya bhītāḥ
23 dṛṣṭvā tu tān pārthiva putrapautrāṃs;
tūṣṇīṃbhūtān dhṛtarāṣṭrasya putraḥ
smayann ivedaṃ vacanaṃ babhāṣe;
pāñcālarājasya sutāṃ tadānīm

तदोच्चैः
चेलावेधांश चापि चक्रुर नदन्तो; हाहेत्य आसीद अपि
चैवात्र नादः
सर्वे चासन पार्थिवाः परीतिमन्तः; कुरुश्रेष्ठं धार्मिकं
पूजयन्तः
29 युधिष्ठिरं च ते सर्वे समुदैक्षन्त पार्थिवाः
किं नु वक्ष्यति धर्मज्ञ इति साची कृताननाः
30 किं नु वक्ष्यति बीभत्सुर अजितो युधि पाण्डवः
भीमसेनो यमौ चेति भृशं कौतूहलान्विताः
31 तस्मिन्न उपरते शब्दे भीमसेनो ऽबरवीद इदम
परगृह्य विपुलं वृत्तं भुजं चन्दनरूषितम
32 यद्य एष गुरुर अस्माकं धर्मराजो युधिष्ठिरः
न परभुः सयात कुलस्यास्य न वयं मर्षयेमहि
33 ईशो नः पुण्यतपसां पराणानाम अपि चेश्वरः
मन्यते जितम आत्मानं यद्य एष विजिता वयम
34 न हि मुच्येत जीवन मे पदा भूमिम उपस्पृशन

24 tiṣṭhatv ayaṃ praśna udārasattve; bhīme
'rjune sahadeve tathaiva
patyau ca te nakule yājñaseni; vadantv ete
vacanaṃ tvat prasūtam
25 anīśvaraṃ vibruvantv āryamadhye;
yudhiṣṭhiraṃ tava pāñcāli hetoḥ
kurvantu sarve cānṛtaṃ dharmarājaṃ;
pāñcāli tvaṃ mokṣyase dāsabhāvāt
26 dharme sthito dharmarājo mahātmā;
svayaṃ cedaṃ kathayatv indrakalpaḥ
īśo vā te yady anīśo 'tha vaiṣa; vākyād asya
kṣipram ekaṃ bhajasva
27 sarve hīme kauraveyāḥ sabhāyāṃ;
duḥkhāntare vartamānās tavaiva
na vibruvanty ārya sattvā yathāvat; patīṃś
ca te samavekṣyālpa bhāgyān
28 [v]
tataḥ sabhyāḥ kururājasya tatra; vākyaṃ
sarve praśaśaṃsus tadoccaiḥ
celāvedhāṃś cāpi cakrur nadanto; hāhety

मत्यर्धर्मा परामृश्य पाञ्चाल्या मूर्धजान इमान
35 पश्यध्वम आयतौ वृत्तौ भुजौ मे परिघाव इव
नैतयॊर अन्तरं पराप्य मुच्येतापि शतक्रतुः
36 धर्मपाशसितस तव एवं नाधिगच्छामि संकटम
गौरवेण निरुद्धश च निग्रहाद अर्जुनस्य च
37 धर्मराज निसृष्टस तु सिंहः कषुद्रमृगान इव
धार्तराष्ट्रान इमान पापान निष्पिषेयं तलासिभिः
38 तम उवाच तदा भीष्मॊ दरॊणॊ विदुर एव च
कषम्यताम एवम इत्य एवं सर्वं संभवति तवयि

āsīd api caivātra nādaḥ
sarve cāsan pārthivāḥ prītimantaḥ;
kuruśreṣṭhaṃ dhārmikaṃ pūjayantaḥ
29 yudhiṣṭhiraṃ ca te sarve samudaikṣanta pārthivāḥ
kiṃ nu vakṣyati dharmajña iti sācī kṛtānanāḥ
30 kiṃ nu vakṣyati bībhatsur ajito yudhi pāṇḍavaḥ
bhīmaseno yamau ceti bhṛśaṃ kautūhalānvitāḥ
31 tasminn uparate śabde bhīmaseno 'bravīd idam
pragṛhya vipulaṃ vṛttaṃ bhujaṃ candanarūṣitam
32 yady eṣa gurur asmākaṃ dharmarājo yudhiṣṭhiraḥ
na prabhuḥ syāt kulasyāsya na vayaṃ marṣayemahi
33 īśo naḥ puṇyatapasāṃ prāṇānām api ceśvaraḥ

manyate jitam ātmānaṃ yady eṣa vijitā
vayam
34 na hi mucyeta jīvan me padā bhūmim
upaspṛśan
martyadharmā parāmṛśya pāñcālyā
mūrdhajān imān
35 paśyadhvam āyatau vṛttau bhujau me
parighāv iva
naitayor antaraṃ prāpya mucyetāpi
śatakratuḥ
36 dharmapāśasitas tv evaṃ nādhigacchāmi
saṃkaṭam
gauraveṇa niruddhaś ca nigrahād arjunasya
ca
37 dharmarāja nisṛṣṭas tu siṃhaḥ
kṣudramṛgān iva
dhārtarāṣṭrān imān pāpān niṣpiṣeyaṃ
talāsibhiḥ
38 tam uvāca tadā bhīṣmo droṇo vidura eva
ca

kṣamyatām evam ity evaṃ sarvaṃ saṃbhavati tvayi

Chapter 63

1 [कर्ण]
तरयः किलेमे अधना भवन्ति; दासः शिष्यश चास्वतन्त्रा च नारी
दासस्य पत्नी तवं धनम अस्य भद्रे; हीनेश्वरा दासधनं च दासी
2 परविश्य सा नः परिचारैर भजस्व; तत ते कार्यं शिष्टम आवेश्य वेश्म
ईशाः सम सर्वे तव राजपुत्रि; भवन्ति ते धार्तराष्ट्रा न पार्थाः
3 अन्यं वृणीष्व पतिम आशु भामिनि; यस्माद दास्यं न

1 [karṇa]
trayaḥ kileme adhanā bhavanti; dāsaḥ śiṣyaś cāsvatantrā ca nārī
dāsasya patnī tvaṃ dhanam asya bhadre; hīneśvarā dāsadhanaṃ ca dāsī
2 praviśya sā naḥ paricārair bhajasva; tat te kāryaṃ śiṣṭam āveśya veśma
īśāḥ sma sarve tava rājaputri; bhavanti te dhārtarāṣṭrā na pārthāḥ
3 anyaṃ vṛṇīṣva patim āśu bhāmini; yasmād dāsyaṃ na labhase devanena
anavadyā vai patiṣu kāmavṛttir; nityaṃ dāsye viditaṃ vai tavāstu

लभसे देवनेन
अनवद्या वै पतिषु कामवृत्तिर; नित्यं दास्ये विदितं वै तवास्तु
4 पराजितॊ नकुलॊ भीमसेनॊ; युधिष्ठिरः सहदेवॊ ऽरजुनश च
दासी भूता परविश याज्ञसेनि; पराजितास ते पतयॊ न सन्ति
5 परयॊजनं चात्मनि किं नु मन्यते; पराक्रमं पौरुषं चेह पार्थः
पाञ्चाल्यस्य दरुपदस्यात्मजाम इमां; सभामध्ये यॊ ऽतिदेवीद गलहेषु
6 [व]
तद वै शरुत्वा भीमसेनॊ ऽतय अमर्षी; भृशं निशश्वास तदार्तरूपः
राजानुगॊ धर्मपाशानुबद्धॊ; दहन्न इवैनं कॊपविरक्त दृष्टिः
7 [भम]

4 parājito nakulo bhīmaseno; yudhiṣṭhiraḥ sahadevo 'rjunaś ca
dāsī bhūtā praviśa yājñaseni; parājitās te patayo na santi
5 prayojanaṃ cātmani kiṃ nu manyate; parākramaṃ pauruṣaṃ ceha pārthaḥ
pāñcālyasya drupadasyātmajām imāṃ; sabhāmadhye yo 'tidevīd glaheṣu
6 [v]
tad vai śrutvā bhīmaseno 'ty amarṣī; bhṛśaṃ niśaśvāsa tadārtarūpaḥ
rājānugo dharmapāśānubaddho; dahann ivainaṃ kopavirakta dṛṣṭiḥ
7 [bhm]
nāhaṃ kupye sūtaputrasya rājann; eṣa satyaṃ dāsadharmaḥ praviṣṭaḥ
kiṃ vidviṣo vādya māṃ dhārayeyur; nādevīs tvaṃ yady anayā narendra
8 [vai]
rādheyasya vaco śrutvā rājā duryodhanas

नाहं कुप्ये सूतपुत्रस्य राजन्न; एष सत्यं दासधर्मः परविष्टः
किं विद्विषॊ वाद्य मां धारयेयुर; नादेवीस तवं यद्य अनया नरेन्द्र
8 [वै]
राधेयस्य वचॊ शरुत्वा राजा दुर्यॊधनस तदा
युधिष्ठिरम उवाचेदं तूष्णींभूतम अचेतसम
9 भीमार्जुनौ यमौ चैव सथितौ ते नृपशासने
परश्नं परब्रूहि कृष्णां तवम अजितां यदि मन्यसे
10 एवम उक्त्वा स कौन्तेयम अपॊह्य वसनं सवकम
समयन्न इवैक्षत पाञ्चालीम ऐश्वर्यमदमॊहितः
11 कदली दण्डसदृशं सर्वलक्षणपूजितम
गजहस्तप्रतीकाशं वज्रप्रतिम गौरवम
12 अभ्युत्स्मयित्वा राधेयं भीमम आधर्षयन्न इव
दरौपद्याः परेक्षमाणायाः सव्यम ऊरुम अदर्शयत
13 वृकॊदरस तद आलॊक्य नेत्रे उत्फाल्य लॊहिते

tadā
yudhiṣṭhiram uvācedaṃ tūṣṇīṃbhūtam acetasam
9 bhīmārjunau yamau caiva sthitau te nṛpaśāsane
praśnaṃ prabrūhi kṛṣṇāṃ tvam ajitāṃ yadi manyase
10 evam uktvā sa kaunteyam apohya vasanaṃ svakam
smayann ivaikṣat pāñcālīm aiśvaryamadamohitaḥ
11 kadalī daṇḍasadṛśaṃ sarvalakṣaṇapūjitam
gajahastapratīkāśaṃ vajrapratima gauravam
12 abhyutsmayitvā rādheyaṃ bhīmam ādharṣayann iva
draupadyāḥ prekṣamāṇāyāḥ savyam ūrum adarśayat
13 vṛkodaras tad ālokya netre utphālya lohite
provāca rājamadhye taṃ sabhāṃ

परोवाच राजमध्ये तं सभां विश्रावयन्न इव
14 पितृभिः सह सालोक्यं मा सम गच्छेद वृकोदरः
यद्य एतम ऊरुं गदया न भिन्द्यां ते महाहवे
15 करुद्धस्य तस्य सरोतोभ्यः सर्वेभ्यः पावकार्चिषः
वृक्षस्येव विनिश्चेरुः कोटरेभ्यः परदह्यतः
16 [वि]
परं भयं पश्यत भीमसेनाद; बुध्यध्वं राज्ञो वरुणस्येव
पाशात
दैवेरितो नूनम अयं पुरस्तात; परो ऽनयो भरतेषूदपादि
17 अति दयूतं कृतम इदं धार्तराष्ट्रा; ये ऽसयां सत्रियं
विवदध्वं सभायाम
योगक्षेमो दृश्यते वो महाभयः; पापान मन्त्रान कुरवो
मन्त्रयन्ति
18 इमं धर्मं कुरवो जानताशु; दुर्दृष्टे ऽसमिन परिषत
संप्रदुष्येत
इमां चेत पूर्वं कितवो ऽगलहीष्यद; ईशो ऽभविष्यद

viśrāvayann iva
14 pitṛbhiḥ saha sālokyaṃ mā sma gacched
vṛkodaraḥ
yady etam ūruṃ gadayā na bhindyāṃ te
mahāhave
15 kruddhasya tasya srotobhyaḥ sarvebhyaḥ
pāvakārciṣaḥ
vṛkṣasyeva viniśceruḥ koṭarebhyaḥ
pradahyataḥ
16 [vi]
paraṃ bhayaṃ paśyata bhīmasenād;
budhyadhvaṃ rājño varuṇasyeva pāśāt
daiverito nūnam ayaṃ purastāt; paro 'nayo
bharateṣūdapādi
17 ati dyūtaṃ kṛtam idaṃ dhārtarāṣṭrā; ye
'syāṃ striyaṃ vivadadhvaṃ sabhāyām
yogakṣemo dṛśyate vo mahābhayaḥ; pāpān
mantrān kuravo mantrayanti
18 imaṃ dharmaṃ kuravo jānatāśu;
durdṛṣṭe 'smin pariṣat saṃpraduṣyet

अपराजितात्मा
19 सवप्ने यथैतद धि धनं जितं सयात; तद एवं मन्ये यस्य दीव्यत्य अनीशः
गान्धारि पुत्रस्य वचॊ निशम्य; धर्माद अस्मात कुरवॊ मापयात
20 [दुर]
भीमस्य वाक्ये तद्वद एवार्जुनस्य; सथितॊ ऽहं वै यमयॊश चैवम एव
युधिष्ठिरं चेत परवदन्त्य अनीशम; अथॊ दास्यान मॊक्ष्यसे याज्ञसेनि
21 [अर]
ईशॊ राजा पूर्वम आसीद गलहे; नः कुन्तीपुत्रॊ धर्मराजॊ महात्मा
ईशस तव अयं कस्य पराजितात्मा; तज जानीध्वं कुरवः सर्व एव
22 [व]

imāṃ cet pūrvaṃ kitavo 'glahīṣyad; īśo 'bhaviṣyad aparājitātmā
19 svapne yathaitad dhi dhanaṃ jitaṃ syāt; tad evaṃ manye yasya dīvyaty anīśaḥ
gāndhāri putrasya vaco niśamya; dharmād asmāt kuravo māpayāta
20 [dur]
bhīmasya vākye tadvad evārjunasya; sthito 'haṃ vai yamayoś caivam eva
yudhiṣṭhiraṃ cet pravadanty anīśam; atho dāsyān mokṣyase yājñaseni
21 [ar]
īśo rājā pūrvam āsīd glahe; naḥ kuntīputro dharmarājo mahātmā
īśas tv ayaṃ kasya parājitātmā; taj jānīdhvaṃ kuravaḥ sarva eva
22 [v]
tato rājño dhṛtarāṣṭrasya gehe; gomāyur uccair vyāharad agnihotre
taṃ rāsabhāḥ pratyabhāṣanta rājan;

ततो राज्ञो धृतराष्ट्रस्य गेहे; गोमायुर उच्चैर वयाहरद अग्निहोत्रे
तं रासभाः परत्यभाषन्त राजन; समन्ततः पक्षिणश चैव रौद्राः
23 तं च शब्दं विदुरस तत्त्ववेदी; शुश्राव घोरं सुबलात्मजा च
भीष्मद्रोणौ गौतमश चापि विद्वान; सवस्ति सवस्तीत्य अपि चैवाहुर उच्चैः
24 ततो गान्धारी विदुरश चैव विद्वांस; तम उत्पातं घोरम आलक्ष्य राज्ञे
निवेदयाम आसतुर आर्तवत तदा; ततो राजा वाक्यम इदं बभाषे
25 हतो ऽसि दुर्योधन मन्दबुद्धे; यस तवं सभायां कुरुपुंगवानाम
सत्रियं समाभाषसि दुर्विनीत; विशेषतो दरौपदीं धर्मपत्नीम

samantataḥ pakṣiṇaś caiva raudrāḥ
23 taṃ ca śabdaṃ viduras tattvavedī; śuśrāva ghoraṃ subalātmajā ca
bhīṣmadroṇau gautamaś cāpi vidvān; svasti svastīty api caivāhur uccaiḥ
24 tato gāndhārī viduraś caiva vidvāṃs; tam utpātaṃ ghoram ālakṣya rājñe
nivedayām āsatur ārtavat tadā; tato rājā vākyam idaṃ babhāṣe
25 hato 'si duryodhana mandabuddhe; yas tvaṃ sabhāyāṃ kurupuṃgavānām
striyaṃ samābhāṣasi durvinīta; viśeṣato draupadīṃ dharmapatnīm
26 evam uktvā dhṛtarāṣṭro manīṣī; hitānveṣī bāndhavānām apāyāt
kṛṣṇāṃ pāñcālīm abravīt sāntvapūrvaṃ; vimṛśyaitat prajñayā tattvabuddhiḥ
27 [dh]
varaṃ vṛṇīṣva pāñcāli matto yad abhikāṅkṣasi

26 एवम उक्त्वा धृतराष्ट्रो मनीषी; हितान्वेषी बान्धवानाम अपायात
कृष्णां पाञ्चालीम अब्रवीत सान्त्वपूर्वं; विमृश्यैतत परज्ञया तत्त्वबुद्धिः
27 [ध]
वरं वृणीष्व पाञ्चालि मत्तो यद अभिकाङ्क्षसि
वधूनां हि विशिष्टा मे तवं धर्मपरमा सती
28 [दर]
ददासि चेद वरं मह्यं वृणोमि भरतर्षभ
सर्वधर्मानुगः शरीमान अदासो ऽसतु युधिष्ठिरः
29 मनस्विनम अजानन्तो मा वै बरूयुः कुमारकाः
एष वै दासपुत्रेति परतिविन्ध्यं तम आगतम
30 राजपुत्रः पुरा भूत्वा यथा नान्यः पुमान कव चित
लालितो दासपुत्रत्वं पश्यन नश्येद धि भारत
31 [ध]
दवितीयं ते वरं भद्रे ददामि वरयस्व माम

vadhūnāṃ hi viśiṣṭā me tvaṃ dharmaparamā satī
28 [dra]
dadāsi ced varaṃ mahyaṃ vṛṇomi bharatarṣabha
sarvadharmānugaḥ śrīmān adāso 'stu yudhiṣṭhiraḥ
29 manasvinam ajānanto mā vai brūyuḥ kumārakāḥ
eṣa vai dāsaputreti prativindhyaṃ tam āgatam
30 rājaputraḥ purā bhūtvā yathā nānyaḥ pumān kva cit
lālito dāsaputratvaṃ paśyan naśyed dhi bhārata
31 [dh]
dvitīyaṃ te varaṃ bhadre dadāmi varayasva mām
mano hi me vitarati naikaṃ tvaṃ varam arhasi

मनों हि मे वितरति नैकं तवं वरम अर्हसि
32 [दर]
सरथौ सधनुष्कौ च भीमसेनधनंजयौ
नकुलं सहदेवं च दवितीयं वरये वयम
33 [ध]
तृतीयं वरयास्मत्तो नासि दवाभ्यां सुसत कृता
तवं हि सर्वस्नुषाणां मे शरेयसी धर्मचारिणी
34 [दर]
लोभॊ धर्मस्य नाशाय भगवन नाहम उत्सहे
अनर्हा वरम आदातुं तृतीयं राजसत्तम
35 एकम आहुर वैश्य वरं दवौ तु कषत्रस्त्रिया वरौ
तरयस तु राज्ञॊ राजेन्द्र बराह्मणस्य शतं वराः
36 पापीयांस इमे भूत्वा संतीर्णाः पतयॊ मम
वेत्स्यन्ति चैव भद्राणि राजन पुण्येन कर्मणा

32 [dra]
sarathau sadhanuṣkau ca
bhīmasenadhanaṃjayau
nakulaṃ sahadevaṃ ca dvitīyaṃ varaye
vayam
33 [dh]
tṛtīyaṃ varayāsmatto nāsi dvābhyāṃ susat
kṛtā
tvaṃ hi sarvasnuṣāṇāṃ me śreyasī
dharmacāriṇī
34 [dra]
lobho dharmasya nāśāya bhagavan nāham
utsahe
anarhā varam ādātuṃ tṛtīyaṃ rājasattama
35 ekam āhur vaiśya varaṃ dvau tu
kṣatrastriyā varau
trayas tu rājño rājendra brāhmaṇasya śataṃ
varāḥ
36 pāpīyāṃsa ime bhūtvā saṃtīrṇāḥ patayo
mama

vetsyanti caiva bhadrāṇi rājan puṇyena karmaṇā

Chapter 64

1 [कर्ण]
या नः शरुता मनुष्येषु सत्रियॊ रूपेण संमताः
तासाम एतादृशं कर्म न कस्यां चन शुश्रुमः
2 करॊधाविष्टेषु पार्थेषु धार्तराष्ट्रेषु चाप्य अति
दरौपदी पाण्डुपुत्राणां कृष्णा शान्तिर इहाभवत
3 अप्लवे ऽमभसि मग्नानाम अप्रतिष्ठे निमज्जताम
पाञ्चाली पाण्डुपुत्राणां नौर एषा पारगाभवत
4 [व]
तद वै शरुत्वा भीमसेनः कुरुमध्ये ऽतय अमर्षणः
सत्री गतिः पाण्डुपुत्राणाम इत्य उवाच सुदुर्मनाः

1 [karṇa]
yā naḥ śrutā manuṣyeṣu striyo rūpeṇa saṃmatāḥ
tāsām etādṛśaṃ karma na kasyāṃ cana śuśrumaḥ
2 krodhāviṣṭeṣu pārtheṣu dhārtarāṣṭreṣu cāpy ati
draupadī pāṇḍuputrāṇāṃ kṛṣṇā śāntir ihābhavat
3 aplave 'mbhasi magnānām apratiṣṭhe nimajjatām
pāñcālī pāṇḍuputrāṇāṃ naur eṣā pāragābhavat

5 तरीणि जयॊतींषि पुरुष इति वै देवलॊ ऽबरवीत
अपत्यं कर्म विद्या च यतः सृष्टाः परजास ततः
6 अमेध्ये वै गतप्राणे शून्ये जञातिभिर उज्झिते
देहे तरितयम एवैतत पुरुषस्यॊपजायते
7 तन नॊ जयॊतिर अभिहतं दाराणाम अभिमर्शनात
धनंजय कथंस्वित सयाद अपत्यम अभिमृष्टजम
8 [अर]
न चैवॊक्ता न चानुक्ता हीनतः परुषा गिरः
भारताः परतिजल्पन्ति सदा तूत्तम पूरुषाः
9 समरन्ति सुकृतान्य एव न वैराणि कृतानि च
सन्तः परतिविजानन्तॊ लब्ध्वा परत्ययम आत्मनः
10 [भ]
इहैवैतांस तुरा सर्वान हन्मि शत्रून समागतान
अथ निष्क्रम्य राजेन्द्र समूलान कृन्धि भारत
11 किं नॊ विवदितेनेह किं नः कलेशेन भारत
अद्यैवैतान निहन्मीह परशाधि वसुधाम इमाम

4 [v]
tad vai śrutvā bhīmasenaḥ kurumadhye 'ty amarṣaṇaḥ
strī gatiḥ pāṇḍuputrāṇām ity uvāca sudurmanāḥ
5 trīṇi jyotīṃṣi puruṣa iti vai devalo 'bravīt
apatyaṃ karma vidyā ca yataḥ sṛṣṭāḥ prajās tataḥ
6 amedhye vai gataprāṇe śūnye jñātibhir ujjhite
dehe tritayam evaitat puruṣasyopajāyate
7 tan no jyotir abhihataṃ dārāṇām abhimarśanāt
dhanaṃjaya kathaṃsvit syād apatyam abhimṛṣṭajam
8 [ar]
na caivoktā na cānuktā hīnataḥ paruṣā giraḥ
bhāratāḥ pratijalpanti sadā tūttama pūruṣāḥ
9 smaranti sukṛtāny eva na vairāṇi kṛtāni ca
santaḥ prativijānanto labdhvā pratyayam

12 [व]
इत्य उक्त्वा भीमसेनस तु कनिष्ठैर भरातृभिर वृतः
मृगमध्ये यथा सिंहो मुहुः परिघम ऐक्षत
13 सान्त्व्यमानो वीज्यमानः पार्थेनाक्लिष्ट कर्मणा
सविद्यते च महाबाहुर अन्तर्दाहेन वीर्यवान
14 करुद्धस्य तस्य सरोतोभ्यो कर्णादिभ्यो नराधिप
सधूमः सस्फुलिङ्गार्चिः पावकः समजायत
15 भरुकुटी पुटदुष्प्रेक्ष्यम अभवत तस्य तन्मुखम
युगान्तकाले संप्राप्ते कृतान्तस्येव रूपिणः
16 युधिष्ठिरस तम आवार्य बाहुना बाहुशालिनम
मैवम इत्य अब्रवीच चैनं जोषम आस्स्वेति भारत
17 निवार्य तं महाबाहुं कोपसंरक्त लोचनम
पितरं समुपातिष्ठद धृतराष्ट्रं कृताञ्जलिः

ātmanaḥ
10 [bh]
ihaivaitāṃs turā sarvān hanmi śatrūn samāgatān
atha niṣkramya rājendra samūlān kṛndhi bhārata
11 kiṃ no vivaditeneha kiṃ naḥ kleśena bhārata
adyaivaitān nihanmīha praśādhi vasudhām imām
12 [v]
ity uktvā bhīmasenas tu kaniṣṭhair bhrātṛbhir vṛtaḥ
mṛgamadhye yathā siṃho muhuḥ parigham aikṣata
13 sāntvyamāno vījyamānaḥ pārthenākliṣṭa karmaṇā
svidyate ca mahābāhur antardāhena vīryavān
14 kruddhasya tasya srotobhyo karṇādibhyo

narādhipa
sadhūmaḥ sasphuliṅgācriḥ pāvakaḥ samajāyata
15 bhrukuṭī puṭaduṣprekṣyam abhavat tasya tanmukham
yugāntakāle saṃprāpte kṛtāntasyeva rūpiṇaḥ
16 yudhiṣṭhiras tam āvārya bāhunā bāhuśālinam
maivam ity abravīc cainaṃ joṣam āssveti bhārata
17 nivārya taṃ mahābāhuṃ kopasaṃrakta locanam
pitaraṃ samupātiṣṭhad dhṛtarāṣṭraṃ kṛtāñjaliḥ

Chapter 65

1 [य]
राजन किं करवामस ते परशाध्य अस्मांस तवम ईश्वरः
नित्यं हि सथातुम इच्छामस तव भारत शासने
2 [धृ]
अजातशत्रो भद्रं ते अरिष्टं सवस्ति गच्छत
अनुज्ञाताः सहधनाः सवराज्यम अनुशासत
3 इदं तव एवावबोद्धव्यं वृद्धस्य मम शासनम
धिया निगदितं कृत्स्नं पथ्यं निःश्रेयसं परम
4 वेत्थ तवं तात धर्माणां गतिं सूक्ष्मां युधिष्ठिर
विनीतो ऽसि महाप्राज्ञ वृद्धानां पर्युपासिता
5 यतो बुद्धिस ततः शान्तिः परशमं गच्छ भारत
नादारौ करमते शस्त्रं दारौ शस्त्रं निपात्यते
6 न वैराण्य अभिजानन्ति गुणान पश्यन्ति नागुणान
विरोधं नाधिगच्छन्ति ये त उत्तमपूरुषाः

1 [y]
rājan kiṃ karavāmas te praśādhy asmāṃs tvam īśvaraḥ
nityaṃ hi sthātum icchāmas tava bhārata śāsane
2 [dhṛ]
ajātaśatro bhadraṃ te ariṣṭaṃ svasti gacchata
anujñātāḥ sahadhanāḥ svarājyam anuśāsata
3 idaṃ tv evāvaboddhavyaṃ vṛddhasya mama śāsanam
dhiyā nigaditaṃ kṛtsnaṃ pathyaṃ niḥśreyasaṃ param
4 vettha tvaṃ tāta dharmāṇāṃ gatiṃ sūkṣmāṃ yudhiṣṭhira
vinīto 'si mahāprājña vṛddhānāṃ paryupāsitā

7 संवादे परुषाण्य आहुर युधिष्ठिर नराधमाः
परत्याहुर मध्यमास तव एतान उक्ताः परुषम उत्तरम
8 नैवोक्ता नैव चानुक्ता अहिताः परुषा गिरः
परतिजल्पन्ति वै धीराः सदा उत्तमपूरुषाः
9 समरन्ति सुकृतान्य एव न वैराणि कृतान्य अपि
सन्तः परतिविजानन्तो लब्ध्वा परत्ययम आत्मनः
10 तथाचरितम आर्येण तवयास्मिन सत समागमे
दुर्योधनस्य पारुष्यं तत तात हृदि मा कृथाः
11 मातरं चैव गान्धारीं मां च तवद गुणकाङ्क्षिणम
उपस्थितं वृद्धम अन्धं पितरं पश्य भारत
12 परेक्षापूर्वं मया दयूतम इदम आसीद उपेक्षितम
मित्राणि दरष्टुकामेन पुत्राणां च बलाबलम
13 अशोच्याः कुरवो राजन येषां तवम अनुशासिता
मन्त्री च विदुरो धीमान सर्वशास्त्रविशारदः
14 तवयि धर्मो ऽरजुने वीर्यं भीमसेने पराक्रमः
शरद्धा च गुरुशुश्रूषा यमयोः पुरुषाग्र्ययोः

5 yato buddhis tataḥ śāntiḥ praśamaṃ gaccha bhārata
nādārau kramate śastraṃ dārau śastraṃ nipātyate
6 na vairāṇy abhijānanti guṇān paśyanti nāguṇān
virodhaṃ nādhigacchanti ye ta uttamapūruṣāḥ
7 saṃvāde paruṣāṇy āhur yudhiṣṭhira narādhamāḥ
pratyāhur madhyamās tv etān uktāḥ paruṣam uttaram
8 naivoktā naiva cānuktā ahitāḥ paruṣā giraḥ
pratijalpanti vai dhīrāḥ sadā uttamapūruṣāḥ
9 smaranti sukṛtāny eva na vairāṇi kṛtāny api
santaḥ prativijānanto labdhvā pratyayam ātmanaḥ
10 tathācaritam āryeṇa tvayāsmin sat samāgame

15 अजातशत्रो भद्रं ते खाण्डव परस्थम आविश
भरातृभिस ते ऽसतु सौभ्रात्रं धर्मे ते धीयतां मनः
16 [व]
इत्य उक्तो भरतश्रेष्ठो धर्मराजो युधिष्ठिरः
कृत्वार्य समयं सर्वं परतस्थे भरातृभिः सह
17 ते रथान मेघसंकाशान आस्थाय सह कृष्णया
परययुर हृष्टमनस इन्द्रप्रस्थं पुरोत्तमम

duryodhanasya pāruṣyaṃ tat tāta hṛdi mā kṛthāḥ
11 mātaraṃ caiva gāndhārīṃ māṃ ca tvad guṇakāṅkṣiṇam
upasthitaṃ vṛddham andhaṃ pitaraṃ paśya bhārata
12 prekṣāpūrvaṃ mayā dyūtam idam āsīd upekṣitam
mitrāṇi draṣṭukāmena putrāṇāṃ ca balābalam
13 aśocyāḥ kuravo rājan yeṣāṃ tvam anuśāsitā
mantrī ca viduro dhīmān sarvaśāstraviśāradaḥ
14 tvayi dharmo 'rjune vīryaṃ bhīmasene parākramaḥ
śraddhā ca guruśuśrūṣā yamayoḥ puruṣāgryayoḥ
15 ajātaśatro bhadraṃ te khāṇḍava prastham āviśa

bhrātṛbhis te 'stu saubhrātraṃ dharme te dhīyatāṃ manaḥ
16 [v]
ity ukto bharataśreṣṭho dharmarājo yudhiṣṭhiraḥ
kṛtvārya samayaṃ sarvaṃ pratasthe bhrātṛbhiḥ saha
17 te rathān meghasaṃkāśān āsthāya saha kṛṣṇayā
prayayur hṛṣṭamanasa indraprasthaṃ purottamam

Chapter 66

1 जनमेजय उवाच
अनुज्ञातांस तान विदित्वा सरत्नधनसंचयान
पाण्डवान धार्तराष्ट्राणां कथम आसीन मनस तदा

1 janamejaya uvāca
anujñātāṃs tān viditvā saratnadhanasaṃcayān
pāṇḍavān dhārtarāṣṭrāṇāṃ katham āsīn

2 वैशंपायन उवाच
अनुज्ञातांस तान विदित्वा धृतराष्ट्रेण धीमता
राजन दुःशासनः कषिप्रं जगाम भरातरं परति
3 दुर्योधनं समासाद्य सामात्यं भरतर्षभ
दुःखार्तो भरतश्रेष्ठ इदं वचनम अब्रवीत
4 दुःखेनैतत समानीतं सथविरो नाशयत्य असौ
शत्रुसाद गमयद दरव्यं तद बुध्यध्वं महारथाः
5 अथ दुर्योधनः कर्णः शकुनिश चापि सौबलः
मिथः संगम्य सहिताः पाण्डवान परति मानिनः
6 वैचित्रवीर्यं राजानं धृतराष्ट्रं मनीषिणम
अभिगम्य तवरायुक्ताः शलक्ष्णं वचनम अब्रुवन
7 दुर्योधन उवाच
न तवयेदं शरुतं राजन यज जगाद बृहस्पतिः
शक्रस्य नीतिं परवदन विद्वान देवपुरोहितः
8 सर्वोपायैर निहन्तव्याः शत्रवः शत्रुकर्षण
पुरा युद्धाद बलाद वापि परकुर्वन्ति तवाहितम

manas tadā
2 vaiśaṃpāyana uvāca
anujñātāṃs tān viditvā dhṛtarāṣṭreṇa dhīmatā
rājan duḥśāsanaḥ kṣipraṃ jagāma bhrātaraṃ prati
3 duryodhanaṃ samāsādya sāmātyaṃ bharatarṣabha
duḥkhārto bharataśreṣṭha idaṃ vacanam abravīt
4 duḥkhenaitat samānītaṃ sthaviro nāśayaty asau
śatrusād gamayad dravyaṃ tad budhyadhvaṃ mahārathāḥ
5 atha duryodhanaḥ karṇaḥ śakuniś cāpi saubalaḥ
mithaḥ saṃgamya sahitāḥ pāṇḍavān prati māninaḥ
6 vaicitravīryaṃ rājānaṃ dhṛtarāṣṭraṃ manīṣiṇam

9 ते वयं पाण्डवधनैः सर्वान संपूज्य पार्थिवान
यदि तान यॊधयिष्यामः किं वा नः परिहास्यति
10 अहीन आशीविषान करुद्धान दंशाय समुपस्थितान
कृत्वा कण्ठे च पृष्ठे च कः समुत्स्रष्टुम अर्हति
11 आत्तशस्त्रा रथगताः कुपितास तात पाण्डवाः
निःशेषं नः करिष्यन्ति करुद्धा हय आशीविषा यथा
12 संनद्धॊ हय अर्जुनॊ याति विवृत्य परमेषुधी
गाण्डीवं मुहुर आदत्ते निःश्वसंश च निरीक्षते
13 गदां गुर्वीं समुद्यम्य तवरितश च वृकॊदरः
सवरथं यॊजयित्वाशु निर्यात इति नः शरुतम
14 नकुलः खड्गम आदाय चर्म चाप्य अष्टचन्द्रकम
सहदेवश च राजा च चक्रुर आकारम इङ्गितैः
15 ते तव आस्थाय रथान सर्वे बहुशस्त्रपरिच्छदान
अभिघ्नन्तॊ रथव्रातान सेनायॊगाय निर्ययुः
16 न कषंस्यन्ते तथास्माभिर जातु विप्रकृता हि ते
दरौपद्याश च परिक्लेशं कस तेषां कषन्तुम अर्हति

abhigamya tvarāyuktāḥ ślakṣṇaṃ vacanam abruvan
7 duryodhana uvāca
na tvayedaṃ śrutaṃ rājan yaj jagāda bṛhaspatiḥ
śakrasya nītiṃ pravadan vidvān devapurohitaḥ
8 sarvopāyair nihantavyāḥ śatravaḥ śatrukarṣaṇa
purā yuddhād balād vāpi prakurvanti tavāhitam
9 te vayaṃ pāṇḍavadhanaiḥ sarvān saṃpūjya pārthivān
yadi tān yodhayiṣyāmaḥ kiṃ vā naḥ parihāsyati
10 ahīn āśīviṣān kruddhān daṃśāya samupasthitān
kṛtvā kaṇṭhe ca pṛṣṭhe ca kaḥ samutsraṣṭum arhati
11 āttaśastrā rathagatāḥ kupitās tāta

17 पुनर दीव्याम भद्रं ते वनवासाय पाण्डवैः
एवम एतान वशे कर्तुं शक्ष्यामो भरतर्षभ
18 ते वा दवादश वर्षाणि वयं वा दयूतनिर्जिताः
परविशेम महारण्यम अजिनैः परतिवासिताः
19 तरयोदशं च सजने अज्ञाताः परिवत्सरम
जञातास च पुनर अन्यानि वने वर्षाणि दवादश
20 निवसेम वयं ते वा तथा दयूतं परवर्तताम
अक्षान उप्त्वा पुनर्द्यूतम इदं दीव्यन्तु पाण्डवाः
21 एतत कृत्यतमं राजन्न अस्माकं भरतर्षभ
अयं हि शकुनिर वेद सविद्याम अक्षसंपदम
22 दृढमूला वयं राज्ये मित्राणि परिगृह्य च
सारवद विपुलं सैन्यं सत्कृत्य च दुरासदम
23 ते च तरयोदशे वर्षे पारयिष्यन्ति चेद वरतम
जेष्यामस तान वयं राजन रोचतां ते परंतप
24 धृतराष्ट्र उवाच
तूर्णं परत्यानयस्वैतान कामं वयध्वगतान अपि

pāṇḍavāḥ
niḥśeṣaṃ naḥ kariṣyanti kruddhā hy āśīviṣā yathā
12 saṃnaddho hy arjuno yāti vivṛtya parameṣudhī
gāṇḍīvaṃ muhur ādatte niḥśvasaṃś ca nirīkṣate
13 gadāṃ gurvīṃ samudyamya tvaritaś ca vṛkodaraḥ
svarathaṃ yojayitvāśu niryāta iti naḥ śrutam
14 nakulaḥ khaḍgam ādāya carma cāpy aṣṭacandrakam
sahadevaś ca rājā ca cakrur ākāram iṅgitaiḥ
15 te tv āsthāya rathān sarve bahuśastraparicchadān
abhighnanto rathavrātān senāyogāya niryayuḥ
16 na kṣaṃsyante tathāsmābhir jātu viprakṛtā hi te
draupadyāś ca parikleśaṃ kas teṣāṃ

आगच्छन्तु पुनर्द्यूतम इदं कुर्वन्तु पाण्डवाः
25 वैशंपायन उवाच
ततॊ दरॊणः सॊमदत्तॊ बाह्लीकश च महारथः
विदुरॊ दरॊणपुत्रश च वैश्यापुत्रश च वीर्यवान
26 भूरिश्रवाः शांतनवॊ विकर्णश च महारथः
मा दयूतम इत्य अभाषन्त शमॊ ऽसत्व इति च सर्वशः
27 अकामानां च सर्वेषां सुहृदाम अर्थदर्शिनाम
अकरॊत पाण्डवाह्वानं धृतराष्ट्रः सुतप्रियः
28 अथाब्रवीन महाराज धृतराष्ट्रं जनेश्वरम
पुत्रहार्दाद धर्मयुक्तं गान्धारी शॊककर्शिता
29 जाते दुर्यॊधने कषत्ता महामतिर अभाषत
नीयतां परलॊकाय साध्व अयं कुलपांसनः
30 वयनदज जातमात्रॊ हि गॊमायुर इव भारत
अन्तॊ नूनं कुलस्यास्य कुरवस तन निबॊधत
31 मा बालानाम अशिष्टानाम अभिमंस्था मतिं परभॊ
मा कुलस्य कषये घॊरे कारणं तवं भविष्यसि

kṣantum arhati
17 punar dīvyāma bhadraṃ te vanavāsāya pāṇḍavaiḥ
evam etān vaśe kartuṃ śakṣyāmo bharatarṣabha
18 te vā dvādaśa varṣāṇi vayaṃ vā dyūtanirjitāḥ
praviśema mahāraṇyam ajinaiḥ prativāsitāḥ
19 trayodaśaṃ ca sajane ajñātāḥ parivatsaram
jñātāś ca punar anyāni vane varṣāṇi dvādaśa
20 nivasema vayaṃ te vā tathā dyūtaṃ pravartatām
akṣān uptvā punardyūtam idaṃ dīvyantu pāṇḍavāḥ
21 etat kṛtyatamaṃ rājann asmākaṃ bharatarṣabha
ayaṃ hi śakunir veda savidyām akṣasaṃpadam
22 dṛḍhamūlā vayaṃ rājye mitrāṇi parigṛhya

32 बद्धं सेतुं कॊ नु भिन्द्याद धमेच छान्तं च पावकम
शमे धृतान पुनः पार्थान कॊपयेत कॊ नु भारत
33 समरन्तं तवाम आजमीढ समारयिष्याम्य अहं पुनः
शास्त्रं न शास्ति दुर्बुद्धिं शरेयसे वेतराय वा
34 न वै वृद्धॊ बालमतिर भवेद राजन कथं चन
तवन्नेत्राः सन्तु ते पुत्रा मा तवां दीर्णाः परहासिषुः
35 शमेन धर्मेण परस्य बुद्ध्या; जाता बुद्धिः सास्तु ते मा
परतीपा
परध्वंसिनी करूरसमाहिता शरीर; मृदुप्रौढा गच्छति
पुत्रपौत्रान
36 अथाब्रवीन महाराजॊ गान्धारीं धर्मदर्शिनीम
अन्तः कामं कुलस्यास्तु न शक्ष्यामि निवारितुम
37 यथेच्छन्ति तथैवास्तु परत्यागच्छन्तु पाण्डवाः
पुनर्द्यूतं परकुर्वन्तु मामकाः पाण्डवैः सह

ca
sāravad vipulaṃ sainyaṃ satkṛtya ca
durāsadam
23 te ca trayodaśe varṣe pārayiṣyanti ced
vratam
jeṣyāmas tān vayaṃ rājan rocatāṃ te
paraṃtapa
24 dhṛtarāṣṭra uvāca
tūrṇaṃ pratyānayasvaitān kāmaṃ
vyadhvagatān api
āgacchantu punardyūtam idaṃ kurvantu
pāṇḍavāḥ
25 vaiśaṃpāyana uvāca
tato droṇaḥ somadatto bāhlīkaś ca
mahārathaḥ
viduro droṇaputraś ca vaiśyāputraś ca
vīryavān
26 bhūriśravāḥ śāṃtanavo vikarṇaś ca
mahārathaḥ
mā dyūtam ity abhāṣanta śamo 'stv iti ca

sarvaśaḥ
27 akāmānāṃ ca sarveṣāṃ suhṛdām arthadarśinām
akarot pāṇḍavāhvānaṃ dhṛtarāṣṭraḥ sutapriyaḥ
28 athābravīn mahārāja dhṛtarāṣṭraṃ janeśvaram
putrahārdād dharmayuktaṃ gāndhārī śokakarśitā
29 jāte duryodhane kṣattā mahāmatir abhāṣata
nīyatāṃ paralokāya sādhv ayaṃ kulapāṃsanaḥ
30 vyanadaj jātamātro hi gomāyur iva bhārata
anto nūnaṃ kulasyāsya kuravas tan nibodhata
31 mā bālānām aśiṣṭānām abhimaṃsthā matiṃ prabho
mā kulasya kṣaye ghore kāraṇaṃ tvaṃ

bhaviṣyasi
32 baddhaṃ setuṃ ko nu bhindyād dhamec
chāntaṃ ca pāvakam
śame dhṛtān punaḥ pārthān kopayet ko nu
bhārata
33 smarantaṃ tvām ājamīḍha smārayiṣyāmy
ahaṃ punaḥ
śāstraṃ na śāsti durbuddhiṃ śreyase
vetarāya vā
34 na vai vṛddho bālamatir bhaved rājan
kathaṃ cana
tvannetrāḥ santu te putrā mā tvāṃ dīrṇāḥ
prahāsiṣuḥ
35 śamena dharmeṇa parasya buddhyā; jātā
buddhiḥ sāstu te mā pratīpā
pradhvaṃsinī krūrasamāhitā śrīr;
mṛduprauḍhā gacchati putrapautrān
36 athābravīn mahārājo gāndhārīṃ
dharmadarśinīm
antaḥ kāmamaṃ kulasyāstu na śakṣyāmi

nivāritum
37 yathecchanti tathaivāstu pratyāgacchantu pāṇḍavāḥ
punardyūtaṃ prakurvantu māmakāḥ pāṇḍavaiḥ saha

Chapter 67

1 वैशंपायन उवाच
ततॊ वयध्वगतं पार्थं परातिकामी युधिष्ठिरम
उवाच वचनाद राज्ञॊ धृतराष्ट्रस्य धीमतः
2 उपस्तीर्णा सभा राजन्न अक्षान उप्त्वा युधिष्ठिर
एहि पाण्डव दीव्येति पिता तवाम आह भारत
3 युधिष्ठिर उवाच
धातुर नियॊगाद भूतानि पराप्नुवन्ति शुभाशुभम

1 vaiśampāyana uvāca
tato vyadhvagataṃ pārthaṃ prātikāmī yudhiṣṭhiram
uvāca vacanād rājño dhṛtarāṣṭrasya dhīmataḥ
2 upastīrṇā sabhā rājann akṣān uptvā yudhiṣṭhira
ehi pāṇḍava dīvyeti pitā tvām āha bhārata
3 yudhiṣṭhira uvāca
dhātur niyogād bhūtāni prāpnuvanti

न निवृत्तिस तयोर अस्ति देवितव्यं पुनर यदि
4 अक्षद्यूते समाह्वानं नियोगात सथविरस्य च
जानन्न अपि कषयकरं नातिक्रमितुम उत्सहे
5 वैशंपायन उवाच
इति बरुवन निववृते भरातृभिः सह पाण्डवः
जानंश च शकुनेर मायां पार्थो दयूतम इयात पुनः
6 विविशुस ते सभां तां तु पुनर एव महारथाः
वयथयन्ति सम चेतांसि सुहृदां भरतर्षभाः
7 यथोपजोषम आसीनाः पुनर्द्यूतप्रवृत्तये
सर्वलोकविनाशाय दैवेनोपनिपीडिताः
8 शकुनिर उवाच
अमुञ्चत सथविरो यद वो धनं पूजितम एव तत
महाधनं गलहं तव एकं शृणु मे भरतर्षभ
9 वयं दवादश वर्षाणि युष्माभिर दयूतनिर्जिताः
परविशेम महारण्यं रौरवाजिनवाससः
10 तरयोदशं च सजने अज्ञाताः परिवत्सरम

śubhāśubham
na nivṛttis tayor asti devitavyaṃ punar yadi
4 akṣadyūte samāhvānaṃ niyogāt sthavirasya
ca
jānann api kṣayakaraṃ nātikramitum utsahe
5 vaiśaṃpāyana uvāca
iti bruvan nivavṛte bhrātṛbhiḥ saha
pāṇḍavaḥ
jānaṃś ca śakuner māyāṃ pārtho dyūtam
iyāt punaḥ
6 viviśus te sabhāṃ tāṃ tu punar eva
mahārathāḥ
vyathayanti sma cetāṃsi suhṛdāṃ
bharatarṣabhāḥ
7 yathopajoṣam āsīnāḥ
punardyūtapravṛttaye
sarvalokavināśāya daivenopanipīḍitāḥ
8 śakunir uvāca
amuñcat sthaviro yad vo dhanaṃ pūjitam eva
tat

जज्ञाताश च पुनर अन्यानि वने वर्षाणि दवादश
11 अस्माभिर वा जिता यूयं वने वर्षाणि दवादश
वसध्वं कृष्णया सार्धम अजिनैः परतिवासिताः
12 तरयॊदशे च निर्वृत्ते पुनर एव यथॊचितम
सवराज्यं परतिपत्तव्यम इतरैर अथ वेतरैः
13 अनेन वयवसायेन सहास्माभिर युधिष्ठिर
अक्षान उप्त्वा पुनर्द्यूतम एहि दीव्यस्व भारत
14 सभासद ऊचुः
अहॊ धिग बान्धवा नैनं बॊधयन्ति महद भयम
बुद्ध्या बॊध्यं न बुध्यन्ते सवयं च भरतर्षभाः
15 वैशंपायन उवाच
जनप्रवादान सुबहून इति शृण्वन नराधिपः
हरिया च धर्मसङ्गाच च पार्थॊ दयूतम इयात पुनः
16 जानन्न अपि महाबुद्धिः पुनर्द्यूतम अवर्तयत
अप्य अयं न विनाशः सयात कुरूणाम इति चिन्तयन
17 युधिष्ठिर उवाच

mahādhanaṃ glahaṃ tv ekaṃ śṛṇu me bharatarṣabha
9 vayaṃ dvādaśa varṣāṇi yuṣmābhir dyūtanirjitāḥ
praviśema mahāraṇyaṃ rauravājinavāsasaḥ
10 trayodaśaṃ ca sajane ajñātāḥ parivatsaram
jñātāś ca punar anyāni vane varṣāṇi dvādaśa
11 asmābhir vā jitā yūyaṃ vane varṣāṇi dvādaśa
vasadhvaṃ kṛṣṇayā sārdham ajinaiḥ prativāsitāḥ
12 trayodaśe ca nirvṛtte punar eva yathocitam
svarājyaṃ pratipattavyam itarair atha vetaraiḥ
13 anena vyavasāyena sahāsmābhir yudhiṣṭhira
akṣān uptvā punardyūtam ehi dīvyasva bhārata

कथं वै मद्विधो राजा सवधर्मम अनुपालयन
आहूतो विनिवर्तेत दीव्यामि शकुने तवया
18 शकुनिर उवाच
गवाश्वं बहुधेनूकम अपर्यन्तम अजाविकम
गजाः कॊशॊ हिरण्यं च दासीदासं च सर्वशः
19 एष नॊ गलह एवैकॊ वनवासाय पाण्डवाः
यूयं वयं वा विजिता वसेम वनम आश्रिताः
20 अनेन वयवसायेन दीव्याम भरतर्षभ
समुत्क्षेपेण चैकेन वनवासाय भारत
21 वैशंपायन उवाच
परतिजग्राह तं पार्थो गलहं जग्राह सौबलः
जितम इत्य एव शकुनिर युधिष्ठिरम अभाषत

14 sabhāsada ūcuḥ
aho dhig bāndhavā nainaṃ bodhayanti mahad bhayam
buddhyā bodhyaṃ na budhyante svayaṃ ca bharatarṣabhāḥ
15 vaiśaṃpāyana uvāca
janapravādān subahūn iti śṛṇvan narādhipaḥ
hriyā ca dharmasaṅgāc ca pārtho dyūtam iyāt punaḥ
16 jānann api mahābuddhiḥ punardyūtam avartayat
apy ayaṃ na vināśaḥ syāt kurūṇām iti cintayan
17 yudhiṣṭhira uvāca
kathaṃ vai madvidho rājā svadharmam anupālayan
āhūto vinivarteta dīvyāmi śakune tvayā
18 śakunir uvāca
gavāśvaṃ bahudhenūkam aparyantam ajāvikam

gajāḥ kośo hiraṇyaṃ ca dāsīdāsaṃ ca sarvaśaḥ
19 eṣa no glaha evaiko vanavāsāya pāṇḍavāḥ
yūyaṃ vayaṃ vā vijitā vasema vanam āśritāḥ
20 anena vyavasāyena dīvyāma bharatarṣabha
samutkṣepeṇa caikena vanavāsāya bhārata
21 vaiśaṃpāyana uvāca
pratijagrāha taṃ pārtho glahaṃ jagrāha saubalaḥ
jitam ity eva śakunir yudhiṣṭhiram abhāṣata

Chapter 68

1 वैशंपायन उवाच
वनवासाय चक्रुस ते मतिं पार्थाः पराजिताः
अजिनान्य उत्तरीयाणि जगृहुश च यथाक्रमम

1 vaiśaṃpāyana uvāca
vanavāsāya cakrus te matiṃ pārthāḥ parājitāḥ
ajināny uttarīyāṇi jagṛhuś ca yathākramam

2 अजिनैः संवृतान दृष्ट्वा हृतराज्यान अरिंदमान
परस्थितान वनवासाय ततो दुःशासनो ऽबरवीत
3 परवृत्तं धार्तराष्ट्रस्य चक्रं राज्ञो महात्मनः
पराभूताः पाण्डुपुत्रा विपत्तिं परमां गताः
4 अद्य देवाः संप्रयाताः समैर वर्त्मभिर अस्थलैः
गुणज्येष्ठास तथा जयेष्ठा भूयांसो यद वयं परैः
5 नरकं पातिताः पार्था दीर्घकालम अनन्तकम
सुखाच च हीना राज्याच च विनष्टाः शाश्वतीः समाः
6 बलेन मत्ता ये ते सम धार्तराष्ट्रान परहासिषुः
ते निर्जिता हृतधना वनम एष्यन्ति पाण्डवाः
7 चित्रान संनाहान अवमुञ्चन्तु चैषां; वासांसि दिव्यानि च भानुमन्ति
निवास्यन्तां रुरुचर्माणि सर्वे; यथा गलहं सौबलस्याभ्युपेताः
8 न सन्ति लोकेषु पुमांस ईदृशा; इत्य एव ये भावितबुद्धयः सदा

2 ajinaiḥ saṃvṛtān dṛṣṭvā hṛtarājyān arimdamān
prasthitān vanavāsāya tato duḥśāsano 'bravīt
3 pravṛttaṃ dhārtarāṣṭrasya cakraṃ rājño mahātmanaḥ
parābhūtāḥ pāṇḍuputrā vipattiṃ paramāṃ gatāḥ
4 adya devāḥ saṃprayātāḥ samair vartmabhir asthalaiḥ
guṇajyeṣṭhās tathā jyeṣṭhā bhūyāṃso yad vayaṃ paraiḥ
5 narakaṃ pātitāḥ pārthā dīrghakālam anantakam
sukhāc ca hīnā rājyāc ca vinaṣṭāḥ śāśvatīḥ samāḥ
6 balena mattā ye te sma dhārtarāṣṭrān prahāsiṣuḥ
te nirjitā hṛtadhanā vanam eṣyanti pāṇḍavāḥ
7 citrān saṃnāhān avamuñcantu caiṣāṃ; vāsāṃsi divyāni ca bhānumanti

जज्ञास्यन्ति ते तमानम इमे ऽदय पाण्डवा; विपर्यये षण्ढतिला इवाफलाः
9 अयं हि वासॊदय ईदृशानां; मनस्विनां कौरव मा भवेद वः
अदीक्षितानाम अजिनानि यद्वद; बलीयसां पश्यत पाण्डवानाम
10 महाप्राज्ञः सॊमकॊ यज्ञसेनः; कन्यां पाञ्चालीं पाण्डवेभ्यः परदाय
अकार्षीद वै दुष्कृतं नेह सन्ति; कलीबाः पार्थाः पतयॊ याज्ञसेन्याः
11 सूक्ष्मान परावारान अजिनानि चॊदितान; दृष्ट्वारण्ये निर्धनान अप्रतिष्ठान
कां तवं परीतिं लप्स्यसे याज्ञसेनि; पतिं वृणीष्व यम इहान्यम इच्छसि
12 एते हि सर्वे कुरवः समेताः; कषान्ता दान्ताः सुद्रविणॊपपन्नाः

nivāsyantāṃ rurucarmāṇi sarve; yathā glahaṃ saubalasyābhyupetāḥ
8 na santi lokeṣu pumāṃsa īdṛśā; ity eva ye bhāvitabuddhayaḥ sadā
jñāsyanti te tmānam ime 'dya pāṇḍavā; viparyaye ṣaṇḍhatilā ivāphalāḥ
9 ayaṃ hi vāsodaya īdṛśānāṃ; manasvināṃ kaurava mā bhaved vaḥ
adīkṣitānām ajināni yadvad; balīyasāṃ paśyata pāṇḍavānām
10 mahāprājñaḥ somako yajñasenaḥ; kanyāṃ pāñcālīṃ pāṇḍavebhyaḥ pradāya
akārṣīd vai duṣkṛtaṃ neha santi; klībāḥ pārthāḥ patayo yājñasenyāḥ
11 sūkṣmān prāvārān ajināni coditān; dṛṣṭvāraṇye nirdhanān apratiṣṭhān
kāṃ tvaṃ prītiṃ lapsyase yājñaseni; patiṃ vṛṇīṣva yam ihānyam icchasi
12 ete hi sarve kuravaḥ sametāḥ; kṣāntā dāntāḥ sudraviṇopapannāḥ

एषां वृणीष्वैकतमं पतित्वे; न तवां तपेत कालविपर्ययो
ऽयम
13 यथाफलाः षण्ढतिला यथा चर्ममया मृगाः
तथैव पाण्डवाः सर्वे यथा काकयवा अपि
14 किं पाण्डवांस तवं पतितान उपास्से; मॊघः शरमः
षण्ढतिलान उपास्य
एवं नृशंसः परुषाणि पार्थान; अश्रावयद धृतराष्ट्रस्य
पुत्रः
15 तद वै शरुत्वा भीमसेनॊ ऽतयमर्षी; निर्भर्त्स्यॊच्चैस तं
निगृह्यैव रॊषात
उवाचेदं सहसैवॊपगम्य; सिंहॊ यथा हैमवतः शृगालम
16 भीमसेन उवाच
करूर पापजनैर जुष्टम अकृतार्थं परभाषसे
गान्धारविद्यया हि तवं राजमध्ये विकत्थसे
17 यथा तुदसि मर्माणि वाक्शरैर इह नॊ भृशम
तथा समारयिता ते ऽहं कृन्तन मर्माणि संयुगे

eṣāṃ vṛṇīṣvaikatamaṃ patitve; na tvāṃ tapet
kālaviparyayo 'yam
13 yathāphalāḥ ṣaṇḍhatilā yathā carmamayā
mṛgāḥ
tathaiva pāṇḍavāḥ sarve yathā kākayavā api
14 kiṃ pāṇḍavāṃs tvaṃ patitān upāsse;
moghaḥ śramaḥ ṣaṇḍhatilān upāsya
evaṃ nṛśaṃsaḥ paruṣāṇi pārthān; aśrāvayad
dhṛtarāṣṭrasya putraḥ
15 tad vai śrutvā bhīmaseno 'tyamarṣī;
nirbhartsyoccais taṃ nigṛhyaiva roṣāt
uvācedaṃ sahasaivopagamya; siṃho yathā
haimavataḥ śṛgālam
16 bhīmasena uvāca
krūra pāpajanair juṣṭam akṛtārthaṃ
prabhāṣase
gāndhāravidyayā hi tvaṃ rājamadhye
vikatthase
17 yathā tudasi marmāṇi vākśarair iha no
bhṛśam

18 ये च तवाम अनुवर्तन्ते कामलोभवशानुगाः
गोप्तारः सानुबन्धांस तान नेष्यामि यमसादनम
19 वैशंपायन उवाच
एवं बरुवाणम अजिनैर विवासितं; दुःखाभिभूतं परिनृत्यति सम
मध्ये कुरूणां धर्मनिबद्धमार्गं; गौर गौर इति समाह्वयन मुक्तलज्जः
20 भीमसेन उवाच
नृशंसं परुषं करूरं शक्यं दुःशासन तवया
निकृत्या हि धनं लब्ध्वा को विकत्थितुम अर्हति
21 मा ह सम सुकृताँल लोकान गच्छेत पार्थो वृकोदरः
यदि वक्षसि भित्त्वा ते न पिबेच छोणितं रणे
22 धार्तराष्ट्रान रणे हत्वा मिषतां सर्वधन्विनाम
शमं गन्तास्मि नचिरात सत्यम एतद बरवीमि वः
23 वैशंपायन उवाच
तस्य राजा सिंहगतेः सखेलं; दुर्योधनो भीमसेनस्य हर्षात

tathā smārayitā te 'haṃ kṛntan marmāṇi saṃyuge
18 ye ca tvām anuvartante kāmalobhavaśānugāḥ
goptāraḥ sānubandhāṃs tān neṣyāmi yamasādanam
19 vaiśaṃpāyana uvāca
evaṃ bruvāṇam ajinair vivāsitaṃ; duḥkhābhibhūtaṃ parinṛtyati sma
madhye kurūṇāṃ dharmanibaddhamārgaṃ; gaur gaur iti smāhvayan muktalajjaḥ
20 bhīmasena uvāca
nṛśaṃsaṃ paruṣaṃ krūraṃ śakyaṃ duḥśāsana tvayā
nikṛtyā hi dhanaṃ labdhvā ko vikatthitum arhati
21 mā ha sma sukṛtāṁl lokān gacchet pārtho vṛkodaraḥ
yadi vakṣasi bhittvā te na pibec choṇitaṃ raṇe

गतिं सवगत्यानुचकार मन्दो; निर्गच्छतां पाण्डवानां
सभायाः
24 नैतावता कृतम इत्य अब्रवीत तं; वृकोदरः
संनिवृत्तार्धकायः
शीघ्रं हि तवा निहतं सानुबन्धं; संस्मार्याहं परतिवक्ष्यामि
मूढ
25 एतत समीक्ष्यात्मनि चावमानं; नियम्य मन्युं बलवान
स मानी
राजानुगः संसदि कौरवाणां; विनिष्क्रमन वाक्यम उवाच
भीमः
26 अहं दुर्योधनं हन्ता कर्णं हन्ता धनंजयः
शकुनिं चाक्षकितवं सहदेवो हनिष्यति
27 इदं च भूयो वक्ष्यामि सभामध्ये बृहद वचः
सत्यं देवाः करिष्यन्ति यन नो युद्धं भविष्यति
28 सुयोधनम इमं पापं हन्तास्मि गदया युधि
शिरः पादेन चास्याहम अधिष्ठास्यामि भूतले

22 dhārtarāṣṭrān raṇe hatvā miṣatāṃ
sarvadhanvinām
śamaṃ gantāsmi nacirāt satyam etad bravīmi
vaḥ
23 vaiśaṃpāyana uvāca
tasya rājā siṃhagateḥ sakhelaṃ; duryodhano
bhīmasenasya harṣāt
gatiṃ svagatyānucakāra mando;
nirgacchatāṃ pāṇḍavānāṃ sabhāyāḥ
24 naitāvatā kṛtam ity abravīt taṃ;
vṛkodaraḥ saṃnivṛttārdhakāyaḥ
śīghraṃ hi tvā nihataṃ sānubandhaṃ;
saṃsmāryāhaṃ prativakṣyāmi mūḍha
25 etat samīkṣyātmani cāvamānaṃ; niyamya
manyuṃ balavān sa mānī
rājānugaḥ saṃsadi kauravāṇāṃ;
viniṣkraman vākyam uvāca bhīmaḥ
26 ahaṃ duryodhanaṃ hantā karṇaṃ hantā
dhanaṃjayaḥ
śakuniṃ cākṣakitavaṃ sahadevo haniṣyati

29 वाक्यशूरस्य चैवास्य परुषस्य दुरात्मनः
दुःशासनस्य रुधिरं पातास्मि मृगराड इव
30 अर्जुन उवाच
नैव वाचा वयवसितं भीम विज्ञायते सताम
इतश चतुर्दशे वर्षे दरष्टारो यद भविष्यति
31 दुर्योधनस्य कर्णस्य शकुनेश च दुरात्मनः
दुःशासनचतुर्थानां भूमिः पास्यति शोणितम
32 असूयितारं वक्तारं परस्रष्टारं दुरात्मनाम
भीमसेन नियोगात ते हन्ताहं कर्णम आहवे
33 अर्जुनः परतिजानीते भीमस्य परियकाम्यया
कर्णं कर्णानुगांश चैव रणे हन्तास्मि पत्रिभिः
34 ये चान्ये परतियोत्स्यन्ति बुद्धिमोहेन मां नृपाः
तांश च सर्वाञ शतैर बाणैर नेतास्मि यमसादनम
35 चलेद धि हिमवान सथानान निष्प्रभः सयाद
दिवाकरः
शैत्यं सोमात परणश्येत मत्सत्यं विचलेद यदि

27 idaṃ ca bhūyo vakṣyāmi sabhāmadhye bṛhad vacaḥ
satyaṃ devāḥ kariṣyanti yan no yuddhaṃ bhaviṣyati
28 suyodhanam imaṃ pāpaṃ hantāsmi gadayā yudhi
śiraḥ pādena cāsyāham adhiṣṭhāsyāmi bhūtale
29 vākyaśūrasya caivāsya paruṣasya durātmanaḥ
duḥśāsanasya rudhiraṃ pātāsmi mṛgarāḍ iva
30 arjuna uvāca
naiva vācā vyavasitaṃ bhīma vijñāyate satām
itaś caturdaśe varṣe draṣṭāro yad bhaviṣyati
31 duryodhanasya karṇasya śakuneś ca durātmanaḥ
duḥśāsanacaturthānāṃ bhūmiḥ pāsyati śoṇitam
32 asūyitāraṃ vaktāraṃ prasraṣṭāraṃ durātmanām

36 न परदास्यति चेद राज्यम इतॊ वर्षे चतुर्दशे
दुर्यॊधनॊ हि सत्कृत्य सत्यम एतद भविष्यति
37 वैशंपायन उवाच
इत्य उक्तवति पार्थे तु शरीमान माद्रवतीसुतः
परगृह्य विपुलं बाहुं सहदेवः परतापवान
38 सौबलस्य वधं परेप्सुर इदं वचनम अब्रवीत
करॊधसंरक्तनयनॊ निःश्वसन्न इव पन्नगः
39 अक्षान यान मन्यसे मूढ गान्धाराणां यशॊहर
नैते ऽकषा निशिता बाणास तवयैते समरे वृताः
40 यथा चैवॊक्तवान भीमस तवाम उद्दिश्य सबान्धवम
कर्ताहं कर्मणस तस्य कुरु कार्याणि सर्वशः
41 हन्तास्मि तरसा युद्धे तवां विक्रम्य सबान्धवम
यदि सथास्यसि संग्रामे कषत्रधर्मेण सौबल
42 सहदेववचः शरुत्वा नकुलॊ ऽपि विशां पते
दर्शनीयतमॊ नॄणाम इदं वचनम अब्रवीत
43 सुतेयं यज्ञसेनस्य दयूते ऽसमिन धृतराष्ट्रजैः

bhīmasena niyogāt te hantāhaṃ karṇam
āhave
33 arjunaḥ pratijānīte bhīmasya
priyakāmyayā
karṇaṃ karṇānugāṃś caiva raṇe hantāsmi
patribhiḥ
34 ye cānye pratiyotsyanti buddhimohena
māṃ nṛpāḥ
tāṃś ca sarvāñ śatair bāṇair netāsmi
yamasādanam
35 caled dhi himavān sthānān niṣprabhaḥ
syād divākaraḥ
śaityaṃ somāt praṇaśyeta matsatyaṃ vicaled
yadi
36 na pradāsyati ced rājyam ito varṣe
caturdaśe
duryodhano hi satkṛtya satyam etad
bhaviṣyati
37 vaiśaṃpāyana uvāca
ity uktavati pārthe tu śrīmān mādravatīsutaḥ

यैर वाचः शराविता रूक्षाः सथितैर दुर्योधनप्रिये
44 तान धार्तराष्ट्रान दुर्वृत्तान मुमूर्षून कालचॊदितान
दर्शयिष्यामि भूयिष्ठम अहं वैवस्वतक्षयम
45 निदेशाद धर्मराजस्य दरौपद्याः पदवीं चरन
निर्धार्तराष्ट्रां पृथिवीं कर्तास्मि नचिराद इव
46 एवं ते पुरुषव्याघ्राः सर्वे वयायतबाहवः
परतिज्ञा बहुलाः कृत्वा धृतराष्ट्रम उपागमन

pragṛhya vipulaṃ bāhuṃ sahadevaḥ pratāpavān
38 saubalasya vadhaṃ prepsur idaṃ vacanam abravīt
krodhasaṃraktanayano niḥśvasann iva pannagaḥ
39 akṣān yān manyase mūḍha gāndhārāṇāṃ yaśohara
naite 'kṣā niśitā bāṇās tvayaite samare vṛtāḥ
40 yathā caivoktavān bhīmas tvām uddiśya sabāndhavam
kartāhaṃ karmaṇas tasya kuru kāryāṇi sarvaśaḥ
41 hantāsmi tarasā yuddhe tvāṃ vikramya sabāndhavam
yadi sthāsyasi saṃgrāme kṣatradharmeṇa saubala
42 sahadevavacaḥ śrutvā nakulo 'pi viśāṃ pate
darśanīyatamo nṝṇām idaṃ vacanam abravīt

43 suteyaṃ yajñasenasya dyūte 'smin dhṛtarāṣṭrajaiḥ
yair vācaḥ śrāvitā rūkṣāḥ sthitair duryodhanapriye
44 tān dhārtarāṣṭrān durvṛttān mumūrṣūn kālacoditān
darśayiṣyāmi bhūyiṣṭham ahaṃ vaivasvatakṣayam
45 nideśād dharmarājasya draupadyāḥ padavīṃ caran
nirdhārtarāṣṭrāṃ pṛthivīṃ kartāsmi nacirād iva
46 evaṃ te puruṣavyāghrāḥ sarve vyāyatabāhavaḥ
pratijñā bahulāḥ kṛtvā dhṛtarāṣṭram upāgaman

Chapter 69

1 [य]
आमन्त्रयामि भरतांस तथा वृद्धं पिता महम
राजानं सोमदत्तं च महाराजं च बाह्लिकम
2 दरोणं कृपं नृपांश चान्यान अश्वत्थामानम एव च
विदुरं धृतराष्ट्रं च धार्तराष्ट्रांश च सर्वशः
3 युयुत्सुं संजयं चैव तथैवान्यान सभा सदः
सर्वान आमन्त्र्य गच्छामि दरष्टास्मि पुनर एत्य वः
4 [व]
न च किं चित तदोचुस ते हरिया सन्तो युधिष्ठिरम
मनोभिर एव कल्याणं दध्युस ते तस्य धीमतः
5 [वि]
आर्या पृथा राजपुत्री नारण्यं गन्तुम अर्हति
सुकुमारी च वृद्धा च नित्यं चैव सुखोचिता
6 इह वत्स्यति कल्याणी सत्कृता मम वेश्मनि

1 [y]
āmantrayāmi bharatāṃs tathā vṛddhaṃ pitā maham
rājānaṃ somadattaṃ ca mahārājaṃ ca bāhlikam
2 droṇaṃ kṛpaṃ nṛpāṃś cānyān aśvatthāmānam eva ca
viduraṃ dhṛtarāṣṭraṃ ca dhārtarāṣṭrāṃś ca sarvaśaḥ
3 yuyutsuṃ saṃjayaṃ caiva tathaivānyān sabhā sadaḥ
sarvān āmantrya gacchāmi draṣṭāsmi punar etya vaḥ
4 [v]
na ca kiṃ cit tadocus te hriyā santo yudhiṣṭhiram
manobhir eva kalyāṇaṃ dadhyus te tasya

इति पार्था विजानीध्वम अगदं वो ऽसतु सर्वशः
7 युधिष्ठिर विजानीहि ममेदं भरतर्षभ
नाधर्मेण जितः कश चिद वयथते वै पराजयात
8 तवं वै धर्मान विजानीषे युधां वेत्ता धनंजयः
हन्तारीणां भीमसेनो नकुलस तव अर्थसंग्रही
9 संयन्ता सहदेवस तु धौम्यो बरह्मविद उत्तमः
धर्मार्थकुशला चैव दरौपदी धर्मचारिणी
10 अन्योन्यस्य परियाः सर्वे तथैव परियवादिनः
परैर अभेद्याः संतुष्टाः को वो न सपृहयेद इह
11 एष वै सर्वकल्याणः समाधिस तव भारत
नैनं शत्रुर विषहते शक्रेणापि समो ऽचयुत
12 हिमवत्य अनुशिष्टो ऽसि मेरुसावर्णिना पुरा
दवैपायनेन कृष्णेन नगरे वारणावते
13 भृगुतुङ्गे च रामेण दृषद्वत्यां च शम्भुना
अश्रौषीर असितस्यापि महर्षेर अञ्जनं परति
14 दरष्टा सदा नारदस्य धौम्यस ते ऽयं पुरोहितः

dhīmataḥ
5 [vi]
āryā pṛthā rājaputrī nāraṇyaṃ gantum arhati
sukumārī ca vṛddhā ca nityaṃ caiva sukhocitā
6 iha vatsyati kalyāṇī satkṛtā mama veśmani
iti pārthā vijānīdhvam agadaṃ vo 'stu sarvaśaḥ
7 yudhiṣṭhira vijānīhi mamedaṃ bharatarṣabha
nādharmeṇa jitaḥ kaś cid vyathate vai parājayāt
8 tvaṃ vai dharmān vijānīṣe yudhāṃ vettā dhanaṃjayaḥ
hantārīṇāṃ bhīmaseno nakulas tv arthasaṃgrahī
9 saṃyantā sahadevas tu dhaumyo brahmavid uttamaḥ
dharmārthakuśalā caiva draupadī

मा हार्षीः साम्पराये तवं बुद्धिं ताम ऋषिपूजिताम
15 पुरूरवसम ऐलं तवं बुद्ध्या जयसि पाण्डव
शक्त्या जयसि राज्ञो ऽनयान ऋषीन धर्मोपसेवया
16 ऐन्द्रे जये धृतमना याम्ये कोपविधारणे
विसर्गे चैव कौबेरे वारुणे चैव संयमे
17 आत्मप्रदानं सौम्य तवम अद्भ्यश चैवोपजीवनम
भूमेः कषमा च तेजो च समग्रं सूर्यमण्डलात
18 वायोर बलं विद्धि स तवं भूतेभ्यश चात्मसंभवम
अगदं वो ऽसतु भद्रं वो दरक्ष्यामि पुनरागतान
19 आपद धर्मार्थकृच्छ्रेषु सर्वकार्येषु वा पुनः
यथावत परतिपद्येथाः काले काले युधिष्ठिर
20 आपृष्टो ऽसीह कौन्तेय सवस्ति पराप्नुहि भारत
कृतार्थं सवस्तिमन्तं तवां दरक्ष्यामः पुनरागतम
21 [व]
एवम उक्तस तथेत्य उक्त्वा पाण्डवः सत्यविक्रमः
भीष्मद्रोणौ नमस्कृत्य परातिष्ठत युधिष्ठिरः

dharmacāriṇī
10 anyonyasya priyāḥ sarve tathaiva priyavādinaḥ
parair abhedyāḥ saṃtuṣṭāḥ ko vo na spṛhayed iha
11 eṣa vai sarvakalyāṇaḥ samādhis tava bhārata
nainaṃ śatrur viṣahate śakreṇāpi samo 'cyuta
12 himavaty anuśiṣṭo 'si merusāvarṇinā purā
dvaipāyanena kṛṣṇena nagare vāraṇāvate
13 bhṛgutuṅge ca rāmeṇa dṛṣadvatyāṃ ca śambhunā
aśrauṣīr asitasyāpi maharṣer añjanaṃ prati
14 draṣṭā sadā nāradasya dhaumyas te 'yaṃ purohitaḥ
mā hārṣīḥ sāmparāye tvaṃ buddhiṃ tām ṛṣipūjitām
15 purūravasam ailaṃ tvaṃ buddhyā jayasi pāṇḍava

śaktyā jayasi rājño 'nyān ṛṣīn
dharmopasevayā
16 aindre jaye dhṛtamanā yāmye
kopavidhāraṇe
visarge caiva kaubere vāruṇe caiva saṃyame
17 ātmapradānaṃ saumya tvam adbhyaś
caivopajīvanam
bhūmeḥ kṣamā ca tejo ca samagraṃ
sūryamaṇḍalāt
18 vāyor balaṃ viddhi sa tvaṃ bhūtebhyaś
cātmasaṃbhavam
agadaṃ vo 'stu bhadraṃ vo drakṣyāmi
punarāgatān
19 āpad dharmārthakṛcchreṣu sarvakāryeṣu
vā punaḥ
yathāvat pratipadyethāḥ kāle kāle
yudhiṣṭhira
20 āpṛṣṭo 'sīha kaunteya svasti prāpnuhi
bhārata
kṛtārthaṃ svastimantaṃ tvāṃ drakṣyāmaḥ

punarāgatam
21 [v]
evam uktas tathety uktvā pāṇḍavaḥ satyavikramaḥ
bhīṣmadroṇau namaskṛtya prātiṣṭhata yudhiṣṭhiraḥ

Chapter 70

1 [व]
तस्मिन संप्रस्थिते कृष्णा पृथां पराप्य यशस्विनीम
आपृच्छद भृशदुःखार्ता याश चान्यास तत्र यॊषितः
2 यथार्हं वन्दनाश्लेषान कृत्वा गन्तुम इयेष सा
ततॊ निनादः सुमहान पाण्डवान्तः पुरे ऽभवत
3 कुन्ती च भृशसंतप्ता दरौपदीं परेक्ष्य गच्छतीम
शॊकविह्वलया वाचा कृच्छ्राद वचनम अब्रवीत

1 [v]
tasmin saṃprasthite kṛṣṇā pṛthāṃ prāpya yaśasvinīm
āpṛcchad bhṛśaduḥkhārtā yāś cānyās tatra yoṣitaḥ
2 yathārhaṃ vandanāśleṣān kṛtvā gantum iyeṣa sā
tato ninādaḥ sumahān pāṇḍavāntaḥ pure 'bhavat

4 वत्से शोकौ न ते कार्यः पराप्येदं वयसनं महत
सत्री धर्माणाम अभिज्ञासि शीलाचारवती तथा
5 न तवां संदेष्टुम अर्हामि भर्तॄन परति शुचिस्मिते
साध्वी गुणसमाधानैर भूषितं ते कुलद्वयम
6 सभाग्याः कुरवश चेमे ये न दग्धास तवयानगे
अरिष्टं वरज पन्थानं मद अनुध्यान बृंहिता
7 भाविन्य अर्थे हि सत सत्रीणां वैक्लव्यं नौपजायते
गुरुधर्माभिगुप्ता च शरेयो कषिप्रम अवाप्स्यसि
8 सहदेवश च मे पुत्रः सदावेक्ष्यो वने वसन
यथेदं वयसनं पराप्य नास्य सीदेन महन मनः
9 तथेत्य उक्त्वा तु सा देवी सरवन नेत्रजलाविला
शोणिताक्तैक वसना मुक्तकेश्य अभिनिर्ययौ
10 तां करोशन्तीं पृथा दुःखाद अनुवव्राज गच्छतीम
अथापश्यत सुतान सर्वान हृताभरण वाससः
11 रुरुचर्मावृत तनून हरिया किं चिद अवाङ्मुखान
परैः परीतान संहृष्टैः सुहृद्भिश चानुशोचितान

3 kuntī ca bhṛśasaṃtaptā draupadīṃ prekṣya gacchatīm
śokavihvalayā vācā kṛcchrād vacanam abravīt
4 vatse śoko na te kāryaḥ prāpyedaṃ vyasanaṃ mahat
strī dharmāṇām abhijñāsi śīlācāravatī tathā
5 na tvāṃ saṃdeṣṭum arhāmi bhartṝn prati śucismite
sādhvī guṇasamādhānair bhūṣitaṃ te kuladvayam
6 sabhāgyāḥ kuravaś ceme ye na dagdhās tvayānage
ariṣṭaṃ vraja panthānaṃ mad anudhyāna bṛṃhitā
7 bhāviny arthe hi sat strīṇāṃ vaiklavyaṃ nopajāyate
gurudharmābhiguptā ca śreyo kṣipram avāpsyasi
8 sahadevaś ca me putraḥ sadāvekṣyo vane

12 तदवस्थान सुतान सर्वान उपसृत्यातिवत्सला
सस्वजानावदच छोकात तत तद विलपती बहु
13 कथं सद धर्मचारित्रवृत्तस्थिति विभूषितान
अक्षुद्रान दृढभक्तांश च दैवतेज्या परान सदा
14 वयसनं वः समभ्यागात कॊ ऽयं विधिविपर्ययः
कस्यापध्यानजं चेदम आगॊ पश्यामि वॊ धिया
15 सयात तु मद्भाग्यदोषॊ ऽयं याहं युष्मान अजीजनम
दुःखायास भुजॊ ऽतयर्थं युक्तान अप्य उत्तमैर गुणैः
16 कथं वत्स्यथ दुर्गेषु वनेष्व ऋद्धिविनाकृताः
वीर्यसत्त्वबलॊत्साह तेजॊभिर अकृशाः कृशाः
17 यद्य एतद अहम अज्ञास्यं वनवासॊ हि वॊ धरुवम
शतशृङ्गान मृते पाण्डौ नागमिष्यं गजाह्वयम
18 धन्यं वः पितरं मन्ये तपॊ मेधान्वितं तथा
यः पुत्राधिम असंप्राप्य सवर्गेच्छाम अकरॊत परियाम
19 धन्यां चातीन्द्रियज्ञानाम इमां पराप्तां परां गतिम
मन्ये ऽदय माद्रीं धर्मज्ञां कल्याणीं सर्वथैव हि

vasan
yathedaṃ vyasanaṃ prāpya nāsya sīden
mahan manaḥ
9 tathety uktvā tu sā devī sravan netrajalāvilā
śoṇitāktaika vasanā muktakeśy abhiniryayau
10 tāṃ krośantīṃ pṛthā duḥkhād anuvavrāja
gacchatīm
athāpaśyat sutān sarvān hṛtābharaṇa
vāsasaḥ
11 rurucarmāvṛta tanūn hriyā kiṃ cid
avāṅmukhān
paraiḥ parītān saṃhṛṣṭaiḥ suhṛdbhiś
cānuśocitān
12 tadavasthān sutān sarvān
upasṛtyātivatsalā
sasvajānāvadac chokāt tat tad vilapatī bahu
13 kathaṃ sad dharmacāritravṛttasthiti
vibhūṣitān
akṣudrān dṛḍhabhaktāṃś ca daivatejyā
parān sadā

20 रत्या मत्या च गत्या च ययाहम अभिसंधिता
जीवितप्रियतां मह्यं धिग इमां कलेशभागिनीम
21 एवं विलपतीं कुन्तीम अभिसान्त्व्य परनम्य च
पाण्डवा विगतानन्दा वनायैव परवव्रजुः
22 विदुरादयश च ताम आर्तां कुन्तीम आश्वास्य हेतुभिः
परावेशयन गृहं कषत्तुः सवयम आर्ततराः शनैः
23 राजा च धृतराष्ट्रः स शोकाकुलित चेतनः
कषत्तुः संप्रेषयाम आस शीघ्रम आगम्यताम इति
24 ततो जगाम विदुरो धृतराष्ट्र निवेशनम
तं पर्यपृच्छत संविग्नो धृतराष्ट्रो नराधिपः

14 vyasanaṃ vaḥ samabhyāgāt ko 'yaṃ vidhiviparyayaḥ
kasyāpadhyānajaṃ cedam āgo paśyāmi vo dhiyā
15 syāt tu madbhāgyadoṣo 'yaṃ yāhaṃ yuṣmān ajījanam
duḥkhāyāsa bhujo 'tyarthaṃ yuktān apy uttamair guṇaiḥ
16 kathaṃ vatsyatha durgeṣu vaneṣv ṛddhivinākṛtāḥ
vīryasattvabalotsāha tejobhir akṛśāḥ kṛśāḥ
17 yady etad aham ajñāsyaṃ vanavāso hi vo dhruvam
śataśṛṅgān mṛte pāṇḍau nāgamiṣyaṃ gajāhvayam
18 dhanyaṃ vaḥ pitaraṃ manye tapo medhānvitaṃ tathā
yaḥ putrādhim asaṃprāpya svargecchām akarot priyām
19 dhanyāṃ cātīndriyajñānām imāṃ

prāptāṃ parāṃ gatim
manye 'dya mādrīṃ dharmajñāṃ kalyāṇīṃ sarvathaiva hi
20 ratyā matyā ca gatyā ca yayāham abhisaṃdhitā
jīvitapriyatāṃ mahyaṃ dhig imāṃ kleśabhāginīm
21 evaṃ vilapatīṃ kuntīm abhisāntvya pranamya ca
pāṇḍavā vigatānandā vanāyaiva pravavrajuḥ
22 vidurādayaś ca tām ārtāṃ kuntīm āśvāsya hetubhiḥ
prāveśayan gṛhaṃ kṣattuḥ svayam ārtatarāḥ śanaiḥ
23 rājā ca dhṛtarāṣṭraḥ sa śokākulita cetanaḥ
kṣattuḥ saṃpreṣayām āsa śīghram āgamyatām iti
24 tato jagāma viduro dhṛtarāṣṭra niveśanam
taṃ paryapṛcchat saṃvigno dhṛtarāṣṭro narādhipaḥ

Chapter 71

1 [ध]
कथं गच्छति कौन्तेयॊ धर्मराजॊ युधिष्ठिरः
भीमसेनः सव्यसाची माद्रीपुत्रौ च ताव उभौ
2 धौम्यश चैव कथं कषत्तर दरौपदी वा तपस्विनी
शरॊतुम इच्छाम्य अहं सर्वं तेषाम अङ्गविचेष्टितम
3 [वि]
वस्त्रेण संवृत्य मुखं कुन्तीपुत्रॊ युधिष्ठिरः
बाहू विशालौ कृत्वा तु भीमॊ गच्छति पाण्डवः
4 सिकता वपन सव्यसाची राजानम अनुगच्छति
माद्रीपुत्रः सहदेवॊ मुखम आलिप्य गच्छति
5 पांसूपलिप्त सर्वाङ्गॊ नकुलश चित्तविह्वलः

1 [dh]
kathaṃ gacchati kaunteyo dharmarājo
yudhiṣṭhiraḥ
bhīmasenaḥ savyasācī mādrīputrau ca tāv
ubhau
2 dhaumyaś caiva kathaṃ kṣattar draupadī
vā tapasvinī
śrotum icchāmy ahaṃ sarvaṃ teṣām
aṅgaviceṣṭitam
3 [vi]
vastreṇa saṃvṛtya mukhaṃ kuntīputro
yudhiṣṭhiraḥ
bāhū viśālau kṛtvā tu bhīmo gacchati
pāṇḍavaḥ
4 sikatā vapan savyasācī rājānam

दर्शनीयतमो लोके राजानम अनुगच्छति
6 कृष्णा केशैः परतिच्छाद्य मुखम आयतलोचना
दर्शनीया पररुदती राजानम अनुगच्छति
7 धौम्यो याम्यानि सामानि रौद्राणि च विशां पते
गायन गच्छति मार्गेषु कुशान आदाय पाणिना
8 [धृ]
विविधान्य इह रूपाणि कृत्वा गच्छन्ति पाण्डवाः
तन ममाचक्ष्व विदुर कस्माद एवं वरजन्ति ते
9 [वि]
निकृतस्यापि ते पुत्रैर हृते राज्ये धनेषु च
न धर्माच चलते बुद्धिर धर्मराजस्य धीमतः
10 यो ऽसौ राजा घृणी नित्यं धार्तराष्ट्रेषु भारत
निकृत्या करोधसंतप्तो नोन्मीलयति लोचने
11 नाहं जनं निर्दहेयं दृष्ट्वा घोरेण चक्षुषा
स पिधाय मुखं राजा तस्माद गच्छति पाण्डवः
12 यथा च भीमो वरजति तन मे निगदतः शृणु

anugacchati
mādrīputraḥ sahadevo mukham ālipya gacchati
5 pāṃsūpalipta sarvāṅgo nakulaś cittavihvalaḥ
darśanīyatamo loke rājānam anugacchati
6 kṛṣṇā keśaiḥ praticchādya mukham āyatalocanā
darśanīyā prarudatī rājānam anugacchati
7 dhaumyo yāmyāni sāmāni raudrāṇi ca viśāṃ pate
gāyan gacchati mārgeṣu kuśān ādāya pāṇinā
8 [dhṛ]
vividhāny iha rūpāṇi kṛtvā gacchanti pāṇḍavāḥ
tan mamācakṣva vidura kasmād evaṃ vrajanti te
9 [vi]
nikṛtasyāpi te putrair hṛte rājye dhaneṣu ca
na dharmāc calate buddhir dharmarājasya

बाह्वोर बले नास्ति समो ममेति भरतर्षभ
13 बाहू विशालौ कृत्वा तु तेन भीमो ऽपि गच्छति
बाहू दर्शयमानो हि बाहुद्रविण दर्पितः
चिर्कीर्षन कर्म शत्रुभ्यो बाहुद्रव्यानुरूपतः
14 परदिशञ शरसंपातान कुन्तीपुत्रो ऽरजुनस तदा
सिकता वपन सव्यसाची राजानम अनुगच्छति
15 असक्ताः सिकतास तस्य यथा संप्रति भारत
असक्तं शरवर्षाणि तथा मोक्ष्यति शत्रुषु
16 न मे कश चिद विजानीयान मुखम अद्येति भारत
मुखम आलिप्य तेनासौ सहदेवो ऽपि गच्छति
17 नाहं मनांस्य आददेयं मार्गे सत्रीणाम इति परभो
पांसूपचित सर्गाङ्गो नकुलस तेन गच्छति
18 एकवस्त्रा तु रुदती मुक्तकेशी रजस्वला
शोनिताक्तार्द्र वसना दरौपदी वाक्यम अब्रवीत
19 यत्कृते ऽहम इमां पराप्ता तेषां वर्षे चतुर्दशे
हतपत्यो हतसुता हतबन्धुजनप्रियाः

dhīmataḥ
10 yo 'sau rājā ghṛṇī nityaṃ dhārtarāṣṭreṣu bhārata
nikṛtyā krodhasaṃtapto nonmīlayati locane
11 nāhaṃ janaṃ nirdaheyaṃ dṛṣṭvā ghoreṇa cakṣuṣā
sa pidhāya mukhaṃ rājā tasmād gacchati pāṇḍavaḥ
12 yathā ca bhīmo vrajati tan me nigadataḥ śṛṇu
bāhvor bale nāsti samo mameti bharatarṣabha
13 bāhū viśālau kṛtvā tu tena bhīmo 'pi gacchati
bāhū darśayamāno hi bāhudraviṇa darpitaḥ
cikīrṣan karma śatrubhyo bāhudravyānurūpataḥ
14 pradiśañ śarasaṃpātān kuntīputro 'rjunas tadā
sikatā vapan savyasācī rājānam anugacchati

20 बन्धुशॊनित दिग्धाङ्ग्यॊ मुक्तकेश्यॊ रजस्वलाः
एवं कृतॊदका नार्यः परवेक्ष्यन्ति गजाह्वयम
21 कृत्वा तु नैरृतान दर्भान घॊरॊ धौम्यः पुरॊहितः
सामानि गायन याम्यानि पुरतॊ याति भारत
22 हतेषु भारतेष्व आजौ कुरूणां गुरवस तदा
एवं सामानि गास्यन्तीत्य उक्त्वा धौम्यॊ ऽपि गच्छति
23 हाहा गच्छन्ति नॊ नाथाः समवेक्षध्वम ईदृशम
इति पौराः सुदुःखार्ताः करॊशन्ति सम समन्ततः
24 एवम आकार लिङ्गैस ते वयवसायं मनॊगतम
कथयन्तः सम कौन्तेया वनं जग्मुर मनस्विनः
25 एवं तेषु नराग्र्येषु निर्यत्सु गजसाह्वयात
अनभ्रे विद्युतश चासन भूमिश च समकम्पत
26 राहुर अग्रसद आदित्यम अपर्वणि विशां पते
उल्का चाप्य अपसव्यं तु पुरं कृत्वा वयशीर्यत
27 परव्याहरन्ति करव्यादा गृध्रगॊमायुवायसाः
देवायतनचैत्येषु पराकाराट्टालकेषु च

15 **asaktāḥ sikatās tasya yathā saṃprati bhārata**
asaktaṃ śaravarṣāṇi tathā mokṣyati śatruṣu
16 **na me kaś cid vijānīyān mukham adyeti bhārata**
mukham ālipya tenāsau sahadevo 'pi gacchati
17 **nāhaṃ manāṃsy ādadeyaṃ mārge strīṇām iti prabho**
pāṃsūpacita sargāṅgo nakulas tena gacchati
18 **ekavastrā tu rudatī muktakeśī rajasvalā**
śonitāktārdra vasanā draupadī vākyam abravīt
19 **yatkṛte 'ham imāṃ prāptā teṣāṃ varṣe caturdaśe**
hatapatyo hatasutā hatabandhujanapriyāḥ
20 **bandhuśonita digdhāṅgyo muktakeśyo rajasvalāḥ**
evaṃ kṛtodakā nāryaḥ pravekṣyanti gajāhvayam
21 **kṛtvā tu nairṛtān darbhān ghoro**

28 एवम एते महोत्पाता वनं गच्छति पाण्डवे
भारतानाम अभावाय राजन दुर्मन्त्रिते तव
29 नारदश च सभामध्ये कुरूणाम अग्रतः सथितः
महर्षिभिः परिवृतो रौद्रं वाक्यम उवाच ह
30 इतश चतुर्दशे वर्षे विनङ्क्ष्यन्तीह कौरवाः
दुर्योधनापराधेन भीमार्जुनबलेन च
31 इत्य उक्त्वा दिवम आक्रम्य कषिप्रम अन्तरधीयत
बराह्मीं शरियं सुविपुलां बिभ्रद देवर्षिसत्तमः
32 ततो दुर्योधनः कर्णः शकुनिश चापि सौबलः
दरोणं दवीपम अमन्यन्त राज्यं चास्मै नयवेदयन
33 अथाब्रवीत ततो दरोणो दुर्योधनम अमर्षणम
दुःशासनं च कर्णं च सर्वान एव च भारतान
34 अवध्यान पाण्डवान आहुर देवपुत्रान दविजातयः
अहं तु शरणं पराप्तान वर्तमानो यथाबलम
35 गतान सर्वात्मना भक्त्या धार्तरस्त्रान सराजकान
नोत्सहे समभित्यक्तुं दैवमूलम अतः परम

dhaumyaḥ purohitaḥ
sāmāni gāyan yāmyāni purato yāti bhārata
22 hateṣu bhārateṣv ājau kurūṇāṃ guravas tadā
evaṃ sāmāni gāsyantīty uktvā dhaumyo 'pi gacchati
23 hāhā gacchanti no nāthāḥ samavekṣadhvam īdṛśam
iti paurāḥ suduḥkhārtāḥ krośanti sma samantataḥ
24 evam ākāra liṅgais te vyavasāyaṃ manogatam
kathayantaḥ sma kaunteyā vanaṃ jagmur manasvinaḥ
25 evaṃ teṣu narāgryeṣu niryatsu gajasāhvayāt
anabhre vidyutaś cāsan bhūmiś ca samakampata
26 rāhur agrasad ādityam aparvaṇi viśāṃ pate

36 धर्मतः पाण्डुपुत्रा वै वनं गच्छन्ति निर्जिताः
ते च दवादश वर्षाणि वने वत्स्यन्ति कौरवाः
37 चरितब्रह्म चर्यांश च करोधामर्षवशानुगाः
वैरं परत्यानयिष्यन्ति मम दुःखाय पाण्डवाः
38 मया तु भरंशितो राज्याद दरुपदः सखिविग्रहे
पुत्रार्थम अयजत करोधाद वधाय मम भारत
39 याजोपयाज तपसा पुत्रं लेभे स पावकात
धृष्टद्युम्नं दरौपदीं च वेदीमध्यात सुमध्यमाम
40 जवाला वर्णो देवदत्तो धनुष्मान कवची शरी
मत्यर्धर्मतया तस्माद इति मां भयम आविशत
41 गतो हि पक्षतां तेषां पार्षतः पुरुषर्षभः
सृष्ट पराणो भृशतरं तस्माद योत्स्ये तवारिभिः
42 मद्वधाय शरुतो हय एष लोके चाप्य अतिविश्रुतः
नूनं सो ऽयम अनुप्राप्तस तवत्कृते कालपर्ययः
43 तवरिताः कुरुत शरेयो नैतद एतावता कृतम
मुहूर्तं सुखम एवैतत तालच छायेव हैमनी

ulkā cāpy apasavyaṃ tu puraṃ kṛtvā
vyaśīryata
27 pravyāharanti kravyādā
gṛdhragomāyuvāyasāḥ
devāyatanacaityeṣu prākārāṭṭālakeṣu ca
28 evam ete mahotpātā vanaṃ gacchati
pāṇḍave
bhāratānām abhāvāya rājan durmantrite
tava
29 nāradaś ca sabhāmadhye kurūṇām
agrataḥ sthitaḥ
maharṣibhiḥ parivṛto raudraṃ vākyam
uvāca ha
30 itaś caturdaśe varṣe vinaṅkṣyantīha
kauravāḥ
duryodhanāparādhena bhīmārjunabalena ca
31 ity uktvā divam ākramya kṣipram
antaradhīyata
brāhmīṃ śriyaṃ suvipulāṃ bibhrad
devarṣisattamaḥ

44 यजध्वं च महायज्ञैर भॊगान अश्नीत दत्तच
इतश चतुर्दशे वर्षे महत पराप्स्यथ वैशसम
45 दुर्यॊधन निशम्यैतत परतिपद्य यथेच्छसि
साम वा पाण्डवेयेषु परयुङ्क्ष्व यदि मन्यसे
46 [व]
दरॊणस्य वचनं शरुत्वा धृतराष्ट्रॊ ऽबरवीद इदम
सम्यग आह गुरुः कषत्तर उपावर्तय पाण्डवान
47 यदि वा न निवर्तन्ते सत्कृता यान्तु पाण्डवाः
स शस्त्ररथपादाता भॊगवन्तश च पुत्रकाः

32 tato duryodhanaḥ karṇaḥ śakuniś cāpi saubalaḥ
droṇaṃ dvīpam amanyanta rājyaṃ cāsmai nyavedayan
33 athābravīt tato droṇo duryodhanam amarṣaṇam
duḥśāsanaṃ ca karṇaṃ ca sarvān eva ca bhāratān
34 avadhyān pāṇḍavān āhur devaputrān dvijātayaḥ
ahaṃ tu śaraṇaṃ prāptān vartamāno yathābalam
35 gatān sarvātmanā bhaktyā dhārtarastrān sarājakān
notsahe samabhityaktuṃ daivamūlam ataḥ param
36 dharmataḥ pāṇḍuputrā vai vanaṃ gacchanti nirjitāḥ
te ca dvādaśa varṣāṇi vane vatsyanti kauravāḥ

37 caritabrahma caryāś ca
krodhāmarṣavaśānugāḥ
vairaṃ pratyānayiṣyanti mama duḥkhāya
pāṇḍavāḥ
38 mayā tu bhraṃśito rājyād drupadaḥ
sakhivigrahe
putrārtham ayajat krodhād vadhāya mama
bhārata
39 yājopayāja tapasā putraṃ lebhe sa
pāvakāt
dhṛṣṭadyumnaṃ draupadīṃ ca vedīmadhyāt
sumadhyamām
40 jvālā varṇo devadatto dhanuṣmān kavacī
śarī
martyadharmatayā tasmād iti māṃ bhayam
āviśat
41 gato hi pakṣatāṃ teṣāṃ pārṣataḥ
puruṣarṣabhaḥ
sṛṣṭa prāṇo bhṛśataraṃ tasmād yotsye
tavāribhiḥ

42 madvadhāya śruto hy eṣa loke cāpy ativiśrutaḥ
nūnaṃ so 'yam anuprāptas tvatkṛte kālaparyayaḥ
43 tvaritāḥ kuruta śreyo naitad etāvatā kṛtam
muhūrtaṃ sukham evaitat tālac chāyeva haimanī
44 yajadhvaṃ ca mahāyajñair bhogān aśnīta dattaca
itaś caturdaśe varṣe mahat prāpsyatha vaiśasam
45 duryodhana niśamyaitat pratipadya yathecchasi
sāma vā pāṇḍaveyeṣu prayuṅkṣva yadi manyase
46 [v]
droṇasya vacanaṃ śrutvā dhṛtarāṣṭro 'bravīd idam
samyag āha guruḥ kṣattar upāvartaya

pāṇḍavān
47 yadi vā na nivartante satkṛtā yāntu pāṇḍavāḥ
sa śastrarathapādātā bhogavantaś ca putrakāḥ

Chapter 72

1 [व]
वनं गतेषु पार्थेषु निर्जितेषु दुरोदरे
धृतराष्ट्रं महाराज तदा चिन्ता समाविशत
2 तं चिन्तयानम आसीनं धृतराष्ट्रं जनेश्वरम
निःश्वसन्तम अनेकाग्रम इति होवाच संजयः
3 अवाप्य वसुसंपूर्णां वसुधां वसुधाधिप
परव्राज्य पाण्डवान राज्याद राजन किम अनुशोचसि

1 [v]
vanaṃ gateṣu pārtheṣu nirjiteṣu durodare
dhṛtarāṣṭraṃ mahārāja tadā cintā samāviśat
2 taṃ cintayānam āsīnaṃ dhṛtarāṣṭraṃ janeśvaram
niḥśvasantam anekāgram iti hovāca saṃjayaḥ
3 avāpya vasusaṃpūrṇāṃ vasudhāṃ vasudhādhipa
pravrājya pāṇḍavān rājyād rājan kim

4 [ध]
अशोच्यं तु कुतस तेषां येषां वैरं भविष्यति
पाण्डवैर युद्धशौण्डैर हि मित्रवद्भिर महारथैः
5 [स]
तवेदं सुकृतं राजन महद वैरं भविष्यति
विनाशः सर्वलोकस्य सानुबन्धो भविष्यति
6 वार्यमाणो ऽपि भीष्मेण दरोणेन विदुरेण च
पाण्डवानां परियां भार्यां दरौपदीं धर्मचारिणीम
7 पराहिणोद आनयेहेति पुत्रो दुर्योधनस तव
सूतपुत्रं सुमन्दात्मा निर्लज्जः परातिकामिनम
8 [धृ]
यस्मै देवाः परयच्छन्ति पुरुषाय पराभवम
बुद्धिं तस्यापकर्षन्ति सो ऽपाचीनानि पश्यति
9 बुद्धौ कलुष भूतायां विनाशे परत्युपस्थिते
अनयो नयसंकाशो हृदयान नापसर्पति
10 अनर्थाश चार्थरूपेण अर्थाश चानर्थ रूपिणः

anuśocasi
4 [dh]
aśocyaṃ tu kutas teṣāṃ yeṣāṃ vairaṃ bhaviṣyati
pāṇḍavair yuddhaśauṇḍair hi mitravadbhir mahārathaiḥ
5 [s]
tavedaṃ sukṛtaṃ rājan mahad vairaṃ bhaviṣyati
vināśaḥ sarvalokasya sānubandho bhaviṣyati
6 vāryamāṇo 'pi bhīṣmeṇa droṇena vidureṇa ca
pāṇḍavānāṃ priyāṃ bhāryāṃ draupadīṃ dharmacāriṇīm
7 prāhiṇod ānayeheti putro duryodhanas tava
sūtaputraṃ sumandātmā nirlajjaḥ prātikāminam
8 [dhṛ]
yasmai devāḥ prayacchanti puruṣāya parābhavam

उत्तिष्ठन्ति विनाशान्ते नरं तच चास्य रोचते
11 न कालो दण्डम उद्यम्य शिरो कृन्तति कस्य चित
कालस्य बलम एतावद विपरीतार्थ दर्शनम
12 आसादितम इदं घोरं तुमुलं लोमहर्षणम
पाञ्चालीम अपकर्षद्भिः सभामध्ये तपस्विनीम
13 अयोनिजां रूपवतीं कुले जातां विभावरीम
को नु तां सर्वधर्मज्ञां परिभूय यशस्विनीम
14 पर्यानयेत सभामध्यम ऋते दुर्द्यूत देविनम
सत्री धर्मिणीं वरारोहां शोनितेन समुक्षिता
15 एकवस्त्रां च पाञ्चालीं पाण्डवान अभ्यवेक्षतीम
हृतस्वान भरष्टचित्तांस तान हृतदारान हृतश्रियः
16 विहीनान सर्वकामेभ्यो दासभाववशं गतान
धर्मपाशपरिक्षिप्तान अशक्तान इव विक्रमे
17 करुद्धाम अमर्षितां कृष्णां दुःखितां कुरुसंसदि
दुर्योधनश च कर्णश च कटुकान्य अभ्यभाषताम
18 तस्याः कृपण चक्षुर भयां परदह्येतापि मेदिनी

buddhiṃ tasyāpakarṣanti so 'pācīnāni paśyati
9 buddhau kaluṣa bhūtāyāṃ vināśe pratyupasthite
anayo nayasaṃkāśo hṛdayān nāpasarpati
10 anarthāś cārtharūpeṇa arthāś cānartha rūpiṇaḥ
uttiṣṭhanti vināśānte naraṃ tac cāsya rocate
11 na kālo daṇḍam udyamya śiro kṛntati kasya cit
kālasya balam etāvad viparītārtha darśanam
12 āsāditam idaṃ ghoraṃ tumulaṃ lomaharṣaṇam
pāñcālīm apakarṣadbhiḥ sabhāmadhye tapasvinīm
13 ayonijāṃ rūpavatīṃ kule jātāṃ vibhāvarīm
ko nu tāṃ sarvadharmajñāṃ paribhūya yaśasvinīm
14 paryānayet sabhāmadhyam ṛte durdyūta devinam

अपि शेषं भवेद अद्य पुत्राणां मम संजय
19 भारतानां सत्रियः सर्वा गान्धार्या सह संगताः
पराक्रोर्शन भैरवं तत्र दृष्ट्वा कृष्णां सभा गताम
20 अग्निहोत्राणि सायाह्ने न चाहूयन्त सर्वशः
बराह्मणाः कुपिताश चासन दरौपद्याः परिकर्षणे
21 आसीन निष्टानको घोरो निर्घातश च महान अभूत
दिवोल्काश चापतन घोरा राहुश चार्कम उपाग्रसत
अपर्वणि महाघोरं परजानां जनयन भयम
22 तथैव रथशालासु परादुरासीद धुताशनः
धवजाश च वयवशीर्यन्त भरतानाम अभूतये
23 दुर्योधनस्याग्निहोत्रे पराक्रोशन भैरवं शिवाः
तास तदा परत्यभाषन्त रासभाः सर्वतोदिशम
24 परातिष्ठत ततो भीष्मो दरोणेन सह संजय
कृपश च सोमदत्तश च बाह्लीकश च महारथः
25 ततो ऽहम अब्रुवं तत्र विदुरेण परचोदितः
वरं ददानि कृष्णायै कान्स्कितं यद यद इच्छति

strī dharmiṇīṃ varārohāṃ śonitena
samukṣitā
15 ekavastrāṃ ca pāñcālīṃ pāṇḍavān
abhyavekṣatīm
hṛtasvān bhraṣṭacittāṃs tān hṛtadārān
hṛtaśriyaḥ
16 vihīnān sarvakāmebhyo dāsabhāvavaśaṃ
gatān
dharmapāśaparikṣiptān aśaktān iva vikrame
17 kruddhām amarṣitāṃ kṛṣṇāṃ duḥkhitāṃ
kurusaṃsadi
duryodhanaś ca karṇaś ca kaṭukāny
abhyabhāṣatām
18 tasyāḥ kṛpaṇa cakṣur bhyāṃ
pradahyetāpi medinī
api śeṣaṃ bhaved adya putrāṇāṃ mama
saṃjaya
19 bhāratānāṃ striyaḥ sarvā gāndhārya saha
saṃgatāḥ
prākrorśan bhairavaṃ tatra dṛṣṭvā kṛṣṇāṃ

26 अवृणोत तत्र पाञ्चाली पाण्डवान अमितौजसः
सरथान सधनुष्कांश चाप्य अनुज्ञासिषम अप्य अहम
27 अथाब्रवीन महाप्राज्ञो विदुरः सर्वधर्मवित
एतद अन्ताः सथ भरता यद वः कृष्णा सभां गता
28 एषा पाञ्चालराजस्य सुतैषा शरीर अनुत्तमा
पाञ्चाली पाण्डवान एतान दैवसृष्टोपसर्पति
29 तस्याः पार्थाः परिक्लेशं न कर्षंस्यन्ते ऽतयमर्षणाः
वृष्णयो वा महेष्वासाः पाञ्चाला वा महौजसः
30 तेन सत्याभिसंधेन वासुदेवेन रक्षिताः
आगमिष्यति बीभत्सुः पाञ्चालैर अभिरक्षितः
31 तेषां मध्ये महेष्वासो भीमसेनो महाबलः
आगमिष्यति धुन्वानो गदां दण्डम इवान्तकः
32 ततो गाण्डीवनिर्घोषं शरुत्वा पार्थस्य धीमतः
गदा वेगं च भीमस्य नालं सोढुं नराधिपाः
33 तत्र मे रोचते नित्यं पार्थैर सार्धं न विग्रहः
कुरुभ्यो हि सदा मन्ये पाण्डवाञ शक्तिमत्तरान

sabhā gatām
20 agnihotrāṇi sāyāhne na cāhūyanta
sarvaśaḥ
brāhmaṇāḥ kupitāś cāsan draupadyāḥ
parikarṣaṇe
21 āsīn niṣṭānako ghoro nirghātaś ca mahān
abhūt
divolkāś cāpatan ghorā rāhuś cārkam
upāgrasat
aparvaṇi mahāghoraṃ prajānāṃ janayan
bhayam
22 tathaiva rathaśālāsu prādurāsīd
dhutāśanaḥ
dhvajāś ca vyavaśīryanta bharatānām
abhūtaye
23 duryodhanasyāgnihotre prākrośan
bhairavaṃ śivāḥ
tās tadā pratyabhāṣanta rāsabhāḥ
sarvatodiśam
24 prātiṣṭhata tato bhīṣmo droṇena saha

34 तथा हि बलवान राजा जरासंधो महाद्युतिः
बाहुप्रहरणेनैव भीमेन निहतो युधि
35 तस्य ते शम एवास्तु पाण्डवैर भरतर्षभ
उभयोः पक्षयोर युक्तं करियताम अविशङ्कया
36 एवं गावल्गणे कषत्ता धर्मार्थसहितं वचः
उक्तवान न गृहीतं च मया पुत्र हितेप्सया

saṃjaya
kṛpaś ca somadattaś ca bāhlīkaś ca
mahārathaḥ
25 tato 'ham abruvaṃ tatra vidureṇa
pracoditaḥ
varaṃ dadāni kṛṣṇāyai kānskitaṃ yad yad
icchati
26 avṛṇot tatra pāñcālī pāṇḍavān
amitaujasaḥ
sarathān sadhanuṣkāṃś cāpy anujñāsiṣam
apy aham
27 athābravīn mahāprājño viduraḥ
sarvadharmavit
etad antāḥ stha bharatā yad vaḥ kṛṣṇā
sabhāṃ gatā
28 eṣā pāñcālarājasya sutaiṣā śrīr anuttamā
pāñcālī pāṇḍavān etān daivasṛṣṭopasarpati
29 tasyāḥ pārthāḥ parikleśaṃ na kṣaṃsyante
'tyamarṣaṇāḥ
vṛṣṇayo vā maheṣvāsāḥ pāñcālā vā

mahaujasaḥ
30 tena satyābhisaṃdhena vāsudevena
rakṣitāḥ
āgamiṣyati bībhatsuḥ pāñcālair abhirakṣitaḥ
31 teṣāṃ madhye maheṣvāso bhīmaseno
mahābalaḥ
āgamiṣyati dhunvāno gadāṃ daṇḍam
ivāntakaḥ
32 tato gāṇḍīvanirghoṣaṃ śrutvā pārthasya
dhīmataḥ
gadā vegaṃ ca bhīmasya nālaṃ soḍhuṃ
narādhipāḥ
33 tatra me rocate nityaṃ pārthair sārdhaṃ
na vigrahaḥ
kurubhyo hi sadā manye pāṇḍavāñ
śaktimattarān
34 tathā hi balavān rājā jarāsaṃdho
mahādyutiḥ
bāhupraharaṇenaiva bhīmena nihato yudhi
35 tasya te śama evāstu pāṇḍavair

bharatarṣabha
ubhayoḥ pakṣayor yuktaṃ kriyatām
aviśaṅkayā
36 evaṃ gāvalgaṇe kṣattā
dharmārthasahitaṃ vacaḥ
uktavān na gṛhītaṃ ca mayā putra hitepsayā